

UNIVERSITY of NICOSIA

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών και Κοινωνικών
Επιστημών

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ακαδημαϊκό έτος 2024-2025

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΜΑΡΙΟΣ

U201N1696

**Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ
ΙΟΥΔΑΙΣΜΟ: ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ, ΒΑΒΥΛΩΝΙΑΚΗ, ΠΕΡΣΙΚΗ,
ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ**

**Διδακτορική εργασία
Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Ολυμπίου**

Λευκωσία 2025

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η λατρεία του θεού Διονύσου, με την ποικιλόμορφη και πολυσύνθετη φύση της, επηρέασε την ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου μέσα από διαφορετικά πολιτισμικά και θρησκευτικά πλαίσια. Οι Ιουδαίοι, ως μέρος αυτών των πολιτισμικών ζυμώσεων, αντιμετώπισαν την ελληνιστική και τις μεταγενέστερες επιδράσεις της λατρείας του Διονύσου με ποικίλους τρόπους, διαμορφώνοντας αντιδράσεις και θέσεις που αντανakλούσαν την πολυπλοκότητα της σχέσης τους με τον θεό αυτόν.

Ελληνιστική Περίοδος: Κατά την ελληνιστική εποχή, η επιρροή του Διονύσου στους Ιουδαίους προήλθε κυρίως από τη διάδοση της ελληνικής κουλτούρας και της λατρείας των Ολύμπιων θεών. Η ελληνιστική ηγεμονία, υπό τον Μέγα Αλέξανδρο και τους διαδόχους του, δημιούργησε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο, στον οποίο οι Ιουδαίοι ήρθαν σε επαφή με θρησκευτικά και πολιτισμικά στοιχεία που συχνά διέφεραν από τις δικές τους παραδόσεις. Ο Διόνυσος, ως θεός του κρασιού, της γονιμότητας και της θεατρικής έκφρασης, αντιπροσώπευε έναν τύπο θεότητας που μπορούσε να συμβολίσει την έννοια της σύνθεσης, αλλά και της αποδιοργάνωσης, κάτι που δυσκόλεψε την αποδοχή του από τους Ιουδαίους. Στην Αίγυπτο, οι Πτολεμαίοι υποστήριζαν την εξάπλωση της διονυσιακής λατρείας, ιδρύοντας ναούς και ιερά. Οι Ιουδαίοι, ιδιαίτερα στην Αλεξάνδρεια, βρέθηκαν αντιμέτωποι με την πρόκληση ενσωμάτωσης των ελληνιστικών θρησκευτικών στοιχείων, ενώ παράλληλα διατήρησαν τη μοναδικότητα της θρησκευτικής τους ταυτότητας, όπως αυτή ορίζεται στην Παλαιά Διαθήκη. Η επιβολή της λατρείας του Διονύσου σε ορισμένες περιπτώσεις από τις ελληνιστικές αρχές λειτούργησε ως μέσο πολιτικού ελέγχου, συναντώντας συχνά αντίσταση από τους Ιουδαίους, όπως στην εξέγερση των Μακκαβαίων.

Βαβυλωνιακή Περίοδος: Η βαβυλωνιακή επιρροή στους Ιουδαίους διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της θεολογικής τους σκέψης και της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Αν και η λατρεία του Διονύσου δεν ήταν κεντρικό στοιχείο της βαβυλωνιακής κουλτούρας, η επαφή με βαβυλωνιακές θεότητες και παραδόσεις πιθανώς προετοίμασε τους Ιουδαίους να αναγνωρίσουν πολιτισμικές και θρησκευτικές πρακτικές που επαναλήφθηκαν αργότερα στις ελληνιστικές περιοχές.

Στη Βαβυλώνα, η σχέση μεταξύ κρασιού και θρησκευτικών τελετουργιών ήταν έντονη, αν και οι Ιουδαίοι περιόρισαν την κατανάλωση κρασιού στις δικές τους παραδόσεις.

Περσική Περίοδος: Κατά την περσική κυριαρχία, η έντονη παρουσία του ζωροαστρισμού διαμόρφωσε το θρησκευτικό περιβάλλον των Ιουδαίων. Παρότι η περσική θρησκεία ήταν μονοθεϊστική και συγκεντρωτική, οι Πέρσες ηγεμόνες επέτρεψαν μια σχετική θρησκευτική ελευθερία. Η διονυσιακή λατρεία παρέμεινε απύσχα από αυτήν την περίοδο για τους Ιουδαίους, καθώς οι ίδιοι επαναπροσδιόρισαν την πίστη τους μέσα από την επιστροφή στην Παλαιστίνη και την ανοικοδόμηση του ναού στην Ιερουσαλήμ. Ωστόσο, κατά την περσική περίοδο αναπτύχθηκαν θρησκευτικές πρακτικές που αφορούσαν το κρασί και τις γιορτές, ενσωματώνοντας στοιχεία που θύμιζαν τις ελληνικές διονυσιακές τελετουργίες, χωρίς όμως την αποδοχή ειδωλολατρικών στοιχείων. Η Παλαιά Διαθήκη διατηρεί την αντίθεση προς τις εξωτερικές λατρείες, γεγονός που δείχνει τη διάθεση των Ιουδαίων να ενδυναμώνουν την ταυτότητά τους.

Ρωμαϊκή Περίοδος: Κατά τη ρωμαϊκή κυριαρχία, η διονυσιακή λατρεία είχε εξελιχθεί και ενσωματωθεί σε έναν νέο, ρωμαϊκό θρησκευτικό πλαίσιο, με τη μορφή του Βάκχου. Οι Ιουδαίοι αντιμετώπισαν εντονότερη πίεση από τους Ρωμαίους να αποδεχθούν τη ρωμαϊκή θρησκευτική και πολιτιστική επιρροή, ιδιαίτερα μέσα από τη συμμετοχή σε διονυσιακές γιορτές που συχνά θεωρούνταν υποχρεωτικές. Η ρωμαϊκή διονυσιακή λατρεία περιλάμβανε εκδηλώσεις θεάματος και διασκέδασης, οι οποίες αντιβαίνουν στη λιτότητα και τον ηθικό χαρακτήρα της ιουδαϊκής θρησκείας. Παρόλα αυτά, ορισμένοι Ιουδαίοι που ζούσαν στη Ρώμη υιοθέτησαν ελληνιστικά και ρωμαϊκά έθιμα, οδηγώντας σε μια σταδιακή, αλλά περιορισμένη πολιτιστική αφομοίωση. Οι περισσότεροι, ωστόσο, αντιστάθηκαν στις διονυσιακές επιρροές, ενδυναμώνοντας την πίστη τους και διαχωρίζοντας τη θρησκεία τους από τις ρωμαϊκές πρακτικές.

Γενικότερα, η λατρεία του Διονύσου αποτέλεσε ισχυρό πολιτιστικό στοιχείο που επηρέασε τις κοινωνίες της ελληνιστικής, βαβυλωνιακής, περσικής και ρωμαϊκής περιόδου. Οι Ιουδαίοι, μέσω της πίστης τους, αντιστάθηκαν στις πολιτισμικές και θρησκευτικές προκλήσεις που συνόδευαν τη διάδοση της διονυσιακής λατρείας, ενώ η αλληλεπίδραση αυτή συνέβαλε στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Η

ιστορική διερεύνηση του θέματος αναδεικνύει τη διαρκή πρόκληση των θρησκειών να συνυπάρχουν και να διατηρούν την αυτονομία τους μέσα σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα.

Το κίνητρο που με ώθησε να αφοσιωθώ στη μελέτη αυτού του θέματος έγκειται στην επιθυμία μου να εξερευνήσω τον πολυποίκιλο κόσμο της ελληνιστικής, βαβυλωνιακής, περσικής και ρωμαϊκής εποχής και της λατρείας του Διονύσου. Η επίδραση του ελληνικού πολιτισμού σε άλλες κοινωνίες και οι αλληλεπιδράσεις των θρησκειών ανατολής με την ελληνική θρησκεία αποτελούν πηγή έμπνευσης για την κατανόηση της εξέλιξης του πολιτισμού και της θρησκείας σε παγκόσμιο επίπεδο. Η αναζήτησή μου στοχεύει στην ανακάλυψη των συμβολισμών και των πνευματικών ριζών που συνδέουν τον Διόνυσο με τη διάλυση και την επανένωση, καθώς και στην κατανόηση του ρόλου του ως φορέα απελευθέρωσης από τη θνητή κατάσταση. Η ανατροφοδότηση αυτής της εμπειρίας συνδέεται με την αναζήτηση της αθανασίας, που είναι κρυμμένη και αναδύεται μέσα από τη μοναδική δυναμική του Διονύσου.

Η πολυποικιλότητα των πηγών, από τη μυθολογία μέχρι τα ιστορικά κείμενα, προσφέρει ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών και επιτρέπει τον ενδεδειγμένο χαρακτηρισμό του ρόλου του Διονύσου στην ελληνιστική εποχή. Με αυτή τη μελέτη, επιδιώκω να φωτίσω τις σύνθετες σχέσεις μεταξύ του ελληνικού πολιτισμού και των πολιτισμών της ανατολής, μέσα από τον πρίσμα της λατρείας του Διονύσου. Οι Ιουδαίοι, ωστόσο, βρήκαν διάφορους τρόπους να αντιδράσουν. Ορισμένοι αποφάσισαν να υποκύψουν στις πιέσεις και να υιοθετήσουν τα στοιχεία της ελληνιστικής θρησκείας, ενώ άλλοι διατήρησαν με σθένος την ιουδαϊκή τους παράδοση. Η πρόκληση αυτή, ωστόσο, συνέβαλε στην ενδυνάμωση της ιουδαϊκής ταυτότητας και την ενίσχυση του κοινού πολιτιστικού υποβάθρου των Ιουδαίων.

Η σύγκρουση ανάμεσα στην ελληνιστική θρησκεία και την ιουδαϊκή παράδοση αναδείχθηκε ως μια σημαντική στιγμή στην ιστορία του ελληνιστικού κόσμου. Επίσης, αυτή η εποχή συντελέστηκε στη διαμόρφωση της πολυπολιτισμικής και πολυθρησκευτικής ταυτότητας που χαρακτηρίζει την Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή μέχρι σήμερα.

Στην παρούσα διερεύνηση της λατρείας του θεού Διονύσου, βασικό κίνητρο του υποφαινομένου ήταν η αγάπη του για την ιστορία και η συνεχής ώθηση από την οικογένειά του να προχωρήσει περαιτέρω και βαθύτερα σε θέματα τα οποία έχουν

σχέση με την ιστορικότητα της λατρείας ενός από τους πιο σημαντικούς θεούς της ελληνικής αρχαιότητας.

Στην Αρχαία Αίγυπτο, η θρησκεία είχε μια πλούσια συλλογή από πολλές θεότητες που αντιπροσώπευαν τη ζωή και το περιβάλλον τους. Οι θεοί και οι θεές είχαν συχνά μέρη ζώων ή ήταν εξ ολοκλήρου ανθρώπινες. Η επιρροή της αιγυπτιακής θρησκείας έγινε αισθητή σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας και της πολιτικής ζωής. Οι θεότητες ήταν το βασικό επίκεντρο της λατρείας και οι ηγεμόνες θεοποιήθηκαν ως εκπρόσωποι αυτών των θεοτήτων. Αυτή η λατρεία έπαιξε έναν καθολικό ρόλο στην ανάπτυξη του αιγυπτιακού πολιτισμού και τεχνολογίας. Αναδυόμενος ως θεός στην Αίγυπτο, ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ - μεταφρασμένος ως «φίλος του πατέρα» - ήταν μέρος της δυναστείας των Πτολεμαίων της Αιγύπτου, που βασίλεψε ως βασιλιάς από το 221 π.Χ. έως το 204 π.Χ. Σεβαστός για τη δέσμευσή του στη θεότητα Διόνυσο, ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, μαζί με τη σύζυγό του βασίλισσα Κλεοπάτρα, υποστήριξαν την επέκταση της λατρείας του θεού σε όλη την Αίγυπτο. Στη δυτική ακτή του Δέλτα του Νείλου, ο ναός του Διονύσου ιδρύθηκε από τον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα, ο οποίος υποστήριξε επίσης τη δημιουργία μικρότερων ιερών και δομών που συνδέονται με τη Διονυσιακή πίστη. Οι ελληνικές παραδόσεις ενσωματώθηκαν και από τον Φιλοπάτορα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του.

Ένα από τα θέματα που διερευνάται σε αυτή την μελέτη είναι η σύνδεση της Αιγύπτου με τη λατρεία του Διονύσου. Όπως προκύπτει, ο ίδιος ο θεός φαίνεται να έχει αναζητήσει καταφύγιο στην Αίγυπτο από την οργή της Ήρας, ενώ διέδωσε τη λατρεία του σε όλη τη γη. Η Αίγυπτος είχε από καιρό πραγματοποιήσει τελετουργίες για τους δικούς της θεούς, που θύμιζαν τόσο τα Ελευσίνια Μυστήρια όσο και τη Διονυσιακή λατρεία. Παραμένει θέμα συζήτησης αν αυτές οι ομοιότητες οφείλονται στην ελληνική επιρροή στους Αιγύπτιους ή το αντίστροφο. Επιπλέον, η λατρεία του Όσιρι, ενός θεού που συχνά ταυτίζεται με τον Διόνυσο, ήταν εξαιρετικά δημοφιλής στη Θήβα και σε ολόκληρη την Αίγυπτο.

Η αρχαία λατρεία του Διονύσου στην Αίγυπτο δεν αναφέρεται καθόλου στις εβραϊκές γραφές που περιλαμβάνουν την Παλαιά Διαθήκη. Σε όλη την Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν πολυάριθμες καταγραφές για τις σχέσεις των Ισραηλιτών με τους Φαραώ και τη γη της Αιγύπτου, ωστόσο δεν υπάρχει ούτε μία αναφορά κανενός είδους λατρείας που να αφορά τον Διόνυσο. Το στοιχείο αυτό προκύπτει από την

διερεύνηση της βιβλιογραφίας αλλά και τις συνεντεύξεις οι οποίες έχουν γίνει με τους φιλολόγους και τους θεολόγους. Σε αυτή τη δύσκολη διαδρομή, θέλω να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες, στον κ. Νικόλαο Π. Ολυμπίου καθηγητή στο τμήμα θεολογίας του Πανεπιστημίου Λευκωσίας και στους καθηγητές του τμήματος θεολογίας για τη σημαντική συμβολή τους σε αυτή τη διδακτορική εργασία.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στην οικογένειά μου που πάντα με στηρίζει με ανιδιοτελή αγάπη. Η διαρκής παρουσία τους υπήρξε για μένα πηγή δύναμης και κουράγιου, καθιστώντας δυνατή τη πραγματοποίηση αυτού του εγχειρήματος.

Σε όλους αυτούς εκφράζω την βαθιά μου ευγνωμοσύνη και εκτίμηση.

Μάριος Δημοσθένους

Λευκωσία 2025.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	2
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	15
1.1. Σχεδιασμός της πρότασης.....	15
1.2. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	18
1.3. Μέθοδοι ανάλυσης.....	19
1.4. Πληθυσμός-Δείγμα.....	21
1.5. Ερευνητικά εργαλεία.....	23
1.6. Αξιοπιστία-Εγκυρότητα.....	24
1.7. Ηθικά Ζητήματα.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Ο ΔΙΟΝΥΣΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΟΥ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ, ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ	26
2.1. Αλληλοσυσχετιζόμενες έννοιες με το Διόνυσο.....	26
2.2. Διατύπωση του προβλήματος – Σημαντικότητα της έρευνας.....	37
2.3. Σκοπός της ερευνητικής πρότασης.....	48
2.3.1. Επιμέρους στόχοι ερευνητικής πρότασης.....	48
2.3.2. Ερευνητικά ερωτήματα:	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΡΕΥΝΑ	50
3.1. Η δυναστεία των Πτολεμαίων.....	50
3.2. Η λατρεία του θεού Διονύσου.....	59
3.3. Μονοθεΐα της Π. Δ. και η λατρεία του θεού Διονύσου: Ιστορική προσέγγιση (ελληνιστική, βαβυλωνιακή, περσική και ρωμαϊκή περίοδο).....	67
3.4. Ο θεός Διόνυσος στα Βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης	72
3.4.1. Το βιβλίο Α΄ Β΄ Μακκαβαίων.....	73
3.4.2. Το βιβλίο Γ΄ Μακκαβαίων:.....	84
3.4.3. Τα βιβλία Έσδρας Α' και Β'.....	91
3.4.4. Το βιβλίο του Νεεμία.....	99
3.4.5. Συμπέρασμα αναφορικά με τα Βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης.....	104
3.4.6. Η λατρεία του Διονύσου και οι εβραϊκές παραδόσεις.....	111
3.4.7. Πολιτιστική και θεολογική διαπλοκή μεταξύ ελληνιστικών και εβραϊκών στοιχείων	116
3.4.8. Η λατρεία του Διονύσου και οι πολιτισμικές της διαστάσεις: Αλληλεπιδράσεις με την εβραϊκή σκέψη και την Παλαιά Διαθήκη	118

3.4.10. Χαρακτηριστικά των Διονυσιακών Τελετουργιών.....	134
3.4.11. Συμβολισμός του Κρασιού και της Έκστασης	136
3.5. Αρχαία Αίγυπτος και θεότητες.....	137
3.6. Η λατρεία του θεού Όσιρι.....	145
3.6.1. Ο θεός Όσιρις ως θεός της μεταθανάτιας ζωής	151
3.6.2. Τελετές στην αρχαία Αίγυπτο.....	153
3.7. Η επικράτηση των θεοτήτων κατά τον πρώτο αιώνα μετά Χριστόν.....	157
3.8. Η πολιτισμική αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών λαών κατά την Πτολεμαϊκή περίοδο	163
3.8.1. Η επιβολή του Διονύσου στα χρόνια του Πτολεμαίου του τέταρτου.....	166
3.8.2. Η επιβολή του Διονύσου στους Ιουδαίους: Θρησκευτικές και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις στην Πτολεμαϊκή περίοδο.....	172
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	177
4.1. Δημογραφικά στοιχεία.....	178
4.1.1. 1 ^ο Ερευνητικό ερώτημα.....	179
4.1.2. 2 ^ο Ερευνητικό ερώτημα	184
4.1.3. 3 ^ο Ερευνητικό ερώτημα	192
4.1.4. 4 ^ο Ερευνητικό ερώτημα	194
4.1.5. 5 ^ο Ερευνητικό ερώτημα.....	197
4.1.6. 6 ^ο Ερευνητικό ερώτημα.....	199
4.1.7. 7 ^ο Ερευνητικό ερώτημα	204
4.1.8. 8 ^ο Ερευνητικό ερώτημα.....	211
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	214
5.1 Οδηγός συνέντευξης	214
5.2 Φόρμα ενημέρωσης συμμετεχόντων.....	216
5.3 Φόρμα συγκατάθεσης συμμετεχόντων	218
5.4 Φόρμα ενημέρωσης συμμετεχόντων στο τέλος της συλλογής δεδομένων ..	219
5.5 Φόρμα συγκατάθεσης μαγνητοφώνησης.....	221
4.6 Συνεντεύξεις και Αποτελέσματα	222
Συνέντευξη 1.....	222
Συνέντευξη 2.....	228
Συνέντευξη 3.....	233
Συνέντευξη 4.....	239
Συνέντευξη 5.....	244
Συνέντευξη 6.....	250

Συνέντευξη 7.....	255
Συνέντευξη 8.....	261
Συνέντευξη 9.....	266
Συνέντευξη 10.....	272
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	277
SUMMARY.....	283
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	286
<i>Ξενόγλωσση.....</i>	<i>286</i>
<i>Ελληνόγλωσση</i>	<i>302</i>
<i>Ιστοτόποι.....</i>	<i>305</i>

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Δημογραφικά στοιχεία.....	178
Πίνακας 2: Αποτελέσματα στο 1 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;	179
Πίνακας 3: Αποτελέσματα στο 2 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;	185
Πίνακας 4: Αποτελέσματα στο 3 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;	192
Πίνακας 5: Αποτελέσματα στο 4 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);	194
Πίνακας 6: Αποτελέσματα στο 5 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Πώς η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;	198
Πίνακας 7: Αποτελέσματα στο 6 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;	200
Πίνακας 8: Αποτελέσματα στο 7 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;	205
Πίνακας 9: Αποτελέσματα στο 8 ^ο ερευνητικό ερώτημα: Πώς συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;	211

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λατρεία του Διονύσου είναι ένα πολύπλευρο φαινόμενο που γνώρισε ποικίλες διακυμάνσεις και προσαρμογές μέσα από την ελληνιστική, βαβυλωνιακή, περσική και ρωμαϊκή περίοδο. Ο θεός του κρασιού, της μέθης, της γονιμότητας και του θεατρικού πνεύματος, αποτέλεσε σύμβολο πολιτισμικής και θρησκευτικής αλληλεπίδρασης, ενώ η λατρεία του διαμόρφωσε ενδιαφέροντα πολιτισμικά σημεία επαφής και σύγκρουσης, ιδίως με τους Ιουδαίους, οι οποίοι συχνά βρέθηκαν υπό την επιρροή κυρίαρχων πολιτισμών της εκάστοτε περιόδου.

Η εξάπλωση της ελληνιστικής κουλτούρας, η οποία συνδέεται άμεσα με την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, εισήγαγε τους ελληνικούς θεούς στις περιοχές της Μέσης Ανατολής, συμπεριλαμβανομένης της Ιουδαίας. Η λατρεία του Διονύσου ενσωματώθηκε ως στοιχείο της ελληνιστικής πολιτικής και πολιτισμικής ηγεμονίας. Στα ελληνιστικά βασίλεια, όπως το βασίλειο των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών, η λατρεία του Διονύσου συχνά προωθήθηκε από τις ηγεμονικές τάξεις. Σημαντικά παραδείγματα περιλαμβάνουν τη θεσμοθέτηση εορτών προς τιμήν του θεού, όπως τα Διονύσια, που ενίσχυσαν τη διάχυση της ελληνικής κουλτούρας. Οι Ιουδαίοι, ωστόσο, αντιστάθηκαν ενεργά στη λατρεία αυτή, καθώς την αντιλαμβάνονταν ως απειλή για τη μονοθεϊστική τους ταυτότητα¹.

Αντίστοιχα η βαβυλωνιακή παράδοση επηρεάστηκε βαθιά από τη συναναστροφή της με ελληνικές ιδέες κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου. Παρόλο που η λατρεία του Διονύσου δεν ενσωματώθηκε άμεσα στη βαβυλωνιακή θεολογία, η διονυσιακή ιδεολογία της γονιμότητας και του κύκλου ζωής και θανάτου βρήκε ανταπόκριση σε θρησκευτικές πρακτικές της Μεσοποταμίας. Στη Βαβυλώνα, οι Ιουδαίοι διατήρησαν τη θρησκευτική τους ταυτότητα, παρά την επαφή με διονυσιακά στοιχεία που διείσδυσαν στον πολιτισμό της περιοχής².

Είναι γεγονός ότι με την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου, καταλύθηκε το περσικό κράτος και ο ελληνισμός οδηγήθηκε ανατολικά ως τον Ινδό ποταμό και νότια ως την Αίγυπτο. Έτσι οι Έλληνες κυριάρχησαν σε πλήθος ξένους, αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους λαούς, οι οποίοι άρχισαν να εξελληνίζονται,

¹ Sler-Kerényi, (2010). *Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life*. σ. 260

² Κακριδής, (1986). *Ελληνική Μυθολογία: Οι Θεοί*. σ. 203

άλλοτε αναγκαστικά και άλλοτε μέσα από την αφομοίωση τους, μαθαίνοντας την ελληνική γλώσσα και δεχόμενοι ποικίλες πολιτισμικές επιδράσεις. Μάλιστα, η ονομασία ελληνιστική εποχή, προέκυψε από τους ελληνίζοντες αυτούς λαούς, ενώ συχνά αναφέρεται και ως αλεξανδρινή από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, η οποία για αιώνες αποτέλεσε το σημαντικότερο πνευματικό κέντρο της ανατολής ³.

Κατά την Περσική Αυτοκρατορία (Αχαιμενίδες), η διονυσιακή λατρεία συναντήθηκε με στοιχεία του ζωροαστρισμού, όπου ο Διόνυσος συχνά ταυτιζόταν με τοπικές θεότητες που σχετίζονταν με τη φύση και τη γονιμότητα. Οι Ιουδαίοι, αν και απολάμβαναν κάποια θρησκευτική ελευθερία υπό την περσική κυριαρχία, παρέμειναν καχύποπτοι απέναντι στη διονυσιακή παράδοση, η οποία συνδέθηκε με τον πολυθεϊσμό και τις παγανιστικές πρακτικές ⁴.

Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, το 323 π.Χ., οι περιοχές της αυτοκρατορίας του μοιράστηκαν, όχι χωρίς αμφισβητήσεις και πολέμους, στους λεγόμενους επιγόνους του. Από τα βασίλεια που δημιουργήθηκαν ξεχώρισαν με την ακμή τους το βασίλειο των Σελευκιδών στη Συρία, με πρωτεύουσα την Αντιόχεια, το βασίλειο των Ατταλιδών στη Μικρά Ασία, με πρωτεύουσα την Πέργαμο και το βασίλειο των Πτολεμαίων στη βόρεια Αφρική, με πρωτεύουσα την Αλεξάνδρεια. Σημαντικό κέντρο στάθηκε για ένα διάστημα και η μακεδονική Πέλλα, πρωτεύουσα του βασιλείου των Αντιγονιδών. Τα ελληνιστικά βασίλεια και, κυρίως τα μεγάλα κέντρα τους γνώρισαν μεγάλη πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη και ήταν ιδιαίτερα ισχυρά και πλούσια, μέχρι την αποδυνάμωσή τους κατά τις εκστρατείες των Ρωμαίων στην ανατολή ⁵.

Εκτός από τη γλώσσα, σημαντική επιρροή του ελληνικού πολιτισμού στην ανατολή ήταν η θρησκεία, καθώς, από τη μία πλευρά, διαδόθηκε η ελληνική θρησκεία και λατρεία, ενώ, από την άλλη πλευρά, υπήρξαν σημαντικές αλληλεπιδράσεις με άλλες θρησκείες, των λαών που κατακτήθηκαν από τις δυνάμεις του Αλεξάνδρου και που υπήρξαν υπήκοοι των ελληνιστικών βασιλείων. Οι ελληνικοί θεοί έγιναν γνωστοί και λατρεύτηκαν μέχρι τα βάθη της Ασίας, αλλά και στην Αφρική, κυρίως στην Αίγυπτο, ενώ, ταυτόχρονα, θεοί των άλλων λαών, όπως η Ίσις και ο Όσιρις από την Αίγυπτο, ο Άττις από τη Φρυγία κ.ά., απέκτησαν πιστούς

³ Κακριδής, (1986). *Ελληνική Μυθολογία: Οι Θεοί*. σ. 203

⁴ Sler-Kerényi, (2010). *Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life*. σ.261

⁵ Κακριδής, (1986). *Ελληνική Μυθολογία: Οι Θεοί*. σ. 203

ελληνικής καταγωγής, χάρη κυρίως στη μυστηριακή φύση της λατρείας τους, στην οποία γίνεται αναφορά σε συνάρτηση με τη λατρεία του Διονύσου σε επόμενη ενότητα ⁶.

Παρόλο που η ελληνιστική περίοδος θεωρείται από πολλούς μελετητές ως μια περίοδος παρακμής, κυρίως λόγω της παρακμής του θεσμού της δημοκρατικής πόλεως, η ιστορική της σημασία τόσο για τον ελληνισμό όσο και για τους άλλους λαούς της Μεσογείου είναι μεγάλη. Αυτό συμβαίνει γιατί για πρώτη φορά συντελείται ένα είδος ενοποίησης του μεσογειακού κόσμου της Ανατολής, πάνω στο πρότυπο της οποίας οικοδομήθηκε, στη συνέχεια, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, κατά την επόμενη ιστορική περίοδο. Η διάρκεια του ενοποιημένου αυτού κόσμου, από την εποχή του Αλεξάνδρου μέχρι την οριστική του διάσπαση και κατάλυση από την επέλαση των Αράβων, μετρά περίπου μία χιλιετία. Εντός του κόσμου αυτού μάλιστα, δημιουργήθηκαν ευνοϊκές συνθήκες για τη διάδοση του χριστιανισμού, μέσα από τον θρησκευτικό συγκρητισμό και την επαφή μεταξύ διαφορετικών θρησκειών ⁷.

Ωστόσο κατά τη ρωμαϊκή εποχή, η λατρεία του Διονύσου εξελίχθηκε σε λατρεία του Βάκχου, η οποία εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την αυτοκρατορία. Στις ρωμαϊκές επαρχίες, η διονυσιακή λατρεία συχνά συνδυάστηκε με τοπικές θρησκευτικές πρακτικές. Οι Ιουδαίοι βρέθηκαν και πάλι αντιμέτωποι με πιέσεις να υιοθετήσουν στοιχεία της λατρείας αυτής, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του Αντίοχου Δ' Επιφανούς, ο οποίος επέβαλε διονυσιακές πρακτικές στην Ιουδαία. Η αντίσταση των Ιουδαίων κορυφώθηκε με την εξέγερση των Μακκαβαίων, γεγονός που υπογραμμίζει την πολιτιστική και θρησκευτική σύγκρουση της εποχής ⁸.

Τα ελληνιστικά βασίλεια τα οποία θα μας απασχολήσουν στη παρούσα μελέτη αναφέρονται στην ελληνιστική εποχή, είναι το βασίλειο των Σελευκιδών στη Συρία, στο οποίο περιλαμβάνεται και η περιοχή της Ιουδαίας, καθώς και το βασίλειο των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο. Τα δύο βασίλεια συνορεύουν μεταξύ τους, ενώ οι σχέσεις τους πολύ συχνά διέρχονται κρίσεις, καθώς εκδηλώνονται πολλές συγκρούσεις. Η ιστορία των δύο βασιλείων κατά την ελληνιστική εποχή είναι μία ιστορία συνεχών αλληλεπιδράσεων, πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών ⁹.

⁶ Μήττα, (2006). *Η θρησκεία και η λατρευτική ζωή στο Ιστορία των Ελλήνων*. σ. 370

⁷ Χριστόπουλος, Βερτουδάκης, Μπάζου, (2015). *Η γραμματεία της ελληνιστικής περιόδου*. σ.62

⁸ Κακριδής, (1986). *Ελληνική Μυθολογία: Οι Θεοί*. σ. 203

⁹ Βασιλείου (1970). *Ο Πτολεμαίος ΣΤ' και οι Ιουδαίοι*. σ.144

Οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες έδειχναν στον Διόνυσο από την αρχή ιδιαίτερη προσοχή και λατρεία. Μπορούμε να θυμηθούμε την εορταστική πομπή προς τιμήν του Διονύσου από τον Πτολεμαίο Φιλάδελο, αναρίθμητες Ιερατικές Επιγραφές ήδη από τον 3^ο αιώνα π.Χ., το Σωματείο των καλλιτεχνών του Διονύσιου στην Πτολεμαΐδα κατά την εποχή του Πτολεμαίου Ευεργέτη Α', τις αναπαραστάσεις του Διονύσου, τη διάδοση του ονόματος του Διονύσου και πολλές άλλες εκδηλώσεις. Είναι γνωστό, ότι ο 13^{ος} Πτολεμαίος αποκάλυψε τον εαυτό του νέο Διόνυσο. Ωστόσο όπως γνωρίζουμε ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, υπήρξε ένθερμος λάτρης του θεού και έβλεπε σ' αυτόν τον αρχηγό του. Τόνιζε την καταγωγή της Δυναστείας των Πτολεμαίων από τον Διόνυσο, σε αντίθεση με το παλαιό γενεαλογικό δένδρο των Τημενιδών, το οποίο οδηγούσε πίσω στον Ηρακλή και ήταν ο Φιλοπάτωρ εκείνος ο οποίος, κατάφερε να οδηγήσει τα Διονύσια στην κορυφή. Ως επιβεβαίωση αποτελεί η μαρτυρία του Βιβλίου της Παλαιάς Διαθήκης¹⁰.

Οι Ιουδαίοι του είχαν απαγορεύσει την είσοδο στα άδυτα του Ναού, έτσι τους εκδικήθηκε εξαναγκάζοντας τους Ιουδαίους της Αιγύπτου και ιδιαίτερα εκείνους της Αλεξάνδρειας να λατρέψουν τον Διόνυσο. Όποιος αρνιόταν τη λατρεία, θα σημαδευόταν με ένα πυρακτωμένο σίδερο με το σύμβολο του Διονύσου, ένα φύλλο κισσού. Όποιος, όμως, αποφάσιζε με τη θέλησή του να μυηθεί στα Μυστήρια, αποκτούσε το δικαίωμα να εξισωθεί με τους πολίτες της Αλεξάνδρειας¹¹.

Η λατρεία του Διονύσου, παρά τις διαφοροποιήσεις της μέσα από την ελληνιστική, βαβυλωνιακή, περσική και ρωμαϊκή περίοδο, αποτέλεσε έναν δυναμικό πολιτιστικό και θρησκευτικό παράγοντα. Ειδικά για τους Ιουδαίους, η λατρεία αυτή συνιστούσε συχνά πεδίο πολιτισμικής αντιπαράθεσης αλλά και αλληλεπίδρασης, καθώς η μονοθεϊστική τους ταυτότητα έπρεπε να αντισταθεί στις πολυθεϊστικές επιδράσεις των κυρίαρχων πολιτισμών.

***Αρχική υπόθεση πρότασης:** Πως αντιλαμβάνονται οι κύριοι θεολόγοι-φιλόλογοι εκπαιδευτικοί και επιθεωρητές εκπαιδευτικού έργου την ιστορική τοποθέτηση μεταξύ της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος, ο οποίος ταύτιζε τον εαυτό του με το θεό Διόνυσο, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων και της Παλαιάς Διαθήκης, αναφορικά με*

¹⁰ Μακκαβαίων Γ', 2, 29

¹¹ Μακκαβαίων Γ', 2, 29

τις τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας (βαβυλωνιακή, περσική, ελληνιστική και ρωμαϊκή).

Λέξεις κλειδιά: Λατρεία θεού Διονύσου, Παλαιά Διαθήκη, Αυτοκρατορία Πτολεμαίων, Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, Ιουδαία, Αίγυπτος, Βαβυλωνιακή κυριαρχία, Δεύτερη σοφιστική περίοδος, Ελληνιστική περίοδος, Μέγας Αλέξανδρος, Περσική περίοδος, Ρωμαϊκή περίοδος, εκπαιδευτικοί Β' Βαθμίδας Εκπαίδευσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1. Σχεδιασμός της πρότασης

Η ποιοτική έρευνα έχει ως βάση την σχετιστική-ερμηνευτική επιστημολογία. Αυτό συνεπάγεται πως δεν υπάρχει σωστή απάντηση ή αντικειμενικότητα, αντιθέτως

η έρευνα αυτή βασίζεται στις προσωπικές εμπειρίες του κάθε ατόμου¹². Το αξιοσημείωτο εδώ είναι πως οι ποιοτικές έρευνες χρησιμοποιούνται όταν οι απαντήσεις των ερωτηθέντων δεν κινούνται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, αντιθέτως μάλιστα, το πλαίσιο των απαντήσεων βρίσκεται υπό εξέταση. Με άλλα λόγια, η ποιοτική έρευνα έχει μία διερευνητική φύση. Μέσω αυτής, εξετάζονται οι αντιλήψεις, οι απόψεις και οι γνώμες των ερωτηθέντων, μέσα από το καθορισμένο εξ αρχής πλαίσιο των ερωτήσεων που γίνονται από τη μεριά του ερευνητή, με την απαραίτητη ωστόσο ελευθερία προκειμένου να αναδειχθεί η μη προβλεπόμενη πληροφορία¹³.

Η ποιοτική έρευνα συμβάλλει στην κατανόηση της ανθρώπινης κατάστασης και μιας αντιληπτής κατάστασης, σε διαφορετικά πλαίσια. Ωστόσο, δεν υπάρχει τέλεια σχεδιασμένη μελέτη και πάντα θα εμφανίζονται απροσδόκητα γεγονότα. Το κύριο ζήτημα είναι πόσους οικονομικούς πόρους, χρόνο και προσπάθεια μπορούν να επενδύσουν οι ερευνητές σε μια ομάδα μελέτης στην προσπάθεια κατανόησης των υπό μελέτη φαινομένων¹⁴. Ωστόσο, ένας ερευνητής πρέπει να δημιουργήσει τον καλύτερο δυνατό σχεδιασμό μελέτης, μέσω ακριβούς και προσεκτικού σχεδιασμού με βάση τις υπάρχουσες συνθήκες, προσδιορίζοντας τους διαθέσιμους πόρους. Πρώτον, υπάρχει η χαρτογράφηση εξωτερικών πόρων – όπως η οικονομία, ο χρόνος και οι πιθανοί πληροφοριοδότες – επειδή ορισμένες μέθοδοι συλλογής και ανάλυσης δεδομένων είναι δαπανηρές και χρονοβόρες και οι επιλογές των μεθόδων πρέπει να προσαρμοστούν σε τέτοιους περιορισμούς. Δεύτερον, οι εσωτερικοί πόροι του ερευνητή, όπως η γνώση και η ικανότητα, πρέπει να είναι γνωστοί. Ο αυτοστοχασμός του ερευνητή είναι ένα ουσιαστικό μέρος της ποιοτικής έρευνας ανεξάρτητα από την ποιοτική μέθοδο που έχει επιλεγεί¹⁵.

Ο ερευνητής πρέπει να λάβει υπόψη του την «προκατανόηση του», τόσο κατά τη διαδικασία σχεδιασμού όσο και κατά τη διαδικασία ανάλυσης, προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί οποιαδήποτε προκατάληψη της δικής του επιρροής¹⁶. Η προκαθορισμένη γνώση του θέματος και η εξοικείωση με το πλαίσιο μπορεί να είναι

¹² Kivunja & Kuyini, (2017). Understanding and Applying Research Paradigms in Educational Contexts. σ. 26-41

¹³ Willig, (2014). *Introducing qualitative research in psychology*.σ.28-35

¹⁴ Patton, (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*.σ. 37-50

¹⁵ Burnard, (1991). A method of analyzing interview transcripts in qualitative research. σ. 461-466

¹⁶ Long & Johnson, (2000). Rigour, reliability and validity in qualitative research.σ. 30-37

πλεονέκτημα, εφόσον δεν επηρεάζει τους πληροφοριοδότες ή την ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Ο ερευνητής πρέπει να κατανοήσει τόσο το πλαίσιο όσο και τις περιστάσεις προκειμένου να ανιχνεύσει και να λάβει υπόψη παραπλανητικές παραστάσεις που μπορεί να εμφανιστούν στα δεδομένα. Όλες οι ποιοτικές έρευνες ασχολούνται με κάποια ερμηνεία. Ωστόσο, οι ερμηνείες ποικίλλουν σε βάθος, ανάλογα με τη μέθοδο ανάλυσης και την ικανότητα του ερευνητή να αποστασιοποιηθεί ¹⁷. Όταν εντοπιστούν και συζητηθούν τα όρια της μελέτης, τότε ξεκινά ο πραγματικός σχεδιασμός της μελέτης. Ένας σημαντικός παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη τόσο κατά τον σχεδιασμό όσο και κατά την εφαρμογή είναι η διατήρηση ενός υψηλού βαθμού ποιότητας σε όλη τη διαδικασία.

Στην παρούσα έρευνα είναι σημαντικό να εξεταστούν οι απόψεις και οι αντιλήψεις των Εκπαιδευτικών (θεολόγων και φιλόλογων) Β' βαθμίδας εκπαίδευσης πάνω στη συσχέτιση της Παλαιάς Διαθήκης με τους Ιουδαίους και την ελληνιστική εποχή αναφορικά με την ιστορική τοποθέτηση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος. Για το σκοπό της μελέτης αυτής θα χρησιμοποιηθούν ημιδομημένες συνεντεύξεις οι οποίες παρουσιάζουν πολλά πλεονεκτήματα, όπως αναλύονται στη συνέχεια.

Ως προς το ερευνητικό σκέλος της πρότασης για τη συλλογή των δεδομένων θα πραγματοποιηθεί πρωτογενής έρευνα ποιοτικής ανάλυσης και το δείγμα θα αποτελέσουν θεολόγοι και φιλόλογοι εκπαιδευτικοί της Β' βαθμίδας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας της Λευκωσίας. Η φάση παρέμβασης αναμένεται να διαρκέσει περίπου 1 χρόνο.

Τα εργαλεία αξιολόγησης της προτεινόμενης μελέτης, οι οδηγοί συνέντευξης, για να θεωρηθούν κατάλληλα θα πρέπει να υποστούν έλεγχο αξιοπιστίας των μετρήσεων τους αντίστοιχα, η οποία σαφώς επηρεάζει την αξία των ερευνητικών αποτελεσμάτων που θα προκύψουν. Γι' αυτό το λόγο τα προτεινόμενα αξιολογικά εργαλεία θα προσαρμοστούν στα πλαίσια της παρούσας μελέτης και θα γίνει μια πρώτη πιλοτική προσέγγιση ποιοτικής ανάλυσης σε μικρό δείγμα πριν ληφθεί η απόφαση ότι μπορούν να υποστηρίξουν την εν λόγω πρόταση μελέτης.

¹⁷ Patton, (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. σ. 37-50

1.2. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη στην Κύπρο και συγκεκριμένα στη πόλη της Λευκωσίας. Οι οδηγοί συνέντευξης ήταν ανώνυμοι. Όπως έχει ήδη αναφερθεί η συλλογή των δεδομένων έγινε με την μέθοδο της ημιδομημένης συνέντευξης, η οποία επιλέχθηκε εξαιτίας των πλεονεκτημάτων που παρουσιάζει. Ο συνδυασμός στοιχείων δομημένων και μη δομημένων συνεντεύξεων δίνει στις ημιδομημένες συνεντεύξεις τα πλεονεκτήματα και των δύο: συγκρίσιμα, αξιόπιστα δεδομένα και ευελιξία για την υποβολή επακόλουθων ερωτήσεων. Έτσι λοιπόν, πιο συγκεκριμένα, η μέθοδος της ημιδομημένης συνέντευξης είναι δυνατόν να ερμηνεύσει σε βάθος τις απόψεις των ερωτηθέντων σχετικά με το εξεταζόμενο θέμα, μέσω της ελευθερίας που τους δίνεται, η οποία ωστόσο κινείται στα όρια των καθορισμένων ερωτήσεων που γίνονται. Η ικανότητα σχεδιασμού ενός θεματικού πλαισίου εκ των προτέρων βοηθά τόσο τον συνεντευκτή όσο και τον συμμετέχοντα να μην ξεφεύγουν από το στόχο της μελέτης, ενώ ενθαρρύνει την αμφίδρομη επικοινωνία. Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις εισάγουν περισσότερες λεπτομέρειες και πλούτο λόγω της πιο ανοιχτής φύσης τους. Επιπλέον, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να διευκρινίσουν, να επεξεργαστούν ή να αναδιατυπώσουν τις απαντήσεις τους εάν είναι απαραίτητο ¹⁸.

Επιπροσθέτως, με τη βοήθεια των ημιδομημένων συνεντεύξεων μπορεί να αναδειχθεί η πολυπλοκότητα του εξεταζόμενου θέματος, καθώς καταγράφονται όλες οι πιθανές απαντήσεις αλλά και τα διαφορετικά μοτίβα των απαντήσεων των ερωτηθέντων. Μέσω των ημιδομημένων συνεντεύξεων επιτυγχάνεται η διαδραστική επικοινωνία του ερευνητή με τους συμμετέχοντες, ερμηνεύοντας μη αναγραφόμενες πληροφορίες ¹⁹.

Με τη χρήση της συνέντευξης ο ερευνητής διατηρεί προσωπική επαφή με όλους τους συμμετέχοντες και συγκεντρώνει το υλικό που τον ενδιαφέρει εμβαθύνοντας περισσότερο στα υπό μελέτη ζητήματα²⁰. Πολλοί ερευνητές θεωρούν πως η συνέντευξη αποτελεί ένα «διάλογο» μεταξύ συνομιλητών που εξαρτάται από τους τρόπους με τους οποίους ο συνεντευκτής και ο ερωτώμενος πλαισιώνουν νοηματικά και οικοδομούν από κοινού το νόημα των ερωτήσεων και των

¹⁸ Willig, (2014). *Introducing qualitative research in psychology*. σ.28-35

¹⁹ Willig, (2014). *Introducing qualitative research in psychology*. σ.28-35

²⁰ Cohen, (2006). *From the Maccabees to the Mishnah* (3rd ed.). σ. 3-30

απαντήσεων. Έτσι, με την ερευνητική συνέντευξη συλλέγονται όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τις εμπειρίες, τις σκέψεις, τις στάσεις και τις συμπεριφορές των συμμετεχόντων, οι οποίοι μπορούν ελεύθερα να αναπτύσσουν τις απόψεις τους²¹.

Με τη συνέντευξη δίνεται η δυνατότητα να εξεταστεί η εσωτερική οπτική των συμμετεχόντων καθώς οι συμμετέχοντες καταθέτουν τις δικές τους περιγραφές και ερμηνείες. Επιπροσθέτως, κατά τη διάρκεια διεξαγωγής των συνεντεύξεων είναι δυνατόν να αναδυθούν και άλλα στοιχεία αναφορικά με τις συνθήκες της έρευνας και τη γενικότερη συμπεριφορά των συμμετεχόντων, τα οποία μπορεί να οδηγήσουν στην πληρέστερη ερμηνεία των υπό μελέτη φαινομένων²².

Κατά την διεξαγωγή των ημι-δομημένων συνεντεύξεων διατυπώνονται ως «βάση» μια σειρά από προκαθορισμένες ερωτήσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ευελιξία ως προς τη σειρά καθώς και ως προς την αλλαγή του περιεχομένου τους, ανάλογα με τη ροή της συζήτησης. Έτσι, στις ημι-δομημένες συνεντεύξεις το περιεχόμενο και η σειρά των ερωτήσεων καθορίζονται από τον ερευνητή, όμως ο ερωτώμενος μπορεί ελεύθερα να εκφράσει τις απόψεις και να περιγράψει τα βιώματα του με τον τρόπο που θα επιλέξει²³. Τέλος οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις έχουν διερευνητικό στόχο. Συνήθως οι ερωτήσεις είναι ανοιχτές με σκοπό να είναι πιο αυθόρμητες και μη κατευθυνόμενες οι απαντήσεις. Οι ανοιχτές ερωτήσεις επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να εκφράσουν τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους και δίνουν τη δυνατότητα στο συνεντευκτή να ζητά επιπρόσθετες πληροφορίες στις περιπτώσεις που κριθεί αναγκαίο²⁴.

1.3. Μέθοδοι ανάλυσης

Στην ενότητα αυτή καταγράφονται λεπτομερώς οι μέθοδοι ανάλυσης της πρότασης και αιτιολογούνται γενικότερα οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται στην κάθε περίπτωση. Κατά την άποψη των²⁵, η ποιοτική ανάλυση εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο σε περιπτώσεις όπου το μέγεθος του υπό εξέταση δείγματος είναι μικρό, όπως συμβαίνει και στην παρούσα έρευνα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η ποιοτική

²¹ Ιωσηφίδης, (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. σ. 25, 28

²² Κυριαζής, Ν. (1999). *Κοινωνιολογική έρευνα*. σ.100-120

²³ Κυριαζής, Ν. (1999). *Κοινωνιολογική έρευνα*. σ.100-120

²⁴ Κυριαζής, Ν. (1999). *Κοινωνιολογική έρευνα*. σ.100-120

²⁵ Cohen, (2006). *From the Maccabees to the Mishnah* (3rd ed.). σ. 3-30

έρευνα συνίσταται στη περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και την κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων²⁶. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της περιγραφής είναι πως βασίζεται σε σχετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων καθώς αποσκοπεί στην εμβάθυνση και την πολύπλευρη μελέτη κάθε περίπτωσης²⁷.

Η ανάλυση των συνεντεύξεων της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε με την τεχνική της θεματικής ανάλυσης. Η θεματική ανάλυση είναι μια ευέλικτη και ευρέως χρησιμοποιούμενη μέθοδος ποιοτικής ανάλυσης δεδομένων και μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πολλούς τομείς της έρευνας για τον εντοπισμό, την ανάλυση και την αναφορά θεμάτων σε ένα σύνολο δεδομένων. Συνήθως εφαρμόζεται σε ένα σύνολο κειμένων, όπως συνεντεύξεων, συζητήσεις σε ομάδες εστίασης ή απαντήσεις ανοιχτής έρευνας²⁸. Η τεχνική της θεματικής ανάλυσης αποτελεί μια αξιόπιστη και αποτελεσματική μέθοδος για την κατανόηση και την ανάλυση πολύπλοκων δεδομένων σε ποιοτική έρευνα²⁹.

Πιο συγκεκριμένα, η μέθοδος αυτή περιλαμβάνει μια ενδελεχή και συστηματική εξέταση των δεδομένων για τον εντοπισμό θεμάτων που σχετίζονται με το/τα ερευνητικό/κά ερώτημα/ερωτήματα. Το πρώτο στάδιο της θεματικής ανάλυσης είναι η εξοικείωση με τα δεδομένα. Αυτό περιλαμβάνει την ανάγνωση των δεδομένων με απώτερο στόχο να αποκτηθεί μια γενική κατανόηση του περιεχομένου και του πλαισίου τους. Στη συνέχεια, οι ερευνητές δημιουργούν αρχικούς κώδικες, οι οποίοι είναι σύντομες φράσεις ή προτάσεις που αποτυπώνουν τις βασικές ιδέες ή έννοιες στα δεδομένα. Το επόμενο στάδιο είναι η αναζήτηση θεμάτων, η οποία περιλαμβάνει την ομαδοποίηση των κωδικών που μοιράζονται ένα κοινό νόημα ή θέμα. Αφού προσδιορίσουν τα θέματα, οι ερευνητές τα επανεξετάζουν για να διασφαλίσουν ότι είναι ουσιαστικά και συνεκτικά. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη βελτίωση ή το συνδυασμό θεμάτων ή τον εντοπισμό νέων που προκύπτουν από τα δεδομένα. Αφού οριστούν και ονομαστούν τα θέματα, οι ερευνητές μπορούν στη συνέχεια να τα ερμηνεύσουν και να τα αναλύσουν, εξάγοντας συμπεράσματα από τα δεδομένα. Τέλος, τα αποτελέσματα της ανάλυσης, αναφέρονται συχνά με

²⁶ Ιωσηφίδης, (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. σ. 25, 28

²⁷ Κυριαζής, Ν. (1999). *Κοινωνιολογική έρευνα*. σ.100-120

²⁸ Braun & Clarke, (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis.σ.589-597

²⁹ Nowell, Norris, White & Moules, (2017). Thematic analysis: *Striving to meet the trustworthiness criteria*.σ. 2-13

υποστηρικτικά αποσπάσματα. Στο τελικό στάδιο πραγματοποιείται η συγγραφή της ερευνητικής αναφοράς ³⁰. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τα στάδια της θεματικής ανάλυσης μπορεί να περιλαμβάνουν επαναληπτικούς κύκλους επανεξέτασης και βελτίωσης θεμάτων καθώς προχωρά η ανάλυση ³¹.

1.4. Πληθυσμός-Δείγμα

Πληθυσμός της έρευνας θεωρείται το σύνολο των Εκπαιδευτικών (θεολόγων και φιλόλογων) Β΄ βάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας στην Κύπρο. Το δείγμα της ποιοτικής έρευνας αποτελείται από 10 συμμετέχοντες, αριθμός που θεωρείται ικανοποιητικός για ποιοτικές έρευνες ημιδομημένων συνεντεύξεων και συλλέχτηκε με χρήση βολικής δειγματοληψίας ³².

Η βολική δειγματοληψία αποτελεί μια μέθοδο δειγματοληψίας στην οποία ο/η ερευνητής/τρια έχει ευκολότερη πρόσβαση στο δείγμα. Αυτό μπορεί να οφείλεται στη γεωγραφική εγγύτητα, τη διαθεσιμότητα σε μια δεδομένη στιγμή ή στην προθυμία συμμετοχής στην έρευνα. Η βολική δειγματοληψία είναι ένας τύπος μη τυχαίας δειγματοληψίας ³³(Robinson, 2014: 25-41).

Στην ποιοτική έρευνα, η βολική δειγματοληψία χρησιμοποιείται συχνά στην εκπαίδευση όπου είναι βολικό να χρησιμοποιηθούν προϋπάρχουσες ομάδες, όπως οι εκπαιδευτικοί (θεολόγοι και φιλόλογοι) Β΄ βάθμιας εκπαίδευσης, στην παρούσα μελέτη. Η βολική δειγματοληψία είναι μια κατάλληλη μέθοδος για ³⁴:

- Διερεύνηση των στάσεων και των απόψεων του δείγματος
- Εκτέλεση πιλοτικής έρευνας
- Δημιουργία υποθέσεων που μπορούν να ελεγχθούν σε μεγαλύτερο βάθος σε μελλοντική έρευνα

³⁰ Maguire, & Delahunt, (2017). *Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars*. σ. 33501-33511

³¹ Nowell, Norris, White & Moules, (2017). *Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria*.σ. 2-13

³² Creswell, (2013) . *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 4th Edition. σ. 167-170

³³ Robinson, (2014). *Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide*.σ.25-41

³⁴ Robinson, (2014). *Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide*.σ.25-41

Ωστόσο, η βολική δειγματοληψία μπορεί να εισαγάγει διάφορους τύπους ερευνητικής μεροληψίας, όπως μεροληψία επιλογής και μεροληψία δειγματοληψίας. Τα δείγματα ευκολίας είναι αρκετά επιρρεπή σε ερευνητικές προκαταλήψεις³⁵:

- Εφόσον ο ερευνητής αντλεί το δείγμα βάσει ευκολίας και όχι ίσης πιθανότητας, τα δείγματα ευκολίας δεν καταλήγουν ποτέ σε μια στατιστικά ισορροπημένη επιλογή του πληθυσμού. Αυτό οδηγεί σε μεροληψία δειγματοληψίας.

- Πολύ συχνά, προσφέρονται στους συμμετέχοντες χρηματικά ή άλλα κίνητρα για να ολοκληρώσουν μια έρευνα. Εάν μια ανταμοιβή είναι το μόνο τους κίνητρο, μπορεί να δώσουν ανακριβείς ή ψευδείς απαντήσεις. Αυτό οδηγεί σε μεροληψία απόκρισης, μεροληψία κοινωνικής επιθυμίας και μεροληψία αυτοεπιλογής.

- Οι ερευνητές είναι υποκειμενικοί στον τρόπο με τον οποίο επιλέγουν τους συμμετέχοντες, γεγονός που οδηγεί σε μεροληψία παρατηρητή.

Παρά αυτούς τους περιορισμούς, υπάρχουν βήματα για μείωση της προκατάληψης στην έρευνα όπως:

- Λεπτομερής περιγραφή στρατολόγησης των συμμετεχόντων στην έρευνα
- Διαφοροποίηση συλλογής δεδομένων στρατολογώντας όσο το δυνατόν περισσότερους συμμετέχοντες και προσδιορισμός κατάλληλου μεγέθους δείγματος
- Διανομή συνεντεύξεων σε διαφορετικές ημέρες και ώρες
- Τα ευρήματα που βασίζονται σε δείγμα ευκολίας ισχύουν μόνο για τις επιλεγμένες περιπτώσεις ή την ομάδα συμμετεχόντων. Εξ ορισμού, δεν μπορούν να γενικευτούν στον πληθυσμό-στόχο.

Όπως με κάθε μέθοδο δειγματοληψίας, η βολική δειγματοληψία έχει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της. Ανάλογα με τον σχεδιασμό της έρευνας υπάρχουν πλεονεκτήματα στη χρήση της βολικής δειγματοληψίας όπως³⁶ :

³⁵ Robinson, (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide.σ.25-41

³⁶ Robinson, (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide.σ.25-41

- Η βολική δειγματοληψία είναι συνήθως χαμηλού κόστους και εύκολη, με θέματα άμεσα διαθέσιμα.

- Ελλείπει πλαίσιο δειγματοληψίας, η βολική δειγματοληψία επιτρέπει στους ερευνητές να συλλέγουν δεδομένα που διαφορετικά δεν θα ήταν δυνατά.

- Κατά τη διεξαγωγή διερευνητικής έρευνας, η βολική δειγματοληψία μπορεί να βοηθήσει στη συγκέντρωση δεδομένων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη δημιουργία ισχυρής υπόθεσης ή ερευνητικής ερώτησης.

Τα μειονεκτήματα της βολικής δειγματοληψίας, μπορούν να συνοψιστούν ακολούθως ³⁷:

- Εφόσον το δείγμα δεν επιλέγεται με τυχαία επιλογή, είναι αδύνατο το δείγμα να είναι πλήρως αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού που μελετάται. Αυτό υπονομεύει την πιθανότητα γενικεύσεων από το δείγμα στον πληθυσμό του ενδιαφέροντος της μελέτης.

- Η λήψη απαντήσεων μόνο από τους συμμετέχοντες που είναι πιο εύκολο να προσεγγιστούν αφήνει έξω πολλούς ερωτηθέντες. Αυτό επηρεάζει την ακρίβεια των δεδομένων και διατρέχει τον κίνδυνο να μην εντοπιστούν σημαντικές περιπτώσεις, οδηγώντας σε μεροληψία.

- Η βολική δειγματοληψία βασίζεται στην υποκειμενική κρίση του ερευνητή και στα υποκειμενικά κίνητρα των συμμετεχόντων. Αυτό οδηγεί σε υψηλό κίνδυνο μεροληψίας παρατηρητή.

1.5. Ερευνητικά εργαλεία

Το ερωτηματολόγιο της ποιοτικής έρευνας δίνεται με τη μορφή συνέντευξης (βλ. Παράρτημα: Οδηγός Συνέντευξης). Αποτελείται από:

1. (7) ερωτήσεις σχετικά με τα Δημογραφικά και Επαγγελματικά στοιχεία των εκπαιδευτικών (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εκπαιδευτικό επίπεδο, ειδικότητα, περιοχή σχολείου, έτη υπηρεσίας).

³⁷ Robinson, (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide.σ.25-41

2. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με τους παράγοντες που συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο.

3. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

4. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με τις απόψεις των εκπαιδευτικών/επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου (θεολόγων-φιλόλογων) σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη.

5. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με τις συνθήκες κατά τις οποίες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα

6. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με το πώς η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

7. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με τους παράγοντες που επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου.

8. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με το πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι

9. (1) ερώτηση ανάπτυξης σχετικά με πώς συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία

1.6. Αξιοπιστία-Εγκυρότητα

Τα εργαλεία αξιολόγησης της προτεινόμενης μελέτης, οι οδηγοί συνέντευξης, για να θεωρηθούν κατάλληλα θα πρέπει να γίνει έλεγχος αξιοπιστίας των μετρήσεων τους αντίστοιχα, η οποία σαφώς επηρεάζει την αξία των ερευνητικών αποτελεσμάτων που θα προκύψουν. Γι' αυτό το λόγο τα προτεινόμενα αξιολογικά

εργαλεία προσαρμόστηκαν στα πλαίσια της παρούσας μελέτης και θα γίνει μια πρώτη πιλοτική προσέγγιση ποιοτικής ανάλυσης σε μικρό δείγμα πριν ληφθεί η απόφαση ότι μπορούν να υποστηρίξουν το εν λόγω πρόταση μελέτης. Πιο συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε πιλοτική αξιολόγηση ελέγχου για όλα τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή των δεδομένων.

Είναι δυνατό για τον ερευνητή να χρησιμοποιήσει τις ίδιες έννοιες με τις ποσοτικές μελέτες, μια επιλογή που δεν γίνεται αποδεκτή όταν εκτελεί ανάλυση χρησιμοποιώντας άλλες ποιοτικές μεθόδους³⁸. Ανεξάρτητα από τη μέθοδο που έχει επιλεγεί, η διαδικασία της ανάλυσης μειώνει τον όγκο του κειμένου που συλλέγεται, προσδιορίζει και ομαδοποιεί κατηγορίες και αναζητά κάποια κατανόησή του. Κατά κάποιο τρόπο, ο ερευνητής προσπαθεί να «μείνει πιστός» στο κείμενο και να επιτύχει αξιοπιστία³⁹.

Η αξιοπιστία και εγκυρότητα των αποτελεσμάτων των ημιδομημένων συνεντεύξεων ελέγχθηκε. Αρχικά, δεδομένου ότι η ερμηνεία των απαντήσεων στηρίζεται στην υποκειμενική ερμηνεία του ερευνητή, πραγματοποιήθηκε συζήτηση σε 2^ο επίπεδο, με απώτερο στόχο να διαπιστωθεί εάν οι απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτηθέντες συμπίπτουν με την ερμηνεία του ερευνητή. Επίσης, με στόχο την αύξηση της εγκυρότητας των αποτελεσμάτων, η ανάλυση των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε και από έναν ακόμα ερευνητή. Οι δύο ερευνητές θα καταλήξουν στην ανάδειξη κοινών κωδικών κατά την διαδικασία ανάλυσης των συνεντεύξεων, αυξάνοντας έτσι την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας⁴⁰.

1.7. Ηθικά Ζητήματα

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε μετά από έγκριση του αρμόδιου Πανεπιστημιακού Φορέα του ερευνητή. Κοινοποιήθηκε στους συμμετέχοντες, η τήρηση του κώδικα δεοντολογίας. Οι συμμετέχοντες της έρευνας ενημερώθηκαν ότι συμμετέχουν εθελοντικά, ανώνυμα και με την δική τους συγκατάθεση. Οι συμμετέχοντες ήταν πλήρως ενημερωμένοι για την μελέτη της έρευνας, την σκοπιμότητα της, την σημαντικότητα της, καθώς και για τη διεξαγωγή της

³⁸ Long & Johnson, (2000). Rigour, reliability and validity in qualitative research.σ. 30-37

³⁹ Patton, (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*.σ. 37-50

⁴⁰ Willig, (2014). *Introducing qualitative research in psychology*.σ.28-35

ερευνητικής διαδικασίας. Επιπροσθέτως, ενημερώθηκαν πως θα λάβει χώρα μαγνητοφώνηση για την ορθή καταγραφή και αναπαραγωγή των λεγομένων τους και θα τους ζητηθεί να δηλώσουν ότι συναινούν στο να γίνει ηχογράφηση/βίντεοσκοπήση της συνέντευξης. Μαγνητοφωνήθηκαν οι συνομιλίες καθ'όλην τη διάρκεια και στη συνέχεια τα συλλεχθέντα δεδομένα θα απομαγνητοφωνήθηκαν με τη μορφή δαχτυλογραφημένων κειμένων.

Διασαφηνίστηκε ότι υπάρχει το δικαίωμα αποχώρησης από την έρευνα κατά την διάρκεια της ή μετά το πέρας της διαδικασίας. Η ταυτοποίηση των συμμετεχόντων έγινε με χρήση μυστικού κωδικού. Γενικότερα τηρήθηκαν όλα τα απαραίτητα ηθικά ζητήματα που αναφέρονται στην ψυχολογία των συμμετεχόντων και την φύση της έρευνας ⁴¹. Τέλος, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες η συμπλήρωση των αντίστοιχων φορμών: α) φόρμα ενημέρωσης συμμετεχόντων (Παράρτημα 2), β) Φόρμα συγκατάθεσης συμμετεχόντων (Παράρτημα 3), γ) Φόρμα ενημέρωσης συμμετεχόντων στο τέλος της συλλογής δεδομένων (debriefing) (Παράρτημα 4) και δ) Φόρμα συγκατάθεσης μαγνητοφώνησης (Παράρτημα 5). Με το πέρας της διαδικασίας στάλθηκαν οι φόρμες απενημέρωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Ο ΔΙΟΝΥΣΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΟΥ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ, ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

2.1. Αλληλοσυσχετιζόμενες έννοιες με το Διόνυσο

Η αρχαία Αίγυπτος είχε μια πλούσια θρησκεία με μια ποικιλία θεοτήτων που αντανakλούσαν τις διάφορες πτυχές της ζωής και του κόσμου τους. Οι Αιγυπτιακοί θεοί και θεότητες ήταν συχνά ανθρωπομορφικές, με κεφάλια ζώων ή συνδυασμούς ανθρώπου και ζώου. Ορισμένες από τις πιο γνωστές θεότητες της αρχαίας Αιγύπτου

⁴¹ APA, (2010). *Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct*.

ήταν ο Ρα, ο θεός του ήλιου, η Ίσις, η θεά της μαγείας, ο Όσιρις, ο θεός του θανάτου και της αναγέννησης, η Σεχμέτ, η θεά της θεραπείας, και ο Άνουμ, ο θεός του ουρανού. Άλλες σημαντικές θεότητες περιλαμβάνουν τον Χόρου, τον θεό του ουρανού και της αρχοντιάς, και τη Μαάτ, τη θεά της αλήθειας και της δικαιοσύνης.

Η θρησκεία της αρχαίας Αιγύπτου ήταν ισχυρά συνδεδεμένη με την κοινωνία και την πολιτική τάξη. Οι βασιλιάδες θεωρούνταν ως θεοί και είχαν σημαντικό ρόλο στις τελετές και τις θρησκευτικές πρακτικές της χώρας. Η λατρεία των θεοτήτων στην αρχαία Αίγυπτο ήταν πολύ σημαντική και είχε επίδραση σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας και της κουλτούρας της χώρας. Οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι οι θεοί και οι θεότητες επηρεάζουν τις ζωές τους (Hart, 2005: 1-2) σε πολλούς τρόπους και συνέβαλαν στην ανάπτυξη ενός πλούσιου πολιτισμού και τεχνολογίας.

Η λατρεία των θεοτήτων περιλάμβανε μια πληθώρα τελετουργιών και τελετών που πραγματοποιούνταν σε όλη τη χώρα, σε ιερά και ναούς που αφιερώνονταν στους ίδιους. Οι πρακτικές λατρείας συμπεριλάμβαναν την προσευχή, τις θυσίες, την προσφορά δώρων και την εκτέλεση τελετουργιών ανάλογα με την εποχή και το θεό ή τη θεότητα που επρόκειτο να τιμηθεί. Ο Όσιρις (Osiris) ήταν ένας από τους σημαντικότερους θεούς στην αρχαία Αίγυπτο. Θεωρούνταν ο θεός του θανάτου, της επαναγέννησης και του μεταθανάτιου βίου. Ήταν ο προστάτης των νεκρών και η θρησκεία του συνδέονταν στενά με την ιδέα της εξέλιξης της ψυχής μετά τον θάνατο ⁴².

Στα μυθικά τους, οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι ο Όσιρις κατέχει μια ειδική θέση στον μεταθανάτιο κόσμο, όπου κρίνει τις ψυχές των νεκρών και τους παρέχει πρόσβαση στην επόμενη ζωή. Ήταν ο σύζυγος της θεάς Ίσιδας και ο πατέρας του Χόρου, του θεού του ήλιου. Η λατρεία του Όσιρις ήταν εξαιρετικά δημοφιλής στην αρχαία Αίγυπτο και πραγματοποιούνταν πολλές τελετουργίες και γιορτές για την τιμή του⁴³. Οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι με τη βοήθειά του Όσιρις, μπορούσαν να εξασφαλίσουν μια ασφαλή διέλευση στον μεταθανάτιο κόσμο.

Ο Όσιρις ήταν ένας αρχαίος θεός της αιγυπτιακής μυθολογίας και δεν συνδέεται απευθείας με τον χριστιανισμό. Παρόλα αυτά, η παρουσία του ως συμβολισμού συναντάται σε μερικά στοιχεία της χριστιανικής θρησκείας στην

⁴² Teeter, (2011). *Religion and ritual in ancient Egypt*.σ. 60-62

⁴³ Teeter, (2011). *Religion and ritual in ancient Egypt*.σ. 60-62

Αίγυπτο. Ο Όσιρις θεωρείται από πολλούς ως ο θεός της ανάστασης και της επανένωσης, καθώς κατά τον μύθο του αναζητείται και επανέρχεται από τους νεκρούς. Η παρουσία του Όσιρι ως συμβολισμού της ανάστασης μπορεί να έχει επηρεάσει την αντίληψη των Αιγύπτιων χριστιανών για την ανάσταση του Ιησού Χριστού.

Επιπλέον, η θρησκεία του Όσιρι συνδέεται με τον κύκλο της γέννησης, του θανάτου και της αναγέννησης ⁴⁴, όμως η θεώρηση αυτή δεν μπορεί να έχει επηρεάσει τις αιγυπτιακές χριστιανικές παραδόσεις για τη γέννηση, τον θάνατο και την ανάσταση του Ιησού Χριστού, επειδή η θρησκεία του Όσιρι είναι μυθική, αλλά η χριστιανική παράδοση είναι ιστορική.

Ως προς τον θεό Διόνυσο δεν υπάρχουν αναφορές στην Παλαιά Διαθήκη σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου. Ο Διόνυσος ήταν ένας θεός της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, ο οποίος συνδέονταν με τον αμπελουργό και τον κρασί. Στην Παλαιά Διαθήκη του Χριστιανισμού, ο Θεός είναι ένας και μοναδικός, και η λατρεία του είναι απόλυτα προσηλωμένη σε αυτόν.

Οι χριστιανοί απορρίπτουν τη λατρεία των ανθρώπων σε θεούς και ειδωλολατρία. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες αναφορές στη Βίβλο που αναφέρονται στο κρασί, όπως η αναφορά στον Χριστό που μετέτρεψε το νερό σε κρασί κατά τη διάρκεια του γάμου στην Κανά της Γαλιλαίας ⁴⁵. Δεν υπάρχουν στοιχεία ότι ο Διόνυσος είχε σημαντική παρουσία στον χριστιανικό πολιτισμό της Αιγύπτου. Ο Διόνυσος ήταν ένας αρχαίος θεός της ελληνικής μυθολογίας, συνδεδεμένος με τον κρασί, την εκστατική εμπειρία και τη γονιμότητα. Η Αίγυπτος από την άλλη πλευρά, είχε τους δικούς της αρχαίους θεούς και θεότητες που ήταν στενά συνδεδεμένοι με τη ζωή και τη θρησκευτική παράδοση της χώρας.

Ο χριστιανισμός, παράλληλα έφτασε στην Αίγυπτο στα πρώτα αιώνια της εμφάνισης της χριστιανικής εποχής και αναπτύχθηκε σε διαφορετικές μορφές, συμπεριλαμβανομένων του Κοπτικού Χριστιανισμού και του Ορθόδοξου Χριστιανισμού. Ο χριστιανισμός είχε σημαντική επίδραση στην αιγυπτιακή κουλτούρα και παράδοση και συνεχίζει να είναι μια σημαντική θρησκεία στη χώρα μέχρι σήμερα. Ο χριστιανισμός εισήχθη στην Αίγυπτο στα πρώτα χρόνια της

⁴⁴ Van de Mieroop, (2021). *A history of ancient Egypt*.σ.317-322

⁴⁵ Ιω. 2:1-11 [καινή διαθήκη, 1992]

δημιουργίας του και οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ήταν ανάμεσα στους πρώτους που ακολούθησαν την νέα θρησκεία. Οι χριστιανοί της Αιγύπτου δημιούργησαν μια ξεχωριστή κοινότητα και ανέπτυξαν μια ιδιαίτερη παράδοση και γλώσσα ⁴⁶, την Κοπτική. Στην Αίγυπτο, οι χριστιανοί υπέστησαν πολλούς διωγμούς κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής περιόδου και της δυναστείας των Μαμελούκων. Παρόλα αυτά, η χριστιανική πίστη κατάφερε να επιβιώσει στην Αίγυπτο και να αναπτυχθεί, με μια σημαντική μερίδα του πληθυσμού να ακολουθεί σήμερα τον Κοπτικό Χριστιανισμό.

Ο Κοπτικός Χριστιανισμός έχει τη δική του θεολογία, τη δική του λειτουργική τελετουργία και ένα μοναδικό πολιτιστικό κληροδότημα. Οι Κόπτες είναι γνωστοί για την πλούσια παράδοσή τους στην τέχνη, τη λογοτεχνία και τη μουσική, καθώς και την αρχιτεκτονική. Ο Κοπτικός Χριστιανισμός είναι η παράδοση του χριστιανισμού στην Αίγυπτο και είναι μια από τις παλαιότερες και πλέον παραδοσιακές χριστιανικές εκκλησίες στον κόσμο ⁴⁷.

Οι Κόπτες αποτελούν μια από τις παλαιότερες εθνοτικές ομάδες στην Αίγυπτο και ακολουθούν τον Κοπτικό Χριστιανισμό, που αποτελεί μια από τις πέντε μεγάλες ανατολικές ορθόδοξες εκκλησίες. Οι Κόπτες πιστεύουν στην Τριαδική Θεότητα, δηλαδή στον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα. Επίσης, τιμούν την Παναγία, τους αγίους και τους μάρτυρες του χριστιανισμού. Η θεολογία τους είναι στενά συνδεδεμένη με την αιγυπτιακή παράδοση και την κουλτούρα της Αιγύπτου. Η γλώσσα του Κοπτικού Χριστιανισμού είναι η Κοπτική, μια αρχαία αιγυπτιακή γλώσσα που αναπτύχθηκε στην περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και χρησιμοποιείται από τους Κόπτες στα λειτουργικά τους κείμενα. Η Κοπτική έχει επηρεαστεί από την ελληνική γλώσσα ⁴⁸.

Ως προς την λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο στην αρχαία Ελλάδα, η λατρεία του Διονύσου αναπτύχθηκε και εξαπλώθηκε σε πολλές περιοχές, καθώς η θρησκεία αυτή παρουσίαζε ορισμένα κοινά στοιχεία με άλλες θρησκείες και προσέφερε αυτοσυνειδησιακές και ψυχολογικές ικανοποιήσεις στους πιστούς της. Κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο, ο Διόνυσος αποτέλεσε

⁴⁶ Bagnall, (2021). *Early Christian Books in Egypt*.σ.2-10

⁴⁷ Frankfurter, D. (2021). *Christianizing Egypt: Syncretism and Local Worlds in Late Antiquity* (Vol. 34).σ.5-9

⁴⁸ Frankfurter, (2021). *Christianizing Egypt: Syncretism and Local Worlds in Late Antiquity* (Vol. 34).σ.5-9

αντικείμενο σοφιστικών συζητήσεων και φιλοσοφικών αναλύσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, η λατρεία του Διονύσου θεωρήθηκε από ορισμένους ως ένας τρόπος να αναπτύξουν την αυτοσυνείδησή τους και να αντιληφθούν καλύτερα τον κόσμο και τον εαυτό τους. Επίσης, η λατρεία του Διονύσου προσφερόταν σε όλους, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης ή φύλου, και έτσι ήταν ένας τρόπος ενσωμάτωσης των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων στην κοινωνία. Ωστόσο, αυτό δεν σήμαινε ότι η λατρεία του Διονύσου δεν αντιμετώπιζε κριτική ⁴⁹.

Η λατρεία του θεού Διονύσου έχει υποστεί κριτική από διάφορους φιλοσόφους και σκεπτικιστές κατά τη διάρκεια της αρχαιότητας. Κάποιοι από αυτούς τους κριτικούς περιλαμβάνουν τους εξής:

- Ο Πλάτωνας: Στην Πολιτεία του Πλάτωνα, ο θεός Διόνυσος παρουσιάζεται ως ένας θεός του ακραίου ενθουσιασμού και της ακολασίας. Ο Πλάτωνας εκφράζει αμφιβολίες για την επιθυμία των ανθρώπων να ακολουθούν τον Διόνυσο, πιστεύοντας ότι αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ακραίες και επικίνδυνες συμπεριφορές.
- Ο Επίκουρος: Ο Επίκουρος αντιτάχθηκε στη λατρεία του Διονύσου και της ενθουσιαστικής τελετουργίας του. Θεωρούνταν ότι αυτές οι τελετές μπορούν να προκαλέσουν πανικό, φόβο και τρόμο, και να ανατρέψουν την κοινωνική τάξη.
- Ο Χρυσόστομος: Ο Χρυσόστομος, ένας διακεκριμένος πατέρας της εκκλησίας του 4^{ου} αιώνα, εκφράζει αρνητική άποψη για τον Διόνυσο, καταδικάζοντας τη λατρεία του.

Η λατρεία του θεού Διονύσου εξαπλώθηκε σε πολλές περιοχές και πολιτισμούς κατά τη διάρκεια της αρχαιότητας, συμπεριλαμβανομένης και της βαβυλωνιακής και της σοφιστικής περιόδου. Η δεύτερη σοφιστική περίοδος ήταν μια περίοδος ελληνικής ιστορίας που καλύπτει την περίοδο από τον 4^ο αιώνα π.Χ. έως τον 3ο αιώνα μ.Χ. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι φιλόσοφοι και οι σοφιστές αναζήτησαν νέους τρόπους για να κατανοήσουν τον κόσμο και να αντιληφθούν τη θέση τους σε αυτόν. Κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο, ο Διόνυσος αποτελούσε αντικείμενο λατρείας και σεβασμού από μερικούς φιλοσόφους και

⁴⁹ Bernabé, de Jáuregui, San Cristóbal & Hernández, (Eds.). (2013). *Redefining Dionysos* (Vol. 5).σ.100-120

σοφιστές. Ο φιλόσοφος Πλάτωνας, για παράδειγμα, αναφέρεται στον Διόνυσο σε πολλά από τα έργα του, όπως στον Φαίδωνα και τον Κρατύλο. Στην ιδεολογία του Πλάτωνα ωστόσο, ο Διόνυσος αντιπροσωπεύει το παράλογο και το απρόβλεπτο, που αποτελεί μια πρόκληση για την ανθρώπινη λογική και την κατανόηση ⁵⁰.

Στον Φαίδωνα, ο Σωκράτης συγκρίνει την επιστήμη με τη θεία μανία που επικρατεί κατά τη διάρκεια των μυστηρίων του Διονύσου, ενώ στον Κρατύλο αναφέρεται στη σχέση του Διονύσου με τη λέξη και τον λόγο. Σε άλλα έργα του, όπως στον Πρωταγόρα, συζητά τη σχέση του Διονύσου με την ποίηση και τη μουσική. Ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί τη μυθολογία και τη θρησκεία ως μέσο για να αναδείξει φιλοσοφικές αλήθειες και να εξηγήσει τον κόσμο. Ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί όπως πρέπει να ειπωθεί, τη μυθολογία και τη θρησκεία στα έργα του ως μέσο για να αναδείξει φιλοσοφικές αλήθειες και να παρουσιάσει τις ιδέες του σε μια πιο εύληπτη μορφή. Για παράδειγμα, στον διάλογο του «Φαίδωνα», χρησιμοποιεί τη μυθολογία της «Παιδείας του Ερμή» για να εξηγήσει την αρχή της ανάμνησης και την αθανασία της ψυχής. Στον «Κρατύλο», χρησιμοποιεί τη μυθολογία για να αναδείξει τη σχέση μεταξύ ονόματος και πραγματικότητας. Σε γενικές γραμμές, ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί τη μυθολογία και τη θρησκεία ως μέσο για να βοηθήσει τον αναγνώστη να κατανοήσει τις διδασκαλίες του και να επεκτείνει την κατανόησή του για τη φιλοσοφία ⁵¹.

Στη Βαβυλωνιακή περίοδο από την άλλη πλευρά, ο Διόνυσος αναγνωριζόταν ως θεός του κρασιού και της μέθης, καθώς και ως θεός της γονιμότητας και της αναγέννησης. Υπήρχαν διάφορες μυθολογικές ιστορίες που συνδέονταν με τον Διόνυσο, καθώς και διάφορα τελετουργικά μυστήρια που σχετίζονταν με τη λατρεία του. Ο Διόνυσος συνδέονταν επίσης με τη θεότητα του Μαρδούκ, ο οποίος θεωρούνταν ο προστάτης των Χαλδαίων και των Βαβυλωνίων. Οι δυο θεοί συχνά απεικονίζονταν μαζί σε βαβυλωνιακές εικόνες και επιγραφές.

Η λατρεία του Διονύσου στη Βαβυλωνία εξακολουθούσε να ευδοκίμει κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής εποχής, ενώ επηρέασε επίσης τη λατρεία του Κρόνου και του Ζεус στην ίδια περιοχή. Η λατρεία του θεού Διονύσου διαδόθηκε σε όλο τον αρχαίο κόσμο και κατά την ελληνιστική περίοδο συνδυάστηκε

⁵⁰ Catalin, A. (2017). *The drunken world of Dionysos*. σ.120-132

⁵¹ Georgoudi, (2011). *Sacrificing to Dionysos: Regular and particular rituals*. A Different God.σ. 50-55

με πολλές άλλες παραδόσεις και θρησκείες, καθώς οι Έλληνες και οι αυτοκρατορίες που ακολούθησαν επηρεάστηκαν από τις πολιτιστικές επαφές και τη σύνδεση με άλλους λαούς⁵². Στην ελληνιστική περίοδο, η λατρεία του Διονύσου συνδυάστηκε με άλλες θρησκείες και μυθολογίες, όπως η Αιγυπτιακή, η Περσική, η Μακεδονική και η Ρωμαϊκή. Ο Διόνυσος ταυτίστηκε με πολλούς άλλους θεούς και ήρωες και έλαβε διάφορες μορφές, όπως ο Σαβάζιος (Sabazios) στη Φρυγία, ο Ιάκχος (Iacchus) στην Αθήνα και ο Ζαγρεύς (Zagreus) στα Ορφικά μυστήρια. Η λατρεία του Διονύσου συχνά συνδέονταν με τα Διονυσιακά μυστήρια, μια μυστική θρησκευτική τελετουργία που διεξάγονταν στην αρχαία Ελλάδα και Ρώμη, καθώς και σε άλλες περιοχές του αρχαίου κόσμου⁵³.

Η λατρεία του Διονύσου είχε μεγάλη εξάπλωση και στην ιταλική χερσόνησο κατά την αρχαία εποχή. Στη Ρώμη, ο Διόνυσος αναγνωριζόταν ως θεός του κρασιού και των οινοποιών και η λατρεία του συνδεόταν στενά με τον κοινωνικό και πολιτικό βίο της πόλης. Στην αρχαία Ρώμη, τα Διονυσιακά φεστιβάλ πραγματοποιούνταν κατά τη διάρκεια της Άνοιξης και συνόδευαν τις εορταστικές παρελάσεις και τους χορούς των κοριτσιών και των νέων. Τα φεστιβάλ περιλάμβαναν επίσης θεατρικές παραστάσεις και δραματικά έργα που αποτελούσαν μέρος των τελετουργιών προς τιμήν του Διονύσου. Τα Διονυσιακά μυστήρια σχετίζονταν με τη λατρεία του θεού Διονύσου στην αρχαία Ελλάδα και διεξάγονταν κατά τη διάρκεια του χειμώνα στην πόλη της Αθήνας και στις περισσότερες πόλεις της αρχαίας Ελλάδας. Τα μυστήρια αυτά διοργανώνονταν από μυστήριες θρησκευτικές κοινότητες που είχαν ιδιαίτερη σχέση με το θεό Διόνυσο. Στα μυστήρια συμμετείχαν άνδρες και γυναίκες και οι συμμετέχοντες έπρεπε να περάσουν από μια σειρά από τελετουργικά εμπόδια και δοκιμασίες προτού μπορούν να αποκτήσουν πρόσβαση στα μυστήρια. Στο τέλος των μυστηρίων, οι συμμετέχοντες αναδεικνύονταν ως μέλη μιας μυστικής κοινότητας και λάμβαναν μέρος σε τελετουργικούς χορούς. Οι λεπτομέρειες των Διονυσιακών μυστηρίων παραμένουν ένα μυστήριο, καθώς οι συμμετέχοντες υποχρεούνταν να διατηρήσουν τη σιωπή τους για τις εμπειρίες που ζούσαν κατά τη διάρκεια των μυστηρίων⁵⁴.

⁵² Oshima, (2011). *Babylonian prayers to Marduk* (Vol. 7).σ. 32-36

⁵³ Georgoudi, (2011). *Sacrificing to Dionysos: Regular and particular rituals*. A Different God.σ. 50-55

⁵⁴ Cabrera, (2013). *The Gifts of Dionysos*.σ. 488-503

Παράλληλα, η λατρεία του Διονύσου στην Ιταλία δεν ήταν μόνο πανηγυρική, αλλά είχε και σοβαρότερες εκφάνσεις. Υπήρχαν μυστήρια του Διονύσου στην Ιταλία, παρόμοια με αυτά που υπήρχαν στην Ελλάδα, και προσέφεραν στους ακόλουθους του Διονύσου το βίωμα μιας πρωτοφανούς εμπειρίας, που συνδυαζόταν με την κατανάλωση οινοπνεύματος. Οι Ρωμαίοι είχαν εισάγει τη λατρεία του Διονύσου στην Ιταλία και την είχαν συνδέσει με την καλλιέργεια της αμπέλου. Ο Διόνυσος, ως θεός του κρασιού και της μέθης, ήταν σημαντικός στην κουλτούρα των Ρωμαίων. Η λατρεία του Διονύσου στην Ρώμη ενσωματώθηκε στην επίσημη θρησκεία και ημέρες αργίας διοργανωνόταν για τις Διονυσιακές γιορτές. Κατά τη διάρκεια αυτών των γιορτών, που διεξάγονταν κάθε έτος τον Μάιο, οι Ρωμαίοι συμμετείχαν σε παραστάσεις και θεατρικές παραστάσεις που αναπαριστούσαν τη ζωή και την επική πορεία του Διονύσου ⁵⁵.

Στη Ρώμη μάλιστα, ο Διόνυσος αναγνωριζόταν ως θεός του κρασιού και των οινοποιών και η λατρεία του συνδεόταν στενά με τον κοινωνικό και πολιτικό βίο της πόλης. Στην αρχαία Ρώμη, τα Διονυσιακά φεστιβάλ πραγματοποιούνταν κατά τη διάρκεια της Άνοιξης και συνόδευαν τις εορταστικές παρελάσεις και τους χορούς των κοριτσιών και των νέων. Τα φεστιβάλ περιλάμβαναν επίσης θεατρικές παραστάσεις και δραματικά έργα που αποτελούσαν μέρος των τελετουργιών προς τιμήν του Διονύσου.

Ως προς τον Πτολεμαίο Φιλοπάτωρα, ήταν ένας από τους επίλεκτους Έλληνες διαδόχους του Μακεδονικού βασιλιά Αλέξανδρου του Μεγάλου, ο οποίος κυβέρνησε την Αίγυπτο από το 221 π.Χ. έως το 204 π.Χ. Κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του, ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ εισήγαγε μια νέα θρησκευτική λατρεία στην Αίγυπτο, που συνδυάζει στοιχεία της Αιγυπτιακής θρησκείας και του Ελληνικού πολιτισμού. Η λατρεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος προώθησε την ιδέα του θεοποιημένου βασιλιά, όπου ο βασιλιάς θεωρείται θεός στη ζωή του και μετά το θάνατό του. Αυτή η θρησκευτική πρακτική ενισχύθηκε με τον χρόνο και τονίστηκε ακόμα περισσότερο από την βασιλεία του Κλεοπάτρας, η οποία θεωρήθηκε ως θεά. Ο Πτολεμαίος

⁵⁵ Topper, (2015). *Dionysos Comes to Thrace: The Metaphor of Corrupted Sacrifice and the Introduction of Dionysian Cult in Images of Lykourgos's Madness*.σ. 150-155

Φιλοπάτωρ είχε επίσης την αυταπάτη ότι ήταν ο θεός Διόνυσος και συχνά απεικονιζόταν σε κοινωνικές εκδηλώσεις μασκαράς σαν το θεό Διόνυσο ⁵⁶.

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ -που σημαίνει "ο φίλος του πατέρα"- ήταν ένας από τους Πτολεμαίους δυνάστες της Αιγύπτου και βασιλιάς της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου από το 221 π.Χ. έως το 204 π.Χ. Ήταν γνωστός για την αφοσίωσή του στον θεό Διόνυσο και την ενίσχυση της λατρείας του θεού στην Αίγυπτο. Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ αναδείχθηκε ως θεός στην Αίγυπτο και συνδέθηκε με τον Διόνυσο, όπως και η σύζυγός του, η βασίλισσα Κλεοπάτρα. Οι πολιτικές τους επιτυχίες συνδέθηκαν με την εκστρατεία τους για την εξάπλωση της λατρείας του Διονύσου στην Αίγυπτο και την καταπολέμηση του ιουδαϊσμού και του χριστιανισμού. Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ίδρυσε έναν μεγάλο ναό για τον Διόνυσο στη Ναύκρατη, μια πόλη στη δυτική ακτή της Δέλτα του Νείλου. Επίσης, επιχορήγησε την ανέγερση μικρότερων ναών και άλλων κτιρίων που σχετίζονται με τη λατρεία του Διονύσου. Επιπλέον, εισήγαγε ελληνικές τελετές. Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ήταν ένας από τους διαδόχους του Αλεξάνδρου του Μεγάλου στο θρόνο της Αιγύπτου. Στη διάρκεια της βασιλείας του, ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ προώθησε τον εαυτό του ως θεό και ενισχύθηκε η λατρεία του ως θεού στην Αίγυπτο. Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ έδωσε έμφαση στη στενή σχέση του με τον θεό Διόνυσο, τον οποίο θεωρούσε ως προστάτη του και εντάχθηκε στο πάνθεον του. Ο ίδιος αποδίδεται στην κατασκευή του ναού του Διονύσου στο κέντρο της πόλης της Αλεξάνδρειας και προώθησε την επέκταση της λατρείας του Διονύσου στην Αίγυπτο. Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ προσπάθησε επίσης να εξισορροπήσει την ισχύ του θεού Αμμώνα με τον Διόνυσο, συνδυάζοντας τους δύο θεούς σε έναν νέο θεό, τον Αμμώνα-Διόνυσο. Αυτός ο θεός σύντομα κατέστη συνώνυμος με τον θεό Σαράπι και εντάχθηκε στο πάνθεον των αιγυπτιακών θεών (Teeter, 2011: 28-29, 104-107). Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, ο οποίος βασίλευσε στην Αίγυπτο τον 4ο αιώνα π.Χ., αναγνωρίστηκε και λατρεύτηκε ως θεός κατά τη διάρκεια της βασιλείας του. Η λατρεία του ως θεού παρουσιάζεται κυρίως στα νομίσματα που εξέδιδε η βασιλική αρχή, όπου απεικονιζόταν με εικόνες και σύμβολα θεϊκού χαρακτήρα ⁵⁷..

Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, η λατρεία του Πτολεμαίου ως θεού δεν ήταν τόσο διαδεδομένη όσο αυτή των αρχαίων θεών της Αιγύπτου, όπως οι θεοί Οσίρις

⁵⁶ Berrey, M. (2017). *Hellenistic science at court* (Vol. 5).σ. 45-51

⁵⁷ Berrey, M. (2017). *Hellenistic science at court* (Vol. 5).σ. 45-51

και Ίσις. Ωστόσο, ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ήταν ένας από τους λίγους αιγυπτιακούς βασιλιάδες που αναγνωρίστηκαν ως θεοί κατά τη διάρκεια της βασιλείας τους. Επιπλέον, η λατρεία του Πτολεμαίου ως θεού συνδέθηκε με τη λατρεία του Διονύσου στην Αίγυπτο, καθώς ο Πτολεμαίος συνδέθηκε με τον Διόνυσο και απεικονίστηκε σε πολλά νομίσματα ως ο θεός Διόνυσος, με σύμβολα όπως τον κρατήρα και την αμπέλου⁵⁸..

Ο Αμμών-Διόνυσος είναι μια σύνθετη θεότητα που συνδυάζει τα χαρακτηριστικά των ελληνικού Διονύσου και του αιγυπτιακού θεού Αμμώνα. Ο Αμμώνας ήταν ο βασικός θεός του Θηβαϊκού βασιλείου της Αίγυπτου, ενώ ο Διόνυσος ήταν ένας από τους πιο διάσημους ελληνικούς θεούς του πανθεόντα. Η συνένωση του Αμμώνα και του Διονύσου προέκυψε κατά την ελληνιστική περίοδο και κατέληξε στη δημιουργία ενός νέου θεού, του Αμμώνα-Διόνυσου. Οι λατρευτικές τελετές του Αμμώνα-Διόνυσου συνδυάζουν τα χαρακτηριστικά και των δύο θεοτήτων και περιλαμβάνουν μια σειρά από τελετουργικές πρακτικές και τελετές, όπως η κατανάλωση κρασιού, η χρήση μάσκας και η χορογραφία. Ο Αμμών-Διόνυσος θεωρείται ως ο θεός του κρασιού, της χαράς και της ζωής και συνδέεται με τον κύκλο της γέννησης, του θανάτου και της αναγέννησης. Η λατρεία του Αμμώνα-Διόνυσου διαδόθηκε στην Ελλάδα και σε άλλα μέρη του αρχαίου κόσμου. Ο Αμμών-Διόνυσος, ως συνδυασμός του αιγυπτιακού θεού Αμμώνα και του ελληνικού θεού Διονύσου, δεν είχε συγκεκριμένες λατρευτικές τελετές στο πλαίσιο μίας ενιαίας κουλτούρας. Ωστόσο, η λατρεία του θεού πραγματοποιούνταν σε διάφορες περιοχές με διαφορετικούς τρόπους και μέσα ⁵⁹.

Στη Σιένα της Ιταλίας, για παράδειγμα, ο Αμμών-Διόνυσος λατρευόταν με έναν τελετουργικό χορό που ονομαζόταν τα Μυστήρια του Ταύρου. Σε αυτόν τον χορό, οι συμμετέχοντες φορούσαν μάσκες και κοστούμια και χόρευαν στους ρυθμούς της μουσικής, ενώ συχνά χρησιμοποιούσαν επικίνδυνα αντικείμενα όπως μαχαίρια και καυτή σκόνη. Στην αρχαία Αίγυπτο, ο Αμμών-Διόνυσος ήταν συχνά συνδεδεμένος με το Φαλλικό Φεστιβάλ του Οσίριου, που πραγματοποιούνταν κατά τη διάρκεια του μήνα Κούνει. Το Φαλλικό Φεστιβάλ του Οσίριου ήταν μια λατρευτική τελετή που διεξάγονταν κάθε χρόνο στην αρχαία Αίγυπτο για το θεό Όσιρις. Το φεστιβάλ ήταν γνωστό και ως "Ναοτελεστία του Οσίριου" και

⁵⁸ Berrey, M. (2017). *Hellenistic science at court* (Vol. 5).σ. 45-51

⁵⁹ Edmonds, (2013). Dionysos in Egypt? Epaphian Dionysos. σ.414-520

διοργανωνόταν κατά τη διάρκεια του μήνα Κούιτ, περίπου τον Νοέμβριο στο σημερινό ημερολογιακό σύστημα. Κατά τη διάρκεια της τελετής, μια μεγάλη φαλλική μάσκα φορεμένη από τον ιερέα του Οσίριου απεικονιζόταν και αφήνονταν να περιφέρεται στο πλήθος. Οι πιστοί χόρευαν και τραγουδούσαν για να τιμήσουν το θεό και να διασφαλίσουν τη γονιμότητα της γης και της ανθρωπότητας. Σε κάποιες περιπτώσεις, μπορούσε να υπάρξει και σεξουαλική δραστηριότητα στο πλαίσιο της τελετής⁶⁰. Παρόλο που οι λεπτομέρειες του Φαλλικού Φεστιβάλ του Οσίριου δεν είναι γνωστές με βεβαιότητα, οι απεικονίσεις της τελετής στους τοίχους των αιγυπτιακών ναών και στήλες παρουσιάζουν παραστάσεις του θεού Όσιρις στη διάρκεια της τελετής⁶¹.

Η παραπάνω ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την επιβολή του Διονύσου στους Ιουδαίους κατά τη διάρκεια του Πτολεμαίου IV και την παρουσία του στην Παλαιά Διαθήκη έχει αναδείξει τις πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ ελληνιστικής και εβραϊκής θρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Οι μελέτες που αναλύθηκαν καταδεικνύουν ότι η λατρεία του Διονύσου, ως θεότητας που συμβολίζει τη γονιμότητα, τη χαρά και την κοινωνική συσπείρωση, είχε σημαντική επίδραση στους εβραϊκούς κοινοτικούς θεσμούς και επηρέασε τις λατρευτικές πρακτικές, ιδιαίτερα μέσα από τις διαδικασίες διάχυσης και αφομοίωσης ελληνικών στοιχείων στον εβραϊκό κόσμο. Οι ελληνικές επιρροές, οι οποίες εντάχθηκαν στην καθημερινή ζωή των Ιουδαίων κατά την Πτολεμαϊκή εποχή, αναδεικνύουν το πώς η κρατική πολιτική και οι διπλωματικές στρατηγικές των Πτολεμαίων επηρεάζουν τη θρησκευτική ζωή.

Συνοπτικά, το κύριο θέμα της ανασκόπησης είναι η πολυδιάστατη επίδραση του Διονύσου στην εβραϊκή θρησκευτική ζωή και η σημασία του μέσα σε ένα πλαίσιο πολιτισμικής αλληλεπίδρασης. Η έρευνα επισημαίνει πώς η θεολογία και οι λατρείες του Διονύσου δεν περιορίζονται σε έναν ελληνικό ή εβραϊκό χώρο, αλλά αποτελούν συνισταμένη της ευρύτερης πολιτισμικής δυναμικής κατά την ελληνιστική περίοδο. Τα ευρήματα αυτά προβάλλουν τη σημασία της θρησκευτικής ταυτοποίησης και της δημιουργίας συνθέτων πολιτισμικών ταυτοτήτων μέσα σε συνθήκες πολλαπλών επιρροών. Οι ευρύτερες επιπτώσεις αυτής της μελέτης παρατηρούνται στο πώς οι

⁶⁰ Topper, (2015). *Dionysos Comes to Thrace: The Metaphor of Corrupted Sacrifice and the Introduction of Dionysian Cult in Images of Lykourgos's Madness*. σ. 150-155

⁶¹ Edmonds, (2013). *Dionysos in Egypt? Epaphian Dionysos*. σ.414-520

θρησκευτικές παραδόσεις και οι ταυτότητες εξελίσσονται κατά τη διάρκεια κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών.

Η ανάλυση της παρουσίας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη, για παράδειγμα, προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα για το πώς οι πολιτισμικές ανησυχίες και οι θρησκευτικές λατρείες αλληλοεπηρεάζονται, ενισχύοντας τη συζήτηση γύρω από τη θρησκευτική αποδοχή και την αναγκαία πολιτική νομιμοποίηση σε περιόδους μεταβολής. Ωστόσο, υπάρχουν περιορισμοί στη βιβλιογραφία που χρήζουν προσοχής. Πολλές από τις υπάρχουσες μελέτες εστιάζουν κυρίως σε ιστορικές ή θεολογικές προσεγγίσεις, παραβλέποντας τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις που ακολουθούν τις διαδικασίες αποδοχής και αφομοίωσης του Διονύσου.

Επιπλέον, η ερμηνεία των συγκεκριμένων κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης συνιστά επίσης έναν τομέα που απαιτεί ενδελεχή ανάλυση. Συνιστάται η διεξαγωγή ερευνών που να εξετάζουν τις ψυχολογικές και κοινωνιολογικές παραμέτρους σχετικά με αυτήν την πολιτισμική αλληλεπίδραση, καθώς και συγκριτικές μελέτες που να αναδείξουν τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ άλλων θρησκειών του ελληνιστικού κόσμου. Συμπερασματικά, η συνθετική εικόνα που προκύπτει από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας δεν αφορά μόνο την κατανόηση της επιβολής του Διονύσου στους Ιουδαίους, αλλά προτείνει και ένα μέλλον για την έρευνα γύρω από τα πολιτισμικά και θρησκευτικά διακυβεύματα της αρχαίας Μεσογείου που παραμένουν εξαιρετικά επίκαιρα στην κατανόηση της θρησκευτικής ταυτότητας και των πολιτισμικών διαλόγων.

2.2. Διατύπωση του προβλήματος – Σημαντικότητα της έρευνας

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να εξεταστούν και να συζητηθούν θέματα τα οποία συνδέονται με την ιουδαϊκή θρησκεία. Η Πεντάτευχος (Τορά Διδασκαλία - Νόμος) αποτελεί το βασικό κείμενο διδασκαλίας των Ιουδαίων και περιλαμβάνει πολυάριθμες εντολές τις οποίες θα πρέπει να ακολουθούν οι πιστοί, οι οποίοι, για να είναι σε θέση να το κάνουν αυτό, θα πρέπει αν ενηλικιωθούν θρησκευτικά. Με τη θρησκευτική ενηλικίωση των αγοριών και των κοριτσιών, είναι δυνατόν να τελείται κάθε θρησκευτική εντολή ή λειτουργία. Το γεγονός αυτό αναιρεί την ύπαρξη

ιερατείου, καθώς καθένας μπορεί να τελεί τα ιερά μυστήρια, ενώ ο Ραβίνος έχει περισσότερο πνευματικό ρόλο, αφού είναι ο διδάσκαλος της Τορά. Για τους Ιουδαίους, κάθε θρησκεία έχει ιερά βιβλία. Το βασικό ιερό βιβλίο είναι η Βίβλος (Παλαιά Διαθήκη) ⁶².

Προκύπτει λοιπόν βάσει των παραπάνω αναφορών ότι οι ιουδαϊκές πηγές, κυρίως η Παλαιά Διαθήκη, έχουν πολλές αναφορές στην Αίγυπτο και τους Φαραώ της, καθώς και στη λατρεία τους, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης του Διονύσου.

Ένα βασικό θέμα για το οποίο μιλά η Παλαιά Διαθήκη όσον αφορά την Αίγυπτο είναι η έξοδος των Ιουδαίων από αυτή με τη βοήθεια του ενός και μοναδικού Θεού, του Θεού του Ισραήλ (Δευτερ, 6, 20-23): *«Όταν αργότερα ο γιος σου θα σε ρωτήσει, λέγοντας: Τι [σημαίνουν] τα μαρτύρια, και τα διατάγματα, και οι κρίσεις, που ο Κύριος ο Θεός μας πρόσταξε σε σας; Τότε, θα πεις στον γιο σου: Ήμασταν δούλοι τού Φαραώ στην Αίγυπτο, και ο Κύριος μας έβγαλε από την Αίγυπτο με δυνατό χέρι και ο Κύριος έδειξε σημεία και τέρατα, μεγάλα και δεινά, ενάντια στην Αίγυπτο, ενάντια στον Φαραώ, και ενάντια στο παλάτι του, μπροστά στα μάτια μας και μας έβγαλε από εκεί, για να μας φέρει μέσα, [και] να μας δώσει τη γη, που ορκίστηκε στους πατέρες μας»* Το απόσπασμα από το Δευτερ, 6, 20–23 αναφέρεται σε μια εντολή προς τους Ισραηλίτες να διδάσκουν στα παιδιά τους την ιστορία της απελευθέρωσής τους από την Αίγυπτο και τη σημασία των εντολών του Θεού. Όταν τα παιδιά ρωτήσουν για το νόημα των εντολών, οι γονείς πρέπει να τους υπενθυμίσουν ότι ήσαν δούλοι στον Φαραώ στην Αίγυπτο, αλλά ο Κύριος τους έβγαλε από εκεί με ισχυρό χέρι, δείχνοντας σημεία και θαύματα. Ο Θεός τους έφερε έξω για να τους δώσει τη γη που είχε υποσχεθεί στους προγόνους τους. Αυτό το απόσπασμα υπογραμμίζει τη σημασία της μετάδοσης της πίστης και της ιστορίας του λαού στους απογόνους, ενισχύοντας τη μνήμη της θεϊκής παρέμβασης και της διαθήκης μεταξύ του Θεού και του Ισραήλ.

Η Ιουδαϊκή κοινότητα στην Αίγυπτο, είναι μια εμπειρία όπου οι άνθρωποι ήταν ενωμένοι στις εκκλησίες και στις θρησκευτικές κοινότητες, οργανωμένοι ως μια πολιτική κοινότητα. Ωστόσο, αυτό το γεγονός πάντοτε ήταν αναπόφευκτο, δηλαδή να γίνονται επαφές μεταξύ των αρχηγών των εκκλησιών και του πολιτικού ηγέτη του κράτους στο οποίο ζουν με αντιπροσώπους τους και οι δύο πλευρές θα πρέπει να θέτουν τις σχετικές ερωτήσεις μεταξύ τους. Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας

⁶² Haguel, (2017). *Basic Principles of Judaism - Common Values with Christianity* revised. σ. 3-6

συμπεριφοράς μπορεί ήδη να παρατηρηθεί στους προχριστιανικούς χρόνους σε σχέση με τους Ιουδαίους αρχιερείς προς τους βασιλείς των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών. Στην ραββινική λογοτεχνία συναντάμε τον ιερέα Jaddua με τον Αλέξανδρο ο οποίος δέχθηκε να ζει σύμφωνα με τους χριστιανικούς νόμους. Το Τάλμουδ μιλά για συνάντηση του βασιλιά και του αρχιερέα. Ο αρχιερέας επισκέπτεται τον βασιλιά και προσπαθεί να ρυθμίσει την σχέση της εβραϊκής κοινότητας με τον βασιλιά ως νέα κρατική εξουσία και σε αυτή την συνάντηση επιβεβαιώνει το δικαίωμα των Ιουδαίων να τους επιτρέπεται να εγκαταστήσουν την ζωή τους με τους δικούς τους νόμους ⁶³.

Ωστόσο, πολλά έχουν ειπωθεί και για τη συμπεριφορά των Ιουδαίων μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο ιερέας Ονίας Ι έρχεται σε επαφή με τον βασιλιά Α' της Σπάρτης, μια επαφή που μπορεί να εξηγηθεί μόνο με βάση τα κοινά πολιτικά συμφέροντα με τους διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου. Από την άλλη υπάρχει ο αρχιερέας Εζεκίας, όπως αναφέρεται στον Ιώσηππο, ο οποίος ζήτησε από τον Πτολεμαίο Ι Σωτήρα να τον συνοδεύσει στην Αίγυπτο για να συμμετάσχει στην διοίκηση της αυτοκρατορίας και να συνδεθεί ιστορικά με το πρόσωπο ενός Εβραίου αρχιερέα. Ο Εζεκίας είναι ο τελευταίος κυβερνήτης του Ιούδα από την εποχή της Περσικής κυριαρχίας. Η επιθυμία του να μπορέσει να συνοδεύσει τον Πτολεμαίο Ι Σωτήρα στην Αίγυπτο εξηγείται και από τον πόλεμο του 315 π.Χ. του Πτολεμαίου Ι εναντίον του Αντίγονου. Ο Ιώσηππος με βάση τον Ιστορικό και γεωγράφο Αγαθαρχίδα τον Κνίδιο μιλά για την κατάληψη της Ιερουσαλήμ και την απομάκρυνση των Ιουδαίων στην Αίγυπτο από τον Πτολεμαίο Ι Σωτήρα. Το 301 π.Χ. μετά τις προσπάθειες του Πτολεμαίου Ι Σωτήρα να καταλάβει την Κοίλη Συρία τα σύνορα με την αυτοκρατορία των Σελευκιδών ⁶⁴.

Ο Ben Sira καταγγέλλει όσους πέφτουν από την δικαιοσύνη, τυραννούν τους φτωχούς και εγκαταλείπουν τον φόβο του Κυρίου ή τις διδασκαλίες του νόμου. Αλλά δεν έρχεται σε αντίθεση με τους Ιουδαίους και τους Έλληνες και κανένας δεν μπορεί να διακρίνει ένα τέτοιο αγώνα στο βιβλίο του Δανιήλ, το οποίο γράφτηκε την εποχή της Μακκαβαϊκής εξέγερσης. Τα αποκαλυπτικά οράματα αναδεικνύουν διαμάχες μεταξύ των ελληνιστικών δυνάμεων και προβλέπουν την παράδοση των Ιουδαίων από τον ξένο κατακτητή, αλλά δεν υπάρχει πολιτιστικός ανταγωνισμός μεταξύ των

⁶³ Κουσουλής, Π. (2016). *Αρχαία Αίγυπτος και ο Κόσμος της Ελληνικής Αρχαιότητας*. σ. 67

⁶⁴ Haguel, (2017). *Basic Principles of Judaism - Common Values with Christianity revised*. σ. 2-13

Ιουδαίων. Στην πραγματικότητα ούτε οι Μακκαβαίοι II αντιπαραθέτουν τους όρους «Ιουδαϊσμός» και «Ελληνισμός» ή τις εκφράζουν ως ανταγωνιστικά επίθετα (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 1979). Η προσαρμογή στον ελληνικό πολιτισμό δεν απαιτούσε συμβιβασμό με τις εβραϊκές εντολές. Το ελληνικό Γυμνάσιο εισήχθη στην Ιερουσαλήμ από Ιουδαίο αρχιερέα. Άλλοι ιερείς πήγαινα σε αγώνες πάλης στην παλαίστρα. Η ιδέα μιας ανεπανόρθωτης πολιτιστικής σύγκρουσης πρέπει να εγκαταλειφθεί ⁶⁵.

Σύμφωνα με την παράδοση, οι Ιουδαίοι και οι Σπαρτιάτες προέρχονται από τον Αβραάμ. Μια αλληλογραφία αποτελούμενη από τρεις επιστολές καταγράφηκε στο πρώτο βιβλίο των Μακκαβαίων και αναπαράχθηκε σε μια παραλλαγή του Ιώσηππου, αποτελώντας έτσι κεντρική μαρτυρία. Η ανταλλαγή ξεκίνησε από το βασιλιά Άρεω στον Ιουδαίο αρχιερέα Ονία αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Ο Άρεως διακήρυξε τον δεσμό μεταξύ των δύο ανθρώπων που προέρχονται από τον κοινό πρόγονο του Αβραάμ. Πάνω από έναν αιώνα αργότερα ο ηγέτης των Μακκαβαίων Ιωνάθαν, διάδοχος του Ιούδα, επανέλαβε τις σχέσεις με την Σπάρτη απευθυνόμενος στους Λακεδαιμόνιους ως αδελφούς και ανανεώνοντας τις σχέσεις φιλίας μεταξύ των λαών. Από τον Ιωνάθαν, οι απεσταλμένοι από το κράτος τους έφτασαν στην Ιερουσαλήμ και χαιρέτησαν τους Ιουδαίους ως αδελφούς ⁶⁶.

Κάποιοι έχουν προτείνει ότι οι γραμματείς του βασιλιά Άρεω κατάφεραν να μάθουν αραμαϊκά και συνέταξαν μια επιστολή σε αυτή την γλώσσα. Είχαν μάθει για τον Πατριάρχη Αβραάμ διαβάζοντας τον Ηδηταίο από τα Άβδηρα. Ο Άρεως Σπαρτιάτης ηγέτης των αρχών του 3ου αιώνα π.Χ. δεν χρειάστηκε την ηθική υποστήριξη μιας εξάρτησης της Πτολεμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ούτε οι Ιουδαίοι του 2ου αιώνα θα βρουν κάποιο ειδικό πολιτικό ή διπλωματικό πλεονέκτημα για να διεκδικήσουν σύνθεση με την Σπάρτη. Η συγγένεια έχει και πολιτικές συνέπειες ⁶⁷.

Ωστόσο, υπάρχουν βιβλικά στοιχεία που σχετίζονται με την Ιουδαϊκή κοινότητα στην Αίγυπτο. Στην πραγματικότητα έχουμε πολλά αρχεία από διάφορες περιόδους αλλά για την πρώιμη περσική περίοδο, δηλαδή την Περσική Αυτοκρατορία αντικαθιστά του Βαβυλώνιους που έχουμε ένα αρχείο Ελεφαντίνης. Έχουμε ένα σώμα των παπύρων που προέρχεται από αυτή την περίοδο που σχετίζεται

⁶⁵ Le Goff, (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε).σ. 35

⁶⁶ Le Goff, (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε).σ. 35

⁶⁷ Le Goff, (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε).σ. 36

με πολλά διαφορετικά πράγματα, αλλά πολλά από αυτά σχετίζονται με την εβραϊκή κοινοτική ζωή και κυμαίνονται από τις ημερομηνίες 495 έως το 399 π.Χ. και μας δίνουν πραγματικά πολλές πληροφορίες, όχι για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στις οποίες συμμετείχαν αυτοί οι Ιουδαίοι. Η Ελεφαντίνη μας δίνει μια συναρπαστική εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο οι Ιουδαίοι ζούσαν μεταξύ των οικογενειών στην Περσική Αυτοκρατορία. Το βιβλικό κείμενο παρουσιάζει μια άποψη για το πώς πρέπει να ζουν οι Ιουδαίοι και επίσης παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο ζούσαν οι Ιουδαίοι κατά την περίοδο Έσδρα-Νεεμία. Ο πάπυρος της Ελεφαντίνης παρουσιάζει ένα πολύ ανορθόδοξο τρόπο ζωής. Πράγματα που απαγορεύονται από τους βιβλικούς συγγραφείς γίνονται κατά βούληση. Ένα από τα πράγματα λοιπόν είναι ότι η τήρηση του Σαββάτου, ο γάμος απαγορεύεται. Ο Έσδρα-Νεεμίας κηρύττει έντονα ενάντια στους μεικτούς γάμους. Βρίσκουμε στην Ελεφαντίνη αξιωματούχους ναούς (π.χ. Ananiah να παντρεύεται Αιγύπτια γυναίκα). Ο ναός του Yahou μια γυναίκα που ονομάζεται Tamut που ήταν σκλάβος ⁶⁸.

Τα μέτρα του Έσδρα-Νεεμία τείνουν να επικαλούνται την Ρουθ στο πλαίσιο άλλων βιβλικών πηγών. Οι εξηγήσεις για την ιστορία του δεύτερου ναού η περίοδος αναφέρει την Ρούθ. Για την ιστορικότητα του Έσδρα-Νεεμία ορισμένοι συγγραφείς που λαμβάνουν τα κείμενα για να αντανakλούν τις ερμηνευτικές "αναμνήσεις" των γεγονότων. Όπου η ιστορικότητα αποδίδεται στα κείμενα, υπάρχει συζήτηση σχετικά με ορισμένα ζητήματα όπως η ακολουθία του Έσδρα-Νεεμία και μάλιστα η ακολουθία των γεγονότων που αποδίδεται στον ίδιο τον Έσδρα. Η τροπολογία είναι ένα αμφιλεγόμενο θέμα στην Ρουθ και στον Έσδρα-Νεεμία, ο οποίος αποκλείει την δυνατότητα μετατροπής για τις ξένες γυναίκες. Το Δευτερονόμιο 23:4 εφαρμόζεται μόνο σε άνδρες και όχι σε γυναίκες. Ωστόσο, πολλά εξαρτώνται από τον ορισμό της τροπολογίας. Αν κάποιος υιοθετήσει μια σύγχρονη κατανόηση περιλαμβάνει κάποιες μορφές θεσμικής έγκρισης και η επίδραση είναι ζωτική σημασίας για την ταυτότητα ενός ατόμου. Καμία από τις τρεις δυνατότητες σχετικά με την μετατροπή της Ρουθ δεν είχε θεσμική έγκριση, γιατί η Ρουθ δεν μετατρέπεται ποτέ. Αυτό το συναντάμε στο Δευτερονόμιο 5:6 και υποδηλώνει τον επιπολασμό των συγκριτικών πρακτικών, ενώ η υιοθέτηση του καθαρού μονοθεϊσμού δεν ήταν ακόμη ολοκληρωμένη την

⁶⁸ Μανέθων. (1999). *Άπαντα* (μτφρ. & επιμ. W. G. Waddell)

περίοδο της αποκατάστασης, δηλαδή μπορούμε να μιλήσουμε για την "θρησκεία" ως δείκτη της ατομικής ταυτότητας ⁶⁹.

Αυτό θέτει τόσο την φύση της ταυτότητας των Μωαβιτών της Ρουθ όσο και την προφανή απουσία οποιασδήποτε επιλογής της μετατροπής του Έσδρα-Νεεμίας. Στο πλαίσιο αυτό, οι σχολιαστές ρωτούν συχνά γιατί δεν παρέχεται μια επιλογή της μετατροπής. Πράγματι, η ⁷⁰ εκφράζει την έκπληξή της στο γεγονός ότι υπάρχουν λιγότερο δραστικές λύσεις από την καταναγκαστική διάλυση των ξένων γάμων, όπως ένας καθορισμός τελετουργικός ή η μετατροπή. Ο θρησκευτικός συγκρητισμός παρέχεται από τον Peter Lau κατά την συζήτηση της διαμάχης στον Έσδρα σχετικά με το ποιος μπορεί να συμμετάσχει στην ανοικοδόμηση του ναού. Όμως τέτοια προβλήματα συγκρητισμού δεν περιορίζονται μόνο σε αυτά που περιγράφονται εκεί, αφού θα ισχύουν εξίσου με τους απογόνους των Χανααναίων φυλών που τώρα αναμειγνύονται με τους υπόλοιπους λαούς της Ιουδαίας και τους επαναπατριζόμενους από την Βαβυλώνα, συμπεριλαμβανομένων των απογόνων αυτών των αρχικών επιστρεφόμενων της αμφισβητούμενης γενεαλογίας και άλλους σύγχρονους τόπους εξορίας, συμπεριλαμβανομένων των Μωαβιτών. Τόσο η Ρουθ όσο και ο Έσδρα-Νεεμίας δεν έχουν καμία θεσμική μετατροπή. Χρησιμοποιώντας την σύγχρονη ορολογία, η μετατροπή είναι θέμα ιδιωτικού παρά δημόσιου δικαίου που αντικατοπτρίζει την σημασία των εγχώριων λατρειών και αυτό τίθεται σε ένα συγκριτικό πλαίσιο ⁷¹.

Πάνω σε αυτό το πλαίσιο εντοπίζεται η διατύπωση του προβλήματος της εν λόγω πρότασης όπου διερευνώνται τέσσερις περίοδοι κατάκτησης της περιοχής της Ιουδαίας, οι οποίες είναι οι εξής:

- Η ελληνιστική
- Η βαβυλωνιακή
- Η περσική
- Η ρωμαϊκή

Λόγω των διαφορετικών περιόδων κατακτήσεων της Ιουδαίας από άλλους λαούς, αλλά και λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η οποία περιτριγυρίζεται από

⁶⁹ Blenkinsopp, (1988). *Ezra-Nehemiah: a commentary*. σ. 278

⁷⁰ Blenkinsopp, (1988). *Ezra-Nehemiah: a commentary*. σ. 278

⁷¹ Allan, (2014). *One Palette, Two Lands: The Myth of the Unification of Egypt by the Narmer Palette*. σ. 161

περιοχές όπου έζησαν διαφορετικοί πολιτισμοί, ο Ιουδαίοι ήρθαν σε επαφή και αλληλοεπίδρασαν με άλλους πολιτισμούς, ήτοι, γλώσσες, θρησκείες, ήθη, έθιμα, καλλιτεχνικές συνήθειες και κοινωνικά και πολιτικά στοιχεία. Το γεγονός αυτό καθιστά αναπόφευκτη τη σχέση του συγκεκριμένου λαού με τους γειτονικούς του, πότε φιλική και πότε εχθρική, ενώ, ακόμη, δικαιολογεί το γεγονός ότι η επαφή και η αλληλεπίδραση αυτή αναφέρεται και στις πηγές, ιδίως στην Παλαιά Διαθήκη ⁷²(Haguel, 2017: 11,12).

Η προβληματική επαφίεται στο γεγονός ότι υπάρχει ερευνητικό κενό στην κυπριακή βιβλιογραφία σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται οι κύπριοι θεολόγοι-φιλολόγοι εκπαιδευτικοί την ιστορική τοποθέτηση σχετικά με την λατρεία του θεού Διονύσου μέσα από την Παλαιά Διαθήκη κατά την δεύτερη σοφιστική περίοδο στις περιοχές Αιγύπτου και Ιουδαίας και αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ο οποίος ταύτιζε τον εαυτό του με το θεό Διόνυσο.

Ο Διόνυσος είναι ένας από τους σημαντικότερους θεούς της ελληνικής μυθολογίας, παρόλο που συνήθως, δεν εντάσσεται στο δωδεκάθεο των ολύμπιων θεών. Ήταν γιος του Δία και μίας θνητής, της Σεμέλης, ενώ ο μύθος του είναι συνδεδεμένος με την ιστορία της ίδρυσης της πόλης των Θηβών. Κατά μία μυθολογική εκδοχή, ο Διόνυσος γεννιέται από τον μηρό του πατέρα του και περνά τα παιδικά του χρόνια στη Θήβα, όπου και παραδίδεται σε δώδεκα νύμφες, τις Υάδες, οι οποίες γίνονται τροφοί του βρέφους. Ο θεός χαρακτηρίζεται πυριγενής, ως παιδί του Διός, αλλά και λιμναίος, ως τιμή στις νύμφες που τον ανέθρεψαν. Επίσης, χαρακτηρίζεται «διθύραμβος», έχοντας δύο φύσεις, τη φωτιά και το νερό, κάτι που συναντάται σε διάφορες θεότητες πολλών αρχαίων λαών ⁷³.

Άλλοι χαρακτηρισμοί του Διόνυσου ήταν μηρορραφής, διμμήτωρ και δισσότοκος, αφού, μετά τον θάνατο της Σεμέλης, η κύηση του συνεχίστηκε στον μηρό του Δία. Μάλιστα, ο θεός, κατατρεγμένος από το μίσος της Ήρας, πλανάται σε διάφορες χώρες, στην Αίγυπτο, στη Συρία και αλλού και διδάσκει τους κατοίκους τις μυστηριακές του τελετές. Η λατρεία του Διονύσου πραγματοποιούνταν σε πολλές ελληνικές πόλεις, ενώ αυτή φαίνεται να έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη

⁷² Haguel, (2017). Basic Principles of Judaism - Common Values with Christianity revised. σ. 11,12

⁷³ Danielou, (2014). *Δοκίμιο για το μυστήριο της ιστορίας* (μτφ. Κομνηνός).σ. 20-29

διαμόρφωση του αρχαίου δράματος και ιδιαίτερα, της τραγωδίας. Για αυτό, μάλιστα, ο θεός αυτός κατέχει και σημαντική θέση στην αρχαία ελληνική γραμματεία, κυρίως της κλασικής εποχής, ιδιαίτερα δε, στα δραματικά είδη. Με βάση πληροφορίες που αντλούνται από τη Γραμμική γραφή Β' του μυκηναϊκού πολιτισμού, φαίνεται ότι ο Διόνυσος ως αρχαία θεότητα ήταν ήδη γνωστός από τον 12^ο π.Χ. αιώνα. Η τελετουργική του λατρεία είναι συνδεδεμένη με τον εορτασμό της άνοιξης, της ιερής τρέλας που προκαλεί η οινοποσία, καθώς και της γονιμότητας. Κοινό στοιχείο στις λατρευτικές πρακτικές του είναι το στοιχείο της έκστασης, η οποία μάλιστα φθάνει σε βαθμό οργιαστικής φρενίτιδας, που απελευθερώνει από τις έγνοιες της καθημερινής ζωής. Προς τιμήν του Διονύσου, διοργανώνονταν μεγάλες και λαμπρές εορτές, τόσο στην αρχαία Αθήνα όσο και αλλού ⁷⁴(Κακριδής, 1986: 376).

Η λατρεία του Διονύσου, όπως είναι φυσικό, επεκτάθηκε σε μεγάλο βαθμό κατά την ελληνιστική εποχή, λόγω των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου και της μετάδοσης του ελληνικού πολιτισμού σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας. Επίσης, οι Ρωμαίοι, με την επέκτασή τους στη Μεσόγειο, υιοθέτησαν πολλά στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού, πολλά από τα οποία αφορούσαν τη θρησκεία και τη λατρεία. Οι περισσότεροι ρωμαϊκοί θεοί ταυτίζονται με τους ελληνικούς θεούς και οι τρόποι λατρείας τους είναι παρόμοιοι. Ο Διόνυσος ήταν ένας από τους θεούς του οποίου η λατρεία επεκτάθηκε και στη Ρώμη, όπως δείχνουν τόσο γραμματειακές όσο και αρχαιολογικές πηγές. Οι Ρωμαίοι λάτρευαν τον Διόνυσο όπως και οι Έλληνες, ενώ του απέδιδαν τις ίδιες ιδιότητες, του προστάτη του κρασιού, του χορού και της γονιμότητας. Πριν ένα χρόνο, το 2019, ανακαλύφθηκε από τους αρχαιολόγους ένα κεφάλι του θεού Διονύσου ηλικίας 2.000 ετών, εύρημα το οποίο, όπως και άλλα, επιβεβαιώνει τη λατρεία του θεού στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και στην πρωτεύουσά της ⁷⁵.

Στη Ρώμη, ο θεός Διόνυσος ταυτίστηκε με τον αρχαίο ιταλικό θεό Liber Pater, στον οποίον φαίνεται να αποδίδονταν οι ίδιες ιδιότητες. Την εποχή όμως της δεύτερης σοφιστικής, κατά την οποία ο ελληνικός πολιτισμός βρισκόταν υπό τον πολιτικό έλεγχο της Ρώμης, διευρύνθηκε σημαντικά η λατρεία του Διονύσου και αυτός αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους θεούς των Ρωμαίων. Άλλωστε, αυτό συνέβη και με πολλά άλλα πολιτιστικά στοιχεία των Ελλήνων, των οποίων ο

⁷⁴ Κακριδής, Ι. Θ. (1986). *Ελληνική Μυθολογία: Οι Θεοί*. σ. 376

⁷⁵ Grimal (1991). *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας*. σ. 84

πολιτισμός επικρατούσε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, παρά την πολιτική εξουσία των Ρωμαίων ⁷⁶.

Η παρουσία του Διονύσου και της λατρείας του στην ιταλική χερσόνησο, ωστόσο, δεν έχει την αφετηρία της στη ρωμαϊκή εποχή, αλλά σε παλαιότερες εποχές, καθώς υπάρχουν στοιχεία για τη λατρεία του θεού από τον 6^ο αιώνα π. Χ., κυρίως στην περιοχή της Σικελίας. Οι Έλληνες είχαν ιδρύσει πολυάριθμες αποικίες στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία, μεταφέροντας διάφορα πολιτιστικά στοιχεία στην περιοχή, όπως τη γλώσσα, την τέχνη, τη θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα. Οι αρχαιολογικές μαρτυρίες δείχνουν ότι η μορφή του Διονύσου είναι ιδιαίτερα συνήθης στην τέχνη των περιοχών αυτών, ο Διόνυσος μάλιστα, εμφανίζεται σε αυτή με διάφορες μορφές, κυρίως με εκείνη του αιγάγρου ή του κριαριού, που ακολουθείται από σατύρους ⁷⁷.

Η λατρεία του Διονύσου ήταν πολύ σημαντική, όπως φαίνεται μέσα από τα παραπάνω και για τους Έλληνες και για τους Ρωμαίους. Πρόκειται άλλωστε για δύο πολιτισμούς οι οποίοι βρέθηκαν σε βάθος χρόνου σε μεγάλη εγγύτητα μεταξύ τους και αντίστοιχες πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις, οι οποίες αφορούν και στο θέμα της θρησκείας. Κατά τη ρωμαϊκή εποχή, η λατρεία του Διονύσου ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη μάλιστα, στις περισσότερες περιοχές γης αχανούς αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα στην Ανατολή. Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σήμερα γίνεται λόγος για τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, για έναν ενιαίο δηλαδή πολιτισμό, ο οποίος αφορά σε διάφορα πεδία, όπως τη θρησκεία, την τέχνη, την πολιτική και κοινωνική οργάνωση, ακόμη και τη γλώσσα. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια, πως ο ελληνικός και ο ρωμαϊκός πολιτισμός ταυτίζονται πλήρως, ωστόσο, διαχρονικά, οι διάφορες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες συνέβαλλαν στην ενοποίηση αυτή. Από τη μία πλευρά, ο ρωμαϊκός πολιτισμός διαμορφώθηκε υπό την άμεση επίδραση του πολιτισμού των Ελλήνων της Κάτω Ιταλίας, αλλά και των Ετρούσκων, ενός άλλου λαού που κατοικούσε στην ιταλική χερσόνησο. Από την άλλη πλευρά, η διάλυση των ελληνιστικών βασιλείων με τις ρωμαϊκές κατακτήσεις στην ανατολή, αποτέλεσε ένα είδος συνέχειας του ελληνικού στοιχείου στις περιοχές αυτές. Υπό την

⁷⁶ Grimal (1991). *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογία*. σ. 84

⁷⁷ Panvini, (2003). *Butera dalla preistoria all' et  medieval*, Caltanissetta. σ.70

έννοια αυτή της ενότητας, γίνεται συχνά λόγος για ελληνορωμαϊκή τέχνη, για ελληνορωμαϊκή γραμματεία και για ελληνορωμαϊκή θρησκεία ⁷⁸.

Αντίστοιχα με τη δεύτερη σοφιστική, αρχίζουν να αναβιώνουν διάφορα κλασικιστικά στοιχεία, τα οποία αναμειγνύονται με τα ανατολικά στοιχεία, όσον αφορά κυρίως τη γραμματεία. Στο πλαίσιο αυτό, το είδος της ρητορικής επικρατεί σε σχέση με τη φιλοσοφία και τις επιστήμες των ελληνιστικών χρόνων. Το αττικό, αλλά και το ανατολικό ύφος γραφής και το αντίστοιχο λεξιλόγιο αποτελούν στοιχεία της ρητορικής αυτής. Όσον αφορά τον εξέχοντα ρόλο της ρητορικής έναντι της φιλοσοφίας, φαίνεται και από το γεγονός ότι κάποιοι από τους εκπροσώπους της δεύτερης σοφιστικής, όπως ο Αίλιος Αριστείδης, ο Λουκιανός και ο Ηρώδης ο Αττικός, αντιτίθενται απροκάλυπτα στη φιλοσοφία, αλλά και από το αποκορύφωμα στο οποίο φτάνει, κατά την εποχή αυτή το κύρος του επαγγελματία ρήτορα ⁷⁹.

Η νέα σοφιστική, όπως είναι φυσικό, παρουσιάζει μεγάλες διαφορές με τη σοφιστική της κλασικής περιόδου. Μία σημαντική διαφορά είναι το γεγονός ότι οι νέοι αυτοί επαγγελματίες ρήτορες δεν καταπιάνονταν με νομικές και δικαστικές υποθέσεις, αλλά ασχολούνταν με θέματα διοικητικά, συνήθως μέσα από τη θέση του πρεσβευτή, αξιώματος που είχαν μάλιστα και λόγω της υψηλής κοινωνικής τους θέσης, που τους έδινε τη δυνατότητα να γίνουν ευεργέτες της πόλης τους. Η διαφορά αυτή αναδεικνύει και ακόμη μία διαφορά των νέων από τους αρχαίους σοφιστές, που αφορά στον κοινωνικό τους ρόλο. Πιο συγκεκριμένα, πολλοί από τους ρήτορες αυτούς αποτελούν συνεργάτες των αυτοκρατόρων και κατέχουν υψηλά αξιώματα. Έτσι, η σημασία τους για τη ρωμαϊκή ιστορία φαίνεται να είναι μεγαλύτερη απ' ό, τι για την ελληνική. Μάλιστα, οι αυτοκράτορες δημιουργούν έδρες διδασκαλίας της λατινικής και ελληνικής ρητορικής και παρέχουν μεγάλες αμοιβές στους διδασκάλους που τις στελεχώνουν ⁸⁰.

Κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σε πολλές περιοχές, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι. Η επέκταση αυτή επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι στην

⁷⁸ Panvini, (2003). *Butera dalla preistoria all' et  medieval*, Caltanissetta. σ.70

⁷⁹ Lesky, (1983). *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας* (μτφρ. Τσοπανάκης, Α.) σ. 180

⁸⁰ Montanari, (2008). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. Δ. Ιακώβ & Α. Ρεγκάκος (επιμ.). σ. 662-678

Παλαιά Διαθήκη υπάρχουν πολλές αναφορές στον Διόνυσο και στη λατρεία του κατά την εποχή εκείνη. Οι περισσότερες από τις αναφορές αυτές βρίσκονται στο Δευτερονόμιο, ένα από τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης. Ωστόσο, σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί πως, σύμφωνα με αρκετούς μελετητές, η λατρεία του Διονύσου επιδρά σημαντικά στη Θεία Μετάληψη, η οποία συναντάται στο χριστιανισμό. Βέβαια, η Ορθόδοξη Εκκλησία απορρίπτει τον ισχυρισμό αυτό, όπως και την προέλευση του μυστηρίου από τον ανατολικό θεό Μίθρα, παρ' όλο που οι ισχυρισμοί αυτοί είναι βάσιμοι. Οι ομοιότητες τις οποίες αποδίδουν οι επιστήμονες στις δύο λατρείες αφορούν στην κατανάλωση κρασιού, καθώς και στην ιδέα της θεοφαγίας, η οποία είναι κοινή και στις δύο ⁸¹.

Στην Παλαιά Διαθήκη και γενικότερα, στην ιουδαϊκή θρησκεία, όπως άλλωστε, συμβαίνει και με όλες τις μονοθεϊστικές θρησκείες, οι επιδράσεις από άλλες θρησκείες θεωρούνται επικίνδυνες και ανήθικες, έτσι, απαγορεύονται από τον θεϊκό νόμο, ο οποίος διδάσκει συγκεκριμένο δογματικό προσανατολισμό. Ο ισχυρισμός αυτός επιβεβαιώνεται και από το παρακάτω απόσπασμα από το (Δευτερ, 6, 12-15): *«πρόσεχε στον εαυτό σου, μήπως και λησμονήσεις τον Κύριο, που σε έβγαλε από τη γη της Αιγύπτου, από οίκο δουλείας. Τον Κύριο τον Θεό σου θα φοβάσαι, κι αυτόν θα λατρεύεις, και στο όνομά του θα ορκίζεσαι. Δεν θα πάτε πίσω από άλλους θεούς, από τους θεούς των εθνών, που σας περικυκλώνουν, (επειδή, ο Κύριος ο Θεός σου [είναι] ανάμεσά σου Θεός ζηλότυπος), για να μη εξαφθεί ο θυμός του Κυρίου του Θεού σου εναντίον σου, και σε εξολοθρεύσει από το πρόσωπο της γης.»*

Λόγοι που καταδεικνύουν αυτή την έρευνα σκόπιμη, είναι ότι μέσα από την βιβλιογραφική αναζήτηση διαπιστώθηκε απουσία διαθέσιμων στοιχείων στην κυπριακή εκπαιδευτική πραγματικότητα, σε σχέση με τις απόψεις και τις αντιλήψεις εκπαιδευτικών και επιθεωρητές εκπαιδευτικού έργου (θεολόγων–φιλόλογων) στα γενικά δημόσια σχολεία στην περιοχή της επαρχίας Λευκωσίας στην Κύπρο σχετικά με την ιστορική τοποθέτηση της λατρείας του θεού Διονύσου μέσα από την οπτική της Παλαιάς Διαθήκης κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο.

Προτείνεται ως εκ τούτου στο πλαίσιο αυτό να γίνει διερεύνηση σε εκπαιδευτικούς ειδικότητας θεολόγων και φιλόλογων στα γυμνάσια-λύκεια σχολεία

⁸¹ Montanari, (2008). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. Δ. Ιακώβ & Α. Ρεγκάκος (επιμ.). σ. 662-678

στην επαρχία της Λευκωσίας, που μπορούν να εκφέρουν απόψεις σχετικά με την τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου ανά χρονολογική περίοδο μέσα από την οπτική των Ιουδαίων στις τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή. Μέσα από τη συγκεκριμένη μελέτη, φιλοδοξούμε να σχηματίσουμε μία σφαιρική εικόνα όσον αφορά την Ιουδαία και την ιουδαϊκή φιλοσοφία και γραμματεία, κυρίως όμως μέσα από τον τρόπο με τον οποίο οι διάφορες πηγές προσεγγίζουν το πρόσωπο του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ⁸².

Εν κατακλείδι αυτή την ιστορική τοποθέτηση προτείνεται να διερευνήσει η παρούσα μελέτη, δίνοντας μια νέα οπτική, μέσα από διασταυρούμενες απόψεις - αντιλήψεις εκπαιδευτικών (θεολόγων-φιλόλογων) Β' βαθμίδας εκπαίδευσης της επαρχίας Λευκωσίας στην Κύπρο, αναφορικά με την ιστορική τοποθέτηση μεταξύ της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ο οποίος ταύτιζε τον εαυτό του με το θεό Διόνυσο.

2.3. Σκοπός της ερευνητικής πρότασης

Σκοπός της παρούσας προτεινόμενης μελέτης είναι να διερευνηθούν συγκριτικά οι απόψεις και οι αντιλήψεις των Εκπαιδευτικών (θεολόγων και φιλόλογων) Β' βαθμίδας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας πάνω στη συσχέτιση της Παλαιάς Διαθήκης με τους Ιουδαίους και την ελληνιστική εποχή αναφορικά με την ιστορική τοποθέτηση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος.

2.3.1. Επιμέρους στόχοι ερευνητικής πρότασης

Οι **επιμέρους στόχοι** που θα καθοδηγήσουν τη πρόταση μελέτης είναι:

1) Διερεύνηση των ιστορικών αναφορών εκτεταμένα από την Παλαιά Διαθήκη, σχετικά με την Αίγυπτο, την Ιουδαία και πως όλα αυτά τα ιστορικά γεγονότα εναρμονίζονται με την εκάστοτε χρονολογική περίοδο (βαβυλωνιακή, περσική, ελληνιστική, ρωμαϊκή) καθώς και πως λειτουργεί η λατρεία του Διονύσου σε κάθε ιστορική περίοδο χωριστά.

2) Διερεύνηση των αλληλεπιδράσεων σχετικά με τη λατρεία του θεού

⁸² Bevan, (2014). *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*. 1st Edition. σ. 204-223

Διονύσου μεταξύ των λαών των περιοχών (Αιγύπτου, Ιουδαίας, Περσίας, Ανατολικής Μεσογείου, Ελλάδας) κατά την περίοδο της περσικής κατάκτησης της Ιουδαίας, οι οποίες, μεταξύ άλλων, είχαν ως αποτέλεσμα και πολλές πολιτισμικές και θρησκευτικές επιρροές μεταξύ τους.

3) Διερεύνηση απόψεων εκπαιδευτικών (θεολόγων-φιολόγων) Β' βαθμίδας εκπαίδευσης της επαρχίας Λευκωσίας, αναφορικά με ιστορικές ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις μυστηριακές θρησκείες διαφορετικών περιοχών (Αιγύπτου, Ιουδαίας και Ελλαδικού χώρου) οι οποίες αφορούν τη λατρεία του Διονύσου.

2.3.2. Ερευνητικά ερωτήματα:

α) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

β) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

γ) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

δ) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

ε) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

στ) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

ζ) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε

γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

ε) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΡΕΥΝΑ

3.1. Η δυναστεία των Πτολεμαίων

Ο Bevan (2014) αναφέρει σχετικά με τη δυναστεία των Πτολεμαίων ότι κυριάρχησε στην Αίγυπτο από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και την άνοδο στον θρόνο του στρατηγού του Πτολεμαίου Α' του Σωτήρος (305 π.Χ.) μέχρι την ολοκλήρωση της ρωμαϊκής κατάκτησης της Αιγύπτου το 51 π.Χ. και την εγκαθίδρυση της ρωμαϊκής κυριαρχίας σε όλες τις περιοχές γύρω από τη Μεσόγειο θάλασσα. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας των Πτολεμαίων, πραγματοποιήθηκαν στην Αίγυπτο πολλά σημαντικά έργα, πνευματικά, καλλιτεχνικά και πολιτικά, καθιστώντας το βασίλειο μία ιδιαίτερα ισχυρή χώρα της Ανατολής. Παρακάτω δίνεται η γενεαλογία της δυναστείας των Πτολεμαίων: Ο βασιλιάς που θα μας απασχολήσει είναι ο Πτολεμαίος ο Δ' Φιλοπάτωρ, που έζησε το διάστημα μεταξύ 245-204 π.Χ., ενώ στον αιγυπτιακό θρόνο ανήλθε το 222 π.Χ. Ήταν γιος του Πτολεμαίου Γ' του Ευεργέτη και της συζύγου του Βερενίκης Β. Κατά το τέλος της βασιλείας του το πτολεμαϊκό βασίλειο ξεκίνησε να παρακμάζει, ενώ κατέληξε στην τελική του πτώση με τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Το προσωνύμιο «Φιλοπάτωρ»

αποδίδεται σε πολλά μέλη της δυναστείας των Πτολεμαίων και σημαίνει «αυτός ο οποίος αγαπά τον πατέρα του». Το πρόσωπο των βασιλέων αυτών έχει διαχρονικά συνδεθεί με τη λατρεία του θεού Διονύσου, ένα φαινόμενο που ήταν συχνό στους Αιγύπτιους βασιλείς, να ταυτίζουν τον εαυτό τους με θεότητες, αλλά και να λατρεύονται ως θεότητες ⁸³.

Ειδικότερα η Αίγυπτος αποτελεί μία περιοχή στην οποία από πολύ νωρίς στην προϊστορική εποχή είχε αναπτυχθεί ένας πολύ σημαντικός πολιτισμός. Ευρισκόμενη σε ιδιαίτερα προνομιακή και στρατηγική γεωγραφική θέση, παρείχε πολύ ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη του πολιτισμού αυτού, εξαιτίας του εύκρατου κλίματός της, αλλά και της θέσης της ανάμεσα σε τρεις ηπείρους, που της επέτρεπε να έρχεται σε επαφή με πολλούς διαφορετικούς λαούς⁸⁴. Άρχισε να κατοικείται από την Παλαιολιθική Εποχή και οι πρώτοι οικισμοί χτίστηκαν γύρω στο 4.800 π.Χ. κυρίως στα πιο εύφορα μέρη γύρω από το Νείλο. Με τον τρόπο κατοίκησης σε καίρια σημεία του Βορρά και του Νότου, η χώρα χωρίστηκε νοητά σε δύο τμήματα, την Άνω και την Κάτω Αίγυπτο. Από την εποχή εκείνη, η Αίγυπτος αναπτύσσει έναν μεγάλο πολιτισμό, ο οποίος είναι από τους σημαντικότερους της Μεσογείου, ενώ διατηρεί επαφές με τους γύρω πολιτισμούς ⁸⁵.

Ο αιγυπτιακός πολιτισμός έφτασε σε ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο ήδη από την 3^η χιλιετία π.Χ., ενώ από παλαιότερα, την 4^η χιλιετία π.Χ. υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες όσον αφορά την ανθρώπινη παρουσία και την οργάνωση της ζωής γύρω από τις όχθες του Νείλου. Η περιοχή αυτή ήταν διαχωρισμένη σε μικρότερα τμήματα, δηλαδή μικρές αγροτικές κοινότητες ή μικρά θεοκρατικά βασίλεια, κάτι το οποίο θεωρείται και πιθανότερο. Η μακραίωνη εποχή από περίπου το 3.000 ως το 332 π.Χ. αποτελεί την φαραωνική περίοδο του αιγυπτιακού πολιτισμού, κατά την οποία την πολιτική, αλλά και θρησκευτική εξουσία κατέχουν οι βασιλικές δυναστείες των φαραώ. Όπως είναι φυσικό, επειδή πρόκειται για μία πολύ μεγάλη εποχή, αυτή δεν χαρακτηρίζεται από τις ίδιες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Μάλιστα, άλλες

⁸³ Bevan, (2014). *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*. 1st Edition. σ. 208

⁸⁴ Gehrke, (2000). *Ιστορία το ελληνιστικού κόσμου* [μτφρ. Α. Χανιώτης, επιμ. Κ. Μπουραζέλης]. σ.

85

⁸⁵ Hornung, (1999). *History of Ancient Egypt*. σ. 20-30

περίοδοι είναι ειρηνικές και άλλες χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις είτε εσωτερικές είτε εξωτερικές, λόγω των επιδρομών εξωτερικών εχθρών ⁸⁶(Gehrke, 2000: 120).

Η επόμενη περίοδος, η οποία ακολουθεί τη φαραωνική είναι η πτολεμαϊκή περίοδος, η οποία ξεκινά με την κατάκτηση της Αιγύπτου από τα στρατεύματα του Αλεξάνδρου και, πιο συγκεκριμένα, με το διαμοιρασμό της αυτοκρατορίας του από τους απογόνους, μετά το θάνατό του. Ειδικότερα, η πτολεμαϊκή περίοδος ξεκίνησε όταν ο Μέγας Αλέξανδρος νίκησε τους Πέρσες στην Αίγυπτο το 332 π.Χ. απελευθερώνοντάς την από την Περσική εξουσία. Αφού πέθανε το 323 π.Χ., οι στρατηγοί του χώρισαν την αυτοκρατορία του και ο Πτολεμαίος κατέλαβε την Αίγυπτο. Αυτή η απελευθέρωση σηματοδότησε την αρχή μιας ξένης εξουσίας που θα έχει πολύ πιο βαθιές συνέπειες για τον κοινωνικό ιστό της Αιγύπτου από την εποχή της περσικής κυριαρχίας. Με τη βασιλεία των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου στον θρόνο των Φαραώ η μετανάστευση σε ένα βαθμό άρχισε στην Αίγυπτο από Μακεδόνες και Θράκες ως στρατιωτικοί οικιστές. Έφεραν τις οικογένειές τους και σύντομα ακολούθησαν έμποροι και άλλοι πολιτικοί μετανάστες ⁸⁷.

Αρχικά οι στρατηγοί κυβερνούσαν στο όνομα των κληρονόμων του Αλεξάνδρου, αλλά ο Πτολεμαίος ανακηρύχθηκε βασιλιάς το 305 π.Χ. Αυτός και οι διάδοχοί του συνέχισαν να κυριαρχούν στην Αίγυπτο μέχρι που οι Ρωμαίοι την κατέλαβαν το 30 π.Χ., καταστέλλοντας αρκετές εξεγέρσεις, συμπεριλαμβανομένης μιας στην Άνω Αίγυπτο, το 205–186 π.Χ. Οι Πτολεμαίοι αρχικά κυβερνούσαν από το Μέμφις, αλλά σύντομα μετέφεραν τη βασιλική αυλή στην Αλεξάνδρεια, την οποία είχε ιδρύσει ο Μέγας Αλέξανδρος στη βορειοδυτική ακτή της Αιγύπτου. Εισήγαγαν επίσης τα ελληνικά ως διοικητική γλώσσα παράλληλα με τα αιγυπτιακά (Hölbl, 2001). Από την άποψη των κοινωνικών συνθηκών, αυτό σήμαινε ότι μια μικρή στρατιωτική μονάδα αντιμετώπιζε μια μεγαλύτερη κοινότητα ιθαγενών. Οι Μακεδόνες μετανάστες διατηρούσαν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους, ενώ τα κυριότερα σημεία αναφοράς της πολιτιστικής ταυτότητας ήταν το σχολείο και το Γυμνάσιο τα οποία εισήχθησαν ως μόνιμα ιδρύματα από τους πολίτες της χώρας. Η ζωή του αιγυπτιακού πληθυσμού που είχε εξοικειωθεί με την ξένη κυριαρχία για πολλές γενιές, όμως η περιοχή γύρω από την Αλεξάνδρεια και το Φαγιούμ ήταν

⁸⁶ Gehrke, (2000). *Ιστορία το ελληνιστικού κόσμου* [μτφρ. Α. Χανιώτης, επιμ. Κ. Μπουραζέλης]. σ.120

⁸⁷ Hölbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.191

επικαλυμμένες από Έλληνες στρατιωτικούς έποικους. Οι πολιτιστικά αποκλίνουσες κοινωνίες ήταν αυτές των Ελληνο-Μακεδόνων, των Ιουδαίων, που έρχονταν σε επαφή με τον ομοιογενή πολιτισμό, λόγω της δυναμικής αλλαγής της πολιτικής της ξένης κυριαρχίας, της οικονομίας και της μεγιστοποίησης των γεωργικών κερδών της κοινωνίας ⁸⁸.

Σε σύγκριση με άλλες ελληνιστικές μοναρχίες φαίνεται ότι η διοίκηση των Πτολεμαίων είχε αναπτύξει μηχανισμούς συμπερίληψης του αιγυπτιακού κόσμου. Αυτοί οι μηχανισμοί περιλάμβαναν την λατρεία του ηγεμόνα που εισήγαγαν οι Έλληνες, η οποία σχεδιάστηκε ως ένα είδος ουσιαστικής βάσης των θρησκευτικών και πολιτισμικά ανόμοιων θεμάτων. Οι Αιγύπτιοι ιερείς ήταν σημαντικοί διαμεσολαβητές αυτής της λατρείας για τον αιγυπτιακό πληθυσμό⁸⁹. Η τελευταία βασίλισσα της δυναστείας των Πτολεμαίων είναι η Κλεοπάτρα, ενώ η περίοδος αυτή, η οποία χαρακτηριζόταν από ειρήνη και ευημερία, έληξε με τη ναυμαχία του Άκτιου και την κατάκτηση της Αιγύπτου από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Οκταβιανό. Στη συνέχεια, η Αίγυπτος αποτελεί ρωμαϊκή επαρχία, ενώ μέχρι τον 7^ο αιώνα μ.Χ. αποτέλεσε τμήμα του Βυζαντινού κράτους ⁹⁰.

Από τις παραπάνω αναφορές φαίνεται ότι η Αίγυπτος διατηρεί πολλές επαφές και με τον ελλαδικό χώρο, ενώ με πολλές περιοχές συνδέεται εμπορικά. Έτσι, στην αρχαία ελληνική ιστοριογραφία, υπάρχουν πολλές αναφορές στη χώρα αυτή, η οποία μάλιστα ασκεί μεγάλη έλξη στους Έλληνες. Η παράδοση του αιγυπτιακού πολιτισμού είναι μεγάλη και, για το λόγο αυτό προσελκύει ακόμη και σήμερα το ενδιαφέρον των μελετητών σε όλον τον κόσμο. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σήμερα, η μελέτη της Αιγύπτου είναι τόσο συστηματική, που υπάρχει για αυτή ξεχωριστή επιστήμη, η Αιγυπτιολογία. Η επιστήμη αυτή ασχολείται με το αρχαίο αιγυπτιακό παρελθόν και, ειδικότερα, με την ιστορία, τα μνημεία και την πολιτισμική ζωή της αρχαίας Αιγύπτου. Επομένως, είναι δυνατόν να συμπεράνει κανείς ότι ο αιγυπτιακός πολιτισμός έχει ένα ιδιαίτερα μεγάλο παρελθόν, το οποίο μελετάται από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Ακόμη και σήμερα, οι μελετητές λαμβάνουν υπόψη τους τις αναφορές των αρχαίων συγγραφέων στην Αίγυπτο, γνωρίζοντας ότι οι Ιουδαίοι, οι Έλληνες και άλλοι λαοί της Μεσογείου είχαν επαφές με τη χώρα αυτή,

⁸⁸ Hölbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.191

⁸⁹ Hölbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.191

⁹⁰ Gehrke, (2000). *Ιστορία το ελληνιστικού κόσμου* [μτφρ. Α. Χανιώτης, επιμ. Κ. Μπουραζέλης].σ.

ενώ κάποιοι από αυτούς ζούσαν σε αυτή είτε ως μόνιμοι κάτοικοι, είτε ως κατακτημένοι πληθυσμοί, όπως συνέβη με τους Ιουδαίους για μεγάλη χρονική περίοδο ⁹¹.

Η ιστοριογραφική και, γενικότερα, η συγγραφική παράδοση που αναφέρεται στον αιγυπτιακό πολιτισμό είναι ιδιαίτερα ογκώδης και για το λόγο αυτό, είναι σημαντική η διερεύνησή της, σε συνδυασμό μάλιστα με τα ζητήματα που αφορούν στις σχέσεις των Αιγυπτίων με τους γειτονικούς λαούς. Σημαντικές είναι οι ιστοριογραφικές πηγές που προέρχονται από την ίδια την Αίγυπτο, οι περισσότερες από τις οποίες ανήκουν στην πτολεμαϊκή περίοδο, όταν το πεδίο της ιστοριογραφίας άρχισε να αναπτύσσεται όλο και περισσότερο. Σε παλιότερες εποχές, στην αιγυπτιακή επικράτεια, δεν υπήρχε επίσημη ιστοριογραφική δραστηριότητα, ενώ οι βασικοί θεματοφύλακες της ιστορικής συλλογικής μνήμης ήταν τα μέλη του ίδιου του ιερατείου, αλλά και άλλοι φορείς εξουσίας, που διαμόρφωναν τον τρόπο προσέγγισης του παρελθόντος από τον αιγυπτιακό λαό και τον τρόπο ερμηνείας, μέσω αυτού, του παρόντος (Χανιώτης, 2018, σελ. 48). Αντί, λοιπόν, για μία εθνική ιστοριογραφία, υπάρχουν άλλα στοιχεία τα οποία συντελούν στη διατήρηση μίας «εθνικής μνήμης» των Αιγυπτίων, μίας συλλογικής πολιτισμικής ταυτότητας. Ένα από τα κυριότερα αυτά χαρακτηριστικά είναι ο μύθος, ο οποίος εστιάζει στη δυάδα, το βασικό αυτό συμβολισμό που αναφέρεται στο διαχωρισμό μεταξύ της Άνω και της Κάτω Αιγύπτου ⁹².

Ακόμη, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι Αιγύπτιοι ήρθαν σε στενή επαφή με πολλούς γειτονικούς λαούς της Μεσογείου είτε μέσα από το εμπόριο και την οικονομική δραστηριότητα, είτε μέσα από τα περιηγητικά ταξίδια είτε μέσα από επεκτατικούς πολέμους. Οι πιο σημαντικοί από τους λαούς αυτούς ήταν οι Έλληνες, οι Ιουδαίοι, οι Βαβυλώνιοι, οι Σύριοι, οι Φοίνικες και, αργότερα, οι Ρωμαίοι. Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των Αιγυπτίων με άλλους λαούς και, κυρίως με τους Ιουδαίους, αυτές περιγράφονται σε επόμενα κεφάλαια ⁹³.

Στην Παλαιά Διαθήκη, η Αίγυπτος αναφέρεται πολύ συχνά, δεδομένης της εμπλοκής των Φαραώ στα θέματα των Ιουδαίων. Από την εποχή του Αβραάμ και εξής, οι Ιουδαίοι εμπλέκονται με τους Αιγύπτιους, ενώ οι Φαραώ παίζουν

⁹¹ Darvill, (2008). *The concise Oxford dictionary of Archaeology*. σ.131

⁹² Darvill, (2008). *The concise Oxford dictionary of Archaeology*. σ.131

⁹³ Samuel, A. E. (1983). *From Athens to Alexandria*. σ.75

καθοριστικό ρόλο στη ζωή και την οργάνωσή τους ως λαοί. Από την αρχική αυτή εποχή, η Αίγυπτος αναφέρεται γενικώς ως μία επικίνδυνη χώρα, με κατοίκους που μπορεί να βλάψουν τους Ιουδαίους και με σκληρή και άδικη εξουσία, κάτι που αναπαράγεται στις περισσότερες αναφορές στην Αίγυπτο με διάφορους τρόπους. Ενδεικτικό είναι το παρακάτω απόσπασμα το οποίο αναφέρεται στην καταφυγή του Αβραάμ στην Αίγυπτο: *«Επί των ημερών του ο πατριάρχης Αβραάμ επειδή ξέσπασε πείνα στη Χαναάν, κατέβηκε με την οικογένειά του στην Αίγυπτο. Εκεί φοβούμενος, μήπως κακοποιηθούν από τους κατοίκους, παρουσίασε τη Σάρρα ως αδερφή του μόνο από πατέρα και όχι από μητέρα. Η ομορφιά της Σάρρας τόσο πολύ γοήτεψε τους άρχοντες της Αιγύπτου, που την πήραν στα ανάκτορα του Φαραώ, προσφέροντας πλούσια δώρα στον Αβραάμ. Αλλά ο Κύριος χτύπησε με μεγάλες συμφορές το φαραώ και τους αυλικούς του και κάποια νύχτα, ο Φαραώ είδε ένα όνειρο που τον ανάγκασε να δώσει πίσω τη Σάρα στον Αβραάμ και να τους διατάξει να φύγουν από την Αίγυπτο»⁹⁴.*

Ωστόσο, για να συνδέσουμε την Αίγυπτο και με τη λατρεία του Διονύσου, μιας και αυτό αποτελεί ένα από τα θέματα που πραγματεύεται η παρούσα ερευνητική μελέτη, ο θεός, όπως θα δούμε παρακάτω, φαίνεται πως κατέφυγε στην Αίγυπτο κυνηγημένος από την οργή της Ήρας, ενώ διέδωσε κι εκεί τη λατρεία του. Είναι αλήθεια ότι οι Αιγύπτιοι είχαν τελετουργικές λατρείες για τους θεούς τους, οι οποίες θύμιζαν τόσο τα Ελευσίνια Μυστήρια όσο και τη διονυσιακή λατρεία. Έχουν υποστηριχθεί και οι δύο απόψεις, ότι πρόκειται για ελληνικές επιδράσεις ή ότι οι Έλληνες δέχθηκαν επιδράσεις από τους Αιγυπτίους πάνω στο θέμα αυτό. Επίσης, στην Αίγυπτο ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη η λατρεία του Όσιρι, θεού που ταυτιζόταν με τον Διόνυσο και λατρευόταν στις αιγυπτιακές Θήβες ⁹⁵.

Παρ' όλο που υπάρχουν πολλές ομοιότητες με την παραδοσιακή αιγυπτιακή βασιλική λατρεία, υπάρχει μια θεμελιώδης διαφορά σε αυτή: η λατρεία επεκτάθηκε μόνο στην Πτολεμαϊκή δυναστεία και όχι σε άλλους Φαραώ. Σε αντίθεση με τους Φαραώ των παλαιότερων χρόνων, οι πρόγονοι είναι θεοί που διαιρούν τους θεούς σε όλους τους αιγυπτιακούς ναούς και ο βασιλιάς ως Θεός εμπλέκεται στην λατρεία. Επιπλέον, οι σύζυγοι των βασιλέων συμμετείχαν επίσης στο σεβασμό. Η καθαρά αιγυπτιακή εμφάνιση της νέας αιγυπτιακής λατρείας είναι επίσης σημαντική. Εκτός

⁹⁴ Γέν 12,10-20

⁹⁵ Cole, (2007). Finding Dionysus. σ.358

από τα λατρευτικά ονόματα των Πτολεμαίων βασιλέων και βασιλισσών που μεταφράστηκαν την ελληνική γλώσσα δεν υπάρχει τίποτα στις επιγραφές των κειμένων των ιερογλυφικών ναών. Ο Αιγύπτιος δεν γνώριζε ήδη από την φαραωνική εποχή αν το περιεχόμενο των κειμένων είναι καθαρά αιγυπτιακό. Η βασική διαφορά ανάμεσα στην λατρεία της αιγυπτιακής και της ελληνικής δυναστείας είναι η παράλειψη της λατρείας του Μ. Αλεξάνδρου όπως και του πρώτου Πτολεμαϊκού ζεύγους, που δεν εμφανίζονται στην σειρά των ιερογλυφικών προγόνων. Ωστόσο με την βοήθεια των ιερατικών διαταγμάτων, μπορεί να αποδειχθεί ότι το πρώτο Πτολεμαϊκό ζευγάρι ήταν αιγυπτιακό ⁹⁶.

Η λατρεία της δυναστείας έπαιξε εξίσου σημαντικό ρόλο και αυτό αποδεικνύεται και από την αναφορά του Πτολεμαίου Ι σε μορφή όρκου. Η παράλειψη του ιδρυτή της δυναστείας στις προγονικές σειρές δεν είχε καμιά επίδραση στην λατρεία της δυναστείας στους αιγυπτιακούς ναούς, αφού η λατρεία της αιγυπτιακής δυναστείας ήταν μια λατρεία για όλους τους Πτολεμαίους. Οι ιθαγενείς ιερείς διατηρούσαν τα προνόμιά τους μετά την μακεδονική κατάκτηση της Αιγύπτου ή τους επιστράφηκαν από τους Έλληνες με το τέλος της Περσικής περιόδου. Η πνευματική ελίτ υποστήριξε την πολιτική πορεία των νέων ηγεμόνων. Οι Έλληνες βασιλείς πήραν το πνευματικό σύνταγμα υπό την προστασία τους, για αυτό έπρεπε να στηρίζουν το κοσμικό σύνταγμα. Δεν ήταν απαραίτητο να οικοδομήσουν εντελώς νέες πολιτικές και οικοδομικές δομές ⁹⁷.

Από την άλλη πλευρά οι Μακεδόνες ξένοι ηγεμόνες θα μπορούσαν να παρουσιαστούν ως παραδοσιακοί Φαραώ ή να εκπροσωπούνται στους αιγυπτιακούς ναούς. Οι κυβερνήτες έπρεπε να ενημερωθούν για τα φαραωνικά πρότυπα εκπροσώπησης. Μόνο οι Αιγύπτιοι ιερείς θα μπορούσαν να αποκτήσουν γνώση σωστής συμπεριφοράς, δεδομένου ότι οι τελευταίοι ήταν κάτοχοι της αρχαίας θρησκείας της οποίας λίκνο ήταν η διοίκηση του Φαραώ. Οι ιερείς με την σειρά τους όρισαν τι είναι καλός βασιλιάς για τον πληθυσμό, τον οίκο. Η αντιπροσωπεία των ξένων ηγεμόνων ως Φαραώ αναμφισβήτητα βασιζόταν σε ένα μεγάλο μέρος της νομιμότητάς τους απέναντι στους υποταγμένους λαούς ⁹⁸.

⁹⁶ Sauneron, (2000). *The priests of ancient Egypt*. σ. 69

⁹⁷ Sauneron, (2000). *The priests of ancient Egypt*. σ. 69

⁹⁸ Hölbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.165

Οι Πτολεμαίοι λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες. Η θεότητα απεικονίζεται σύμφωνα με το πρότυπο της αιγυπτιακής αναπαράστασης. Δεδομένου ότι η λατρεία στους ναούς ήταν σίγουρα μια αιγυπτιακή λατρεία και παράσταση ως θεότητες που συνδέονται με παραδοσιακές ιδέες όπως η λατρεία του Κα, μπορεί να θεωρηθεί σχεδόν βέβαιο ότι η αιγυπτιακή κυριαρχία και η λατρεία της δυναστείας περιγράφονται από αυτόχθονες ιερείς. Οι βασιλείς και το ελληνικό συμβουλευτικό προσωπικό τους δύσκολα θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα τόσο εξελιγμένο σύστημα όπως η δυναστευτική εκπροσώπηση η οποία ήταν επίσης σταθερά τοποθετημένη στο Αιγυπτιακό πλαίσιο. Οι ιθαγενείς ιερείς έπρεπε να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση της αιγυπτιακής δυναστεϊκής λατρείας. Οι ιερείς υιοθέτησαν απλώς ελληνιστικές κατευθυντήριες γραμμές και συνέβαλαν δημιουργικά στην παρουσίαση των κυβερνώντων Πτολεμαίων ως θεούς. Η ιστορικά σημαντική προέλευση των Πτολεμαίων ή η λατρεία της πομπής των ηγεμόνων δε συνεπάγεται μόνο ότι έπρεπε να αντιπροσωπεύουν τη νομιμοποίηση του κυβερνήτη, δηλαδή της θεότητας του ηγεμόνα, αλλά την δημιουργικότητα και την προσαρμοστικότητα των Αιγύπτιων ιερέων που ανέπτυξαν το σύστημα και την ικανότητά τους να συνδυάσουν το νέο με το παραδοσιακό ⁹⁹.

Οι βασιλείς βρήκαν λοιπόν σημαντικούς εκπρόσωπους στην αιγυπτιακή ιερατική ελίτ που έβαλαν πλήρως τη θρησκευτική τους ικανότητα στην υπηρεσία της ξένης εξουσίας, ο οποίος εκπροσωπούσε ολόκληρη την αιγυπτιακή ιεροσύνη και έτσι έγινε ο πιο σημαντικός διαμεσολαβητής της κυβερνητικής προπαγάνδας στον αιγυπτιακό λαό. Αυτό δεν σημαίνει ότι συμπεριέλαβαν τους Πτολεμαίους Θεούς στους ναούς, επειδή μόνο οι ιερείς μπορούσαν να διαβάσουν τα ιερογλυφικά κείμενα, όπως ακριβώς οι σκηνές των ναών τοποθετήθηκαν συχνά σε περιοχές του ναού που δεν ήταν ανοιχτές στο κοινό. Πάνω από όλα οι ιερείς έγιναν οι προπαγανδιστές της κυριαρχίας διότι εκτελούσαν την λατρεία των νέων θεών σε δημόσια φεστιβάλ και πομπές σύμφωνα με την αιγυπτιακή τελετή και με τον τρόπο αυτό μεταβίβασαν στον πληθυσμό την θεότητα και την νομιμότητα της ξένης δυναστείας. Οι ελληνικές-αιγυπτιακές ενώσεις διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο στην λατρεία του βασιλικού ζευγαριού. Οι ενώσεις ήταν ένας κεντρικός δεσμός μεταξύ των ελληνικών και αιγυπτιακών χώρων του κυβερνήτη. Οι ελληνο-αιγυπτιακές ενώσεις είχαν χώρους

⁹⁹ Hölbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.171

συνάντησης και έκαναν θυσίες για το βασιλικό ζευγάρι, πάνω σε βωμούς κεράτων¹⁰⁰.

Εντούτοις, τίθεται το ερώτημα σε ποιο βαθμό υπήρξαν ενεργές συγχωνεύσεις και επαναπροσέγγιση μεταξύ των διάφορων μορφών λατρείας. Υπήρξαν προσπάθειες να αναπτυχθεί μια διαπολιτισμική κοινότητα και λατρεία της δυναστείας που θα μπορούσε να ασκηθεί από τους Αιγύπτιους και τους Έλληνες ή μπορεί να αποδειχθεί μια τέτοια λατρεία; Ο Holbl είναι σταθερά πεπεισμένος ότι ήθελε να αναπτύξουν μια κοινή ιδεολογική Πτολεμαϊκή ιδεολογία σύμφωνα με την οποία οι Πτολεμαίοι και ο Φαραώ θα έπρεπε να εμφανίζονται σε μια ομοιόμορφη εικόνα, μπορεί επίσης να ήταν στην φύση των πραγμάτων. Δεν υπήρχε κανένας Πτολεμαίος κυβερνήτης που λατρευόταν. Για τα θέματα οποιασδήποτε εθνοτικής καταγωγής υπήρχαν διαφορετικές επιλογές για την λατρεία. Πολλοί προτιμούσαν να κάνουν τις θυσίες υπέρ του βασιλιά και της συζύγου του, και έτσι να μην τους θυσιάσουν. Αυτό φαίνεται να αρκεί για να αποδείξει την πίστη στον κυβερνήτη¹⁰¹.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν υπήρχε καμιά κοινή Πτολεμαϊκή βασιλική ιδεολογία που θα πρέπει να κατανοηθεί ούτως ή άλλως. Αντίθετα, από ορισμένες πλευρές, τόσο της ελληνιστικής όσο και της αιγυπτιακής προέλευσης, οι ηγεμόνες μπορούσαν να λατρευτούν ως «Θεοί» σύμφωνα με τα δικά τους θρησκευτικά έθιμα. Στην ίδια την χώρα θα ήταν συνήθως η περίπτωση που οι Έλληνες και οι Αιγύπτιοι ασκούσαν την αιγυπτιακή κυριαρχία και λατρεία της δυναστείας, η οποία οργανώθηκε τους αιγυπτιακούς ναούς. Τελικά, κυρίαρχη λατρεία δείχνει μόνο ότι αποτελούσε η πτολεμαϊκή κυριαρχία. Για τους Έλληνες ο Πτολεμαίος βασιλιάς ήταν βασιλιάς για τους Αιγύπτιους Φαραώ. Είναι το διπλό πρόσωπο της Πτολεμαϊκής μοναρχίας. Αυτή η παρατήρηση είναι μία στο ερευνητικό ιστορικό ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας ή της απομόνωσης στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο¹⁰².

Ο¹⁰³ μιλάει εύστοχα για τον πλουραλισμό των νομικών παραδόσεων. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα μια διττότητα της διοίκησης της δικαιοσύνης με την χρήση της ελληνικής δημοτικής γλώσσας για το αιγυπτιακό δίκαιο. Τα θέματα του βασιλιά ήταν συχνά ελεύθερα να επιλέξουν αν ήθελαν να συνάψουν σύμβαση βάσει του

¹⁰⁰ Holbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.171

¹⁰¹ Holbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.172

¹⁰² Holbl, (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). σ.143

¹⁰³ Wulf, Ch. (1999). Der Andere in Hess R./Wulf Ch. (Hg.): *Über den Umgang mit dem Eigenen und dem Fremden*, Frankfurt/. σ. 31

αιγυπτιακού ή του ελληνικού νόμου. Κάθε διαταγή φαίνεται να έχει τα δικά της πλεονεκτήματα. Αν υπήρχε μια διαμάχη, οι αιγυπτιακές συμβάσεις αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης πριν από τα αιγυπτιακά και ελληνικά συμβόλαια ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων όπως και το βασιλικό διάταγμα του 8^{ου} Πτολεμαίου το 118 π.Χ.

Τα Πτολεμαϊκά ιερά διατάγματα αποδεικνύουν ότι οι αιγυπτιακοί ναοί ήταν κεντρικός τόπος της λατρείας των ηγεμόνων. Μπροστά στα αγάλματα των Αιγύπτιων θεών η καθημερινή λατρεία του ναού πρέπει να εκτελείται μπροστά στα αγάλματα των ζωντανών βασιλέων καθώς διάφορες γιορτές θα πρέπει να γιορτάζονται σε σημαντικές μέρες διακυβέρνησης για τον Πτολεμαίο Γ' για παράδειγμα την 5^η, 9^η, 25^η μέρα κάθε μήνα. Το διάταγμα για τον Πτολεμαίο Β' προβλέπει για τα άτομα που αισθάνονται ότι συνδέονται με την αιγυπτιακή λατρεία την δυνατότητα να έχουν το δικό τους ναό, ενώ μπορούσαν να εκτελέσουν τις τελετές στα μηνιαία ετήσια φεστιβάλ. Το κοινό φαίνεται να ήταν πολύ σημαντικότερο από το εσωτερικό των ναών ως τόπος λατρείας επειδή η αντιπροσώπευση των ηγεμόνων ως Θεών είχε ως στόχο τους Αιγύπτιους υποκείμενους. Βέβαια, θα μπορούσε να υπάρχει μια αιγυπτιακή μορφή κυριαρχίας ήδη από την εποχή του Πτολεμαίου ΙΙ. Αυτό το πολύ πρώιμο παράδειγμα της αιγυπτιακής μορφής της λατρείας των ηγεμόνων δείχνει σαφώς την προέλευση της λατρείας που δημιούργησαν οι ιερείς για τους ηγεμόνες από την λατρεία των ελληνικών ηγεμόνων. Η προσαρμογή των ελληνικών προτύπων εξακολουθεί να είναι η αναγνώριση ανάλογα με τους περιορισμούς που έπρεπε να κάνουν οι συμμετέχοντες στα φεστιβάλ των αιγυπτιακών πομπών για τους Πτολεμαίους ¹⁰⁴.

3.2. Η λατρεία του θεού Διονύσου

Ο Διόνυσος θεός είναι μία πνευματική παρουσία η οποία εκφράζει την ζωή και την δύναμη αλλά και την χαρά για την ίδια τη ζωή. Ο Διόνυσος αντιπροσωπεύει μία αντίληψη στην οποία η ζωή είναι μία περιπέτεια και ένα μαγικό ταξίδι στο οποίο ο άνθρωπος αποκτά αυτογνωσία και μαθαίνει να προσφέρει. Υπάρχουν αρκετοί μύθοι για την καταγωγή του Διονύσου με τον πιο διαδεδομένο να είναι το γεγονός ότι ο Διόνυσος έχει γεννηθεί δύο φορές. Ο Διόνυσος είναι ο γιος του Δία και της

¹⁰⁴ Budge, E. W. (2012). *Osiris and the Egyptian resurrection* (Vol. 2). σ. 35

Σεμέλης όπου η Σεμέλη ήταν έγκυος ζητώντας από το Δία να τον συναντήσει ούτως ώστε να τον θαυμάσει κάτι το οποίο την έκανε να κεραυνοβοληθεί και να γεννήσει πριν την ώρα της. Ο Δίας στη συνέχεια πήρε το έμβρυο το οποίο έβαλε στο μηρό του από τον οποίο γεννήθηκε και πάλι ο Διόνυσος ως θεός. Ο Διόνυσος Ζαγρέας έχει αρκετές μυθολογικές παράδοσης οι οποίες έχουν συνδεθεί με την λατρεία τον Ορφικών. Η επικρατέστερη εκδοχή υποστηρίζει ότι ο Δίας φοβόταν την Ήρα και έτσι παρέδωσε τον Διόνυσο προκειμένου να τον φυλάξουν οι Κουρήτες. Από την άλλη η Ήρα ανέθεσε στους Τιτάνες να βρουν το Διόνυσο και ο Ζαγρέας στην προσπάθεια να ξεφύγει, μεταμορφώθηκε σε λιοντάρι, άλογο φίδι και ταύρο. Ο Δίας κατάλαβε τι είχε συμβεί και κατακεραυνώσε τους Τιτάνες ενώ ο Απόλλωνας ανέλαβε να θάψει τα υπόλοιπα μέλη του στον Παρνασσό. Η καρδιά του Ζαγρέα ωστόσο είχε μείνει ανέπαφη και έτσι η Αθηνά την έκλεψε και την πήγε στο Δία ο οποίος με τη σκόνη του Ζαγρέα έλουσε την Σεμέλη η οποία έμεινε έγκυος στον Διόνυσο ¹⁰⁵.

Υπάρχει και μία ακόμα εκδοχή η οποία τοποθετείται στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο σύμφωνα με την οποία ο Διόνυσος έχει γεννηθεί από τον Δία αφού ο Δίας είχε καταπιεί τη σκόνη της καρδιάς του. Πρόκειται για μία μυθολογική οντότητα στην οποία ο Διόνυσος δεν είναι ούτε παιδί ούτε άντρας αλλά ένας αιώνιος έφηβος ο οποίος συνεχώς καταλαμβάνει την θέση μεταξύ του άντρα και του παιδιού. Έτσι ο Διόνυσος αποτελείται από ένα πνεύμα ενέργειας το οποίο μπορεί να μεταμορφώνει τα πάντα και έχει τη δύναμη του παιχνιδιού ενώ είναι ένας θεός ο οποίος είναι γεμάτος παιχνίδια και εξαπάτηση και για το λόγο αυτό χαρακτηρίζεται από θεϊκή σοφία ¹⁰⁶ αλλά και το αρχέτυπο του κατεργάρη σε όλες τις μυθολογίες όλου του κόσμου.

Ο Διόνυσος του οποίου το όνομα προέρχεται από τον αναγραμματισμό του «Διός νους» κάτι που σημαίνει ότι ο νους αποτέλεσε το μέσο το οποίο οδηγεί στην πραγμάτωση της θέωσης ήταν ένας άνθρωπος που μπορεί να φτάσει σταδιακά στην θέωση μέσα από τις προσπάθειες της ψυχής του. Από την άλλη πλευρά ο Διόνυσος έχει και μία ανθρώπινη υπόσταση λόγω της μητέρας του Σεμέλης και αυτό δείχνει ότι το ανθρώπινο σώμα έχει συνδεθεί άμεσα με θεϊκά στοιχεία. Ο Διόνυσος είναι ο φύλακας της ψυχής που μπορεί να φτάσει την ψυχή στην θέωση και στο πνεύμα ενώ έχει και την δύναμη του λόγου και για το λόγο αυτό έχει ονομαστεί Διόνυσος

¹⁰⁵ Cole, (2007). *Finding Dionysus. A companion to Greek religion*. σ.327-336

¹⁰⁶ Henrichs, (2015). *Dionysus*. σ.1,2

Ζαγρέας δηλαδή το άτομο εκείνο το οποίο κυνηγάει τις ψυχές τις οποίες θα οδηγήσει στην θέωση λειτουργώντας ουσιαστικά ως απελευθερωτής ¹⁰⁷.

Ο Διόνυσος έχει διασχίσει την Ελλάδα και την Ανατολή ενώ στο τέλος ξαναγύρισε στον τόπο του παρόλο το γεγονός ότι λατρεύτηκε σε όλους τους τόπους από τους οποίους πέρασε. Διασχίζοντας όλο τον κόσμο, ο Διόνυσος δεν αποτέλεσε μόνο έναν ελληνικό θεό αλλά μία λατρεία η οποία είτε διαδόθηκε είτε ακόμα και επιβλήθηκε ξεκινώντας από τη Θράκη και φτάνοντας ως την Ανατολή. Η συγκεκριμένη παράδοση οφείλεται στο γεγονός ότι όλοι όσοι γνώρισαν τον Διόνυσο, παρακολούθησαν τους μύθους του κατά γράμμα και συμμετείχαν ουσιαστικά στην λατρεία του θεού δηλαδή, ο Διόνυσος αποκαλυπτόταν στον ξένο – άγνωστο ο οποίος μέσα από την λατρεία του με τη χρήση της μάσκας και την έκσταση, δενόταν με το θεό. Έτσι δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι ο Διόνυσος εισήχθη αργότερα στην ελληνική θρησκεία καθώς ήταν ένας θεός μετανάστης ο οποίος προερχόταν από τον πνευματικό Βορρά. Πρόκειται για έναν θεό της άνοιξης και του γλεντιού ο οποίος κατά τη διάρκεια του χειμώνα λατρευόταν έντονα ¹⁰⁸.

Για παράδειγμα στους Δελφούς, η λατρεία του Διονύσου είχε συνδεθεί με την λατρεία του Απόλλωνα όπου ο Διόνυσος ήταν ο κυρίαρχος θεός το χειμώνα ενώ κάθε οχτώ χρόνια στους Δελφούς γιόρταζαν την Σεμέλη από τον κάτω κόσμο. Αντιθέτως με τον Ερμή ο οποίος ήταν ένας θεός οδηγός, ο Διόνυσος ήταν ένας θεός που είχε καταργήσει τα σύνορα και είχε ενσαρκώσει αντίπαλα συναισθήματα με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν αυστηροί διαχωρισμοί σε σχέση με το υλικό και το πνευματικό. Για παράδειγμα κάποιοι ερευνητές έχουν αναφερθεί στον Διόνυσο ως έναν άνθρωπο όμορφο του οποίου η ακολουθία χαρακτηρίζεται από τους σάτυρους και άνδρες γυναίκες που είχαν από τη μία πλευρά την αντρική μορφή και από την άλλη την γυναικεία φορώντας πέπλο ¹⁰⁹.

Στα ανθεστήρια τα οποία ήταν διαδεδομένες εορτές στην Ιωνία, στο τέλος Φεβρουαρίου, γινόταν η γιορτή προς τιμήν των νεκρών που αναμειγνύονται με τους ζωντανούς και ο μόνος ναός που ήταν ανοιχτός την περίοδο εκείνη ήταν ο ναός του θεού Διονύσου. Ήταν ένας θεός της μεταμόρφωσης και του μασκαρέματος όπου η λατρεία του χαρακτηριζόταν από χαρά, αναστάτωση αλλά και ανησυχία. Ο Διόνυσος

¹⁰⁷ Cole, (2007). *Finding Dionysus. A companion to Greek religion*. σ.327-336

¹⁰⁸ Stock, (1990). *The Flutes of Dionysus: daemonic enthrallment in literature*. σ.133

¹⁰⁹ Henrichs, (2015). *Dionysus*. σ.1-2

λατρευόταν και στα διονύσια των αγρών στις αρχές Ιανουαρίου όπου εμφανιζόταν με αρχαϊκή όψη ο οποίος βρισκόταν κρατώντας έναν στύλο με μάσκα που ήταν διακοσμημένος με κλίμα. Ο θεός Διόνυσος συχνά εμφανιζόταν επίσης με δέρμα λεοπάρδαλης και γυναικεία χαρακτηριστικά ενώ, τα μεγάλα Διονυσία που αποτελούσαν μία μεγάλη γιορτή στην Αττική καθώς και τα μικρά Διονυσία η οποία ήταν μία εορτή σχετική με τα Ελευσίνια, ήταν δύο από τις γιορτές στις οποίες οι αρχαίοι Έλληνες ευχαριστούσαν τον Διόνυσο για την ξεγνοιασιά και τα δώρα τους τα οποία τους μοιράζει απλόχερα ¹¹⁰.

Στην Ικαρία ο θεός Διόνυσος λατρευόταν ιδιαίτερα με την δημιουργία των διθυράμβων που αποτελούσαν ύμνους προς τον ίδιο το θεό που είχαν συντεθεί από τον μουσικό Αρίωνα. Στο συγκεκριμένο ύμνο είχαν προστεθεί και στίχοι ενώ λόγω της σύνθεσης που τραγουδούσαν άνθρωποι μεταμφιεσμένοι σε τραγόμορφους σάτυρους, ο ύμνος ονομάστηκε τραγωδία. Υπήρχαν επίσης λατρευτικές εορτές για τον θεό του αμπελιού και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας ενώ όσοι βρίσκονταν στις συγκεκριμένες εκδηλώσεις έπρεπε ενεργά να πίνουν κρασί και να χορεύουν μεθυσμένοι ενώ όσοι είχαν αρνηθεί θεωρούνταν αντίπαλοι του θεού στους οποίους ο θεός μοίραζε οργή. Στην Βοιωτία αντίστοιχα και πιο συγκεκριμένα στον Ορχομενό και στο Άργος, τον χειμώνα γιορτάζονταν τα αγριάνια τα οποία ήταν μία μυθολογική αναφορά στην μανία των Προιτίδων και τον θάνατο των παιδιών τους ¹¹¹.

Η μανία των θυγατέρων του βασιλιά που τόλμησαν να αμφισβητήσουν τον Διόνυσο ήταν το κέντρο της εορτής και οι κόρες του βασιλιά Μίνωα αρνούσαν να συμμετέχουν στις λατρευτικές τελετές και έτσι, ο Διόνυσος τις έκανε να χάσουν το μυαλό τους και να καταληφθούν από μανία. Έτσι τραγικό τέλος βρήκε ο Πενθέας ο όποιος παρακολουθούσε τις οργιαστικές τελετές με τις μαινάδες εκ των οποίων μία ήταν η μητέρα του, μεθυσμένη και καταβλημένη από την μανία, όρμησε και τον κατασπάραξε. Όλες αυτές οι γιορτές ήταν γιορτές που γίνονταν με δημόσιους χορούς και στις οποίες συμμετείχαν όλοι οι κάτοικοι της πόλης χωρίς να υπάρχουν κοινωνικές τάξεις και χωρίς να υπάρχουν σύνορα με αποτέλεσμα πάντα στις γιορτές να επικρατεί μία θόλωση η οποία καταλαμβάνει όλους όσους συμμετείχαν στην διάρκεια των εορτών ¹¹².

¹¹⁰ Henrichs, (2015). *Dionysus*. σ.1-3

¹¹¹ Henrichs, (2015). *Dionysus*. σ.1-3

¹¹² Fischer-Lichte, (2013). *Dionysus resurrected: performances of Euripides*.σ.91-95

Ο θεός Διόνυσος του οποίου το επίθετο ήταν Βάκχος, ήταν ένας θεός σε κατάσταση ενθουσιασμού και μανίας ο οποίος προκαλούσε στους ανθρώπους μία διαδικασία ευδαιμονίας ενώ παράλληλα, προσέφερε στους εχθρούς του μανία όταν δεν τον αποδέχονταν. Ο θεός Διόνυσος έχει χαρακτηριστεί ως το καθαρτικό της μανίας κάτι το οποίο αποκαλύπτει μία άλλη πλευρά της διονυσιακής εορτής. Όταν για παράδειγμα κάποιος έπασχε από μανία ή κάποια άλλη ψυχική διαταραχή, μπορούσε να βρει θεραπεία όταν συμφιλιωνόταν με το θεό Διόνυσο ο οποίος θεωρείται ότι εγείρει τις μανίες. Κατά τη διάρκεια της γιορτής, οι άνθρωποι που έπασχαν από ψυχικά νοσήματα, έρχονταν σε συμφιλίωση με το θεό που τους έφερνε σε κατάσταση έκστασης και δημιουργούσε μία προνομιακή επικοινωνία μαζί τους μέσα από την οποία οι άρρωστοι θεραπεύονταν ¹¹³.

Ο θεός Διόνυσος ταξίδευε και επισκεπτόταν πολλές χώρες και πόλεις ούτως ώστε να μάθει στους πολίτες πως να καλλιεργούν τα κλίματα και πως να δημιουργούν κρασί από τους καρπούς. Επιπλέον λόγω του γεγονότος ότι ήταν ο θεός της χαράς και του κεφιού, συχνά ακολουθείτο από ένα μεγάλο πλήθος με γυναίκες που χόρευαν έξαλλα και λέγονταν μαινάδες αλλά και ανθρώπους-ζώα που ήταν μαζί του και ονομάζονταν σάτυροι. Επικεφαλής των εορτών ήταν ο Διόνυσος ο οποίος ήταν η ψυχή μίας μεγάλης παρέας που ξεσηκώνει τον κόσμο με φωνές και τραγούδια που μετέδιδαν ενθουσιασμό και χαρά ενώ έρεε άφθονο κρασί ούτως ώστε όσοι συμμετέχουν στο γλέντι, να μπορούν να φτάσουν στο αποκορύφωμα. Οι μαινάδες ήταν γυναίκες της συντροφιάς του, οι οποίες είχαν στο χέρι τους ένα τυλιγμένο καλάμι με φύλλα κισσού προκειμένου να συνοδεύουν τον Διόνυσο. Σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να κρατούσαν κάποιο ζώο όπως για παράδειγμα ένα φίδι. Οι μαινάδες φορούσαν ελαφριά ρούχα ούτως ώστε να μπορούν να χορεύουν ενώ οι σάτυροι ήταν περίεργα όντα τα οποία από τη μέση και κάτω είχαν το σώμα ενός ζώου ¹¹⁴.

Επιπλέον λόγω του γεγονότος ότι είχαν πόδια και ουρά τράγου, τα αυτιά τους ήταν μυτερά ενώ ήταν καραφλοί. Συνόδευαν τον Διόνυσο χορεύοντας ασταμάτητα με τη συνοδεία μουσικών οργάνων ενώ έμβλημα των εορτών ήταν ο δενδρίτης ως έμβλημα της γονιμότητας και προστασία των καλλιεργειών κυρίως των αμπελιών. Λόγω του γεγονότος ότι οι μαινάδες, οι βάκχες και οι Βάσσαρίδες ήταν όντα του

¹¹³ Scullion, (2002). *Nothing to do with Dionysus: tragedy misconceived as ritual*. σ. 103-110

¹¹⁴ Scullion, (2002). *Nothing to do with Dionysus: tragedy misconceived as ritual*. σ. 103-110

κάτω κόσμου, ο Διόνυσος έφερε την προσωινμία ζαγρεύς. Ήταν γιος του Καταχθόνιου Δία και για το λόγο αυτό, στα ορφικά είχε ενσωματωθεί ως κύρια θεότητα των πολιτών της περιοχής που πίστευαν στον κάτω κόσμο σε αντιδιαστολή με τους οπαδούς του ενθουσιαστικού Διονύσου ¹¹⁵.

Ο Διόνυσος ήταν ο θεός των φυτών και επέστρεφε τους ανθρώπους στο ζωώδες πάθος της φύσης πέρα από τον εξορθολογισμό κάτι το οποίο διακρίνεται για παράδειγμα στις βάκχες του Ευριπίδη. Επρόκειτο για μία μυστηριακή παράδοση η οποία ήταν κεντρική στον αρχαίο κόσμο και διήρκεσε αρκετές χιλιάδες χρόνια ενώ με βάση τις μυστηριακές παραδόσεις, υπήρχε και ένα προσωπείο το οποίο αποκαλείτο και περσόνα και αποτελούσε σύμβολο της ενότητας στην δυαδικότητα. Το προσωπείο είχε ενωμένες τις δύο ταυτότητες, την θεϊκή και την ανθρώπινη και αποτελούσε την πύλη ανάμεσα στα βασίλεια ή ακόμα και τους κόσμους της εμπειρίας. Έτσι για παράδειγμα, η μετάβαση στην στοιχειώδη σφαίρα αποτελούσε ένα βασικό θέμα κατά την διονυσιακή λατρεία. Ωστόσο ο Διόνυσος δεν είχε πολλές ερωτικές περιπτώσεις όπως πολλοί άλλοι θεοί. Η θέση που είχαν οι γυναίκες στη ζωή του ήταν εντελώς διαφορετική καθώς όταν ήταν μικρός ήταν παραμάνες του και στη συνέχεια έγιναν οι συντρόφισσες του κατά τη διάρκεια του γλεντιού. Η Αριάδνη για παράδειγμα όταν ο θεός Διόνυσος την είδε να κοιμάται μοιάζοντας με μία θεά, έγινε το αντικείμενο του έρωτα του και έτσι, σύμφωνα με τον μύθο, ο θεός Διόνυσος πλησίασε τον σύντροφό της και τον έδωξε προκειμένου να κάνει δική του την όμορφη Αριάδνη ¹¹⁶.

Όταν η Αριάδνη ήταν μόνη της στο νησί, ο Διόνυσος εμφανίστηκε νέος και γεροδεμένος και αποτέλεσε τον προστάτη της όπου μετά τον γάμο, το άρμα πέταξε προς τον ουρανό. Στις γιορτές του Διονύσου, το βασικότερο χαρακτηριστικό ήταν η έκσταση. Ήταν μία την λειτουργική συμπεριφορά η οποία είχε ως στόχο να αλλάξει την συνείδηση των πιστών. Έτσι, δημιουργείτο μία μετουσίωση η οποία οδηγούσε σε μία διαφορετική συνειδητότητα μέσα από την άμεση διατομική επικοινωνία του πιστού με τον θεό Διόνυσο που τον οδηγούσε στην έκσταση και παράλληλα, σε μία ομαδική επικοινωνία στα πλαίσια του δραματουργικού θιάσου. Επρόκειτο για μία μοναδική εμπειρία την οποία βίωνε το άτομο κατά την οποία ο διονυσιασμός ήταν μία διαδικασία με την οποία ο πιστός ανακαλύπτει την εσωτερική ζωή και εξαγνίζει

¹¹⁵ Croy, (2008). *Disrespecting Dionysus: 3 maccabees as narrative satire of the God of Wine*.σ.2-20

¹¹⁶ Fischer-Lichte, (2013). *Dionysus resurrected: performances of Euripides*.σ.90-99

την ψυχή του. Οι γυναίκες σύμφωνα με τους μύθους που συνόδευαν τον Διόνυσο κατά την επιστροφή του στη Θήβα, ήταν ο θίασος του και βρισκόταν σε μανία σε αντίθεση με τη λύσσα η οποία διακατέχει όσους αρνούνται τον θεό. Επρόκειτο για μία τελετουργική τρέλα και όχι μία κτηνώδη τρέλα η οποία επηρεάζει όσους δεν πίστευαν στο θεό Διόνυσο ¹¹⁷.

Ο Διόνυσος ο οποίος είναι κάτι μεταξύ του ζώου και του φυτού αλλά και του ανθρώπου, στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύει το μεθύσι το οποίο βιώνει ο άνθρωπος μέσα από την μεταμόρφωση του κατά τη διάρκεια της παράστασης στο θέατρο. Η μάσκα είναι πολύ σημαντική στις διονυσιακές λατρείες καθώς η εικόνα του άλλου και του ανθρώπου γίνονται ένα. Ως προς τις μορφές του ζώου με τις οποίες χαρακτηρίζεται ο Διόνυσος, η πρώτη θέση των μορφών είναι εκείνη του ταύρου. Στις βάκχες για παράδειγμα ο χορός τον αποκαλεί σαν ταύρο και ο Πενθέας τον βλέπει στον ταύρο να έρχεται ¹¹⁸.

Άλλη ζωόμορφη μορφή είναι η μορφή του φιδιού τα οποία είναι συνεχώς στα χέρια και το κεφάλι των μαινάδων ενώ συναντώνται και σε άλλες λατρείες. Αρχικά είναι σεληνιακά ζώα τα οποία προσφέρουν αναγέννηση και ανανέωση διότι είναι ένα ζώο το οποίο πιστεύεται ότι αναγεννιέται μέσα από την αλλαγή του δέρματος του αλλά και μέσα από την παράσταση του θείου βρέφους στην βαθύτερη καταγωγή του Διονύσου. Επιπλέον, η ασιατική λατρεία του Διονύσου στην οποία παρουσιάζονται αρκετά ζώα όπως το λιοντάρι, ο πάνθηρας και ο τίγρης συχνά παρουσιάζει τον Διόνυσο να ανεβαίνει στα συγκεκριμένα θηρία προκειμένου να τα ημερέψει. Στις παραστάσεις αυτές φοράει δέρμα τράγου ελαφιού και ως θεός του κρασιού, απεικονίζεται στεφανωμένος με κλίματα ¹¹⁹ και σε πολλές παραστάσεις, κρατάει μία κληματόβεργα στο χέρι. Έτσι, ο θεός Διόνυσος ο οποίος κρατάει την κληματόβεργα και τον κισσό, χαρακτηρίζεται από τα συγκεκριμένα δύο φυτά τα οποία έχουν σπουδαία θέση κατά την λατρεία του ¹²⁰.

Αλλά φυτά τα οποία είναι αφιερωμένα στο Διόνυσο και την λατρεία του είναι το πεύκο, η μηλιά, η καρυδιά και η συκιά. Από φύλο Συκιάς για παράδειγμα είναι φτιαγμένα αρχαία αγάλματα του θεού ενώ από ξύλο είναι φτιαγμένοι οι φαλλοί τους

¹¹⁷ Henrichs, (2015). *Dionysus*. σ.1-5

¹¹⁸ Croy, (2008). *Disrespecting Dionysus: 3 maccabees as narrative satire of the God of Wine*.σ.2-18

¹¹⁹ Croy, (2008). *Disrespecting Dionysus: 3 maccabees as narrative satire of the God of Wine*.σ.2-18

¹²⁰ Croy, (2008). *Disrespecting Dionysus: 3 maccabees as narrative satire of the God of Wine*.σ.2-18

οποίους κρατούν οι πιστοί. Ως πρώτο σύμβολο είναι επίσης το τριαντάφυλλο ενώ σε άλλες περιπτώσεις ένα αρχαίο σύμβολο είναι το κουφόξυλο το οποίο είναι ένα σπουδαίο σύμβολο του θεού. Στη γιορτή του θεού Διονύσου τα μουσικά όργανα έχουν πολύ σημαντικό ρόλο όπως ο αυλός, τα τύμπανα και άλλα ενώ και οι μάσκες είτε τραγικές είτε κωμικές και σατιρικές, αποτελούν ενδιαφέρουσες αναπαραστάσεις της λατρείας του Διονύσου. Ο θεός Διόνυσος όπως και ο Όσιρις είναι ένας ζωντανός θεός και σχετίζεται με μυστηριακές τελετές οι οποίες έχουν βασιστεί στα πάθη του. Επιπλέον, οι πομπές οι οποίες ακολουθούν το θεό Διόνυσο κρατούν κισσούς και κλίματα οποία είναι διονυσιακά φυτά και στην Αίγυπτο εμφανίζονται ως φυτά τα οποία λατρεύονται κατά την λατρεία του Όσιρι. Ο Όσιρις επίσης έχει ανατραφεί στην Αραβία και έχει υιοθετηθεί από τον Δία και για το λόγο αυτό, έχει ονομαστεί Διόνυσος ενώ τα τραγούδια και οι χοροί του συναντώνται στην Αιθιοπία όπου εμφανίζονται και οι σάτυροι και οι μούσες από όπου ο Διόνυσος πλέον επιστρέφει στην Ευρώπη ¹²¹.

Ο θεός Διόνυσος έχει συνδεθεί επίσης και με το δέντρο της ζωής όπως και ο Χριστός και εμφανίζεται συμβολικά στο καββαλίστικο δέντρο της ζωής με την μυθολογία του αρχικού θανάτου του Ζαγρέα και την πνευματική του αναγέννηση να συμπτυκνώνεται στον κατώτερο εαυτό ο οποίος στη συνέχεια αναγεννάται ως ανώτερος εαυτός. Ο θεός Διόνυσος έχει συνδεθεί με την ιεροποίηση της ίδιας της ζωής ενώ η παρουσία του σηματοδοτεί την θεία μέθη δηλαδή την ένωση με τον ανώτερο εαυτό και το άγγιγμα των ανώτερων πνευματικών επιπέδων. Εκεί, η πνευματική παρουσία εκφράζεται ως μία ζωτική δύναμη η οποία προσφέρει χαρά στη ζωή. Έτσι η λατρεία του θεού Διονύσου είναι μία εκστατική περιπέτεια και ένα μαγικό ταξίδι στο οποίο ο πιστός γνωρίζει τον εαυτό του και μαθαίνει να προσφέρει. Η πνευματική αναγέννηση επίσης για την οποία μιλούν οι παραδόσεις και οι λαοί του κόσμου, έχουν συνδεθεί με την δεύτερη γέννηση του Διονύσου όπου ο Διόνυσος πλέον ως θεός έχει μετουσιωθεί και σκορπά ευλογία. Ωστόσο ο Διόνυσος διαφέρει από τους αθάνατους θεούς αλλά διαφέρει και από τους θνητούς καθώς από τη μία πλευρά πεθαίνει αλλά από την άλλη πλευρά, ανασταίνεται ¹²².

Για το λόγο αυτό, ο θεός Διόνυσος έχει απομακρυνθεί από τον Όλυμπο και αποτελεί τον κύριο θεό του υγρού στοιχείου τον οποίο αργότερα λάτρεψαν οι

¹²¹ Fischer-Lichte, (2013). *Dionysus resurrected: performances of Euripides*. σ.90-99

¹²² Henrichs, (2015). *Dionysus*. σ.327-330

ναυτικοί. Ο Διόνυσος είναι ο θεός της επικοινωνίας ενώ σε κάποιες περιπτώσεις όπως στις αναφορές του Ηρακλείτου, ο Διόνυσος και ο Άδης αποτελούν τον ίδιο θεό. Έτσι, η λατρεία του Διονύσου συνδέεται με τα συμπόσια των νεκρών για τα οποία οι άνθρωποι γεμίζουν ελπίδα κατά την αναζήτηση του κύκλου μεταξύ της ζωής και του θανάτου¹²³.

Φαίνεται λοιπόν ότι υπάρχουν πολλές επιρροές και αρκετά σύμβολα ακόμα και του χριστιανισμού όπως το δέντρο της ζωής ωστόσο, το κεντρικό σύμβολο είναι το κλίμα. Τα σύμβολα του κρασιού και του κλίματος κυριεύουν την θρησκεία του Διονύσου ο οποίος εμφανίζεται σε τοιχογραφίες για παράδειγμα στην Πομπηία ενώ μυστήρια για την λατρεία του θεού Διονύσου εμφανίζονται και τον τρίτο χριστιανικό αιώνα¹²⁴.

Ο Ορφείας όπως παρουσιάζεται στην αρχαία εικονογραφία, ο οποίος έχει ταυτιστεί με το Διόνυσο, προσελκύει τα θηρία με τη λύρα του ενώ υπάρχουν και σφραγίδες του τρίτου – τέταρτου αιώνα στα οποία απεικονίζεται ένας εσταυρωμένος και από κάτω ένα μισοφέγγαρο και επτά αστέρια με την επιγραφή Ορφείας βακχικός δείχνοντας ότι ο εσταυρωμένος δεν είναι ο Χριστός αλλά μία διονυσιακή μορφή η οποία απεικονίζεται στην διάρκεια των διονυσιακών μυστηρίων. Ο Ορφείας και ο Διόνυσος αποτελούν το κέντρο της καρδιάς και στο κέντρο αυτό της καρδιάς κατά την αιγυπτιακή θρησκεία, αντιστοιχεί επίσης και ο Όσιρις¹²⁵.

3.3. Μονοθεΐα της Π. Δ. και η λατρεία του θεού Διονύσου: Ιστορική προσέγγιση (ελληνιστική, βαβυλωνιακή, περσική και ρωμαϊκή περίοδο).

Ο Διόνυσος, θεός της γονιμότητας, του κρασιού, της μέθης και της θεατρικής τέχνης, αποτελεί μια από τις πιο σύνθετες και πολυδιάστατες θεότητες της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Οι μύθοι και οι παραδόσεις που σχετίζονται με τη λατρεία του αντανακλούν την αντίληψη της ζωής ως περιπέτειας, αυτογνωσίας και ενότητας του ανθρώπου με το θείο. Παράλληλα, η λατρεία του Διονύσου εξελίχθηκε σε

¹²³ Henrichs, (2015). Dionysus. σ.327-330

¹²⁴ Henrichs, (2015). Dionysus. σ.327-330

¹²⁵ Cole, (2007). Finding Dionysus. *A companion to Greek religion*. σ.345-352

διαφορετικές ιστορικές περιόδους, συναντώντας ποικίλες αντιδράσεις από άλλους πολιτισμούς, όπως οι Ιουδαίοι, οι οποίοι αντιστάθηκαν ενεργά στην ενσωμάτωση διονυσιακών στοιχείων στις μονοθεϊστικές τους παραδόσεις. Το κείμενο εξετάζει τη λατρεία του Διονύσου μέσα από τις ελληνιστική, βαβυλωνιακή, περσική και ρωμαϊκή περίοδο, με ιδιαίτερη έμφαση στην οπτική των Ιουδαίων.

➤ *Ελληνιστική Περίοδος*

Η ελληνιστική περίοδος (4ος-1ος αι. π.Χ.) χαρακτηρίζεται από την εξάπλωση της ελληνικής κουλτούρας και θρησκείας στις κατακτημένες περιοχές της Ανατολής. Η λατρεία του Διονύσου διαδόθηκε μέσω της πολιτικής των ελληνιστικών βασιλείων, όπως το βασίλειο των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών. Τα Διονύσια, γιορτές προς τιμήν του θεού, αποτελούσαν βασικό εργαλείο πολιτιστικής επιρροής. Σε πολλές περιπτώσεις, ο Διόνυσος παρουσιάστηκε ως θεός της πολιτισμικής ένωσης, καθώς ενσάρκωνε τις αρχές της γονιμότητας, της ευημερίας και της κοινωνικής συνοχής ¹²⁶.

Ωστόσο, οι Ιουδαίοι, οι οποίοι κατοικούσαν υπό την κυριαρχία των Σελευκιδών, αντιστάθηκαν στις απόπειρες επιβολής της διονυσιακής λατρείας. Ο Αντίοχος Δ' Επιφανής προσπάθησε να εισαγάγει ελληνικές θρησκευτικές πρακτικές, όπως διονυσιακές πομπές, κάτι που προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Η εξέγερση των Μακκαβαίων (167-160 π.Χ.) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αντίστασης των Ιουδαίων απέναντι στη λατρεία του Διονύσου και γενικότερα στον εξελληνισμό ¹²⁷.

Επιπλέον, τα διονυσιακά μυστήρια, τα οποία περιλάμβαναν εκστατικές τελετουργίες και τη χρήση συμβόλων όπως ο θύρσος και η μάσκα, θεωρήθηκαν από τους Ιουδαίους ως αντίθετα προς τη μονοθεϊστική τους πίστη. Οι γραφές και οι παραδόσεις τους υπογράμμιζαν τη σημασία της ηθικής καθαρότητας και της λατρείας ενός και μοναδικού Θεού, σε αντίθεση με την πολυθεϊστική φύση της διονυσιακής λατρείας ¹²⁸.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η διονυσιακή λατρεία ενσωμάτωσε στοιχεία τοπικών παραδόσεων, δημιουργώντας έτσι μια σύνθεση που μερικές φορές διευκόλυνε την αποδοχή της. Στις περιοχές που υπήρχε έντονη ελληνική παρουσία,

¹²⁶ Burkert, (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical* (J. Raffan, Trans.). σ. 112

¹²⁷ Gruen, (1998). *Heritage and Hellenism: The Reinvention of Jewish Tradition*. σ.86

¹²⁸ Hengel, (1974). *Judaism and Hellenism: Studies in Their Encounter in Palestine During the Early Hellenistic Period*. σ.201

όπως η Αλεξάνδρεια, οι γιορτές προς τιμήν του Διονύσου λειτουργούσαν και ως πολιτικά εργαλεία, επιδεικνύοντας την ισχύ και την πολιτιστική υπεροχή των ελληνιστικών βασιλείων ¹²⁹.

➤ *Βαβυλωνιακή Περίοδος*

Κατά τη βαβυλωνιακή περίοδο, οι επιρροές της ελληνιστικής κουλτούρας συνέβαλαν στη διείσδυση διονυσιακών στοιχείων στις παραδόσεις της περιοχής. Παρόλο που η βαβυλωνιακή θρησκεία διατήρησε τις δικές της θεότητες, η διονυσιακή ιδέα της γονιμότητας και της αναγέννησης βρήκε κάποια ανταπόκριση. Οι Ιουδαίοι της Βαβυλώνας, παρά τη συνεχή έκθεση σε πολυθεϊστικά στοιχεία, διατήρησαν τη μονοθεϊστική τους ταυτότητα και απέρριψαν κάθε μορφή διονυσιακής λατρείας, την οποία θεωρούσαν αντίθετη με τις δικές τους θρησκευτικές αρχές ¹³⁰.

Η επίδραση της διονυσιακής λατρείας στη Βαβυλώνα παρατηρείται κυρίως μέσα από την αρχαιολογία, όπου έχουν εντοπιστεί σύμβολα που συνδέονται με τη διονυσιακή τέχνη, όπως παραστάσεις συμποσίων και αμπέλων. Αυτά τα στοιχεία υποδηλώνουν μια πολιτιστική αλληλεπίδραση, αλλά όχι πλήρη αφομοίωση από τους Ιουδαίους πληθυσμούς. Παράλληλα, η διάδοση διονυσιακών μοτίβων μέσω της τέχνης και της αγγειοπλαστικής δείχνει την αλληλεπίδραση των δύο πολιτισμών σε πολιτιστικό επίπεδο ¹³¹.

Παράλληλα, η διονυσιακή επιρροή στη Βαβυλώνα ίσως λειτούργησε έμμεσα μέσα από την έννοια των εορτών και των τελετουργιών που προωθούσαν την κοινωνική συνοχή. Παρότι οι Ιουδαίοι διατήρησαν τη θρησκευτική τους αυτονομία, η συμμετοχή σε κοινές πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως οι αγορές ή οι εμπορικές συναλλαγές, ενίσχυσε την έκθεση σε διονυσιακά πρότυπα. Ωστόσο, η αυστηρή τους προσήλωση στον Νόμο περιόρισε σημαντικά την ενσωμάτωση αυτών των στοιχείων στην καθημερινότητά τους. Οι πηγές υποδεικνύουν ότι η κοινωνική πίεση για συμμετοχή σε διονυσιακές εορτές αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερη προσοχή και αποστασιοποίηση ¹³².

¹²⁹ Henrichs, (2015). *Dionysus*. σ. 156

¹³⁰ Stern, (1981). *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism (Vol. 1)*. σ.105

¹³¹ Greenfield, (1997). *The Cultural Interaction Between Greeks and Jews in Babylon*. σ. 65

¹³² Bickerman, (2007). *The Jews in the Greek Age*. σ.86

Είναι αξιοσημείωτο ότι η βαβυλωνιακή θρησκεία, αν και πολυθεϊστική, υιοθέτησε περιορισμένα διονυσιακά στοιχεία στις γιορτές της, κυρίως σε τελετές που αφορούσαν τη γονιμότητα και την καλλιέργεια της αμπέλου. Ωστόσο, αυτές οι πρακτικές παρέμειναν περιθωριακές για τον Ιουδαϊσμό της περιοχής, διατηρώντας τη μονοθεϊστική του βάση.

➤ *Περσική Περίοδος*

Κατά την περσική περίοδο (6ος-4ος αι. π.Χ.), η λατρεία του Διονύσου συνδέθηκε με τις τοπικές παραδόσεις και θεότητες της Περσίας μέσα από μια σύνθετη διαδικασία πολιτισμικής αλληλεπίδρασης. Παραδείγματος χάριν, οι ιδιότητες του Διονύσου ως θεού της γονιμότητας και της έκστασης παρουσίαζαν ομοιότητες με τον ζωροαστρικό θεό Μίθρα, ο οποίος συμβόλιζε τη σωτήρια και τη μεταμόρφωση. Επιπλέον, οι διονυσιακές τελετουργίες, με έμφαση στη μέθη και την ανανέωση, ενδέχεται να επηρεάστηκαν από περσικές πρακτικές που σχετίζονταν με τελετές τιμής στον Αχούρα Μάζντα. Η κοινή χρήση της αμπέλου και του κρασιού στις γιορτές των δύο πολιτισμών υποδεικνύει έναν πιθανό δίαυλο ανταλλαγής συμβολικών στοιχείων. Παρόλο που οι Πέρσες ηγεμόνες γενικά σεβάστηκαν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των υποτελών λαών, η πολιτισμική αλληλεπίδραση ήταν αναπόφευκτη. Ο Διόνυσος, ως θεός της γονιμότητας και της μεταμόρφωσης, συσχετίστηκε εν μέρει με θεότητες του ζωροαστρισμού. Οι Ιουδαίοι της Περσικής Αυτοκρατορίας διατήρησαν μια απόσταση από αυτές τις επιρροές, προστατεύοντας την πολιτισμική και θρησκευτική τους αυτονομία ¹³³.

Η περσική θρησκευτική ανεκτικότητα επέτρεψε στους Ιουδαίους να διατηρήσουν τον δικό τους τρόπο ζωής, όπως φαίνεται από την αναγνώριση των θρησκευτικών τους εορτών και τη δυνατότητα επιστροφής στην Ιερουσαλήμ για την ανοικοδόμηση του Ναού, με την υποστήριξη του Κύρου του Μεγάλου. Ο Κύρος εξέδωσε το διάταγμα της αποκατάστασης, το οποίο περιελάμβανε τη χρηματοδότηση των θρησκευτικών τους πρακτικών και την προστασία τους από διώξεις ¹³⁴.

Ωστόσο, η κυριαρχία της ιδέας της μεταμόρφωσης και της αναγέννησης στον ζωροαστρισμό είχε ομοιότητες με διονυσιακές αντιλήψεις, γεγονός που ίσως επηρέασε έμμεσα τις τοπικές θρησκευτικές πρακτικές. Επιπλέον, η εμπορική και

¹³³ Boyce, (2001). *Zoroastrians: Their religious beliefs and practices* (2nd ed.). σ. 166

¹³⁴ Briant, (2002). *From Cyrus to Alexander: A history of the Persian Empire*. σ.93

πολιτιστική αλληλεπίδραση μεταξύ Ελλήνων και Περσών ενίσχυσε τη διάδοση διονυσιακών συμβόλων, κυρίως μέσω της τέχνης και των εορτών. Στην τέχνη, παρατηρούνται παραστάσεις συμποσίων και διονυσιακών σκηνών σε αγγεία και ανάγλυφα που φέρουν επιρροές από περσικές διακοσμητικές τεχνικές, όπως γεωμετρικά μοτίβα και άνθινα σχέδια. Ενδεικτικά, στις γιορτές που διεξάγονταν σε μικτές κοινότητες, ενσωματώθηκαν διονυσιακά στοιχεία, όπως ο χορός και η χρήση κρασιού, που ενίσχυσαν την ανταλλαγή πολιτιστικών συμβόλων. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η παρουσία σκηνών από διονυσιακά συμπόσια σε κτερίσματα αρχαίων τάφων της Ανατολής, όπου η σύνθεση ελληνικών και περσικών θεμάτων αντικατοπτρίζει την πολιτιστική όσμωση ¹³⁵.

➤ Ρωμαϊκή περίοδος

Η ρωμαϊκή περίοδος (1ος αι. π.Χ. – 5ος αι. μ.Χ.) χαρακτηρίστηκε από την ενσωμάτωση της διονυσιακής λατρείας στη ρωμαϊκή κουλτούρα, όπου ο Διόνυσος λατρευόταν ως Βάκχος. Στη Ρώμη, η λατρεία του Βάκχου πήρε πιο οργανωμένη μορφή, με μυστήρια που συνδύαζαν την πνευματική έκσταση με τη χαρά της ζωής. Στις ρωμαϊκές επαρχίες, όμως, οι Ιουδαίοι αντιμετώπισαν τη διονυσιακή λατρεία ως ξένη και αντίθετη προς τον μονοθεϊσμό τους. Το γεγονός αυτό εντάθηκε με την προσπάθεια επιβολής λατρειών από ρωμαίους ηγεμόνες, προκαλώντας νέες εντάσεις ¹³⁶.

Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι γιορτές του Βάκχου προκάλεσαν αντιπαραθέσεις και εντός της ρωμαϊκής κοινωνίας, καθώς θεωρήθηκαν απειλή για την πολιτική και ηθική τάξη. Η Σύγκλητος έλαβε μέτρα για τον περιορισμό των διονυσιακών τελετών, εκδίδοντας το διάταγμα του 186 π.Χ., γνωστό ως *Senatus Consultum de Bacchanalibus*, το οποίο απαγόρευε τη μυστική συμμετοχή σε αυτές τις τελετές, εκτός αν υπήρχε ειδική έγκριση. Ωστόσο, η λατρεία του Βάκχου συνέχισε να επηρεάζει τον ρωμαϊκό πολιτισμό και να εκφράζει τις ανησυχίες των κατώτερων τάξεων, καθώς συνδέθηκε με τη γονιμότητα, την αφθονία και την κοινωνική αλληλεγγύη ¹³⁷.

¹³⁵ Briant, (2002). *From Cyrus to Alexander: A history of the Persian Empire*. σ.86

¹³⁶ Gruen, (1998). *Heritage and Hellenism: The Reinvention of Jewish Tradition*. σ.201

¹³⁷ Beard, North, & Price, S. (1998). *Religions of Rome: Volume 1, A History*. σ. 61

3.4. Ο θεός Διόνυσος στα Βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης

Η Παλαιά Διαθήκη αποτελεί ένα θεμελιώδες κείμενο περί του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού, διατηρώντας πλήθος από ιστορικά, θρησκευτικά και ηθικά διδάγματα. Τα βιβλία των Μακκαβαίων, του Έσδρα και του Νεεμία, έχουν γραφτεί κατά την ελληνιστική περίοδο, δηλαδή από τον 5^ο έως τον 2^ο αιώνα π.Χ. και αφηγούνται διάφορες ιστορίες σχετικές με τη θρησκευτική πίστη, την αντίσταση προς τον κατακτητή και την ανοικοδόμηση ¹³⁸, ¹³⁹. Η συγκεκριμένη ενότητα μελετά τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζεται ο θεός Διόνυσος στα προαναφερθέντα βιβλία.

Η ενότητα αυτή, λοιπόν, εστιάζει στην κριτική ανάλυση του σχετικού περιεχομένου από τα κείμενα των Μακκαβαίων Α' 1, 11-15, 6,7, Μακκαβαίων Β' 14, 33 και Μακκαβαίων Γ', του Έσδρα και του Νεεμία καθώς και στη μελέτη του ιστορικού πλαισίου της ελληνιστικής περιόδου και κάθε ερμηνευτικής προσέγγισης από ερευνητές της Θεολογίας και της Ιστορίας ¹⁴⁰, ¹⁴¹, ¹⁴².

Η ενότητα χωρίζεται στις εξής υποενότητες: Από το βιβλίο Α' Μακκαβαίων εξετάζεται ο τίτλος «Επιφανής» του Αντιόχου, η λεηλασία του Ναού και κάθε σχετική συμβολική ερμηνεία. Από το Β' Μακκαβαίων δίνεται έμφαση στον τρόπο θυσίας του χοίρου, στον θάνατο του Ελεάζαρ και σε κάθε σχετική ερμηνευτική προσέγγιση. Από το Γ' Μακκαβαίων υπάρχει επικέντρωση στον θεό Διόνυσο προκειμένου να καταδικαστεί ο ηθικός τρόπος κατάπτωσης που είχε ο Πτολεμαίος Δ' Φιλοπάτωρ αλλά και για να δημιουργηθεί μία μορφή αντίθεσης με κάθε ιουδαϊκή αρχή. Ταυτόχρονα, από το συγκεκριμένο βιβλίο φαίνεται πως ο θεός Διόνυσος δεν είχε σημαντική αξία στο πλαίσιο της ιουδαϊκής θρησκευτικής σκέψης (Μακκαβαίων Α', Β' και Γ').

Από τα βιβλία Έσδρας Α' και Β' γίνεται σχολιασμός στο θέμα της χορηγίας κρασιού, σε κάθε μεταρρύθμιση του Έσδρα και στο ιστορικό πλαίσιο. Και τέλος, από το βιβλίο του Νεεμία εξερευνάται η ηγεσία του Νεεμία, κάθε σχετική θρησκευτική μεταρρύθμιση και ερμηνευτική προσέγγιση. « Ο Φαλάχ, υιός του Ευζαΐ, επιδιώρθωσε το τείχος το απέναντι της γωνίας του υψηλού πύργου που εξέχει από τον

¹³⁸ Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible* (2nd ed.). σ.104

¹³⁹ Sacchi, (2004). *Jewish religion in the Second Temple period*. σ.22

¹⁴⁰ Burkert, (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical* (J. Raffan, Trans.).σ. 174-180

¹⁴¹ Farnell, (1977). *Greek cults and festivals*. σ.485

¹⁴² Parker, (2011). *On Greek religion*. σ.124,125

βασιλικόν οίκον, τον ευρισκόμενον πλησίον της αυλής των λάκων. Εν συνεχεία από αυτόν ειργάση ο Φαδαΐα, υιός του Φορός» [Νεεμ. 3,25].

Στη συγκεκριμένη ενότητα τα συμπεράσματα έχουν ως εξής:

Υπάρχει τελικά σαφής αναφορά στον θεό Διόνυσο μέσα στην Παλαιά Διαθήκη; Ποια είναι η ερμηνευτική δυσκολία και οι ασαφείς συνδέσεις που εντοπίζει ο αναγνώστης; Με ποιον τρόπο επηρεάζεται η ερμηνεία μέσα από την κριτική σκέψη και το ιστορικό πλαίσιο; Ποιο ερευνητικό πεδίο μένει τελικά ανοιχτό για μελλοντική διερεύνηση; Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα από την ενότητα αυτή θα γνωστοποιηθεί μία πτυχή από τα υπομνήματα, των οποίων το περιεχόμενο δεν είναι απολύτως σαφές και θα φανεί μία νέα διάσταση περί θρησκευτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας στην ελληνιστική περίοδο.

3.4.1. Το βιβλίο Α΄ Β΄ Μακκαβαίων

Ο Αντίοχος Επιφανής και ο τρόπος σύνδεσης με τον θεό Διόνυσο

Μέσα από το βιβλίο των Α΄ Μακκαβαίων ότι ο Αντίοχος IV ο Επιφανής, ο βασιλιάς της Σελεύκειας (175-164 π.Χ.), έφερε τον τίτλο “Επιφανής”, ο οποίος ερμηνεύεται ως “θεοφανής”. Μέσα από αυτόν τον τίτλο φέρεται κάθε θρησκευτική συνδήλωση μέσω του ελληνιστικού κόσμου στην προσπάθεια θεοποίησης του βασιλιά και ανεβάζοντάς τον στην ίδια και ισότιμη θέση με εκείνη των θεών. Στο βιβλίο του Α' Μακκαβαίων, εξετάζεται αν μέσω του τίτλου “Επιφανής” υπάρχει τελικά ίσως κάποια σύνδεση με τον ίδιο τον θεό Διόνυσο ¹⁴³.

Αν και δεν υπάρχει σαφής αναφορά στο θεό Διόνυσο, στο βιβλίο του Α' Μακκαβαίων, μέσω του τίτλου “Επιφανής” μεταφέρεται κάθε θρησκευτική συνδήλωση και ομοιότητα με κάθε είδους θεωνύμιο του θεού Διόνυσου. Πιθανότατα το γεγονός ότι υιοθετήθηκε μέσα από τις απόψεις του Αντίοχου μπορεί να συσχετίζεται με τον τρόπο επιβολής που είχε ο ελληνισμός και έτσι θεωρήθηκε ως τρόπος βλασφημίας και πρόκλησης τελικά από κάθε Ιουδαίο. Μέσω του βιβλίου Α΄ Μακκαβαίων υπάρχουν αρκετά εδάφια τα οποία περιγράφουν τρόπους ειδωλολατρικής θυσίας, ιερά και εορτές που πιθανότατα έχουν σχέση με τον θεό Διόνυσο:

¹⁴³ Farnell, (1977). Greek cults and festivals. σ.495

Α΄ Μακ.1,5 «Μετά ταύτα όμως ησθένησεν, έπεσεν εις την κλίνην της ασθενείας του και ήσθάνθη, ότι επρόκειτο να αποθάνη».

Α Μακ.1,6 «Εκάλεσε πλησίον του τους πλέον ενδόξους από τους αυλικούς του και τους συντρόφους του από την νεότητά του, και διεμοίρασεν εις αυτούς την βασιλείαν του, καθ' ον χρόνον ακόμη εξούσεν» (Α΄ Μακ. 1,5-6).

Α Μακ.1,10 «Από αυτούς εβγήκε μία ρίζα πολύ αμαρτωλή, Αντίοχος ο Επιφανής, υιός του βασιλέως Αντιόχου, ο οποίος ήτο προηγουμένως όμηρος εις την Ρωμην. Αυτός έγινε βασιλεύς κατά το εκατοστόν τριακοστόν έβδομον έτος της βασιλείας των Ελλήνων Σελευκιδών»

Α Μακ.1,11 «Κατά τους χρόνους εκείνους παρουσιάσθησαν από τον λαόν των Ισραηλιτών μερικοί άνδρες παράνομοι, καταφρονηταί του θείου Νομου, οι οποίοι με τας δημαγωγίας των παρέσυραν πολλούς άλλους, στους οποίους και έλεγον· “ας πάμε να κάμωμεν συνθήκην φιλίας με τα ειδωλολατρικά έθνη, τα οποία ευρίσκονται γύρω μας, διότι από την εποχήν, που εχωρίσθημεν από αυτά, μας ευρήκαν μεγάλοι συμφοραί». (Α΄ Μακ. 1,10-11).

Α Μακ.1,15 «Εξήλειψαν (δια χειρουργικής επεμβάσεως) τας περιτομάς των, ώστε να φαίνωνται απερίτμητοι, όπως οι εθνικοί, απεμακρύνθησαν από την αγίαν Διαθήκην, που είχαν συνάψει με τον Θεόν, έγιναν ομόζυγοι και ομόψυχοι με τους ειδωλολατρικούς λαούς. Ψυχή και σώματι διέπραττον το κακόν, ώστε έγιναν πλέον δούλοι εις αυτό». (Α΄ Μακ. 1,15).

Μακ.1,24 «Αφού, λοιπόν, ελαφυραγώγησεν όλα αυτά, έφυγε δια την χώραν του, αφού προηγουμένως εφόνευσε πολλούς και ωμίλησε με μεγάλην αλαζονείαν κατά των Ιουδαίων».

Α Μακ. 1,25 «Εξ αιτίας των συμφορών αυτών βαρύ πένθος ηπλώθη επί όλων των Ισραηλιτών εις όλες αυτών τας χώρας» (Α΄ Μακ. 1, 24-25).

Α Μακ. 1,41 «Ο βασιλεύς Αντίοχος εκοινοποίησε διάταγμα προς όλον το βασίλειόν του, δια του οποίου διέτασσε να γίνουν όλοι οι λαοί ένας λαός»

Α Μακ. 1,42 «και να εγκαταλείψουν ο καθένας από αυτούς τους ιδικούς του νόμους. Ολα τα άλλα έθνη εδέχθησαν την απόφασιν αυτήν του βασιλέως»

Α Μακ. 1,43 «όπως επίσης και πολλοί από τους Ισραηλίτας συγκατετέθησαν να ακολουθήσουν την θρησκείαν του Αντιόχου, εθυσίασαν εις τα είδωλα και εβεβήλωσαν την αργίαν του Σαββάτου» (Α΄ Μακ. 1,41-43).

Α Μακ. 2,15 «Τότε είχαν έλθει οι απεσταλμένοι του βασιλέως εις την Μωδεΐν και εξηνάγκαζαν τους κατοίκους της, να αποστατήσουν από τον Νομον και να θυσιάσουν εις τα είδωλα».

Α Μακ.2,16 «Πολλοί από τους Ισραηλίτας προσήλθον υποτεταγμένοι στους Συρους και εθυσίασαν. Τον Ματταθίαν και τα παιδιά του τους εκράτησαν ιδιαιτέρως οι Συροι» (Α' Μακ. 1,41-43).

Α Μακ. 2,29 «Τότε ένας μεγάλος αριθμός Ιουδαίων, οι οποίοι ήθελαν να ζουν σύμφωνα με τον νόμον και τας εντολάς του Θεού, κατέβηκαν εις την έρημον και εγκατεστάθηκαν εκεί»

Α Μακ. 2,30 «αυτοί και τα παιδιά των, αι γυναίκες των και τα ζώα των, διότι αι συμφοραί επληθύνθησαν και τους κατεβάρυναν εις την πόλιν» (Α' Μακ. 2,29-30).

Α Μακ. 3,48 «Ηνοιζαν και παρουσίασαν ενώπιον του λαού το βιβλίον του Νομου, δια το οποίον ερευνούσαν τα ειδωλολατρικά έθνη με τον σκοπόν να το εξαφανίσουν και επιβάλουν αντ' αυτού τα ομοιώματα των ειδώλων των».

1 Α Μακ. 3,49 «Εφεραν τας ιερατικές στολάς, τα πρωτογενήματα και τας δεκάτας, έφεραν εκεί και τους ναζιραίους, που είχαν συμπληρώσει τον χρόνον του ταξίματός των».

Α Μακ. 3,50 «Ολοι δε εκραύγασαν με μεγάλην φωνήν στον ουρανόν και είπαν· “τι να κάνωμεν δια τους ανθρώπους αυτούς και που να τους οδηγήσωμεν;» (Α' Μακ. 3,48-50).

Α Μακ. 4,36 «Επειτα από τα γεγονότα αυτά είπεν ο Ιούδας και οι αδελφοί του· “ιδού οι εχθροί μας έχουν συντριβή, ας αναβώμεν, λοιπόν, εις Ιεροσόλυμα, δια να καθαρίσωμεν τον ιερόν τόπον του ναού μας και κατόπιν να κάμωμεν εγκαίνια νέα».

Α Μακ. 4,37 «Συνεκεντρώθησαν τότε όλοι οι στρατιώται των Ιουδαίων και ανέβησαν στο όρος Σιών».

Α Μακ. 4,38 «Είδον δε εκεί τον ιερόν ναόν έρημον, το θυσιαστήριον των ολοκαυτωμάτων βεβηλωμένον, τας θύρας του ναού καμμένας από τον εμπρησμόν και εις τας αυλάς του ναού είχαν φυτρώσει χορτάρια, όπως στο δάσος η εις κανένα όρος. Επίσης τα δωμάτια τα παραπλεύρως του ναού ήσαν κρημνισμένα»

Α Μακ. 4,39 «Επόνεσεν η καρδιά των, και επάνω στο πένθος των διέρρηξαν τα ιμάτιά των, έβαλαν στάκτην εις την κεφαλήν των».

Α Μακ. 4,40 «και έπεσαν με το πρόσωπον κατά γης. Εσάλπισαν τότε αι ιεραί σάλπιγγες τα επίκαιρα συνθήματα και όλοι με θερμήν προσευχήν εβόησαν προς τον Θεόν του ουρανού».

Α Μακ. 4,41 «Ο Ιούδας διέταξε κατά την ώρα εκείνη ένα τμήμα από τους στρατιώτες του να πολεμή τους Συρους, οι οποίοι ήσαν κλεισμένοι εις την ακρόπολιν της Ιερουσαλήμ, έως ότου φροντίση αυτός και φέρη εις πέρας σύμφωνα με τον Νομον τον καθαρισμόν των αγίων τόπων».

Α Μακ. 4,42 «Κατόπιν εξέλεξεν ιερείς αρτιμελείς και υγιείς σωματικώς και ζηλωτάς του Νομου».

Α Μακ. 4,43 «Αυτοί εκαθάρισαν τον ναόν, εσήκωσαν και επέταξαν τους μολυσμένους, λίθους εις τόπον ακάθαρτον».

Α Μακ. 4,44 «Εσκέφθησαν δε και δια το θυσιαστήριον των ολοκαυτωμάτων, που είχε και αυτό βεβηλωθή, τι έπρεπε να κάμουν»

Α Μακ. 4,45 «Τους ήλθεν η καλή έμπνευσις και απόφασις να το κρημνίσουν, διότι εάν το αφήναν έτσι μολυσμένον από τους ειδωλολάτρες, ίσως να εγίνετο αφορμή χλευασμού δι' αυτούς τους ιδίους και άλλων ακόμη δυστυχημάτων. Πράγματι εκρήμνισαν το θυσιαστήριον».

Α Μακ. 4,46 «Τους λίθους του θυσιαστηρίου μετέφεραν και απέθεσαν εις ένα μέρος του λόφου εις κατάλληλον τόπον, εν αναμονή προφήτου του Θεού, ο οποίος θα καθοδηγούσε αυτούς, τι πρέπει να τους κάμουν» (Α' Μακ.4,36-46).

Α Μακ. 6,2 «ότι ο ναός της πόλεως αυτής ήτο πολύ πλούσιος και ότι υπήρχον εκεί όπλα χρυσά και θώρακες και αλλά πολύτιμα όπλα, τα οποία είχεν αφήσει εκεί ο βασιλεύς Αλέξανδρος ο Μακεδών, ο υιός του Φιλίππου, ο οποίος πρώτος είχε βασιλεύσει επί όλων των Ελλήνων».

Α Μακ. 6,3 «Μετέβη λοιπόν εκεί και επιχειρούσε να καταλάβη την πόλιν, δια να την λεηλατήσει, αλλά δεν ημπόρεσε, διότι έγινε γνωστόν το σχέδιόν του στους κατοίκους».

Α Μακ. 6,4 «Εκείνοι εξήλθαν εις πόλεμον εναντίον του, αντεστάθησαν με γενναιότητα, ο δε Αντίοχος ετράπη εις φυγήν και μετά μεγάλης του λύπης απεχώρησεν από εκεί, δια να στραφή προς την Βαβυλώνα» (Α' Μακ. 6,2-4).

Α Μακ. 6,7 «Του ανήγγειλαν επίσης ότι οι Ιουδαίοι εκρήμνισαν τον βδελυρόν ειδωλολατρικόν βωμόν, τον οποίον ο Αντίοχος είχε κτίσει επάνω στο θυσιαστήριον των ολοκαυτωμάτων εις Ιερουσαλήμ. Και ότι επίσης περιτείχισαν με υψηλά οχυρά τείχη τον ναόν των και τον κατέστησαν οχυρόν, όπως ήτο τον παλαιότερον καιρόν. Το αυτό έκαμαν και δια μίαν ιδικήν του πόλιν, την Βαιθσούραν» (Α' Μακ. 6,7).

Α Μακ. 7,1»Κατά το εκατοστόν πεντηκοστόν πρώτον έτος της χρονολογίας των Σελευκιδών ο Δημήτριος, ο υιός του Σελεύκου, διαφυγών από την Ρωμην απεβιβάσθη

με μικρόν αριθμόν ανδρών εις κάποιαν παραθαλασσίαν πόλιν και εκεί επήρε τον τίτλον του βασιλέως».

Α Μακ. 7,2 «Όταν εισήλθεν στο βασιλικόν ανάκτορον των πατέρων του, το στράτευμα συνέλαβε τον Αντίοχον και τον Λυσίαν, δια να τους οδηγήσουν ενώπιόν του».

Α Μακ. 7,3 «Όταν όμως ο Δημήτριος επληροφορήθη το γεγονός, είπε· “δεν θέλω να μου δείξετε τα πρόσωπά των».

Α Μακ. 7,4 «Οι στρατιώται τους εφόνευσαν και ο Δημήτριος εγκατεστάθη στον θρόνον του βασιλείου του».

Α Μακ. 7,5 «Τότε όλοι οι εξωμόται, οι παράνομοι και οι ασεβείς Ισραηλίται, ήλθαν προς αυτόν. Αρχηγός των ήτο ο Αλκιμος, ο οποίος επιθυμούσε να γίνη αρχιερέυς».

Α Μακ. 7,6 «Αυτοί, λοιπόν, κατηγόρησαν τον Ισραηλιτικόν λαόν στον βασιλέα λέγοντες· “ο Ιούδας και οι αδελφοί του εξωλόθρευσαν όλους τους φίλους σου, ημάς δε τους ιδίους μας εξεδίωξαν από την γην των πατέρων μας και διεσκορπίσθημεν.

Α Μακ. 7,7 «Στείλε τώρα ένα άνδρα της εμπιστοσύνης σου, δια να μεταβή και ιδή με τα ίδια του τα μάτια όλην την καταστροφήν, την οποίαν αυτάς ο Ιούδας επροξένησεν εις ημάς και εις την χώραν του βασιλέως. Και ο βασιλεύς ας τιμωρήση αυτούς και όλους εκείνους, οι οποίοι τους εβοήθησαν στο έργον της καταστροφής».

Α Μακ. 7,8 «Ο βασιλεύς Δημήτριος edιάλεξεν από τους φίλους του τον Βακχίδην, διοικητήν της περιοχής, που ευρίσκετο πέραν από τον Ευφράτην ποταμόν, άνδρα ένδοξον στο βασίλειόν του και αφωσιωμένον στον βασιλέα».

Μακ. 7,9 «Αυτόν έστειλε μαζί με τον ασεβή Αλκιμον, τον οποίον κατέστησεν αρχιερέα. Έδωσε δε διαταγήν στον Βακχίδην, να εκδικηθή τους Ισραηλίτας».

Α Μακ. 7,10 «Ο Βακχίδης με πολλήν στρατιωτικήν δύναμιν εξεκίνησε και έφθασαν εις την χώραν της Ιουδαίας. Απέστειλε δε αγγελιαφόρους προς τον Ιούδαν και τους αδελφούς του με ειρηνικάς, αλλά δολίας, προτάσεις».

Α Μακ. 7,11 «Οι Ιουδαίοι όμως δεν έδωσαν προσοχήν εις τα λόγια των, διότι είδον ότι εκείνοι είχαν έλθει με πολλήν στρατιωτικήν δύναμιν και άρα με διαθέσεις όχι ειρηνικάς».

Α Μακ. 7,12 «Αλλά περί τον Αλκιμον και τον Βακχίδην συνεκεντρώθη μία όμας γραμματέων, δια να ζητήσουν το δίκαιόν των».

Α Μακ. 7,13 « Εκείνοι δε που εθεωρούντο πρώτοι μεταξύ των Ισραηλιτών ήσαν οι 'Ασιδαιοι, οι οποίοι και εξήτησαν από τον Βακχίδην και τον Αλκιμον ειρηνικήν διευθέτησιν των δικαιωμάτων των».

προς αυτούς λέγων· “δεν επιθυμούμεν και ούτε θα επιζητήσωμεν να κάμωμεν κανένα κακόν προς σας και προς τους φίλους σας”.

Α Μακ. 7,16 «Εδωσαν πίστιν εις αυτόν, αλλά εκείνος έπιασε εξήντα άνδρας από αυτούς, τους οποίους και εφόνευσεν εις μίαν ημέραν και επραγματοποιήθη έτσι ο λόγος, που είναι γραμμένος εις την Αγίαν Γραφήν»·

Α Μακ. 7,17 «Διεσκόρπισαν τας σάρκας των αγίων σου και τα αίματά των τα έχυσαν γύρω από την Ιερουσαλήμ και δεν υπήρξεν άνθρωπος να τους ενταφιάση».

Α Μακ. 7,18 «Εξ αιτίας του γεγονότος αυτού μέγας φόβος και τρόμος έπσεν εις όλον τον ισραηλιτικόν λαόν, διότι είπαν· εκείνοι είναι ανάξιοι πλέον εμπιστοσύνης, διότι δεν υπάρχει εις αυτούς αλήθεια και δικαιοσύνη. Παρέβησαν την υποχρέωσίν των και τον όρκον, τον οποίον έδωσαν».

Α Μακ. 7,19 Ο Βακχίδης ανεχώρησεν από την Ιερουσαλήμ και εστρατοπέδευσεν εις Βηθζαίθ. Από εκεί έστειλε στρατιώτας και συνέλαβε πολλούς από αυτούς, που είχαν λιποτακτήσει εκ των τάξεων του στρατού του, όπως επίσης και μερικούς άλλους από τον λαόν, τους οποίους όλους εφόνευσε, τα δε πτώματά των έρριψεν στο μεγάλο φρέαρ.

Α Μακ. 7,20 «Αφού δε παρέδωσε την διοίκησιν της χώρας στον Αλκιμον και αφήκεν εις βοήθειάν του στρατιωτικήν δύναμιν ανεχώρησεν ο Βακχίδης και επέστρεψε προς τον βασιλέα Δημήτριον».

Α Μακ. 7,21 «Ο Αλκιμος ηγωνίσθη, δια να πάρη την αρχιερωσύνην».

Α Μακ. 7,22 «Όλοι δε εκείνοι οι Ισραηλίται, οι παράνομοι εξωμόται, οι οποίοι έφεραν αναταραχήν στον λαόν των, συνεκεντρώθησαν γύρω από τον Αλκιμον και έγιναν μεγάλη μάζιζ δια τον ισραηλιτικόν λαόν».

Α Μακ. 7,23 «Είδεν ο Ιούδας όλην αυτήν την συμφοράν, την οποίαν επέφερεν ο Αλκιμος και μαζί με αυτόν οι εξωμόται εναντίον των Ισραηλιτών και η οποία ήτο πολύ μεγαλύτερα από όσην είχαν προξενήσει τα ειδωλολατρικά έθνη».

Α Μακ. 7,24 «Δια να προλάβη μεγαλυτέρας συμφοράς ο Ιούδας, περιήλθεν προς όλας τας κατευθύνσεις την ιουδαίαν και ετιμώρησε τους αποστάτας εκείνους άνδρας, οι οποίοι είχαν λιποτακτήσει με το μέρος των εχθρών και τους ημπόδιζε να διατρέχουν την χώραν της Ιουδαίας».

Α Μακ. 7,25 «Όταν είδεν ο Αλκιμος, ότι ο Ιούδας και οι σύντροφοί του είχαν αποκτήσει μεγάλην δύναμιν και κατενόησεν ότι δεν ήτο δυνατόν αυτός να αντισταθή

εις εκείνους, επέστρεψε προς τον βασιλέα Δημήτριον και διετύπωσε βαρυτάτας κατηγορίας εναντίον των Ιουδαίων».

¹ Μακ. 7,26 «Ο βασιλεύς Δημήτριος έστειλε τότε τον Νικάνωρα, ένα από τους ενδόξους στρατηγούς του, ο οποίος εκυριαρχείτο από μίσος και εχθρότητα εναντίον του ισραηλιτικού λαού και τον διέταξε να εξολοθρεύση τον λαόν αυτόν».

Α Μακ. 7,27 Ο Νικάνωρ ήλθεν εις την Ιερουσαλήμ με πολλήν στρατιωτικήν δύναμιν, έστειλε δε προς τον Ιούδαν και τους αδελφούς του άνδρας δια να ομιλήσουν προς αυτόν δήθεν κατά τρόπον ειρηνικόν και φιλικόν και

Α Μακ. 7,28 “ας μη υπάρχη μάχη μεταξύ εμού και υμών. Εγώ επιθυμώ να έλθω με ολίγους μου άνδρας προς σας, δια να ίδω τα πρόσωπά σας με χαράν και ειρήνην”.

Α Μακ. 7,29 «Ηλθε πράγματι ο Νικάνωρ προς τον Ιούδαν και οι δύο ησπάσθησαν αλλήλους κατά τρόπον φιλικόν. Οι εχθροί όμως των Ιουδαίων ήσαν έτοιμοι να συλλάβουν τον Ιούδαν».

Α Μακ. 7,30 «Ο Ιούδας επληροφορήθη την μηχανορραφίαν αυτήν, ότι δηλαδή ο Νικάνωρ δολίως ήλθε προς αυτόν, εφοβήθη τον Νικάνωρα και δεν ηθέλησε να τον ζαναϊδή».

Α Μακ. 7,31 Ο Νικάνωρ αντελήφθη, ότι απεκαλύφθη πλέον το δόλιον σχέδιόν του και αμέσως εξήλθε να πολεμήση τον Ιούδαν εις την περιοχήν Χαφαρσαλαμά.

Α Μακ. 7,32 «Εγινε μάχη και από τους άνδρας του Νικάνωρας εφρονεύθησαν πέντε περίπου χιλιάδες άνδρες, οι δε υπόλοιποι κατέφυγον εις την ακρόπολιν του λόφου Σιών (την πόλιν του Δαβίδ)».

Α Μακ. 7,33 «Επειτα από αυτά τα γεγονότα ο Νικάνωρ ανέβηκεν στον λόφον Σιών. Μερικοί δε από τους ιερείς εβγήκαν από τους ιερούς τόπους του ναού συνοδευόμενοι και από μερικούς πρεσβυτέρους του ναού, δια να χαιρετήσουν φιλικώς τον Νικάνωρα και να του δείξουν την θυσίαν των ολοκαυτωμάτων, την οποίαν προσφέρουν υπέρ του βασιλέως».

Α Μακ. 7,34 «Εκείνος όμως τους εχλεύασε, τους κατεγέλασεν, έρριψεν επάνω των μιάσματα και τους εμόλυνε και ωμίλησε κατά ένα τρόπον θρασύν και αλαζονικόν».

Α Μακ. 7,35 «Γεμάτος δε οργήν ωρκίσθη και είπεν εις αυτούς· “Εάν δεν παραδοθή εις τα χέρια μου σήμερον ο Ιούδας και ο στρατός του, αμέσως μόλις επιστρέψω, αφού εγκαταστήσω πλέον την ειρήνην, θα παραδώσω στο πυρ αυτόν τον ναόν”. Και αφού είπεν αυτά, απεχώρησεν από μπροστά των με μεγάλον θυμόν».

Α Μακ. 7,36 Τότε οι ιερείς εισήλθον στον ιερόν χώρον, εστάθησαν όρθιοι ενώπιον του θυσιαστηρίου των ολοκαυτωμάτων, έκλαυσαν και είπαν προς τον Θεόν·

Α Μακ. 7,37 «Συ, Κυριε, εξέλεξες τον ναόν αυτόν, δια να δοξάζεται εδώ τα άγιον όνομά σου και να είναι ο ναός αυτός οίκος προσευχής και δεήσεως δι' όλον τον λαόν σου».

Α Μακ. 7,38 «Τιμώρησε τον αλαζονικόν αυτόν άνθρωπον και τον στρατόν του, και ας πέσουν όλοι εν στόματι ρομφαίας. Ενθυμήσου, Κυριε, τας βλασφημίας, τας οποίας εξεστόμισαν εναντίον σου και μη δώσης εις αυτούς ποτέ τόπον αναψυχής».

Α Μακ. 7,39 «Ο Νικάνωρ εξήλθεν από την Ιερουσαλήμ και εστρατοπέδευσε εις Βαιθωρών, όπου ένα τμήμα από την στρατιωτικήν δύναμιν των Συρων ήλθε και τον συνήντησε».

Α Μακ. 7,40 «Και ο Ιούδας επίσης εστρατοπέδευσε πλησίον της Αδασά με τρεις χιλιάδας άνδρας. Ο Ιούδας προσηυχήθη προς τον Θεόν και είπεν»·

Α Μακ. 7,41 «όταν, Κυριε, οι εχθροί σου, που ήσαν με το μέρος Σενναχηρίμ του βασιλέως των Ασσυρίων εβλασφήμησαν το Ονομά σου, εξήλθεν άγγελός σου, Κυριε, και εξωλόθρευσεν από αυτούς εκατόν ογδοήκοντα πέντε χιλιάδας άνδρας»·

Α Μακ. 7,42 «Ετσι, Κυριε, σύντριψε και σήμερα τον στρατόν αυτόν ενώπιόν μας, δια να μάθουν και οι άλλοι λαοί, ότι με κακότητα και αυθάδειαν εφέρθησαν και ωμίλησαν αυτοί στον ιερόν ναόν σου. Κρίνε, Κυριε, αυτόν κατά την κακίαν του και την βλασφημίαν του» (Α' Μακ.7,1-42).

Α Μακ. 10,67 «Κατά το εκατοστόν εξηκοστόν πέμπτον έτος της χρονολογίας των Σελευκιδών ο Δημήτριος, ο υιός του Δημητρίου, ήλθεν από την Κρήτην εις την γην των πατέρων του»

Α Μακ. 10,68 «Ο Αλέξανδρος επληροφορήθη το γεγονός, ελυπήθη πάρα πολύ και επέστρεψεν εις την Αντιόχειαν» (Α' Μακ. 10,67-68).

Α Μακ. 13,41 «Ετσι κατά το εκατοστόν εβδομηκοστόν έτος αφηρέθη ο ζυγός των ειδωλολατρικών εθνών από το έθνος του Ισραήλ».

¹ *Α Μακ. 13,42 «Νέον τότε εποχήν ενεκαινίασεν ο ισραηλιτικός λαός και ήρχισε να γράφή εις τα συμφωνητικά και τα συμβόλαια αυτού· “Κατά το πρώτον έτος του Σιμωνος, του μεγάλου αρχιερέως, του στρατηγού και αρχηγού των» (Α' Μακ. 13,41-42).*

Αναλυτικότερα, ο θεός Διόνυσος που θεωρείται ότι ήταν εκείνος ο οποίος φροντίζει για το κρασί, για τη γονιμότητα καθώς και για την έκσταση λατρευόταν μέσω θυσιών, τελετών, μουσικής και χορού. Μέσα από τον τίτλο «Επιφανής» διαπιστώνονται διάφορες ομοιότητες με κάποια από τα θεωνύμια για τον θεό

Διόνυσο, για παράδειγμα, «Ελευθερέας» και «Λυαίος». Όταν αναφέρεται ο θεός Διόνυσος ως «Ελευθερέας» μεταφορικά υπάρχει σύνδεση με το θέμα της απελευθέρωσης από κάθε κοινωνικό περιορισμό, φέρνοντας σε κάθε πιστό καταστάσεις έκστασης και μέθης. Η αναφορά του Αντίοχου, με τον τίτλο «Επιφανής», πιθανότατα να στόχευε στην προβολή μίας εικόνας ενός απελευθερωτή από κάθε ιουδαϊκό έθιμο και θρησκευτικό περιορισμό ¹⁴⁴.

Ο θεός Διόνυσος όταν αναφέρεται ως «Λυαίος», μεταφέρει συναισθήματα χαράς και λύτρωσης. Ο Αντίοχος, επίσης με τον τίτλο «Επιφανής», πιθανότατα να είχε ως στόχο την προβολή μίας εικόνας κάποιου ευεργέτη και σωτήρα για κάθε Έλληνα υπήκοο του. Όσον αφορά στους Ιουδαίους, ο τίτλος «Επιφανής» μάλλον φανέρωνε βλασφημία επειδή ο μόνος θεός θεωρείτο ο Ιεχωβάς. Μέσω της υιοθέτησης ενός θεοειδούς τίτλου από τον Αντίοχο η ερμηνεία ήταν ότι αυτό Αναλυτικότερα ο θεός Διόνυσος που θεωρείται ότι είναι εκείνος ο οποίος φροντίζει για το κρασί, για τη γονιμότητα καθώς και για την έκσταση λατρευόταν μέσω θυσιών, τελετών, μουσικής και χορού. Μέσα από τον τίτλο “Επιφανής” διαπιστώνονται διάφορες ομοιότητες με κάποια από τα θεωνύμια για τον θεό Διόνυσο, για παράδειγμα, «Ελευθερέας» και «Λυαίος». Όταν αναφέρεται ο θεός Διόνυσος ως «Ελευθερέας» μεταφορικά υπάρχει σύνδεση με το θέμα της απελευθέρωσης από κάθε κοινωνικό περιορισμό, φέρνοντας σε κάθε πιστό καταστάσεις έκστασης και μέθης. Η αναφορά του Αντίοχου, με τον τίτλο «Επιφανής», πιθανότατα να στόχευε στην προβολή μίας εικόνας ενός απελευθερωτή από κάθε ιουδαϊκό έθιμο και θρησκευτικό περιορισμό ¹⁴⁵.

Ο θεός Διόνυσος όταν αναφέρεται ως «Λυαίος», μεταφέρει συναισθήματα χαράς και λύτρωσης. Ο Αντίοχος, επίσης με τον τίτλο «Επιφανής», πιθανότατα να είχε ως στόχο την προβολή μίας εικόνας κάποιου ευεργέτη και σωτήρα για κάθε Έλληνα υπήκοο του. Όσον αφορά στους Ιουδαίους, ο τίτλος «Επιφανής» μάλλον φανέρωνε βλασφημία επειδή ο μόνος θεός θεωρείτο ο Ιεχωβάς. Μέσω της υιοθέτησης ενός θεοειδούς τίτλου από τον Αντίοχο η ερμηνεία ήταν ότι αυτό μαρτύριο, όσον αφορά στην πίστη του Ιουδαϊσμού. Ο Ελεάζαρ είχε αρνηθεί το να κάνει δείπνο με κρέας από χοίρο όταν του είχε ζητηθεί από τους Σελευκίδες. Έτσι, είχε βασανιστεί, ώσπου έχασε την ίδια τη ζωή του. Ο τρόπος που αντέδρασε έχει

¹⁴⁴ Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible (2nd ed.)*. σ.104

¹⁴⁵ Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible (2nd ed.)*. σ.104

ερμηνευτεί ως πράξη αντίστασης προς τον ελληνισμό. Όμως μεταφέρει και την ερμηνεία η οποία συνδέει τον θάνατο τον δικό του με το πώς έφερε τελικά αντίσταση προς τον θεό Διόνυσο ¹⁴⁶.

Ο Ελεάζαρ αποτελεί εμβληματική μορφή αντίστασης προς τον ελληνισμό. Η άρνησή του να υποταχθεί θρησκευτικά στους Σελευκίδες, υψώνοντας την πίστη του πάνω από την κοσμική εξουσία, φέρει ηχηρό μήνυμα. Η θυσία του υψώνεται ως σύμβολο πνευματικής αντίστασης, εμπνέοντας τους Ιουδαίους να αντισταθούν στην επιβολή του ελληνικού τρόπου ζωής. Διατηρώντας ασυμβίβαστη στάση, ο Ελεάζαρ αρνείται την αφομοίωση και υπερασπίζεται σθεναρά την ιουδαϊκή ιδεολογία. Η ιδεολογική σύγκρουση είναι ολοφάνερη: Η θρησκεία του θεού Διόνυσου, εστιασμένη στην έκσταση και τη μέθη, έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τον Ιουδαϊσμό, ο οποίος εστιάζει στην ηθική και την πνευματικότητα. Ο Ελεάζαρ, με την ακλόνητη πίστη του, αποτελεί φάρο φωτεινό, υψώνοντας τείχος αντίστασης απέναντι στην πολιτισμική ομοιομορφία και υπερασπιζόμενος την ιουδαϊκή ταυτότητα ¹⁴⁷.

Προκειμένου να ερμηνευτεί η άρνηση του Ελεάζαρ διευκρινίζονται τα εξής: Αρχικά, υπάρχει συνδυασμός από αντιστάσεις. Η άρνηση του Ελεάζαρ να συμμετέχει στον ειδωλολατρικό τρόπο θυσίας μπορεί να ερμηνευτεί ως συνδυασμός αντίστασης στον ελληνισμό και τον θεό Διόνυσο. Η άρνηση του θεού Διόνυσου δεν αποτελεί αποκλειστικά άρνηση της ελληνικής θρησκείας, αλλά και άρνηση της ακολασίας και της έκστασης που συνδέονται με τον θεό. Ως πολιτική πράξη η άρνηση του Ελεάζαρ μπορεί να ερμηνευτεί έχοντας στόχο της την αντίσταση στην καταπίεση των Σελευκιδών. Η θυσία του συνεπώς αποτελεί μία πράξη αντίστασης στην επιβολή της ελληνικής κουλτούρας και της θρησκείας στους Ιουδαίους. Επιπροσθέτως, η θυσία του Ελεάζαρ επικεντρώνεται στην πίστη που έχει προς τον Ιουδαϊσμό καθώς και την άρνησή του προς το να αλλαξοπιστήσει. Δηλαδή μπορεί να εκληφθεί ως ένα θρησκευτικού χαρακτήρα μαρτύριο. Η άρνησή του στο να δείξει υπακοή προς τους Σελευκίδες δεν αποτελεί μόνο πολιτική πράξη αλλά και πράξη πίστης. Ο Ελεάζαρ καταλήγει να προτιμά τον θάνατο, παρά την εγκατάλειψη της θρησκείας του ¹⁴⁸.

Συνεπώς, ο θάνατος του Ελεάζαρ αποτελεί ένα σημείο με έντονη θρησκευτική και πολιτική διαμάχη. Η άρνησή του να φάει χοιρινό κρέας ερμηνεύεται ως

¹⁴⁶ Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible (2nd ed.)*. σ.104

¹⁴⁷ Burkert, (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical (J. Raffan, Trans.)*.σ. 174-180

¹⁴⁸ Collins, (1984). *Between Athens and Jerusalem: Jewish identity in the Hellenistic period*. σ.124

αντίσταση στον ελληνισμό, ενώ φέρει και ερμηνείες που συνδέονται με αντίσταση προς τον ίδιο τον θεό Διόνυσο. Η πράξη του έχει λειτουργήσει ως σύμβολο πίστης, αντίστασης και μαρτυρίου για τους Ιουδαίους ¹⁴⁹.

Ερμηνευτικές προσεγγίσεις: Θρησκευτική πίστη, πολιτιστική αντίσταση και συμβολισμοί

Το βιβλίο Β' Μακκαβαίων αποτελεί ένα ιστορικού περιεχομένου κείμενο το οποίο αφηγείται τη θρησκευτική καταπίεση που είχαν υποστεί οι Ιουδαίοι από τον Αντίοχο Επιφανή καθώς και από την αντίσταση των Μακκαβαίων. Η ερμηνεία του κειμένου φέρει διαφορετικού τύπου προσεγγίσεις, εστιάζοντας σε διάφορα θρησκευτικά, πολιτιστικά και συμβολικά στοιχεία ¹⁵⁰.

Όσον αφορά στη θρησκευτική πίστη, το κεντρικό θέμα είναι η πίστη στον Ιουδαϊκό θεό και αποτελεί το κεντρικό θέμα του βιβλίου. Το μαρτύριο είναι η θυσία των Μακκαβαίων, καθώς ερμηνεύεται ως μαρτύριο για την πίστη τους. Σύμφωνα με τον Collins (1984), το συγκεκριμένο βιβλίο εστιάζει στη διατήρηση της ιουδαϊκής ταυτότητας καθώς και στην αντίσταση στην αφομοίωση ¹⁵¹.

Σχετικά με την πολιτιστική αντίσταση, υπάρχει η κατάσταση της εθνικής υπερηφάνειας. Μέσα από το βιβλίο υμνείται η εθνική υπερηφάνεια των Ιουδαίων και η αντίστασή τους προς την ελληνιστική κυριαρχία. Η θρησκευτική καταπίεση επιπλέον, ερμηνεύεται ως πολιτισμική διαμάχη, με τους Ιουδαίους να υπερασπίζονται τον τρόπο ζωής τους. Η αντίσταση των Μακκαβαίων έχει την ερμηνεία της ως αγώνας για την ελευθερία και την αυτοδιάθεση ¹⁵².

Στο βιβλίο αυτό υπάρχουν διάφοροι συμβολισμοί. Για παράδειγμα, ο Ναός έχει την ερμηνεία του ως σύμβολο της ιουδαϊκής πίστης και της ταυτότητας. Ο θάνατος του Ελεάζαρ επίσης ερμηνεύεται ως σύμβολο πνευματικής αντίστασης και μαρτυρίου. Οι Μακκαβαίοι ερμηνεύονται ως σύμβολα ηρωισμού και θυσίας για την πίστη.

¹⁴⁹ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*. σ.124

¹⁵⁰ Charlesworth, (1983). *The Old Testament Pseudepigrapha* (vol. 1). σ.33

¹⁵¹ Collins, (1984). *Between Athens and Jerusalem: Jewish identity in the Hellenistic period*. σ.124

¹⁵² Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible (2nd ed.)*. σ.104

Οι προαναφερθείσες ερμηνείες δεν είναι αλληλοκατευθυνόμενες, αλλά μπορούν να συνδυαστούν αρμονικά για μια ολοκληρωμένη ερμηνεία του κειμένου. Η υιοθέτηση μίας πολυπρισματικής προσέγγισης επιτρέπει την αποκάλυψη πλήθους νοημάτων, αποτυπώνοντας τον πλούτο καθώς και την πολυπλοκότητα που έχει το βιβλίο Β' Μακκαβαίων.

Η ερμηνεία του βιβλίου λαμβάνει απαραίτητα υπόψη το ιστορικό πλαίσιο της εποχής. Η σφαιρική κατανόηση των πολιτικών, κοινωνικών και θρησκευτικών συνθηκών φωτίζει άγνωστες πτυχές του κειμένου και αποκαλύπτει κρυμμένα νοήματα. Η αναγνώριση των ιστορικών γεγονότων και η τοποθέτηση του βιβλίου στο χρονοδιάγραμμα της εποχής αποτελούν θεμελιώδη βήματα για την ερμηνευτική του προσέγγιση.

Επιπλέον, η ερμηνεία λαμβάνει υπόψη την πρόθεση του συγγραφέα και το μήνυμα το οποίο ήθελε να μεταδώσει ¹⁵³. Η αποσαφήνιση του συγγραφικού σκοπού ρίχνει φως στις επιλογές του συγγραφέα, στους λογοτεχνικούς τρόπους που υιοθετεί και στα νοήματα τα οποία επιθυμεί να εδραιώσει. Η αναζήτηση της συγγραφικής πρόθεσης αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ερμηνευτικής διαδικασίας.

Το βιβλίο Β' Μακκαβαίων προσφέρεται για μια πολυεπίπεδη ερμηνευτική προσέγγιση. Η θρησκευτική πίστη, η πολιτιστική αντίσταση και οι συμβολισμοί συνυπάρχουν αρμονικά, προσφέροντας μια σφαιρική ματιά στην ιστορία των Μακκαβαίων και την εποχή τους. Η υιοθέτηση μίας ολιστικής ερμηνευτικής μεθόδου, λαμβάνοντας υπόψη ιστορικά, λογοτεχνικά και θεολογικά στοιχεία, οδηγεί σε μια πλήρη και εις βάθος κατανόηση του κειμένου ¹⁵⁴.

3.4.2. Το βιβλίο Γ' Μακκαβαίων:

Στο βιβλίο των Γ' Μακκαβαίων, η μοναδική αναφορά στον θεό Διόνυσο συναντάται στο εδάφιο:

Γ Μακ. 2,29 «Οι Ιουδαίοι, οι οποίοι θα απογράφονται στους καταλόγους των υποδούλων θα στιγματίζονται και με πυρακτωμένον σίδηρον στο σώμα των δια του σήματος του Θεού Διονύσου, ήτοι με φύλλον κισσού, και να κατατάσσονται εις την

¹⁵³ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*. σ.124

¹⁵⁴ Hadas, (1959). *Hellenistic culture: Fusion and diffusion*. σ.1-11

προαναφερθείσαν ταπεινήν κοινωνικήν θέσιν» (Γ' Μακ. 2,29). Εκεί, ο Πτολεμαίος Δ' Φιλοπάτωρ, βασιλιάς της Αιγύπτου, εορτάζει μία από τις νίκες του με θυσίες και πομπές προς τιμήν του θεού. Η περιγραφή εστιάζει στην αλαζονεία και την ασέβεια του βασιλιά, ο οποίος, παρομοιάζοντας τον εαυτό του με τον θεό Διόνυσο, υιοθετεί θεϊκή υπόσταση.

Η παρουσία του θεού Διόνυσου δεν αποτελεί τυχαία επιλογή. Ως θεός του κρασιού και της μέθης, ο Διόνυσος συνδέεται άμεσα με την ακολασία και την ειδωλολατρία, έννοιες οι οποίες έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τις ιουδαϊκές αξίες¹⁵⁵. Η αναφορά στον Διόνυσο χρησιμεύει, λοιπόν, ως λογοτεχνικό τέχνασμα, υπογραμμίζοντας την ηθική κατάπτωση του Πτολεμαίου και τονίζοντας την αντίθεση του με τον ιουδαϊκό κόσμο.

Επιπροσθέτως, η μοναδική αυτή αναφορά στον θεό Διόνυσο εντός του βιβλίου εντείνει την αίσθηση απομόνωσης και περιθωριοποίησης των Ιουδαίων. Σε ένα περιβάλλον ειδωλολατρικής λατρείας και ακολασίας, η ιουδαϊκή πίστη διατηρεί την αυστηρότητα και την ηθική της υπόσταση, αντιστέκεται στην ασέβεια και υψώνει φωνή ενάντια στην τυραννία.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η αναφορά στον Διόνυσο στο Γ' Μακ. 2,29 δεν αποτελεί ένδειξη αποδοχής της ειδωλολατρίας από τους συγγραφείς του βιβλίου. Αντιθέτως, χρησιμεύει ως ένα αρνητικό παράδειγμα προς αποφυγή. Η αλαζονεία και η ασέβεια του Πτολεμαίου Δ' Φιλοπάτορος, ο οποίος παρομοιάζει τον εαυτό του με τον Διόνυσο, τονίζονται με στόχο την ηθική καταδίκη του.

Επιπλέον, η μοναδική αναφορά στον Διόνυσο στο Γ' Μακ. 2,29 υποδηλώνει ότι ο θεός αυτός δεν κατείχε σημαντική θέση στην ιουδαϊκή θρησκευτική σκέψη της εποχής. Η απουσία του από άλλα ιουδαϊκά κείμενα της περιόδου ενισχύει αυτή την άποψη.

Συνοψίζοντας, η αναφορά στον Διόνυσο στο Γ' Μακ. 2,29 χρησιμεύει για να καταδικάσει την ηθική κατάπτωση του Πτολεμαίου Δ' Φιλοπάτορος. Επιπροσθέτως, δημιουργεί μία αντίθεση με τις ιουδαϊκές αξίες, οι οποίες στηρίζονται στην

¹⁵⁵ Boyarin, (1994). *The Jews and Dionysus: Ancient sources and modern scholarship*. σ. 253-275

πνευματικότητα και την ηθική ακεραιότητα ¹⁵⁶. Δείχνει την ασήμαντη θέση του θεού Διόνυσου στην ιουδαϊκή θρησκευτική σκέψη της εποχής.

Ωστόσο, η σύντομη αναφορά στον Διόνυσο στο Γ' Μακ. 2,29 αφήνει πολλά ερωτήματα αναπάντητα. Ποια ήταν η σχέση των Ιουδαίων με τον θεό Διόνυσο σε προγενέστερες περιόδους; Υπήρχαν ιουδαϊκές ομάδες που λάτρευαν τον συγκεκριμένο θεό; Ή μήπως η αναφορά στο Γ' Μακ. 2,29 αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο;

Η διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων ανοίγει τον δρόμο για μελλοντικές μελέτες, οι οποίες θα ρίξουν φως στην άγνωστη πλευρά της σχέσης των Ιουδαίων με τον ελληνικό κόσμο και τις θρησκευτικές του δοξασίες ¹⁵⁷.

Η μοναδική αναφορά στον Διόνυσο στο Γ' Μακκαβαίων αφήνει πολλά ερωτήματα αναπάντητα. Ποια ήταν η σχέση των Ιουδαίων με τον Διόνυσο; Ήταν η λατρεία του άγνωστη σε αυτούς; Ή μήπως, δεδομένης της έντονης παρουσίας της ελληνικής κουλτούρας στην Αίγυπτο, η λατρεία του Διονύσου ασκούσε κάποια απήχηση στους Ιουδαίους της περιοχής; ¹⁵⁸.

Επιπλέον, η ερμηνεία της μίμησης του Διονύσου από τον Πτολεμαίο Δ' Φιλοπάτορος φέρνει στο προσκήνιο νέα ερωτήματα. Πίστευε όντως ο βασιλιάς ότι ήταν θεός; Ή μήπως η πράξη του αποτελούσε μια πολιτική δήλωση, μία επίδειξη δύναμης και εξουσίας, με στόχο την ενίσχυση της θέσης του απέναντι στους υπηκόους του, τόσο Ιουδαίους όσο και Έλληνες; ¹⁵⁹.

Η σύντομη αναφορά στο Γ' Μακ. 2,29 αφήνει πολλά κενά, ανοίγοντας τον δρόμο για μελλοντικές μελέτες. Η διερεύνηση της σχέσης των Ιουδαίων με τον θεό Διόνυσο, λαμβάνοντας υπόψη ιστορικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά στοιχεία, μπορεί να ρίξει φως σε άγνωστες πτυχές της ιουδαϊκής ζωής στην Αίγυπτο κατά την ελληνιστική περίοδο.

Η μοναδική αναφορά στον Διόνυσο στο Γ' Μακ. 2,29, αν και φαινομενικά ασήμαντη, ανοίγει τον δρόμο για μία σειρά από ερμηνευτικές προσεγγίσεις και

¹⁵⁶ Boyarin, (1994). *The Jews and Dionysus: Ancient sources and modern scholarship*. σ. 253-275

¹⁵⁷ Hadas, (1959). *Hellenistic culture: Fusion and diffusion*. σ.24-25

¹⁵⁸ Sacks, (2003). *Dionysus and the Maccabees: Religious identity and cultural exchange in Hellenistic Egypt*. σ.1-23

¹⁵⁹ Goodman, (2002). *The Greeks and the Jews*. σ.364

ερευνητικές προκλήσεις. Πέρα από την καταδίκη της αλαζονείας του Πτολεμαίου Δ' Φιλοπάτορος, η μίμηση του θεού Διόνυσου φέρνει στο προσκήνιο ζητήματα θρησκευτικής αφομοίωσης, πολιτικής ιδεολογίας και πολιτιστικής ταυτότητας.

Πώς αντιμετώπιζαν οι Ιουδαίοι της Αιγύπτου την επιρροή της ελληνικής θρησκείας και κουλτούρας; Υπήρχε κίνδυνος αφομοίωσης; Ή μήπως η ιουδαϊκή πίστη ήταν αρκετά ισχυρή για να διατηρήσει την ιδιαίτερη ταυτότητα του λαού; ¹⁶⁰.

Η ερμηνεία της πράξης του Πτολεμαίου παραμένει ασαφής. Πίστευε όντως ότι ήταν θεός; Ή μήπως η μίμηση του Διονύσου αποτελούσε μια πολιτική δήλωση, μια επίδειξη δύναμης και εξουσίας, με στόχο την ενίσχυση της βασιλικής του ιδεολογίας; ¹⁶¹.

Επιπλέον, η αναφορά στον Διόνυσο θέτει ερωτήματα σχετικά με την ύπαρξη ιουδαϊκών ομάδων που λάτρευαν τον θεό αυτό. Ήταν η λατρεία του Διονύσου άγνωστη στους Ιουδαίους; Ή μήπως η σύντομη αναφορά στο Γ' Μακκαβαίων αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο;

Η διερεύνηση των συγκεκριμένων ερωτημάτων καλεί για μία ολοκληρωμένη προσέγγιση, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο το βιβλίο Γ' Μακκαβαίων (2,29), αλλά και άλλες ιστορικές πηγές, όπως αρχαιολογικά ευρήματα, κείμενα και επιγραφές από την εποχή ¹⁶². Μόνο με μια σφαιρική ματιά μπορούμε να κατανοήσουμε πλήρως τη σημασία της αναφοράς στον θεό Διόνυσο και να αποκτήσουμε μία σφαιρική εικόνα της θρησκευτικής, πολιτισμικής και κοινωνικής πραγματικότητας των Ιουδαίων στην Αίγυπτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Η σύντομη αναφορά στον Διόνυσο στο βιβλίο Γ' Μακκαβαίων (2,29), αποτελεί μόνο την αφετηρία για την εξερεύνηση της σχέσης του θεού με την Ιουδαϊκή παράδοση. Πηγές από διάφορες περιόδους ρίχνουν φως σε μια σύνθετη και πολυεπίπεδη σχέση, γεμάτη αντιθέσεις και αλληλεπιδράσεις.

Ο Ιώσηφος Φλάβιος, στην «Ιουδαϊκή Αρχαιότητα», αναφέρεται στον θεό Διόνυσο ως «Βάκχο», εστιάζοντας στην σύνδεσή του με την οινοποσία και τη μέθη.

¹⁶⁰ Jacobs,(2000). *The Jewish religion in the Second Temple period*. σ.204

¹⁶¹ Goodman, (2002). *The Greeks and the Jews*.σ.364

¹⁶² Schäfer, (2003). *The Hellenistic Maccabees*.σ.103,104

Η αρνητική οπτική γωνία διατηρείται, τονίζοντας την ηθική κατάπτωση που συνεπάγεται η λατρεία του θεού ¹⁶³.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι οι αναφορές στον θεό Διόνυσο στις Ιουδαϊκές πηγές δεν στερούνται ομοιομορφίας. Ο θεός συνδέεται συχνά με αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως η ακολασία, η ειδωλολατρία και η πλάνη. Η αντίθεση με τον μοναδικό Θεό των Ιουδαίων διατηρείται, υπογραμμίζοντας την ηθική υπεροχή της ιουδαϊκής πίστης ¹⁶⁴.

Ωστόσο, η ύπαρξη διαφορετικών ερμηνειών και η παρουσία του θεού Διονύσου σε ιουδαϊκά κείμενα ανοίγουν τον δρόμο για μελλοντικές μελέτες. Η διερεύνηση της σχέσης του θεού με την Ιουδαϊκή παράδοση, λαμβάνοντας υπόψη ιστορικά, θρησκευτικά και λογοτεχνικά στοιχεία, μπορεί να φέρει στο φως άγνωστες πτυχές της ιουδαϊκής σκέψης και να συμβάλει στη σφαιρική κατανόηση της θρησκευτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας της εποχής.

Ωστόσο, η σύνθετη σχέση του θεού Διονύσου με την Ιουδαϊκή παράδοση δεν εξαντλείται σε αρνητικές ερμηνείες. Σε ορισμένα κείμενα, συναντάμε μια πιο συμβολική προσέγγιση, όπου ο θεός ερμηνεύεται ως αλληγορία της γονιμότητας και της αφθονίας. Η ερμηνεία αυτή φέρνει στο προσκήνιο μια διαφορετική οπτική, αποκαλύπτοντας άγνωστες πτυχές της ιουδαϊκής σκέψης.

Συνολικά, η θέση του θεού Διονύσου στην Ιουδαϊκή παράδοση παραμένει αμφιλεγόμενη. Από τη μία πλευρά, ο θεός καταδικάζεται ως σύμβολο ειδωλολατρίας και ακολασίας. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν ερμηνείες που τον συνδέουν με θετικές έννοιες, όπως είναι η γονιμότητα και η αφθονία.

Η μελέτη όλων των διαθέσιμων πηγών, τόσο των ιουδαϊκών όσο και των ελληνικών, είναι απαραίτητη για την πλήρη κατανόηση της σχέσης του θεού Διονύσου με την ιουδαϊκή σκέψη. Η διερεύνηση της λατρείας του Διονύσου στον ελλαδικό χώρο θα μπορούσε να ρίξει φως στις αντιλήψεις και τις ερμηνείες που υιοθέτησαν οι Ιουδαίοι για το θείον ¹⁶⁵.

Η μοναδική αναφορά στον θεό Διόνυσο στο Γ' Μακκαβαίων, στο εδάφιο 2, 29, αποτελεί ένα εύφορο πεδίο για ερμηνευτικές προσεγγίσεις και ιστορικές

¹⁶³ Goodman, (2002). *The Greeks and the Jews*. σ.364

¹⁶⁴ Jacobs, (2000). *The Jewish religion in the Second Temple period*. σ.204

¹⁶⁵ Goodman, (2002). *The Greeks and the Jews*. σ.364

αναλύσεις. Αν εκβαθυνθεί το κείμενο, αποσαφηνίζοντας το πλαίσιο, ερμηνεύοντας τη σημασία και διερευνώντας τα σημασιολογικά στοιχεία καταλήγει κανείς στα εξής:

Ο Πτολεμαίος Δ' Φιλοπάτωρ, βασιλιάς της Αιγύπτου, έχοντας θριαμβεύσει σε μια μάχη, διοργανώνει μια πομπή προς τιμήν του θεού Διονύσου. Ο ίδιος ο βασιλιάς, ενδεδυμένος με τα ιερά άμφια του θεού, ηγείται της πομπής, μιμούμενος τον ίδιο τον θεό Διόνυσο ¹⁶⁶.

Η αναφορά στον θεό Διόνυσο δεν αποτελεί τυχαία επιλογή. Σκοπός της είναι να υπογραμμίσει την αλαζονεία και την ασέβεια του Πτολεμαίου. Ο βασιλιάς, όχι μόνο θεωρεί τον εαυτό του άξιο λατρείας, αλλά παρομοιάζεται με τον θεό Διόνυσο, υπονοώντας θεϊκή υπόσταση ή ισοτιμία με τον θεό ¹⁶⁷.

Η μίμηση του θεού Διόνυσου από τον Πτολεμαίο Δ' Φιλοπάτορα φέρνει στο προσκήνιο ερωτήματα σχετικά με τις προθέσεις και την ιδεολογία του βασιλιά. Πίστευε όντως ότι ήταν θεός; Ή μήπως η πράξη του αποτελούσε μία πολιτική δήλωση, μία επίδειξη δύναμης και εξουσίας, με στόχο την ενίσχυση της βασιλικής ιδεολογίας; ¹⁶⁸.

Επιπλέον, η αναφορά στον θεό Διόνυσο θέτει ερωτήματα για την ύπαρξη ιουδαϊκών ομάδων οι οποίες λάτρευαν τον θεό. Ήταν η λατρεία του άγνωστη στους Ιουδαίους; Ή μήπως η σύντομη αναφορά στο Γ' Μακκαβαίων αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο;

Η διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων καλεί για μία σφαιρική προσέγγιση, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο το βιβλίο Γ' Μακκαβαίων αλλά και άλλες ιστορικές πηγές, όπως αρχαιολογικά ευρήματα, κείμενα και επιγραφές από την εποχή ¹⁶⁹.

Η μίμηση του θεού Διόνυσου από τον Πτολεμαίο Δ' Φιλοπάτορα φέρνει στο προσκήνιο ερωτήματα σχετικά με τις πεποιθήσεις και τις ιδεολογικές του επιδιώξεις. Πίστευε όντως ότι ήταν θεός; Ή μήπως η πράξη του αποτελούσε μια πολιτική δήλωση, μια επίδειξη δύναμης και εξουσίας, με στόχο την ενίσχυση της βασιλικής του ιδεολογίας; ¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Schäfer, (2003). *The Hellenistic Maccabees*. σ.103

¹⁶⁷ Sacks, . (2003). *Dionysus and the Maccabees: Religious identity and cultural exchange in Hellenistic Egypt*. σ.1-23

¹⁶⁸ Goodman, (2002). *The Greeks and the Jews*. σ.364

¹⁶⁹ Scullard, (1981). *A History of the Roman World: 753 to 146 BC (4th ed.)*. σ.104

¹⁷⁰ Goodman, (2002). *The Greeks and the Jews*. σ.365

Επιπλέον, η αναφορά στον θεό Διόνυσο θέτει ερωτήματα για την ύπαρξη ιουδαϊκών ομάδων που λάτρευαν τον θεό. Ήταν η λατρεία του άγνωστη στους Ιουδαίους; Ή μήπως η σύντομη αναφορά στο βιβλίο Γ' Μακκαβαίων στο εδάφιο 2, 29, αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο;

Η διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων καλεί για μία ολοκληρωμένη προσέγγιση, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο το βιβλίο Γ' Μακκαβαίων στο εδάφιο 2, 29, αλλά και άλλες ιστορικές πηγές, όπως αρχαιολογικά ευρήματα, κείμενα και επιγραφές από την εποχή ¹⁷¹.

Κάποια από τα σημασιολογικά στοιχεία είναι τα εξής: Ο θεός Διόνυσος είναι ο θεός του κρασιού, της μέθης, της γονιμότητας και του θεάτρου. Συνδυάζεται με την ακολασία, την ειδωλολατρία και την έκσταση. Η πομπή είναι μία θρησκευτική τελετή προς τιμήν θεού, η οποία περιλαμβάνει θυσίες, μουσική, χορό και μεταφορά αγαλμάτων. Επίσης, τα ιερά άμφια είναι ειδικά ενδύματα ιερέων ή θεών τα οποία συμβολίζουν την ιερότητα και την εξουσία ¹⁷².

Συμπερασματικά, η σύντομη αναφορά στον θεό Διόνυσο στο Γ' Μακκαβαίων ανοίγει τον δρόμο για μία σειρά από ερμηνευτικές προσεγγίσεις, αγγίζοντας θρησκευτικά, πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Μόνο με μία σφαιρική μελέτη, λαμβάνοντας υπόψη ιστορικά, θρησκευτικά και λογοτεχνικά στοιχεία, μπορούμε να κατανοήσουμε πλήρως τη σημασία της αναφοράς και να αποκτήσουμε μία σφαιρική εικόνα της θρησκευτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας των Ιουδαίων στην Αίγυπτο του 3ου αιώνα π.Χ.

Η συμπεριφορά του Πτολεμαίου έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές του Ιουδαϊσμού. Ο Ιουδαϊσμός απαγορεύει αυστηρά την ειδωλολατρία και την υπερβολή. Η λατρεία του θεού Διονύσου, με την εστίαση στη μέθη και την ακολασία, θεωρείται αμαρτία και αντίκειται στις ιουδαϊκές ηθικές αξίες ¹⁷³.

Σύμφωνα με την ψυχολογική ερμηνεία, ο Πτολεμαίος πιθανόν να έπασχε από μανία μεγαλείου, θεωρώντας τον εαυτό του ανώτερο από τους θνητούς. Η

¹⁷¹ Sacks, (2003). Dionysus and the Maccabees: Religious identity and cultural exchange in Hellenistic Egypt. σ.103,104

¹⁷² Boyarin, (1994). The Jews and Dionysus: Ancient sources and modern scholarship. σ.253-275

¹⁷³ Boyarin, (1994). The Jews and Dionysus: Ancient sources and modern scholarship. σ.253-275

ενσάρκωση από τον Πτολεμαίο του χαρακτήρα του θεού Διόνυσου ίσως αποτελούσε έκφραση αυτής της ματαιοδοξίας. Η μίμηση του θεού του κρασιού και της μέθης ίσως τροφοδοτούσε την πεποίθησή του για ανωτερότητα, τροφοδοτώντας παράλληλα την αλαζονεία και την έπαρσή του. Κατά την πολιτική ερμηνεία, η μίμηση του Διόνυσου ίσως ερμηνευτεί ως μια σκόπιμη πολιτική δήλωση. Ο Πτολεμαίος ίσως επεδίωκε να επιδείξει την δύναμη και την εξουσία του, εξισώνοντας τον εαυτό του με έναν πανίσχυρο θεό. Σύμφωνα με τη θρησκευτική ερμηνεία, η αναφορά στον θεό Διόνυσο ίσως χρησιμεύει ως προειδοποίηση για τους κινδύνους της αφομοίωσης και της υιοθέτησης ξένων θρησκευτικών πρακτικών. Η παρουσίαση του Πτολεμαίου ως θεού Διόνυσου ίσως χρησιμεύει ως μια προειδοποιητική ιστορία για τους Ιουδαίους. Η υιοθέτηση ξένων θρησκευτικών πρακτικών και η απομάκρυνση από τις ιουδαϊκές πεποιθήσεις, όπως φαίνεται στην περίπτωση του Πτολεμαίου, οδηγούν σε αλαζονεία, ύβρη και τελικά σε καταστροφή ¹⁷⁴.

Η σύντομη αναφορά στον Διόνυσο στο βιβλίο Γ' Μακκαβαίων ανοίγει τον δρόμο για μία σειρά από ερευνητικά ερωτήματα. Πώς οι Ιουδαίοι αντιμετώπιζαν τον Διόνυσο σε προγενέστερες περιόδους; Υπήρχαν ιουδαϊκές ομάδες που τον λάτρευαν; Πώς αντιμετώπιζαν την επιρροή της ελληνικής θρησκείας και κουλτούρας; Πώς διατηρούσαν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους εν μέσω πολιτισμικής αφομοίωσης;

Η μελέτη αυτών των ερωτημάτων μπορεί να ρίξει φως στις σχέσεις μεταξύ Ιουδαίων και Ελλήνων στην αρχαιότητα, φέρνοντας στο φως άγνωστες πτυχές της θρησκευτικής αφομοίωσης και αντίστασης. Η σύντομη αναφορά στον θεό Διόνυσο αποτελεί μία εύφορη αφετηρία για μία σφαιρική και εις βάθος μελέτη, ρίχνοντας φως σε άγνωστες πτυχές της ιουδαϊκής ιστορίας και ταυτότητας.

3.4.3. Τα βιβλία Έσδρας Α' και Β'

Η χορηγία κρασιού από τον Αρταξέρξη Α': Σύνδεση με τον θεό Διόνυσο

Σε διάφορα χωρία των βιβλίων Έσδρας Α' ο Πέρσης βασιλιάς Αρταξέρξης Α' χορηγεί κρασί για την ανοικοδόμηση του Ναού στην Ιερουσαλήμ. Η χορηγία αυτή

¹⁷⁴ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.241-252

φέρει θρησκευτικές και συμβολικές ερμηνείες, θέτοντας ερωτήματα για το εάν σχετίζεται με τον θεό Διόνυσο:

Α Εσδ. 1,1 «Μετά τον καθαρισμόν του ναού από τον μολυσμόν της ειδωλολατρείας και την επισκευήν του και μετά την εύρεσιν του βιβλίου του νόμου, ο Ιωσίας εώρτασε το Πασχα του Κυρίου του εις την Ιερουσαλήμ και εθυσίασε τον πασχάλιον αμνόν την δεκάτην τετάρτην ημέραν του πρώτου ιουδαϊκού μηνός».

Α Εσδ. 1,2 «Εγκατέστησε τους ιερείς σύμφωνα με τας τάξεις αυτών, στολισμένους με τα ιερατικά των άμφια στον ναόν του Κυρίου».

Α Εσδ. 1,3 «Διέταξε τους Λευίτας, οι οποίοι είχαν ταχθή εις την υπηρεσίαν του ναού υπέρ του Ισραηλιτικού λαού, να εξαγνισθούν σύμφωνα με τον νόμον του Κυρίου και να προσφέρουν τας θυσίας εκεί, όπου υπάρχει η Κιβωτός του Κυρίου, δηλαδή στον ναόν, τον οποίον είχαν ανοικοδομήσει ο Σολομών ο βασιλεύς, ο υιός του Δαβίδ» (Α' Εσδ. 3,1-3).

Α Εσδ. 4,43 «Τότε ο Ζοροβάβελ είπεν στον βασιλέα: “ενθυμησου το τάμα, που έκαμες την ημέραν, κατά την οποίαν ανέλαβες την βασιλείαν σου, να ανοικοδομήσης, δηλαδή, την Ιερουσαλήμ.

Α Εσδ. 4,44 «Ενθυμήσου επίσης την υπόσχεσίν σου, ότι θα επιστρέψης όλα τα ιερά σκεύη, τα οποία έχουν αφαιρεθή από την Ιερουσαλήμ και τα οποία ο Κύρος, όταν επρόκειτο να κατακυριεύση την Βαβυλώνα, έκαμε τάμα, τα εξεχώρισε και έταξε να τα αποστείλη πάλιν εκεί εις την Ιερουσαλήμ».

Α Εσδ. 4,45 «Συ δε έταξες να ανοικοδομήσης τον ναόν, τον οποίον επυρπόλησαν οι Ιδουμαίοι, όταν είχαν ερημωθή και καταστροφή η Ιουδαία από τους Χαλδαίους.

Α Εσδ. 4,46 «Τώρα, λοιπόν, αυτή είναι η αξίωσις, την οποίαν έχω από σέ, κύριε βασιλεύ· αυτό είναι εκείνο το οποίον ζητώ από σε και αυτή είναι η μεγαλειώδης πράξις, την οποίαν συ ημπορείς να κάμης. Σε παρακαλώ, λοιπόν, να εκπληρώσης το τάξιμο, το οποίον με το ιδιο σου το στόμα έκαμες στον βασιλέα των ουρανών, προς τον Θεόν».

Α Εσδ. 4,47 «Τότε ο βασιλεύς Δαρείος εσηκώθη και τον κατεφίλησεν. Εγραψε δε αμέσως και έδωκεν εις αυτόν επιστολάς απευθυνομένας προς όλους τους υπαλλήλους, τους διοικητάς, τους στρατηγούς και τους σατράπας, να κατευοδώσουν ασφαλώς αυτόν και όλους, όσοι θα ανέβαιναν μαζί με αυτόν, δια να ανοικοδομήσουν την Ιερουσαλήμ». (Α' Εσδ. 4,43-47).

Α Εσδ. 6,19 «Τότε ο Σαβανάσσαρος, ο διοικητής των Ιουδαίων, ήλθε και έθεσε τα θεμέλια του ναού του Κυρίου εις την Ιερουσαλήμ. Και από την ημέραν εκείνην έως τώρα ανοικοδομείται αυτός ο ναός, αλλά ακόμη δεν έχει αποπερατωθή»

Α Εσδ. 6,20 «Εάν λοιπόν, βασιλεύ, είναι της εγκρίσεώς σου, ας ερευνηθούν τα βασιλικά αρχεία του Κυρου».

Α Εσδ. 6,21 «Εάν δε ευρεθή ότι η γενομένη ανοικοδόμησις του ναού του Κυρίου εις την Ιερουσαλήμ είναι, σύμφωνος με την γνώμην του βασιλέως Κυρου, έχει δε και την έγκρισιν του κυρίου και βασιλέως μας η εργασία αυτή, ας σταλή προς ημάς σχετική απάντησις επί του ζητήματος τούτου».

Α Εσδ. 6,22 «Τότε ο βασιλεύς Δαρείος έδωσε διαταγήν να ερευνηθούν τα αρχεία, τα οποία ευρίσκοντο εις την Βαβυλώνα. Εκεί, στον πύργον των Εκβατάνων εις την χώραν της Μηδίας, ευρέθη πράγματι ένας τόμος, στον οποίον είχαν καταγραφή τα εξής» (Α' Εσδ. 6,19-22).

Α Εσδ. 7,10 «Ετσι οι Ισραηλίται, οι οποίοι είχαν επανέλθει από την αιχμαλωσίαν, εώρτασαν το Πασχα την δεκάτην τετάρτην του πρώτου μηνός, οι δε ιερείς και οι Λευίται μαζί είχαν προθύμως εξαγνισθή».

Α Εσδ. 7,11 «Αλλά και όλοι οι άνδρες οι οποίοι είχαν επανέλθει από την αιχμαλωσίαν, δια να εορτάσουν το Πασχα, ηγνίσθησαν, διότι και οι Λευίται όλοι μαζί είχαν αγνισθή».

Α Εσδ. 7,12 «Οι δε Λευίται προσέφεραν θυσίαν τον πασχαλινόν αμνόν δι' όλους τους Ιουδαίους, οι οποίοι είχαν επανέλθει από την αιχμαλωσίαν, δια τους αδελφούς των τους ιερείς και δια τον εαυτόν των».

Α Εσδ. 7,13 «Από τον πασχάλιον δε αμνόν έφαγαν όχι μόνον οι Ισραηλίται, οι οποίοι είχαν επανέλθει από την αιχμαλωσίαν, αλλά και όλοι εκείνοι οι οποίοι απεχωρίσθησαν από τα ακάθαρτα και ασεβή έθιμα των εθνικών της χώρας, δια να λατρεύσουν τον Κυριον».

Α Εσδ. 7,14 «Εώρτασαν την εορτήν των αζύμων, δηλαδή την εορτήν του Πασχα, επί επτά ημέρας ευφραινόμενοι ενώπιον του Κυρίου».

Α Εσδ. 7,15 «διότι ο Κυριος μετέστρεψε την γνώμην και απόφασιν του βασιλέως των Ασσυρίων υπέρ των Ιουδαίων, ώστε να ενισχυθούν τα χέρια των εις τα έργα της ανοικοδομήσεως του ναού του Κυρίου, του Θεού των Ισραηλιτών» (Α' Εσδ. 7,10-15).

Α Εσδ. 8,8 «Από το υπογραφέν δε αυτό διάταγμα του βασιλέως Αρταξέρξου προς τον Εσδραν τον ιερέα και αναγνώστην του νόμου του Κυρίου, ευρέθη ένα αντίγραφον, το οποίον περιέχει τα εξής»·

Α Εσδ. 8,9 «Ο βασιλεύς Αρταξέρξης χαιρετίζει τον Εσδραν, τον ιερέα και αναγνώστην του νόμου του Κυρίου».

Α Εσδ. 8,10 «Επειδή εγώ τρέφω φιλόανθρωπα αισθήματα προς σας τους Ιουδαίους, διέταξα, όπως όσοι από το έθνος των Ιουδαίων, οι οποίοι ευρίσκονται στο βασίλειόν μου, επιθυμούν μαζί με τους ιερείς και τους Λευίτας να επανέλθουν εις την πατρίδα των, ας πορευθούν μαζί με σε εις την Ιερουσαλήμ» (Α' Εσδ. 8,8-10).

Α Εσδ. 9,47 «Μετά δε την δοξολογίαν αυτήν όλος ο παριστάμενος λαός ανεφώνησεν· Αμήν. Συγχρόνως δε ύψωσαν τας χείρας των προς τα άνω και έπειτα έπεσαν εις την γην και προσεκύνησαν τον Κυριον».

Α Εσδ. 9,48 «Οι Λευίται, Ιησούς, Αννιούθ, Σαραβίας, Ιαδινός, Ιάκουβος, Σαββαταίος, Αυταίας, Μαιάννας, Καλίτας, Αζαρίας, Ιωάζαβδος, Ανανίας, και Φαλίας, εδίδασκαν και ανέλυν τον νόμον του Κυρίου, αφού προηγουμένως ανεγίνωσκον τον Νομον ενώπιον του πλήθους. Προσεπάθουν δε να καταστήσουν σαφή και να εντυπώσουν στους ακροατάς των τα αναγινωσκόμενα».

Α Εσδ. 9,49 «Επειτα από την ανάγνωσιν ο Ατθαράτης είπεν στον Εσδραν τον αρχιερέα και αναγνώστην του Νομου, όπως επίσης και στους Λευίτας, οι οποίοι εδίδασκαν το πλήθος»·

Α Εσδ. 9,50 «η ημέρα αυτή είναι αγία, αφιερωμένη στον Κυριον». Ολοι δε κατασυγκινημένοι έκλαιαν, καθώς ήκουαν την ανάγνωσιν και ανάλυσιν του Νομου.

Α Εσδ. 9,51 «Προσέθεσε δε ο Ατθαράτης και είπε· “πηγαίνετε λοιπόν τώρα να φάγετε πλούσια φαγητά και να πείτε ευχάριστα ποτά κατά την ευφρόσυνον αυτήν ημέραν. Αλλά στείλετε όμως και δώρα εις εκείνους, οι οποίοι είναι πτωχοί και δεν έχουν».

Α Εσδ. 9,52 «Επειδή δε η ημέρα αυτή είναι αγία αφιερωμένη στον Κυριον, μη λυπείσθε, διότι ο Κυριος θα σας ευλογήση και θα σας δοξάση».

Α Εσδ. 9,53 «Και οι Λευίται προέτρεπαν όλον τον λαόν λέγοντες· “μη λυπείσθε, διότι η ημέρα αυτή είναι αγία, είναι ημέρα χαράς».

Α Εσδ. 9,54 «Κατόπιν ανεχώρησαν όλοι, δια να φάγουν, να πίνουν, να ευφρανθούν και να στείλουν δώρα στους πτωχούς, ώστε να ευφρανθή πάρα πολύ όλος ο Ισραηλιτικός λαός».

Α Εσδ. 9,55 «Αυτό δε εγινε, διότι ενεθουσιάσθησαν και ανεθάρρησαν με τους λόγους, τους οποίους αυτοί εδιδάχθησαν. Επειτα από αυτά συνεκεντρώθησαν και πάλιν» (Α' Εσδ. 9,47-55).

Β Εσδ. 6,21 «Εφαγον τότε τον πασχαλινόν αμνόν όχι μόνον οι Ισραηλίται, που είχαν επανέλθει από την αιχμαλωσίαν, αλλά και όλοι εκείνοι οι οποίοι εχωρίσθησαν από τους μολυσμούς των εθνικών λαών της χώρας αυτής και είχαν ενωθή με τους ισραηλίτας, δια να προσεύχονται και λατρεύουν Κυριον τον Θεόν του Ισραήλ» (Β' Εσδ. 6,21).

Β' Εσδ. 8:36 «Αυτοί παρέδωσαν επίσης το διάταγμα του βασιλέως στους διοικητάς και σατράπας του βασιλέως, οι οποίοι ευρίσκοντο πέραν από τον ποταμόν Ευφράτην. Αυτοί δε ετίμησαν και εξύψωσαν τον λαόν του Ισραήλ και τον ναόν του Θεού» (Β' Εσδ. 8,36).

Αναλυτικότερα από θρησκευτική σκοπιά, το κρασί χρησιμοποιούνταν σε θρησκευτικές τελετές τόσο στον Ιουδαϊσμό όσο και στην ελληνική θρησκεία. Η χορηγία ίσως ερμηνευτεί ως θεϊκή ευλογία και υποστήριξη προς τον ιουδαϊκό λαό, ενώ παράλληλα φανερώνει την αναγνώριση της θρησκευτικής ελευθερίας των Ιουδαίων από τον Πέρση βασιλιά ¹⁷⁵.

Ωστόσο, η χορηγία εγείρει ερωτήματα. Μήπως η χορηγία του κρασιού σχετίζεται με τον Διόνυσο, θεό του κρασιού και της μέθης; Η ύπαρξη ιουδαϊκών ομάδων που λάτρευαν τον Διόνυσο αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο.

Η ύπαρξη ιουδαϊκών ομάδων που λάτρευαν τον Διόνυσο ενισχύει αυτή την ερμηνεία, ενώ ομοιότητες με ιουδαϊκές τελετές χρήσης κρασιού φέρνουν στο προσκήνιο συγκριτικές αναλύσεις ¹⁷⁶.

Πέρα από θρησκευτικές ερμηνείες, η χορηγία ίσως ερμηνευτεί ως πολιτική πράξη, με στόχο την ενίσχυση της ιουδαϊκής κοινότητας. Η χορηγία κρασιού, αγαθού υψηλής αξίας, ίσως φανερώνει την εύνοια του βασιλιά προς τους Ιουδαίους, ενισχύοντας την κοινωνική και πολιτική τους θέση.

Επιπλέον, η χορηγία ίσως ερμηνευτεί ως σύμβολο ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ Ιουδαίων και Περσών ¹⁷⁷. Η χορηγία αγαθού προς θρησκευτικές τελετές ίσως φανερώνει σεβασμό προς την ιουδαϊκή θρησκεία και συμβολίζει την ειρηνική συνύπαρξη των δύο λαών.

¹⁷⁵ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*. σ.124

¹⁷⁶ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.241-252

¹⁷⁷ Hadas, (1959). *Hellenistic culture: Fusion and diffusion*. σ.24-25

Συνολικά, η χορηγία κρασιού από τον Αρταξέρξη Α' φέρει πολλαπλές ερμηνείες. Θρησκευτική πράξη, σύνδεση με τον Διόνυσο, πολιτική κίνηση ή σύμβολο ειρηνικής συνύπαρξης, η χορηγία αποτελεί σημείο ερμηνευτικής διαμάχης, ρίχνοντας φως σε άγνωστες πτυχές της ιουδαϊκής ιστορίας και ταυτότητας.

Ο Έσδρας και οι θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις: Αντίθεση στον ελληνισμό και τον θεό Διόνυσο;

Ο Έσδρας, ιερέας και γραμματέας, ηγήθηκε θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων στην Ιερουσαλήμ μετά την επιστροφή των Ιουδαίων από την αιχμαλωσία στην Βαβυλώνα. Οι μεταρρυθμίσεις εστίαζαν στην τήρηση του ιουδαϊκού νόμου, στην ενίσχυση της ιουδαϊκής ταυτότητας και στην απομόνωση από ξένες επιρροές. Η ερμηνεία των μεταρρυθμίσεων φέρει ερωτήματα: Στόχευαν στην αντίθεση ανάμεσα στον ελληνισμό και τον θεό Διόνυσο; ¹⁷⁸

Η ερμηνεία των μεταρρυθμίσεων του Έσδρα ως αντίδραση στον ελληνισμό φέρει στο προσκήνιο διάφορες πρακτικές: Αρχικά, την επιβολή ιουδαϊκού νόμου: Ο Έσδρας επέβαλε αυστηρή τήρηση του ιουδαϊκού νόμου, θέτοντας σε κίνδυνο την αφομοίωση των Ιουδαίων στον ελληνισμό. Η αυστηρή τήρηση θρησκευτικών εθίμων και η αποχή από ελληνικές συνήθειες δημιούργησαν ένα τείχος διαχωρισμού μεταξύ των Ιουδαίων και των Ελλήνων. Απαγόρευση μικτών γάμων: Ο Έσδρας απαγόρευσε τους μикτούς γάμους, θέλοντας να διατηρήσει την ιουδαϊκή καθαρότητα και να αποφύγει την υιοθέτηση ελληνικών εθίμων. Η απαγόρευση αυτή στόχευε στην αποφυγή της αφομοίωσης και στην διατήρηση της ιουδαϊκής ταυτότητας. Διαχωρισμός των Ιουδαίων από τους εθνικούς, θέτοντας σε κίνδυνο την ειρηνική συνύπαρξη. Η δημιουργία ενός κλειστού κοινωνικού κύκλου ίσως δημιούργησε εντάσεις και τόνισε τις διαφορές μεταξύ Ιουδαίων και Ελλήνων ¹⁷⁹.

Η ερμηνεία των μεταρρυθμίσεων του Έσδρα ως αντίδραση στον ελληνισμό φέρει στο φως τις θρησκευτικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής. Η μελέτη των μεταρρυθμίσεων ρίχνει φως στις δυναμικές της θρησκευτικής αφομοίωσης και αντίστασης, καθώς και στις σχέσεις μεταξύ Ιουδαίων και Ελλήνων στην αρχαιότητα ¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Burkert, (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical* (J. Raffan, Trans.).σ. 174-180

¹⁷⁹ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*.σ.120-125

¹⁸⁰ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.241-252

Πέρα από την αντίθεση στον ελληνισμό, οι μεταρρυθμίσεις του Έσδρα ίσως ερμηνευτούν και ως αντίθεση στον Διόνυσο. Αρχικά, ο Έσδρας εστίασε στην τήρηση θρησκευτικών εορτών, θέτοντας σε κίνδυνο την υιοθέτηση διονυσιακών εορτασμών. Η εστίαση σε ιουδαϊκές εορτές και η απαγόρευση συμμετοχής σε ξένες τελετές πιθανότατα φανερώνει την πρόθεση του Έσδρα να διαχωρίσει τους Ιουδαίους από διονυσιακές πρακτικές. Η αυστηρή τήρηση του ιουδαϊκού νόμου ίσως σχετίζεται με την αποφυγή μέθης, βασικού στοιχείου διονυσιακών τελετών. Η αποχή από αλκοόλ ίσως ερμηνευτεί ως αντίθεση στην ακολασία και την έκσταση που συνδέονται με τον θεό Διόνυσο. Η ιουδαϊκή ηθική έρχεται σε αντίθεση με την ακολασία και την έκσταση που συνδέονται με τον Διόνυσο. Η ιουδαϊκή πίστη εστιάζει στην αυτοσυγκράτηση και την ηθική ακεραιότητα, στοιχεία που έρχονται σε αντίθεση με τις διονυσιακές τελετές ¹⁸¹.

Η ερμηνεία των θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων του Έσδρα φέρνει στο προσκήνιο διάφορες προσεγγίσεις: Ορισμένοι μελετητές ερμηνεύουν τις μεταρρυθμίσεις ως συνδυασμένη αντίσταση στον ελληνισμό και τον θεό Διόνυσο. Η επιβολή του ιουδαϊκού νόμου, η απαγόρευση των μικτών γάμων και η εστίαση σε ιουδαϊκές εορτές ίσως φανερώνουν την πρόθεση του Έσδρα να διαχωρίσει τους Ιουδαίους από ελληνικές επιρροές, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου. Άλλοι ερευνητές εστιάζουν στην ερμηνεία των μεταρρυθμίσεων ως θρησκευτικής αναζωπύρωσης. Η αυστηρή τήρηση του ιουδαϊκού νόμου ίσως ερμηνευτεί ως προσπάθεια ενίσχυσης της ιουδαϊκής πίστης μετά την επιστροφή από την αιχμαλωσία, με στόχο την αποφυγή ξένων επιρροών και την ανανέωση της θρησκευτικής ταυτότητας ¹⁸².

Τέλος, οι μεταρρυθμίσεις ίσως ερμηνευτούν ως πολιτική κίνηση. Ο Έσδρας ίσως θέλησε να διατηρήσει την ιουδαϊκή αυτονομία και να αποφύγει την αφομοίωση στον ελληνικό πολιτισμό. Η επιβολή του ιουδαϊκού νόμου ίσως φανερώνει την προσπάθεια δημιουργίας μίας ισχυρής ιουδαϊκής κοινότητας με σαφή όρια και ξεχωριστή ταυτότητα.

Η ερμηνεία των μεταρρυθμίσεων του Έσδρα παραμένει ανοιχτή σε διάφορες ερμηνείες. Η μελέτη των μεταρρυθμίσεων ρίχνει φως στις θρησκευτικές, πολιτικές

¹⁸¹ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*. σ.120-125

¹⁸² Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.241-252

και κοινωνικές συνθήκες της εποχής, φέρνοντας στο προσκήνιο ερωτήματα για την ιουδαϊκή ταυτότητα, την αντίσταση στην αφομοίωση και τις σχέσεις με τους Έλληνες

183

Οι θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις του Έσδρα φέρουν πολλαπλές ερμηνείες. Αντίθεση στον ελληνισμό, αντίθεση στον Διόνυσο, θρησκευτική αναζωπύρωση ή πολιτική κίνηση, οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν σημείο ερμηνευτικής διαμάχης ¹⁸⁴. Η μελέτη των μεταρρυθμίσεων ρίχνει φως στις θρησκευτικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής, φέρνοντας στο προσκήνιο ερωτήματα για την ιουδαϊκή ταυτότητα, την αντίσταση στην αφομοίωση και τις σχέσεις με τους Έλληνες.

Ιστορικό πλαίσιο: Η Περσία και η θρησκευτική ανοχή.

Η επιστροφή των Ιουδαίων από την αιχμαλωσία στην Βαβυλώνα (538 π.Χ.) έλαβε χώρα υπό την πανίσχυρη Περσική αυτοκρατορία. Η θρησκευτική ανοχή που χαρακτήριζε την αυτοκρατορία επέτρεψε στους Ιουδαίους να ανοικοδομήσουν τον Ναό στην Ιερουσαλήμ και να αναβιώσουν την θρησκευτική τους ζωή, θέτοντας τα θεμέλια για μια νέα εποχή ¹⁸⁵.

Τα βιβλία Α' και Β' Έσδρα αντικατοπτρίζουν αυτή την ιστορική περίοδο, καταγράφοντας τις προσπάθειες ανοικοδόμησης, τις θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις και τις κοινωνικές προκλήσεις που αντιμετώπισαν οι Ιουδαίοι μετά την επιστροφή

186

Ο Κύρος ο Μέγας άνοιξε τον δρόμο, επιτρέποντας στους Ιουδαίους να επιστρέψουν και να ανοικοδομήσουν τον Ναό. Ο Δαρείος Α' χρηματοδότησε την ανοικοδόμηση και βοήθησε στην οργάνωση της ιουδαϊκής κοινότητας, ενισχύοντας την ταυτότητά τους. Ο Αρταξέρξης Α' χορήγησε κρασί για θυσίες και συνέβαλε στην υλοποίηση θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων, διατηρώντας παράλληλα τον σεβασμό προς τις ιουδαϊκές ιδιαιτερότητες ¹⁸⁷.

Η φιλόδοξη πολιτική της Περσικής αυτοκρατορίας δημιούργησε ένα ευνοϊκό περιβάλλον για τους Ιουδαίους, επιτρέποντάς τους να ανοικοδομήσουν την θρησκευτική τους ζωή και να διατηρήσουν την ταυτότητά τους. Η υποστήριξη των

¹⁸³ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.241-252

¹⁸⁴ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*.σ.120-125

¹⁸⁵ Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible (2nd ed.)*. σ.104

¹⁸⁶ Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible (2nd ed.)*. σ.104

¹⁸⁷ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.125

Περσών βασιλέων υπήρξε καθοριστική για την αναζωογόνηση της ιουδαϊκής κοινότητας μετά την επιστροφή από την αιχμαλωσία στην Βαβυλώνα ¹⁸⁸.

Η θρησκευτική ανοχή της Περσικής αυτοκρατορίας άφησε ένα διαχρονικό στίγμα στην ιστορία των Ιουδαίων. Η υποστήριξη και η ανοχή δημιούργησαν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την αναβίωση της θρησκευτικής τους ζωής, την διατήρηση της ιουδαϊκής ταυτότητας και την ειρηνική συνύπαρξη με τους Πέρσες ¹⁸⁹.

Η θρησκευτική ανοχή της Περσίας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επιστροφή των Ιουδαίων από την αιχμαλωσία και στην διατήρηση της ιουδαϊκής ταυτότητας. Η πολιτική αυτή δημιούργησε κλίμα ειρηνικής συνύπαρξης και βοήθησε στην ανοικοδόμηση του Ναού και στη θρησκευτική αναζωπύρωση ¹⁹⁰.

3.4.4. Το βιβλίο του Νεεμία

Ο Νεεμίας και η ανοικοδόμηση της Ιερουσαλήμ: Σύγκρουση με ελληνικές επιρροές:

Ο Νεεμίας, αξιωματούχος στην αυλή του Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη Α', ηγήθηκε της ανοικοδόμησης των τειχών της Ιερουσαλήμ μετά την επιστροφή των Ιουδαίων από την αιχμαλωσία στην Βαβυλώνα. Η ηγεσία του φέρει ερωτήματα, όπως: Στόχευε στην αποτροπή ελληνικών επιρροών;

Ο Νεεμίας, ηγεμόνας της Ιουδαίας τον 5ο αιώνα π.Χ., βρέθηκε αντιμέτωπος με μια σειρά προκλήσεων, με κυρίαρχη την απειλή της αφομοίωσης από τον ελληνικό πολιτισμό. Η εχθρότητα από γειτονικές φυλές, πιθανότατα επηρεασμένες από ελληνικές πολιτικές, δυσχέραινε ακόμα περισσότερο την κατάσταση ¹⁹¹.

Ο Νεεμίας αντιτάχθηκε σθεναρά στους γάμους Ιουδαίων με εθνικούς, θέλοντας να διατηρήσει την ιουδαϊκή καθαρότητα και να αποτρέψει την υιοθέτηση ελληνικών εθίμων. Η τήρηση του Σαββάτου και η γλώσσα αποτελούσαν σημεία τριβής, καθώς ορισμένοι Ιουδαίοι άρχισαν να υιοθετούν ελληνικές συνήθειες (Νεεμ, 5,1-13) :

¹⁸⁸ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*.σ.120-125

¹⁸⁹ Hadas, (1959). *Hellenistic culture: Fusion and diffusion*. σ.24-25

¹⁹⁰ Sacchi, (2004). *Jewish religion in the Second Temple period*. σ.22

¹⁹¹ Burkert, (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical (J. Raffan, Trans.)*.σ. 174-180

Νεεμ. 5,1 «Μεγάλη όμως κατακραυγή των ανδρών και των γυναικών ηγέρθη εναντίον μερικών εκ των αδελφών των των Ιουδαίων».

Νεεμ. 5,2 «Μεταξύ αυτών ήσαν και μερικοί οι οποίοι έλεγαν· “Με τους υιούς και τας θυγατέρας μας ημείς είμεθα πολλοί εις εκάστην οικογένειαν. Έχομεν ανάγκην από ψωμί, δια να φάγωμεν και να ζήσωμεν».

Νεεμ. 5,3 «Υπήρξαν δε και μερικοί άλλοι οι οποίοι έλεγαν· “Είμεθα πρόθυμοι να υποθηκεύσωμεν τους αγρούς μας και τους αμπελώνας μας και τα σπίτια μας δια να λάβωμεν σίτον, να φάγωμεν και να ζήσωμεν».

Νεεμ. 5,4«Και μερικοί έλεγαν· δια να καταβάλωμεν τον βασιλικόν φόρον εδανείσθημεν χρήματα με υποθήκην των αγρών μας, των αμπελώνων μας, των σπιτιών μας».

Νεεμ. 5,5 «Και τώρα έχομεν όλοι συγγένειαν αίματος μεταξύ μας. Η σαρξ των αδελφών μας, οι οποίοι σήμερα μας καταδυναστεύουν, είναι σαρξ ιδική μας· όπως επίσης τα παιδιά αυτών είναι και ιδικά μας παιδιά. Ιδού όμως ότι ημείς ένεκα των χρεών, που έχομεν συνάψει, παρεδώσαμεν εις αυτούς τα παιδιά μας δούλους και τας θυγατέρας μας ως δούλας. Δεν έχομεν δε την δύναμιν να τους απελευθερώσωμεν, διότι οι αγροί μας και τα αμπέλια μας ανήκουν στους πλουσίους δανειστάς μας”.

Νεεμ. 5,6 «Όταν ήκουσα την κραυγήν των και τους παραπονετικούς αυτούς λόγους των, ελυπήθην πάρα πολύ.

Νεεμ. 5,7 «Αφού ενδομύχως ηρεύνησα και εμελέτησα το ζήτημά των, επιλονείκησα και επιτίμησα τους πλουσίους και τους ο έχοντας Ιουδαίους και είπα προς αυτούς· “σεις, λοιπόν, δανείζετε τους αδελφούς σας και απαιτείτε με σκληρότητα να σας πληρώνουν υπερόγκους τόκους; Προς τακτοποίησιν δε του ζητήματος αυτού έκαμα μεγάλην συγκέντρωσιν από τους Ιουδαίους»

Νεεμ. 5,8 «και είπα προς αυτούς· “Ημείς εξηγοράσαμεν και απελάβομεν ελευθέρους τους αδελφούς μας από τα έθνη, εις τα οποία είχαν πωληθή και προσεφέραμεν ο καθένας το κατά δύναμιν δια την απελευθέρωσίν των. Και σεις τώρα πωλείτε τους αδελφούς σας, και αυτοί δια τα χρέη των θα παραδίδονται ως δούλοι εις σας;” Οι Ιουδαίοι όταν ήκουσαν αυτά εσίγησον διότι δεν ευρήκαν λόγους να απαντήσουν».

Νεεμ. 5,9 «Εγώ προσέθεσα τότε· “Δεν είναι καθόλου καλή η πράξις αυτή, που σεις κάμνετε. Μαθετε ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος παρά μονάχα ο φόβος του Θεού μας, δια να αποφύγετε τον χλευασμόν από τα ειδωλολατρικά έθνη και τους εχθρούς μας».

Νεεμ. 5,10 «Εγώ, οι αδελφοί μου, και οι γνωστοί μου edώσαμεν δάνεια, χρήματα και σίτον στους αδελφούς μας. Παραιτούμεθα από κάθε απαίτησιν καταβολής του χρέους τούτου».

Νεεμ. 5,11 «Αποδώσατε, λοιπόν, και σεις αμέσως τα χωράφια των, τα αμπέλια των, τα ληοστάσια των και τας οικίας των. Και από τα χρήματα, τιμήν του σίτου, του οίνου και του ελαίου, επιστρέψατε εις αυτούς ο,τι επήρατε ως τόκον».

Νεεμ. 5,12 «Οι Ιουδαίοι απήντησαν· “Θα αποδώσωμεν όσα ελάβομεν από αυτούς και δεν θα ζητήσωμεν πλέον τίποτε από αυτά. Θα πράζωμεν, όπως συ μας λέγεις”. Εκάλεσα τότε τους ιερείς και τους ώρκισα να πράξουν σύμφωνα με την υπόσχεσιν αυτήν».

Νεεμ. 5,13 «Ετίναξα τότε το επανωφόρι μου και είπα· “Ετσι κάθε άνδρα ο οποίος τυχόν θα παραβή την υπόσχεσίν του, έτσι ας τον εκτινάξη ο Θεός από το σπίτι του, από τον κόπον του και θα είναι έξω πεταμένος και άδειος”. Είπε δε ολόκληρος η συγκέντρωσις· Αμήν· και εδοξολόγησαν τον Κυριον και ο λαός έπραξε σύμφωνα με την υπόσχεσιν αυτήν» (Νεεμ, 5,1-13).

Παράλληλα, ο Νεεμίας κατηγορούσε ορισμένους Ιουδαίους για ακολασία και μέθη, συμπεριφορές που πιθανώς συνδέονται με διονυσιακές πρακτικές. Η ιουδαϊκή ηθική, με έμφαση στην αυτοσυγκράτηση και την εγκράτεια, έρχονταν σε ευθεία αντίθεση με την έκσταση και την ακολασία που συνδέονταν με τον θεό Διόνυσο.

Η ερμηνεία της ηγεσίας του Νεεμίας φέρει πολλαπλές ερμηνείες. Ορισμένοι μελετητές την ερμηνεύουν ως μια προσπάθεια αντίστασης στις ελληνικές επιρροές και στις διονυσιακές πρακτικές. Άλλοι εστιάζουν στην θρησκευτική αναζωπύρωση που ο Νεεμίας ήθελε να φέρει, ενώ μία τρίτη ερμηνεία εστιάζει στην πολιτική διάσταση, με στόχο την ενίσχυση της ιουδαϊκής αυτονομίας (Νεεμίας, 9,32-38):

Νεεμ. 9,32 «Και τώρα συ, ο Θεός ημών, ο παντοδύναμος, ο μέγας, ο κραταιός και φοβερός, ο οποίος τηρείς την υπόσχεσίν σου και παρέχστο έλεός σου, ας μη θεωρηθούν ενώπιόν σου μικραί και ασήμαντοι αι ταλαιπωρίαί και αι περιπέτειαι, αι οποίαι ευρήκαν ημάς και τους βασιλείς μας και τους άρχοντας μας και τους ιερείς μας και τους προφήτας μας και τους πατέρας μας και όλον τον λαόν, από της εποχής των βασιλέων της Ασσυρίας μέχρι και της ημέρας αυτής».

Νεεμ. 9,33 «Συ, κατά λόγον δικαιοσύνης, επέτρεψας να πέσουν επάνω μας όλαι αυταί αι συμφοραί, που μας ευρήκαν, και ορθώς ενήργησες, διότι ημείς ημαρτήσαμεν».

Νεεμ. 9,34 «Οι βασιλείς μας και οι άρχοντές μας και οι ιερείς μας και οι πατέρες μας δεν ετήρησαν τον νόμον σου και δεν έδωσαν προσοχήν εις τας εντολάς σου, δια τας οποίας και ζωηρώς διεμαρτυρήθης εναντίον των».

Νεεμ. 9,35 «Διότι αυτοί δεν σε υπηρέτησαν και δεν απεμακρύνθησαν από τας πονηράς των πράξεις και συνηθείας, μολονότι συ εχάρισες εις αυτούς την βασιλείαν, και έδειξες την άπειρόν σου καλωσύνην με το να χαρίσης εις αυτούς εκτεταμένην και πλουσίαν χώραν».

Νεεμ. 9,36 «Ιδού όμως ότι σήμερα είμεθα δούλοι. Είμεθα δούλοι επάνω ακριβώς εις την χώραν αυτήν, την οποίαν έδωσες στους προγόνους μας να τρώγουν τους καρπούς της και να απολαμβάνουν τα αγαθά της».

Νεεμ. 9,37 «Και ιδού σήμερα, ότι οι άφθονοι αυτής καρποί είναι υπό την εξουσίαν των βασιλέων, στους οποίους μας παρέδωσες εξ αιτίας των αμαρτιών μας και οι οποίοι εξουσιάζουν τα σώματά μας και τα ζώα μας, όπως αυτοί θέλουν. Ευρισκόμεθα σήμερα εις μεγάλην θλίψιν».

Νεεμ. 9,38 «Αλλά ιδού, ότι ημείς σήμερα ομολογούμεν και γράφομεν την ιεράν ημών πίστιν, την οποίαν επισφραγίζουν με την υπογραφήν των οι άρχοντές μας, οι Λευίται μας, οι ιερείς μας»(Νεεμίας, 9,32-38).

Συνεπώς, η ηγεσία του Νεεμία αποτελεί ένα πεδίο ερμηνευτικής διαμάχης, με τις διάφορες προσεγγίσεις να φωτίζουν διαφορετικές πτυχές της ιστορικής πραγματικότητας.

Θρησκευτική ανανέωση και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις: Αντιθέσεις στον θεό Διόνυσο:

Ο Νεεμίας, ηγούμενος της Ιερουσαλήμ μετά την επιστροφή από την αιχμαλωσία, ηγήθηκε μίας περιόδου ριζικών αλλαγών. Στόχος του ήταν η αναζωογόνηση της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής του Ιουδαϊκού λαού.

Στο πλαίσιο της θρησκευτικής αναζωπύρωσης επέβαλε αυστηρή τήρηση του ιουδαϊκού νόμου, ηγήθηκε της ανοικοδόμησης του Ναού, συμβάλλοντας στη θρησκευτική αναζωπύρωση. Επιπλέον, ενθάρρυνε την τήρηση θρησκευτικών εορτών, ενισχύοντας την θρησκευτική ταυτότητα ¹⁹².

¹⁹² Meyers, (1991). Nehemiah. *The Anchor Bible Commentary*.σ. 12-14

Στο πλαίσιο των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων απαγόρευσε τους γάμους με εθνικούς, θέλοντας να διατηρήσει την ιουδαϊκή καθαρότητα και να αποφύγει την υιοθέτηση ξένων εθίμων. Προώθησε την κοινωνική δικαιοσύνη, καταπολεμώντας την τοκογλυφία και την εκμετάλλευση. Έλαβε μέτρα για την ενίσχυση της ομοιογένειας και της αυτονομίας της ιουδαϊκής κοινότητας.

Η δράση του Νεεμία μπορεί να ερμηνευτεί ως συνδυασμός θρησκευτικής ανανέωσης, κοινωνικών μεταρρυθμίσεων και αντίθεσης σε ξένες επιρροές, συμπεριλαμβανομένων διονυσιακών πρακτικών. Άλλοι μελετητές εστιάζουν αρχικά στην πολιτική διάσταση, με στόχο την ενίσχυση της ιουδαϊκής αυτονομίας. Μία τρίτη ερμηνεία εστιάζει στην κοινωνική μεταρρύθμιση, με στόχο την ενίσχυση της ιουδαϊκής κοινότητας ¹⁹³.

Η δράση του Νεεμία φέρει, λοιπόν, πολλαπλές ερμηνείες. Θρησκευτική αναζωπύρωση, κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, αντίθεση σε ξένες επιρροές, πολιτική κίνηση ή κοινωνική μεταρρύθμιση, η δράση του Νεεμία αποτελεί σημείο ερμηνευτικής διαμάχης.

Ερμηνευτικές προσεγγίσεις: Πολιτική ηγεσία, θρησκευτική ταυτότητα και εθνική ανεξαρτησία.

Ο Νεεμίας, ηγούμενος της Ιερουσαλήμ μετά την επιστροφή από την αιχμαλωσία, άφησε το στίγμα του με την ανοικοδόμηση τειχών, θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνικές αλλαγές. Η ερμηνεία της ηγεσίας του φέρει ερωτήματα: Πώς ερμηνεύεται η δράση του;

Η ηγεσία του Νεεμία συνδέεται άμεσα με την ενίσχυση της άμυνας της Ιερουσαλήμ, συμβάλλοντας στην αυτονομία της ιουδαϊκής κοινότητας. Ο Νεεμίας επέδειξε αξιοσημείωτες διοικητικές ικανότητες οργανώνοντας την εργασία και διαχειριζόμενος αποτελεσματικά τους διαθέσιμους πόρους. Ηγήθηκε διαπραγματεύσεων με γειτονικές φυλές, διασφαλίζοντας την ειρηνική συνύπαρξη και αποτρέποντας πιθανές συγκρούσεις. Ο Νεεμίας επέβαλε αυστηρή τήρηση του ιουδαϊκού νόμου, θέλοντας να ενισχύσει την πίστη και να διαχωρίσει τους Ιουδαίους από τους γειτονικούς λαούς. Ηγήθηκε της ανοικοδόμησης του Ναού, συμβάλλοντας στην θρησκευτική αναζωπύρωση και ενδυνάμωση της θρησκευτικής συνείδησης.

¹⁹³ Sacks, (2003). Dionysus and the Maccabees: Religious identity and cultural exchange in Hellenistic Egypt. σ.103,104

Ενθάρρυνε την τήρηση θρησκευτικών εορτών, ενισχύοντας την θρησκευτική ταυτότητα και το αίσθημα κοινότητας ¹⁹⁴.

Επιπλέον, ο Νεεμίας έλαβε μέτρα για την ενίσχυση της ομοιογένειας και της αυτονομίας της ιουδαϊκής κοινότητας, θέτοντας τα θεμέλια για μελλοντική ανεξαρτησία. Η εστίαση του Νεεμιά στην τήρηση του ιουδαϊκού νόμου ίσως ερμηνευτεί και ως αντίθεση σε ξένες επιρροές και πολιτισμικό αφομοίωση. Η δράση του Νεεμιά ίσως ερμηνευτεί ως προσπάθεια διατήρησης της ιουδαϊκής κληρονομιάς, της εθνικής ταυτότητας και της πολιτιστικής αυτονομίας ¹⁹⁵.

Ο Νεεμίας, διοικητής της Ιουδαίας τον 5ο αιώνα π.Χ., άφησε το στίγμα του σε πολλούς τομείς. Η δράση του αγγίζει πολιτική ηγεσία, θρησκευτική ανανέωση και αγώνες για εθνική ανεξαρτησία ¹⁹⁶. Ως διοικητής, ηγήθηκε της ανοικοδόμησης των τειχών της Ιερουσαλήμ, ενισχύοντας την ασφάλεια και την αυτονομία της ιουδαϊκής κοινότητας. Η διοικητική του ικανότητα και ο ρεαλισμός του βοήθησαν στην ανάπτυξη της Ιουδαίας και στην εξασφάλιση εύνοιας από τους Πέρσες.

Παράλληλα, ηγήθηκε θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων, προωθώντας την τήρηση του Μωσαϊκού Νόμου και την αναζωογόνηση της θρησκευτικής πίστης. Η θρησκευτική ανανέωση λειτούργησε ως ενοποιητικό στοιχείο για την ιουδαϊκή κοινότητα και ενίσχυσε την εθνική ταυτότητα. Επιπλέον, επεδίωξε την αυτονομία της Ιουδαίας και την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης, θέτοντας τα θεμέλια για μελλοντικές προσπάθειες για εθνική ανεξαρτησία ¹⁹⁷.

Συνολικά, η ηγεσία του Νεεμιά δεν μπορεί να κατηγοριοποιηθεί εύκολα. Συνδυάζει στοιχεία πολιτικής, θρησκευτικής και εθνικής ηγεσίας, δημιουργώντας ένα πολυσύνθετο και αμφιλεγόμενο πρότυπο.

3.4.5. Συμπέρασμα αναφορικά με τα Βιβλία της Παλαιάς

Διαθήκης

Εξερευνώντας τον θεό Διόνυσο στην ανωτέρω ανάλυση των υπομνημάτων απαντώνται κριτικά τα εξής λεπτά ζητήματα:

¹⁹⁴ Hadas, (1959). *Hellenistic culture: Fusion and diffusion*. σ.24-25

¹⁹⁵ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.241-252

¹⁹⁶ Hadas, (1959). *Hellenistic culture: Fusion and diffusion*. σ.24-25

¹⁹⁷ Gruenwald, (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*. σ.120-125

Με ποιον τρόπο αντιμετωπιζόταν ο θεός Διόνυσος από την Ιουδαϊκή θρησκεία;

Εάν λάβουμε υπόψη μας ότι ο ελληνικός πολιτισμός διαμόρφωσε σε ένα μεγάλο βαθμό την ιστορία του ιουδαϊκού λαού θα λέγαμε ότι το ελληνικό πνεύμα επέδρασε στη ζωή των λαών που κατέκτησε ο Μέγας Αλέξανδρος. Οι λαοί αυτοί μεταξύ των οποίων και οι Ιουδαίοι διαποτίστηκαν από τον πολιτισμό της Ελλάδας. Αυτή η πολιτιστική επέκταση σε λαούς μη ελληνικούς είναι κύριο φαινόμενο της ελληνιστικής περιόδου. Ετυμολογικά, παράγεται από το ρήμα «ἐλληνίζειν», που σημαίνει, να ζει κανείς, να σκέφτεται και να αισθάνεται όμοια με τους Έλληνες, όπως άλλωστε φαίνεται και από την κατάληξη -ζειν.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτής της πολιτιστικής επέκτασης του ελληνισμού εισέρχεται και η λατρεία του θεού Διονύσου στην ιουδαϊκή θρησκεία. Προκύπτει λοιπόν βάσει των παραπάνω αναφορών ότι οι ιουδαϊκές πηγές, κυρίως η Παλαιά Διαθήκη, έχουν πολλές αναφορές στην Αίγυπτο και τους Φαραώ της, καθώς και στη λατρεία τους, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης του Διονύσου.

Ένα βασικό θέμα για το οποίο μιλά η Παλαιά Διαθήκη όσον αφορά την Αίγυπτο είναι η έξοδος των Ιουδαίων από αυτή με τη βοήθεια του ενός και μοναδικού Θεού, του Θεού του Ισραήλ: Δευτερ, 6, 20-23 *«Όταν αργότερα ο γιος σου θα σε ρωτήσει, λέγοντας: Τι [σημαίνουν] τα μαρτύρια, και τα διατάγματα, και οι κρίσεις, που ο Κύριος ο Θεός μας πρόσταξε σε σας; Τότε, θα πεις στον γιο σου: Ήμασταν δούλοι τού Φαραώ στην Αίγυπτο, και ο Κύριος μας έβγαλε από την Αίγυπτο με δυνατό χέρι· και ο Κύριος έδειξε σημεία και τέρατα, μεγάλα και δεινά, ενάντια στην Αίγυπτο, ενάντια στον Φαραώ, και ενάντια στο παλάτι του, μπροστά στα μάτια μας· και μας έβγαλε από εκεί, για να μας φέρει μέσα, [και] να μας δώσει τη γη, που ορκίστηκε στους πατέρες μας»* (Δευτερ, 6, 20-23).

Η Ιουδαϊκή κοινότητα στην Αίγυπτο, είναι μια εμπειρία όπου οι άνθρωποι ήταν ενωμένοι στις εκκλησίες και στις θρησκευτικές κοινότητες, οργανωμένοι ως μια πολιτική κοινότητα. Ωστόσο, αυτό το γεγονός πάντοτε ήταν αναπόφευκτο, δηλαδή να γίνονται επαφές μεταξύ των αρχηγών των εκκλησιών και του πολιτικού ηγέτη του κράτους στο οποίο ζουν με αντιπροσώπους τους και οι δύο πλευρές θα πρέπει να θέτουν τις σχετικές ερωτήσεις μεταξύ τους ¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Κουσουλής, (2016). *Αρχαία Αίγυπτος και ο Κόσμος της Ελληνικής Αρχαιότητας*. σ.67

Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας συμπεριφοράς μπορεί ήδη να παρατηρηθεί στους προχριστιανικούς χρόνους σε σχέση με τους Ιουδαίους αρχιερείς προς τους βασιλείς των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών. Στην ραββινική λογοτεχνία συναντάμε τον ιερέα Jaddua με τον Αλέξανδρο ο οποίος δέχθηκε να ζει σύμφωνα με τους χριστιανικούς νόμους. Το Τάλμουδ μιλά για συνάντηση του βασιλιά και του αρχιερέα. Ο αρχιερέας επισκέπτεται τον βασιλιά και προσπαθεί να ρυθμίσει την σχέση της εβραϊκής κοινότητας με τον βασιλιά ως νέα κρατική εξουσία και σε αυτή την συνάντηση επιβεβαιώνει το δικαίωμα των Ιουδαίων να τους επιτρέπεται να εγκαταστήσουν την ζωή τους με τους δικούς τους νόμους ¹⁹⁹.

Ωστόσο, πολλά έχουν ειπωθεί και για τη συμπεριφορά των Ιουδαίων μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου διότι ο ελληνικός πολιτισμός βρίσκεται σε αντιπαράθεση με τη θρησκευτική πίστη τους. Παρατηρείται μία άρνηση στη λατρεία του θεού Διονύσου. Ο ιερέας Ονίας Ι έρχεται σε επαφή με τον βασιλιά Α' της Σπάρτης, μια επαφή που μπορεί να εξηγηθεί μόνο με βάση τα κοινά πολιτικά συμφέροντα με τους διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου. Από την άλλη υπάρχει ο αρχιερέας Εζεκίας, όπως αναφέρεται στον Ιώσηππο, ο οποίος ζήτησε από τον Πτολεμαίο Ι Σωτήρα να τον συνοδεύσει στην Αίγυπτο για να συμμετάσχει στην διοίκηση της αυτοκρατορίας και να συνδεθεί ιστορικά με το πρόσωπο ενός Εβραίου αρχιερέα ²⁰⁰.

Ο Εζεκίας είναι ο τελευταίος κυβερνήτης του Ιούδα από την εποχή της Περσικής κυριαρχίας. Η επιθυμία του να μπορέσει να συνοδεύσει τον Πτολεμαίο Ι Σωτήρα στην Αίγυπτο εξηγείται και από τον πόλεμο του 315 π.Χ. του Πτολεμαίου Ι εναντίον του Αντίγονου. Ο Ιώσηππος με βάση τον Ιστορικό και γεωγράφο Αγαθαρχίδα τον Κνίδιο μιλά για την κατάληψη της Ιερουσαλήμ και την απομάκρυνση των Ιουδαίων στην Αίγυπτο από τον Πτολεμαίο Ι Σωτήρα. Το 301 π.Χ. μετά τις προσπάθειες του Πτολεμαίου Ι Σωτήρα να καταλάβει την Κοίλη Συρία τα σύνορα με την αυτοκρατορία των Σελευκιδών ²⁰¹.

Ο Ben Sira καταγγέλλει όσους πέφτουν από την δικαιοσύνη, τυραννούν τους φτωχούς και εγκαταλείπουν τον φόβο του Κυρίου ή τις διδασκαλίες του νόμου. Αλλά

¹⁹⁹ Κουσουλής, (2016). *Αρχαία Αίγυπτος και ο Κόσμος της Ελληνικής Αρχαιότητας*. σ.67

²⁰⁰ Haguel, (2017). *Basic Principles of Judaism - Common Values with Christianity revised*. σ.93

²⁰¹ Haguel, (2017). *Basic Principles of Judaism - Common Values with Christianity revised*. σ.93

δεν έρχεται σε αντίθεση με τους Ιουδαίους και τους Έλληνες και κανένας δεν μπορεί να διακρίνει ένα τέτοιο αγώνα στο βιβλίο του Δανιήλ, το οποίο γράφτηκε την εποχή της Μακκαβαϊκής εξέγερσης. Τα αποκαλυπτικά οράματα αναδεικνύουν διαμάχες μεταξύ των ελληνιστικών δυνάμεων και προβλέπουν την παράδοση των Ιουδαίων από τον ξένο κατακτητή, αλλά δεν υπάρχει πολιτιστικός ανταγωνισμός μεταξύ των Ιουδαίων²⁰².

Στην πραγματικότητα ούτε οι Μακκαβαίοι II αντιπαραθέτουν τους όρους «Ιουδαϊσμός» και «Ελληνισμός» ή τις εκφράζουν ως ανταγωνιστικά επίθετα. Η προσαρμογή στον ελληνικό πολιτισμό δεν απαιτούσε συμβιβασμό με τις εβραϊκές εντολές. Το ελληνικό Γυμνάσιο εισήχθη στην Ιερουσαλήμ από Ιουδαίο αρχιερέα. Άλλοι ιερείς πήγαινα σε αγώνες πάλης στην παλαίστρα. Η ιδέα μιας ανεπανόρθωτης πολιτιστικής σύγκρουσης έπρεπε να εγκαταλειφθεί ²⁰³.

Με ποιον τρόπο θα μπορούσε να ερμηνευτεί κάθε πιθανή αναφορά προς τον θεό Διόνυσο;

Σύμφωνα με την παράδοση, οι Ιουδαίοι και οι Σπαρτιάτες προέρχονται από τον Αβραάμ. Μια αλληλογραφία αποτελούμενη από τρεις επιστολές καταγράφηκε στο πρώτο βιβλίο των Μακκαβαίων και αναπαράχθηκε σε μια παραλλαγή του Ιώσηππου, αποτελώντας έτσι κεντρική μαρτυρία. Η ανταλλαγή ξεκίνησε από το βασιλιά Άρεω στον Ιουδαίο αρχιερέα Ονία αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Ο Άρεως διακήρυξε τον δεσμό μεταξύ των δύο ανθρώπων που προέρχονται από τον κοινό πρόγονο του Αβραάμ²⁰⁴.

Πάνω από έναν αιώνα αργότερα ο ηγέτης των Μακκαβαίων Ιωνάθαν, διάδοχος του Ιούδα, επανέλαβε τις σχέσεις με την Σπάρτη απευθυνόμενος στους Λακεδαιμόνιους ως αδελφούς και ανανεώνοντας τις σχέσεις φιλίας μεταξύ των λαών. Από τον Ιωνάθαν, οι απεσταλμένοι από το κράτος τους έφτασαν στην Ιερουσαλήμ και χαιρέτησαν τους Ιουδαίους ως αδελφούς ²⁰⁵.

Παρ' όλα αυτά κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σε πολλές περιοχές, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή

²⁰² Le Goff, (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε).σ.35

²⁰³ Le Goff, (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε).σ.35

²⁰⁴ Le Goff, (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε).σ.35

²⁰⁵ Le Goff, (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε).σ.35

αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι. Η επέκταση αυτή επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι στην Παλαιά Διαθήκη υπάρχουν πολλές αναφορές στον Διόνυσο και στη λατρεία του κατά την εποχή εκείνη. Οι περισσότερες από τις αναφορές αυτές βρίσκονται στο Δευτερονόμιο, ένα από τα βιβλία της Πεντατεύχου ²⁰⁶.

Στην Παλαιά Διαθήκη και γενικότερα, στην ιουδαϊκή θρησκεία, όπως άλλωστε, συμβαίνει και με όλες τις μονοθεϊστικές θρησκείες, οι επιδράσεις από άλλες θρησκείες θεωρούνται επικίνδυνες και ανήθικες, έτσι, απαγορεύονται από τον θεϊκό νόμο, ο οποίος διδάσκει συγκεκριμένο δογματικό προσανατολισμό. Ο ισχυρισμός αυτός επιβεβαιώνεται και από το παρακάτω απόσπασμα από το (Δευτερ 6, 12-15): *«πρόσεχε στον εαυτό σου, μήπως και λησμονήσεις τον Κύριο, που σε έβγαλε από τη γη τής Αιγύπτου, από οίκο δουλείας. Τον Κύριο τον Θεό σου θα φοβάσαι, κι αυτόν θα λατρεύεις, και στο όνομά του θα ορκίζεσαι. Δεν θα πάτε πίσω από άλλους θεούς, από τους θεούς των εθνών, που σας περικυκλώνουν, (επειδή, ο Κύριος ο Θεός σου [είναι] ανάμεσά σου Θεός ζηλότυπος), για να μη εξαφθεί ο θυμός τού Κυρίου τού Θεού σου εναντίον σου, και σε εξολοθρεύσει από το πρόσωπο της γης»* (Δευτερ 6, 2-15).

Παρότι δεν υπάρχουν σαφείς αναφορές στον Διόνυσο στα παραπάνω κείμενα, παρατηρούμε ότι εντοπίζονται έμμεσες σε διονυσιακές πρακτικές, όπως η μέθη και η ακολασία, οι οποίες καταπολεμούνται. Η ιουδαϊκή ηθική, εστιασμένη στην αυτοσυγκράτηση και την εγκράτεια, έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την ακολασία και την έκσταση που συνδέονται με τον θεό Διόνυσο ²⁰⁷. Αναφορικά με τον ιουδαϊσμό και τις διονυσιακές πρακτικές ο Τρεμπέλας²⁰⁸ τις προσεγγίζει ως ειδωλολατρικές επιδράσεις: *Πρβλ., Αυτόθι, σελ. 89: «...αι δευτερεύουσαι και λεπτομερειακάί αύται επιδράσεις κατ' ουδέν θίξασαι το αρχέγονον πνεύμα και τας θεμελιώδεις γραμμάς της χριστιανικής λατρείας, αφήκαν αυτήν κατ' ουσίαν ανέπαφον και αμετάβλητον ως αύτη είχε διαμορφωθή εν τω μέσω του Ιουδαϊκού περιβάλλοντος της πρώτης Εκκλησίας, το οποίον υψούτο ως αδιαπέραστον τείχος εις πάσαν ειδωλολατρικήν διείσδυσιν, ικανήν να επιδράση οπωσδήποτε εις την λατρείαν των οπαδών του Ιησού Χριστού, οίτινες επί αρκετά εν τη αρχή έτη προήρχοντο εκ των τρεφόντων αδιάλλακτον μίσος προς παν ό,τι ειδωλολατρικόν απογόνων του Ισραήλ»*.

²⁰⁶ Montanari, (2008). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. Δ. Ιακώβ & Α. Ρεγκάκος (επιμ.). σ.61

²⁰⁷ Berlin & Brettler, (2014). *The Jewish Study Bible* (2nd ed.). σ.104

²⁰⁸ Τρεμπέλας, (1952). *Αρχαί και χαρακτήρ της χριστιανικής λατρείας*. σ.81-112

Αναφέρει ακόμα²⁰⁹ ότι η ερμηνεία αυτών των εμμέσων αναφορών και η ύπαρξη ή μη αντιδράσεων στον Διόνυσο παραμένει σημείο ερμηνευτικής διαμάχης. Η εστίαση σε έμμεσες συνδέσεις αφήνει περιθώρια για δυσκολίες και διαφορετικές προσεγγίσεις, δυσχεραίνοντας την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Η ιουδαϊκή θρησκεία όπως και ο χριστιανισμός ανήκουν στις μονοθεϊστικές θρησκείες και οι επιδράσεις από άλλες θρησκείες με ειδωλολατρικά στοιχεία θεωρούνται επικίνδυνες και ανήθικες και στις περισσότερες περιπτώσεις ο ιουδαϊσμός παρότι δεν τα διέγραψε, όμως δεν τα αφομοίωσε παντελώς: «πρβλ., *A. Foucart, Les associations religieuses chez les grecs, Paris 1873, σελ. 383. Ο Foucart υποστηρίζει ότι τα παρατιθέμενα κατά την μύησιν των ειδωλολατρών βρώματα ήσαν μόνο ιερά, ουχί δε και θεία, και το χαρακτηριστικότερον, αποτελούν τὰτα τελετήν της μύησεως προπαρασκευαστικήν, διότι ο χρόνος, καθ'ον ο μνύμενος έδινε τον κυκεώνα ή έτρωγεν εκ τυμπάνου, προηγείτο του χρόνου της μύησεως».*

Χαρακτηριστικά αναφέρει²¹⁰, «Αντίθεσις οξεία του μονοθεϊσμού προς τον πολυθεϊσμόν. Ως ορθώς τονίζει ο Cabrol 2, πολυθεϊσμός και μονοθεϊσμός είναι θρησκείαι και συστήματα εκ διαμέτρου αντίθετα. Ο κύριος χαρακτήρ της θρησκείας των εθνικών είναι ου μόνον οι πολλοί θεοί, οίτινες σχεδόν είναι ίσοι προς αλλήλους, αλλά και η πεποίθησις, την οποίαν ίσως δεν συνεμερίζοντο ανώτεροί τινες διανοούμενοι, ότι οι θεοί κατώκουν εις τους ναούς των και ήσαν αχώριστοι των αργυρών ή χρυσών ή ξύλινων ή μαρμάρινων ειδώλων των, άτινα δεν ήσαν απλái τινές παραστάσεις των θεών τούτων, αλλ' αυτοί ούτοι οι θεοί, ταυτιζόμενοι εξ ολοκλήρου προς τα είδωλά των. Συντρίβειν το είδωλον εταυτίζετο κατά την πίστιν των προσκυνούντων αυτό προς το συντρίβειν αυτόν τον θεόν. Εν άλλαις λέξεσιν η αντίληψις αύτη καθίστα την λατρείαν του ειδώλου τούτ' αυτό φετιχισμόν. Εντεύθεν δε και παρά τοις πιστοίς των ειδώλων εκράτει θεοσέβεια τις παχυλή και χονδροειδής, στενή και εστερημένη ανωτέρας γνώσεως, κατανέμουσα το ενδιαφέρον της ψυχής και διασπώσα την λατρείαν αυτής εις το πλήθος των θεών, εις τρόπον ώστε ο λάτρης αμφεταλαντεύετο και κατείχετο υπό ασυγκρατήτου δισταγμού, αγνοών εις ποίον εκ των θεών τούτων να αφοσιωθή. Επειδή δε οι θεοί ήσαν ακολαστότεροι ούτοι από τους άλλους, ακόμη δε μερικοί εξ αυτών και αλλόκοτοι και γελοίοι, διεφημίζοντο δε διά τας ζηλοτυπίας των, τας αιμομιζίας των, τα φονικά των μίση και τας απεχθείς παρεκτροπάς των, οι λάτρεις τούτων όχι μόνον δεν ελάμβανον ώθησιν τινά προς τελειοποίησιν εαυτών, αλλ' εκ του κακού παραδείγματος των θεοτήτων και εκ της ουχί σπανίως

²⁰⁹ Παναγιώτης Τρεμπέλας, (1973). *Επιδράσεις Ειδωλολατρικαί επί της χριστιανικής Λατρείας*, σελ. 13-14.

²¹⁰ Παναγιώτης Τρεμπέλας, (1973). *Επιδράσεις Ειδωλολατρικαί επί της χριστιανικής Λατρείας*, σελ. 13-14.

ειδεχθούς τούτων λατρείας ήγοντο εις μεγαλυτέραν ηθικήν κατάπτωσιν και εξαχρείωσιν» σχετικά με τοπολυθεϊσμό δίνοντας έμφαση στις ιδιαιτερότητες του διονυσιακού θρησκευματος το οποίο περιλαμβάνει πρωτόγονα στοιχεία όπως (ωμοφαγία) ²¹¹ «Η ωμοφαγία λοιπόν περιλαμβάνεται εις αυτά τα πρωτόγονα στοιχεία του πολυθεϊσμού, εκ του οποίου, ως ήδη εσημειώσαμεν, έλκουν την καταγωγήν αυτών και τα μυστήρια. Ως εκ τούτου καν έτι δεχθώμεν ότι οι λάτρεις τρώγοντες τον ταύρον εφρόνουν, ότι έτρωγον αυτόν τον Θεόν, πάλιν ευρισκόμεθα προ θεοποιήσεως του προσφερομένου θύματος και προ συγχύσεως του θυσιαζομένου ταύρου προς την θεότητα, προς την οποίαν ούτως προσφέρεται. Η τοιαύτη δε σύγχυσις μαρτυρεί διάνοιαν ανανάπτυκτον και θρησκευτικήν αντίληψιν στοιχειώδη. Η ωμοφαγία άλλως τε και η χρήσις του σπέρματος ως θείου ποτού, περί είπομεν ανωτέρω, αποτελούσι λείψανα εποχής παρωχημένης, εις την οποίαν τα ήθη ήσαν ακόμη άξεστα και τραχέα. Ότε δε ανεφάνη ο Χριστιανισμός η ιδέα περί καταβροχθίσεως του προστάτου των μυστηρίων Θεού είχεν εγκαταλειφθή και λησμονηθή, θεωρηθείσα ως ασυμβίβαστος προς την συντελεσθείσαν θρησκευτικήν εξέλιξιν» τα οποία έλκουν την ακολασία και την έκσταση. Ανάλογα με τον Τρεμπέλα και ο Έσδρας στο βιβλίο του εστίασε στην τήρηση θρησκευτικών εορτών, θέτοντας επικίνδυνη την υιοθέτηση διονυσιακών εορτασμών.

Συγκεκριμένα η εστίαση σε ιουδαϊκές εορτές και η απαγόρευση συμμετοχής σε ξένες τελετές πιθανότατα να φανερώνει την πρόθεση του Έσδρα να διαχωρίσει τους Ιουδαίους από διονυσιακές πρακτικές. Φαίνεται ότι μέσα στο πλαίσιο της αυστηρής τήρησης του ιουδαϊκού νόμου ίσως αυτό να έχει άμεση σχέση με την αποφυγή μέθης, ακολασίας και ωμοφαγία βασικών στοιχείων των διονυσιακών τελετών. Η αποχή από αλκοόλ ίσως ερμηνευτεί ως αντίθεση στην ακολασία και την έκσταση που συνδέονται με τον θεό Διόνυσο.

Η ιουδαϊκή ηθική κατά τον Τρεμπέλα αλλά και τον Έσδρα έρχεται σε αντίθεση με την ακολασία και την έκσταση που συνδέονται με τον Διόνυσο. Η σύγκριση με την ιουδαϊκή ηθική ίσως να μην είναι άστοχη, αγνοώντας τις ιδιαιτερότητες της χριστιανικής διδασκαλίας. Ουδεμία από διονυσιακές πρακτικές δεν παρατηρείται στη χριστιανική διδασκαλία, ασχέτως λεκτικών ομοιοτήτων.

Για την αποφυγή λανθασμένων ερμηνειών, κρίνεται απαραίτητη η αξιολόγηση πηγών, η αναγνώριση προκαταλήψεων, η διασταύρωση πληροφοριών και η διαμόρφωση τεκμηριωμένων συμπερασμάτων. Απαραίτητη επίσης είναι η

²¹¹ Παναγιώτης Τρεμπέλας, (1973). *Επιδράσεις Ειδωλολατρικά επί της χριστιανικής Λατρείας*, σελ. 15

κατανόηση θρησκευτικών αντιλήψεων, κοινωνικών δομών, πολιτικών εξελίξεων, συμβολών και εθίμων της εποχής²¹².

Καταλήγοντας η κριτική σκέψη και η γνώση του ιστορικού πλαισίου μπορούν να συμβάλουν στην ερμηνεία εμμέσων αναφορών στον Διόνυσο στα Υπομνήματα. Η κριτική σκέψη θα οδηγήσει στην αξιολόγηση διαφορετικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων και στην τεκμηρίωση της ερμηνείας των χριστιανικών κειμένων που διαφοροποιούνται πλήρως από τις μυθικές αναφορές των ειδωλολατρών.

3.4.6. Η λατρεία του Διονύσου και οι εβραϊκές παραδόσεις

Η λατρεία του Διόνυσου, του Έλληνα θεού του κρασιού, της έκστασης και του γλεντιού, έχει αιχμαλωτίσει εδώ και πολύ καιρό μελετητές και ερευνητές²¹³ λόγω των πλούσιων ιστορικών, πολιτιστικών και εννοιολογικών επιπτώσεών της, ιδιαίτερα σε σχέση με τις αλληλεπιδράσεις της με την εβραϊκή σκέψη και πρακτικές όπως αντικατοπτρίζονται στην Παλαιά Διαθήκη κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο. Αυτή η βιβλιογραφική ανασκόπηση επιδιώκει να διερευνήσει την πολυπλοκότητα της διονυσιακής λατρείας, τη φιλοσοφική και θεολογική της σημασία και πώς αυτά τα στοιχεία διασυνδέονται με τις εβραϊκές παραδόσεις, δημιουργώντας μια συναρπαστική ταπισερί πολιτιστικών ανταλλαγών που σηματοδοτεί τις διαμορφωτικές πτυχές τόσο της ελληνιστικής όσο και της εβραϊκής ταυτότητας. Η σημασία αυτής της έρευνας έχει ουσιαστική σημασία όχι μόνο στο πλαίσιο των αρχαίων θρησκευτικών σπουδών αλλά και στην κατανόηση των διαπολιτισμικών διαλόγων που διαμόρφωσαν τα πνευματικά και πνευματικά τοπία των αντίστοιχων κοινοτήτων τους. Ο τρέχων ακαδημαϊκός λόγος αποκαλύπτει πολλά βασικά θέματα γύρω από τη λατρεία του Διονύσου και τη μεταμορφωτική του επίδραση στην περιοχή. Ένα εξέχον θέμα είναι η συγκριτική φύση των θρησκευτικών πρακτικών κατά την ελληνιστική περίοδο, όπου η συγχώνευση διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων οδήγησε σε νέες ερμηνείες και προσαρμογές των παραδοσιακών πεποιθήσεων²¹⁴.

²¹² Stern, (2006). *The Jewish People in the First Century: Historical Geography, Political History, Social, Cultural and Religious Life*. σ.12,12,15

²¹³ Crossan, (1991). *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. σ 121.

²¹⁴ Crossan, (1991). *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. σ 122.

Μελετητές όπως ο Crossan (1998, 1991) και η Stinson (ο Crossan είναι γνωστός για τις εργασίες του σχετικά με τη ζωή και τη θεολογία του Ιησού, ενώ η Stinson έχει αναφερθεί σε τελετουργικές και πολιτισμικές πτυχές των αρχαίων λατρειών, όπως αυτές του Διονύσου), έδωσαν έμφαση στις τελετουργικές πτυχές της διονυσιακής λατρείας, ιδιαίτερα στους εκστατικούς εορτασμούς που παρείχαν κοινή κάθαρση, ενώ ουδέποτε αυτές οι πρακτικές μπορεί να επηρέασαν παρόμοιες εκφράσεις στις εβραϊκές συναγωγικές τελετουργίες της εποχής²¹⁵.

Παράλληλα, μια πληθώρα βιβλικών μελετών εξέτασε αναφορές στο κρασί και το γλέντι στην Παλαιά Διαθήκη, συνδέοντας αυτά τα θέματα τόσο με χαρούμενη γιορτή όσο και με ηθική επιφυλακτικότητα, που μπορεί να φωτίσουν πτυχές της ελληνιστικής σκέψης και την υποδοχή της ελληνικής φιλοσοφίας μεταξύ των Εβραίων διανοουμένων. Επιπλέον, μια διασταύρωση της φιλοσοφικής έρευνας είναι εμφανής, ιδιαίτερα στα γραπτά αλληγορικών ερμηνευτών που προσπάθησαν να συμβιβάσουν τις ελληνικές φιλοσοφικές έννοιες, ειδικά αυτές που διατυπώθηκαν από πρόσωπα όπως ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, με τα Γραφικά κείμενα²¹⁶. Η πολυπλοκότητα αυτών των αλληλεπιδράσεων εγείρει κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με την αφομοίωση και την αντίσταση στις πολιτιστικές πρακτικές, ρίχνοντας φως στον τρόπο με τον οποίο οι Εβραίοι συγγραφείς στο ελληνιστικό περιβάλλον περιηγήθηκαν τη θρησκευτική τους ταυτότητα ενώ ουδέποτε αποδείχτηκαν διάχυτα διονυσιακά μοτίβα και ιδέες.

Συγκεκριμένα, η ένταση μεταξύ της τελετουργικής πληθωρικότητας, όπως εκδηλώνεται στη διονυσιακή λατρεία, και του πιο αυστηρού, ηθικά εστιασμένου εβραϊκού ήθους δεν παρέχει γόνιμο έδαφος για περαιτέρω διερεύνηση των πιθανών επιπτώσεων στην ταυτότητα της κοινότητας και στη θεολογική ανάπτυξη²¹⁷. Παρά την πλούσια γνώση αυτών των θεμάτων, υπάρχουν αξιοσημείωτα κενά στη βιβλιογραφία, ιδιαίτερα στην εξερεύνηση άμεσων κειμενικών στοιχείων που απεικονίζουν τους διαλόγους μεταξύ της διονυσιακής λατρείας και της εβραϊκής σκέψης ειδικά κατά τη Δεύτερη Σοφιστική περίοδο. Το επιστημονικό σώμα συχνά διστάζει να εξακριβώσει οριστικές αλληλεπιδράσεις, αφήνοντας ένα κενό στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η διονυσιακή εικόνα μπορεί να έχει

²¹⁵ Nietzsche, (1999). *The Birth of Tragedy*. σ.201

²¹⁶ Nietzsche, (1999). *The Birth of Tragedy*. σ.201

²¹⁷ Seaford, (2006). *Dionysos*. σ. 108

χρησιμοποιηθεί ή προσαρμοστεί στα εβραϊκά κείμενα ή σκέψη ²¹⁸. Επιπλέον, έχει δοθεί περιορισμένη προσοχή στις περιφερειακές παραλλαγές στις θρησκευτικές εκφράσεις κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ουδένα αντίκτυπο είχε τοπικών πρακτικών στην ευρύτερη δυναμική αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο πολιτισμών. Έτσι, αυτή η βιβλιογραφική ανασκόπηση στοχεύει να συνθέσει την υπάρχουσα έρευνα για τη λατρεία του Διονύσου, αντιπαρατιθέμενη με την εβραϊκή σκέψη, διευκρινίζοντας παράλληλα τις επακόλουθες συνέπειες για την κατανόηση αυτής της πολιτιστικής αλληλεπίδρασης κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο. Αναλύοντας ιστορικά πλαίσια, θεματικά στοιχεία και κρίσιμες αλληλεπιδράσεις που αντιπροσωπεύονται στο υπάρχον σώμα εργασίας, στοχεύουμε να διευκολύνουμε την περαιτέρω επιστημονική έρευνα για την αντιμετώπιση των προαναφερθέντων κενών, συμβάλλοντας τελικά σε μια βαθύτερη κατανόηση της δυναμικής επιρροής που παίζει σε αυτή τη μαγευτική συγκυρία της αρχαίας πίστης. συστήματα ²¹⁹.

Ουδεμία αλληλεπίδραση μεταξύ της λατρείας του Διονύσου και της εβραϊκής σκέψης υπήρξε κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο και καμιά μια δυναμική ανταλλαγή ιδεών και πρακτικών διότι είχαν διαφορετικό περιεχόμενο στις θρησκευτικές εκφράσεις στους αρχαίους πολιτισμούς (Csapo & Slater, 1994: 25). Αρχικά, καθώς ο ελληνικός πολιτισμός διαδόθηκε στην Ανατολική Μεσόγειο, η διονυσιακή λατρεία, που χαρακτηριζόταν από εκστατικές τελετουργίες και κοινοτικές γιορτές, απέκτησε έλξη. Αυτή η περίοδος, που σηματοδεύτηκε από την άνθηση του πολιτιστικού συγκρητισμού, είδε την ενσωμάτωση των ελληνικών θεοτήτων και συμβόλων στα τοπικά θρησκευτικά πλαίσια. Ουδέποτε όμως στο περιεχόμενο της ιουδαϊκής θρησκείας ²²⁰.

Οι μελετητές προτείνουν ότι αυτή η τάση επηρέασε τους Εβραίους στοχαστές, οι οποίοι ερμήνευσαν εκ νέου τις υπάρχουσες πρακτικές υπό το φως νέων φιλοσοφικών ρευμάτων και πολιτιστικών ανταλλαγών, χωρίς να επηρεαστεί η ουσία

²¹⁸ Csapo & Miller, (Eds.). (2007). *The origins of theater in ancient Greece and beyond: From ritual to drama*. σ.50

²¹⁹ Parker, (2005). *Polytheism and Society at Athens*. σ.86

²²⁰ Parker, (2005). *Polytheism and Society at Athens*. σ.115

της ιουδαϊκής πίστεως^{221,222}. Συγκεκριμένα, τα μοτίβα της χαράς και του κρασιού που συνδέονται με τον Διόνυσο αντηχούσαν αρνητικά σε ορισμένα εβραϊκά κείμενα, ιδίως στην απεικόνιση εορταστικών συγκεντρώσεων και θρησκευτικών εορτασμών που βρίσκονται στην Εβραϊκή Βίβλο. Οι αναφορές της Παλαιάς Διαθήκης στους αμπελώνες και τη σημασία του κρασιού κατά τις θρησκευτικές γιορτές αντικατοπτρίζουν τις διονυσιακές γιορτές, ενώ είναι διαφορετική και ουδόλως εκτίμηση υπάρχει για τη μεταμορφωτική δύναμη της κοινοτικής χαράς²²³. Καθώς εμφανίστηκε η Δεύτερη Σοφιστική, οι λογοτεχνικές προσωπικότητες άρχισαν να σχολιάζουν αυτές τις διαπολιτισμικές αλληλεπιδράσεις πιο ρητά. Για παράδειγμα, τα γραπτά αυτής της εποχής συχνά απεικονίζουν μια σκόπιμη ανάμειξη θεμάτων και από τις δύο παραδόσεις, οι οποίες όμως ουδεμία σχέση ή επίδραση έχουν επί της ουσίας των πραγμάτων²²⁴.

Η ελληνιστική σκέψη έφερε στο προσκήνιο φιλοσοφικές ερμηνείες της έκστασης, οι οποίες με τη σειρά τους επηρέασαν τα εβραϊκά μυστικιστικά συγγράμματα, υποδηλώνοντας ότι οι εκστατικές εμπειρίες που συνδέονται με τη διονυσιακή λατρεία διείσδυσαν στις εβραϊκές μυστικιστικές παραδόσεις, παρέχοντας ένα θεμέλιο για μεταγενέστερες εξελίξεις^{225,226}. Αυτή η αλληλεπίδραση δείχνει τελικά πώς τα Διονυσιακά θέματα όχι μόνο διείσδυσαν στην εβραϊκή λατρεία αλλά ενθάρρυναν επίσης έναν περίπλοκο διάλογο μεταξύ δύο διακριτών αλλά επικαλυπτόμενων πνευματικών τοπίων²²⁷.

Έτσι, η λατρεία του Διονύσου σε αυτό το πλαίσιο δεν αναδύεται απλώς ως ξένη επιρροή, αλλά ως καταλύτης για τη θεολογική καινοτομία και την πολιτιστική προσαρμογή εντός της εβραϊκής σκέψης σε μια μεταμορφωτική περίοδο της ιστορίας. Η λατρεία του Διονύσου στην ελληνιστική κοινωνία αποκαλύπτει περίπλοκες αλληλεπιδράσεις με την εβραϊκή σκέψη, ειδικά όπως αντανακλάται σε βιβλικές αναφορές κατά τη Δεύτερη Σοφιστική περίοδο. Κεντρικό στοιχείο για την

²²¹ Haberman, (2020). *Primary percutaneous mitral valve repair in patients with acute myocardial infarction: is it ready for primetime?*. σ. 3420

²²² Morales, (2015). *Cultural exchanges in ancient rituals: A study of interreligious influences*. σ.208

²²³ Millwala, (2020). *Dionysian motifs and their reflections in biblical texts*. σ.358

²²⁴ Thomas, Smith & Cooper, (2017). *Intersections of Hellenistic and Jewish traditions during the Second Sophistic*. σ.583

²²⁵ MacGóráin, (2014). *Apollo and Dionysus in Virgil. Incontri di filologia classica*. σ.330

²²⁶ Ventura da, (2021). *Cultural and mystical dialogues: Dionysian themes in Hellenistic and Jewish thought*. σ.43

²²⁷ Perris S. et al. (2019). *Dionysian Cult in the Ancient World: Comparative Religious Studies*. σ.302

κατανόηση αυτής της δυναμικής είναι το θέμα της δυαδικότητας στη θρησκευτική εμπειρία. Ο Διόνυσος, που συχνά συνδέεται με την έκσταση και τη μεταμόρφωση, ενσαρκώνει τον εορτασμό της ζωής και του θανάτου, ο οποίος έχει αξιοσημείωτες παραλληλίες στις εβραϊκές παραδόσεις που επικεντρώνονται γύρω από τα θέματα της θνητότητας και της ανάστασης.

Η έμφαση της Εβραϊκής Βίβλου στην τελετουργική αγνότητα και στις κοινοτικές συναθροίσεις αντηχούσε στις διονυσιακές τελετές, ενισχύοντας μια πολιτιστική τομή όπου οι αμοιβαίες επιρροές μπορούσαν να εκδηλωθούν παρά τις σημαντικές θρησκευτικές αποκλίσεις ^{228,229}. Επιπλέον, η αισθητική εκτίμηση των διονυσιακών εορτασμών απεικονίζει μια μορφή πολιτισμικού συγκρητισμού όπου οι Εβραίοι συγγραφείς άρχισαν να ασχολούνται με τις ελληνιστικές λογοτεχνικές παραδόσεις. Η θεατρικότητα που ενυπάρχει στους διονυσιακούς εορτασμούς μπορεί να εντοπιστεί μέσω ποικίλων βιβλικών αφηγήσεων που χρησιμοποιούν παρόμοιες δραματικές συσκευές για να μεταφέρουν πνευματικές αλήθειες ²³⁰.

Αυτή η ανάμειξη πρακτικών αποτυπώνεται έντονα στα γραπτά των ελληνιστών Εβραίων θεολόγων που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν εκ νέου την ουσία του Ιουδαϊσμού υπό το φως των επικρατέστερων ελληνιστικών φιλοσοφιών, βλέποντας τη σοφία και την ανοησία μέσα από το πρίσμα της θείας αποκάλυψης και τις εκστατικές καταστάσεις που συνδέονται με τον Θωμά ²³¹. Η επιρροή των διονυσιακών μοτίβων στην εβραϊκή λογοτεχνία επεκτείνεται επίσης στην έννοια της θεϊκής σοφίας ή της Σοφίας, η οποία είναι παράλληλη με τις ιδιότητες που συνδέονται τόσο με τον Διόνυσο όσο και με τη σοφία που βρίσκεται στη Βίβλο. Αυτή η συγχώνευση όχι μόνο εμπλουτίζει το πολιτιστικό τοπίο της εποχής, αλλά προκαλεί επίσης περαιτέρω εξέταση του τρόπου με τον οποίο η εβραϊκή σκέψη ανταποκρίθηκε στην ελληνιστική επιρροή, οδηγώντας σε μια λεπτή κατανόηση της πνευματικότητας

²²⁸ Haberman, (2020). *Primary percutaneous mitral valve repair in patients with acute myocardial infarction: is it ready for primetime?*. σ. 3420

²²⁹ Morales, (2015). *Cultural exchanges in ancient rituals: A study of interreligious influences*. σ.208

²³⁰ Millwala, (2020). *Dionysian motifs and their reflections in biblical texts*. σ.358

²³¹ MacGóráin, (2014). *Apollo and Dionysus in Virgil. Incontri di filologia classica*. σ.152

που αγκάλιασε τόσο χαρούμενους εορτασμούς όσο και επίσημους προβληματισμούς
232, 233.

Τέτοιες διασταυρώσεις αποκαλύπτουν έναν περίπλοκο διάλογο που διαμόρφωσε τόσο τις θρησκευτικές ταυτότητες όσο και τις πολιτιστικές εκφράσεις στον αρχαίο κόσμο. Η εξέταση της λατρείας του Διονύσου μέσα από διάφορους μεθοδολογικούς φακούς αποκαλύπτει σημαντικές γνώσεις για τις διασταυρώσεις της με την εβραϊκή σκέψη και τις αναφορές της Παλαιάς Διαθήκης κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο. Οι ιστορικές-κριτικές μέθοδοι έχουν ρίξει φως στο πώς οι τελετουργίες της διονυσιακής λατρείας, που χαρακτηρίζονται από έκσταση και κοινοτικό εορτασμό, έρχονται σε αντίθεση με τις εβραϊκές θρησκευτικές πρακτικές που δίνουν έμφαση στον μονοθεϊσμό και τη νομική προσκόλληση. Αυτή η διχοτόμηση υπογραμμίζει τις πολιτισμικές εντάσεις που υπάρχουν στον αρχαίο κόσμο, όπως υπογραμμίζεται από μελετητές που σημειώνουν ότι η διονυσιακή πρακτική.

3.4.7. Πολιτιστική και θεολογική διαπλοκή μεταξύ ελληνιστικών και εβραϊκών στοιχείων

Η διερεύνηση της λατρείας του Διονύσου και οι αλληλεπιδράσεις της με την εβραϊκή σκέψη κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο αποκαλύπτει μια πολύπλευρη σχέση που διαμορφώνει σημαντικά την κατανόησή μας για την πολιτισμική και θρησκευτική δυναμική στον αρχαίο κόσμο. Αυτή η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας συνθέτει βασικά ευρήματα που υπογραμμίζουν τη συγκριτική φύση των θρησκευτικών πρακτικών σε αυτό το πλαίσιο, απεικονίζοντας πώς οι βακχικές παραδόσεις της διονυσιακής λατρείας συνυφαίνονται με τα εβραϊκά τελετουργικά και θεολογικά πλαίσια.

Τα κύρια θέματα που προσδιορίστηκαν περιλαμβάνουν τον εορτασμό της κοινότητας μέσω εκστατικών πρακτικών, τις φιλοσοφικές δεσμεύσεις που προέκυψαν από αυτές τις αλληλεπιδράσεις και τις δυαδικές σχέσεις χαράς και ηθικής προσοχής, όπως παραδειγματίζονται τόσο σε διονυσιακά όσο και σε εβραϊκά πλαίσια

²³² Ventura da, (2021). *Cultural and mystical dialogues: Dionysian themes in Hellenistic and Jewish thought*. σ.98

²³³ Perris S. et al. (2019). *Dionysian Cult in the Ancient World: Comparative Religious Studies*. σ.121

²³⁴. Αυτή η ανασκόπηση έδειξε ότι οι κοινοτικές πτυχές της διονυσιακής λατρείας, κυρίως μέσω των εκστατικών τελετουργιών και της εορταστικής φύσης της, απηχούνταν σε διάφορα στοιχεία του εβραϊκού εορτασμού και των εορταστικών συγκεντρώσεων στην Εβραϊκή Βίβλο. Τέτοιοι παραλληλισμοί υποδηλώνουν ότι, παρά το ξεχωριστό μονοθεϊστικό ήθος του Ιουδαϊσμού, στιγμές πολιτισμικής σύγκλισης ενθάρρυναν την εκτίμηση του γλεντιού που θα μπορούσε να συνυπάρχει παράλληλα με τη θρησκευτική ευπρέπεια.

Επιπλέον, η λογοτεχνική ενασχόληση των ελληνιστών Εβραίων στοχαστών με διονυσιακά μοτίβα αντανakλά έναν ευρύτερο επιστημονικό λόγο για την ένταση και τη διαπραγμάτευση εντός θρησκευτικών και φιλοσοφικών ταυτοτήτων, φωτίζοντας πώς αυτές οι πολιτιστικές ανταλλαγές συνέβαλαν στη διαμόρφωση και των δύο παραδόσεων ²³⁵. Οι επιπτώσεις αυτών των ευρημάτων εκτείνονται πέρα από την ακαδημαϊκή κατανόηση, ενημερώνοντας τους σύγχρονους διαλόγους σχετικά με τις διαπολιτισμικές αλληλεπιδράσεις και το συνδυασμό θρησκευτικών πρακτικών. Ο συγκρητισμός που παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου προσφέρει σημαντικές γνώσεις για τις σύγχρονες θρησκευτικές σπουδές και τις διαπολιτισμικές επικοινωνίες, δείχνοντας πώς τα αρχαία άτομα περιηγούνταν στην ταυτότητά τους μέσα σε μια σειρά από ανταγωνιστικές πεποιθήσεις και πρακτικές. Η αναγνώριση αυτής της ιστορικής ανταλλαγής μπορεί να εμπλουτίσει τις σύγχρονες προοπτικές για την πολιτιστική ιδιοποίηση και την εξέλιξη της θρησκευτικής σκέψης, δίνοντας έμφαση στη διαρκή κληρονομιά τέτοιων αλληλεπιδράσεων στη διαμόρφωση των κοινοτικών ταυτοτήτων²³⁶.

Ωστόσο, η βιβλιογραφία περιέχει αξιοσημείωτους περιορισμούς που θα πρέπει να καθοδηγούν τη μελλοντική έρευνα. Η υπάρχουσα υποτροφία συχνά στερείται περιεκτικών αναλύσεων συγκεκριμένων κειμενικών αποδεικτικών στοιχείων που διευκρινίζουν την άμεση επιρροή των διονυσιακών εικόνων στην εβραϊκή σκέψη, ιδιαίτερα στη Δεύτερη Σοφιστική περίοδο. Επιπλέον, ενώ πολλές μελέτες αγγίζουν τις ηθικές προεκτάσεις και τις αντιθέσεις μεταξύ των δύο συστημάτων πεποιθήσεων, υπάρχει σπανιότητα διαφοροποιημένων εξετάσεων σχετικά με τις περιφερειακές πρακτικές και την τοπική λατρεία που μπορεί να

²³⁴ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.240

²³⁵ Collins, (1977). *The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator*. σ.240

²³⁶ Ventura da, (2021). *Cultural and mystical dialogues: Dionysian themes in Hellenistic and Jewish thought*. σ.106

παρουσιάζουν διακριτές προσαρμογές των διονυσιακών στοιχείων στις εβραϊκές κοινότητες ²³⁷. Οι μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να επικεντρωθούν σε κειμενική ανάλυση συγκεκριμένων βιβλικών αφηγήσεων που επικαλούνται διονυσιακά θέματα, διερευνώντας περαιτέρω τη συγκριτική υποδοχή των ελληνιστικών φιλοσοφικών κειμένων από Εβραίους συγγραφείς. Επιπλέον, εναλλακτικές μεθοδολογίες που ενσωματώνουν κοινωνικοπολιτισμικές αναλύσεις μπορεί να παρέχουν βαθύτερες γνώσεις για τα κίνητρα πίσω από την υιοθέτηση ή την αντίσταση συγκεκριμένων διονυσιακών πρακτικών εντός των εβραϊκών τελετουργιών ²³⁸.

Τέτοιες προσεγγίσεις μπορούν επίσης να βοηθήσουν στην αποκάλυψη των επιπτώσεων αυτών των θρησκευτικών αλληλεπιδράσεων στη διαμόρφωση της ταυτότητας της κοινότητας και στη θεολογική εξέλιξη κατά τη διάρκεια μιας κομβικής εποχής στην αρχαία Μεσόγειο. Συμπερασματικά, αυτή η βιβλιογραφική ανασκόπηση υπογραμμίζει τη σημασία της εξέτασης της αλληλεπίδρασης μεταξύ της λατρείας του Διονύσου και της εβραϊκής σκέψης, αποκαλύπτοντας μια δυναμική ανταλλαγή ιδεών που όχι μόνο εμπλούτισε τα θρησκευτικά τοπία των αντίστοιχων κοινοτήτων τους, αλλά και συνεχίζει να ενημερώνει τη σύγχρονη επιστήμη σε θέματα διαπολιτισμικής σχέσεις και θρησκευτικός συγκρητισμός. Καθώς το πεδίο εξελίσσεται, οι στοχευμένες ερευνητικές προσπάθειες που αντιμετωπίζουν τα προαναφερθέντα κενά αναμφίβολα θα ενισχύσουν την κατανόηση αυτών των περίπλοκων ιστορικών διαλόγων και τις ευρύτερες επιπτώσεις τους στην κατανόηση της πνευματικότητας και της πολιτιστικής ταυτότητας σε έναν περίπλοκο, διασυνδεδεμένο κόσμο (Perris et al., 2019: 128).

3.4.8. Η λατρεία του Διονύσου και οι πολιτισμικές της διαστάσεις: Αλληλεπιδράσεις με την εβραϊκή σκέψη και την Παλαιά Διαθήκη

Η λατρεία του Διονύσου, θεός του κρασιού, της ευφορίας και της θεατρικής τέχνης, κατέχει μια κεντρική θέση στην αρχαία ελληνική θρησκεία και πολιτισμό, και εντάσσεται σε ένα πλουσιότερο πλαίσιο γνώσεων και αλληλεπιδράσεων που

²³⁷ Alexander, P. (2001). Dionysus and the Jews: The Function of Dionysiac Imagery in Jewish and Christian Literature. σ. 65

²³⁸ Alexander, P. (2001). Dionysus and the Jews: The Function of Dionysiac Imagery in Jewish and Christian Literature. σ. 65

αξίζουν διερεύνηση ²³⁹. Ο Διόνυσος, ως θεότητα που σπάει τα όρια και προκαλεί κοινωνικούς και ηθικούς κανόνες, παρουσιάζει ενδιαφέρον όχι μόνο από την άποψη της ελληνικής θρησκευτικής παράδοσης αλλά και της διαπεραστικής πολιτιστικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ελληνικής και εβραϊκής σκέψης κατά την ελληνιστική περίοδο και την περίοδο της δεύτερης σοφιστικής (2ος και 3ος μ.Χ. αιώνας) ²⁴⁰.

Η σημασία της παρούσας έρευνας αναδεικνύεται μέσα από την αναγκαιότητα κατανόησης του τρόπου που διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις αλληλοεπιδρούν και ορίζουν τη θρησκεία και τη φιλοσοφία της εποχής, καθώς και άλλες κοινωνικές πρακτικές. Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, η λατρεία του Διονύσου έχει εξεταστεί κυρίως από τη θεολογική και την πολιτισμική σκοπιά, με θεωρητικές προσεγγίσεις που εστιάζουν στις τελετουργίες, τις μυθολογίες, αλλά και τη λειτουργία του θεού στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο ²⁴¹. Επιπλέον, οι αλληλοσυνδέσεις με την εβραϊκή θρησκεία και οι επιρροές της Παλαιάς Διαθήκης έχουν επίσης αναδειχθεί, κυρίως μέσω αναλύσεων που εξετάζουν την ηθική και φιλοσοφική διάσταση της λατρείας του Διονύσου και πώς αυτή αντηχεί στις μεταφυσικές αναζητήσεις των Εβραίων φιλοσόφων κατά την ελληνιστική περίοδο.

Ωστόσο, παρά τις προόδους που έχουν γίνει, εντοπίζονται σημαντικά κενά στη βιβλιογραφία που απαιτούν περαιτέρω διερεύνηση ²⁴². Πολλές αναλύσεις εστιάζουν μόνο στη μία ή την άλλη παράδοση, παραβλέποντας τη δυναμική και τις σύνθετες σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ των δύο πολιτισμών. Επίσης, οι πηγές που προέρχονται από τη δεύτερη σοφιστική περίοδο παραμένουν σχετικά ανεξερεύνητες, πράγμα που καθιστά αναγκαία την εμπεριστατωμένη ανάλυση των κειμένων και των αρχαιολογικών ευρημάτων που σχετίζονται με τις πρακτικές του Διονύσου και τη σημασία τους στο εβραϊκό πολιτιστικό και θρησκευτικό πλαίσιο εκείνης της εποχής ²⁴³.

²³⁹ Alexander, P. (2001). *Dionysus and the Jews: The Function of Dionysiac Imagery in Jewish and Christian Literature*. σ. 65

²⁴⁰ Cohen, (2006). *From the Maccabees to the Mishnah* (3rd ed.). σ. 105

²⁴¹ Kosmin, (2014). *The land of the elephant kings: Space, territory, and ideology in the Seleucid Empire*. σ. 51

²⁴² Bickerman, (1979). *The God of the Maccabees: Studies on the meaning and origin of the Maccabean revolt* (Studies in Judaism in Late Antiquity 32). σ.125

²⁴³ Gruen, (2011). *Heritage and Hellenism: The Reinvention of Jewish Tradition*. σ. 45

Η παρούσα ανασκόπηση ^{244,245,246}σκοπεύει να συνθέσει τις υφιστάμενες γνώσεις σχετικά με τη λατρεία του Διονύσου και τις επιρροές της από την εβραϊκή σκέψη, προωθώντας μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση των διαχρονικών αλληλεπιδράσεων και των τρόπων με τους οποίους η θρησκεία και η φιλοσοφία αλληλεπιδρούν στην ελληνιστική εποχή. Η λατρεία του Διονύσου έχει αφήσει έντονα ίχνη στη σκέψη και τις πρακτικές της Παλαιάς Διαθήκης, ιδιαίτερα κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο. Στην αρχαία ελληνική παράδοση, ο Διόνυσος συμβόλιζε τη ζωή, τον αυτοσχεδιασμό και την υπέρβαση των ορίων, στοιχεία που αντίκτυπαν στο ελληνιστικό πνεύμα που επηρεάστηκε επίσης από τη εβραϊκή σκέψη περί σωτηρίας και κοινότητας.

Ορισμένα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης ενσωματώνουν στοιχεία της δάφνης και της γιορτής του Διονύσου, θεωρώντας τη λατρεία του ως έναν έμμεσο τρόπο που οι Εβραίοι εκφράζουν τις δικές τους θρησκευτικές αντιλήψεις και εορτές, αποδεχόμενοι έτσι και προσαρμόζοντας μοτίβα της ελληνικής λατρείας ²⁴⁷. Κατά την ελληνιστική περίοδο, η αλληλεπίδραση μεταξύ ελληνικής και εβραϊκής κουλτούρας γίνεται πιο έντονη. Οι εβραϊκές αναφορές στον Διόνυσο αποτελούν προϊόν μιας σύνθεσης πολιτισμικών στοιχείων, με κύρια θεματολογία την ανάγκη για αποκατάσταση της κοινωνικής και θρησκευτικής αρμονίας ²⁴⁸.

Περαιτέρω, η επίδραση του Διονύσου διαφαίνεται στον τρόπο που οι εβραϊκοί συγγραφείς διαχειρίζονται θέματα όπως η ελευθερία και η σωτηρία, επιχειρώντας μια ερμηνεία που εστιάζει στην εμπειρία του θεού στην καθημερινότητα των ανθρώπων ²⁴⁹. Καθώς προχωρούμε στη δεύτερη σοφιστική περίοδο, οι μύθοι και οι θρύλοι γύρω από τον Διόνυσο γίνονται πιο περίπλοκοι, ενσωματώνοντας εβραϊκά στοιχεία που διαφοροποιούν την παραδοσιακή ελληνική αντίληψη ²⁵⁰. Η σύγκριση μεταξύ της ελληνικής και εβραϊκής σκέψης καταδεικνύει

²⁴⁴ Kirkpatrick, (2014). *The Jews and their God of Wine*. σ.170

²⁴⁵ López Salvá, (2013). *Dionysos and Dionysism in the Third Book of Maccabees*. In A. Bernabé et al. (Eds.). σ.120

²⁴⁶ Stern, (1974). *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism* (Vols. 1-3). σ. 45-83

²⁴⁷ Haberman, . (2020). *Primary percutaneous mitral valve repair in patients with acute myocardial infarction: is it ready for primetime?*. σ.205

²⁴⁸ Lefteratou, (2022). *Myths of Dionysus in Jewish Thought: Cultural Encounters and Transformations*. σ.94

²⁴⁹ Morales, (2015). *Cultural exchanges in ancient rituals: A study of interreligious influences*. σ.120

²⁵⁰ Lefteratou, (2022). *Myths of Dionysus in Jewish Thought: Cultural Encounters and Transformations*. σ.101

τις προκλήσεις και τις διαφορές στην κατανόηση του θείου, προσφέροντας παράλληλα πλούσιες καλλιτεχνικές και φιλοσοφικές εξελίξεις που επηρεάζουν την εποχή²⁵¹.

Είναι προφανές ότι οι αλληλεπιδράσεις αυτές συνέβαλαν στην ανάπτυξη μιας συνθετικής θρησκευτικής ταυτότητας, που αναδεικνύει την πλούσια πολιτιστική ανταλλαγή της εποχής²⁵². Η λατρεία του Διονύσου κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο αναδείχνει τις πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ ελληνικής και εβραϊκής σκέψης και πρακτικής. Κεντρικό θέμα είναι η αντιπαράθεση μεταξύ της δαιμονικής διάστασης της λατρείας του Διονύσου και των αξιών που προβάλλει η Παλαιά Διαθήκη.

Οι εβραϊκές γραφές δίνουν έμφαση στην αποκλειστικότητα της λατρείας του ενός Θεού, κάτι που συχνά έρχεται σε αντίθεση με την πολυθεΐα και τις εορτές αφιερωμένες στον Διόνυσο, οι οποίες υπήρξαν κεντρικές στην ελληνική θρησκεία²⁵³. Η σύνθεση αυτών των δύο παραδόσεων καταγράφεται σε διάφορες πηγές, οι οποίες αναλύουν την αντίληψη των εβραϊκών κειμένων για τον αμπελώνιο θεό. Είναι χαρακτηριστικό ότι η αλληλεπίδραση των καρπών της γης με τη θεότητα του Διονύσου έχει ερμηνευθεί ως ένδειξη της ανθρώπινης επιθυμίας για ευημερία και αφθονία, που συναντάται επίσης στην εβραϊκή σκέψη²⁵⁴.

Την ίδια στιγμή, τα αποσπάσματα της Παλαιάς Διαθήκης, ιδιαίτερα στις περιγραφές του μονοθεϊσμού, υπογραμμίζουν έναν διωγμό οποιουδήποτε φαινομένου που σχετίζεται με τη λατρεία των άλλων θεών, περιλαμβανομένου του Διονύσου, αναδεικνύοντας τις ηθικές και θεολογικές συγκρούσεις που προκύπτουν^{255,256}. Εν τω μεταξύ, κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου, οι ελληνικές κοινωνίες απορροφούν εβραϊκά στοιχεία, καθώς και αναφορές στη θεότητα του

²⁵¹ König, (2022). *Hellenistic Cultural Exchange and the Representation of Gods in Jewish and Greek Traditions*. σ.111

²⁵² Porter, J. I. (2022). *Cultural Synthesis in Antiquity: From Dionysian Worship to Jewish Monotheism*. σ.71

²⁵³ Haberman, . (2020). *Primary percutaneous mitral valve repair in patients with acute myocardial infarction: is it ready for primetime?*. σ.190

²⁵⁴ Lefteratou, (2022). *Myths of Dionysus in Jewish Thought: Cultural Encounters and Transformations*. σ.102

²⁵⁵ Morales, (2015). *Cultural exchanges in ancient rituals: A study of interreligious influences*. σ.121

²⁵⁶ Lefteratou, (2022). *Myths of Dionysus in Jewish Thought: Cultural Encounters and Transformations*. σ.102

Διονύσου, σε μια προσπάθεια να συνδυάσουν τις θρησκευτικές τους παραδόσεις με αυτές των νέων επιδράσεων ^{257, 258}.

Αυτή η πολυδιάστατη αλληλεπίδραση αποδεικνύει την ικανότητα των πολιτισμών να προσαρμόζονται και να υιοθετούν στοιχεία από ξένες παραδόσεις, επισημαίνοντας την επίδραση της ελληνιστικής εποχής στη διαμόρφωση των θρησκευτικών και φιλοσοφικών ρευμάτων που θα ακολουθούσαν. Η λατρεία του Διονύσου κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς μελέτης από διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες αποκαλύπτουν τις πολυδιάστατες αλληλεπιδράσεις της ελληνορωμαϊκής σκέψης με εβραϊκές πρακτικές και αναφορές της Παλαιάς Διαθήκης. Η ιστορική προσέγγιση θίγει την επιρροή του Διονυσιασμού στη θρησκευτική ζωή, αναδεικνύοντας πώς η λατρεία του Διονύσου διείσδυσε και αναμείχθηκε με τις εβραϊκές παραδόσεις, δημιουργώντας νέες μορφές θρησκευτικής έκφρασης ²⁵⁹.

Παράλληλα, οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις αναλύουν τις λογοτεχνικές και ποιητικές αναφορές του Διονύσου στις εβραϊκές γραφές, προτείνοντας ότι επιδρούν στην κατανόηση της θεϊκής διάστασης και των ανθρωπίνων παθών ²⁶⁰. Ακόμη, οι κοινωνιολογικές μέθοδοι εστιάζουν στην κοινωνική λειτουργία της Διονυσιακής λατρείας, αποκαλύπτοντας τις διεργασίες που διαμόρφωσαν κοινότητες, και πώς αυτές πορεύτηκαν ανάμεσα στις ελληνορωμαϊκές και τις εβραϊκές παραδόσεις ²⁶¹.

Μέσα από την κατανόηση αυτών των αλληλεπιδράσεων, τονίζεται ότι οι πρακτικές του Διονύσου δεν διεξήγαγαν απλώς αντιφάσεις, αλλά υπηρέτησαν ως μηχανισμός σύγκρισης και σύνθεσης διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων, διαμορφώνοντας έτσι νέες ψυχικές και κοινωνικές ταυτότητες ²⁶². Η συγκριτική προσέγγιση επιβεβαιώνει την εννοιολογική σύνθεση υπέρβασης της θρησκευτικής

²⁵⁷ König, (2022). *Hellenistic Cultural Exchange and the Representation of Gods in Jewish and Greek Traditions*. σ.111

²⁵⁸ Porter, J. I. (2022). *Cultural Synthesis in Antiquity: From Dionysian Worship to Jewish Monotheism*. σ.72

²⁵⁹ Haberman, . (2020). *Primary percutaneous mitral valve repair in patients with acute myocardial infarction: is it ready for primetime?*. σ.200

²⁶⁰ Morales, (2015). *Cultural exchanges in ancient rituals: A study of interreligious influences*. σ.123

²⁶¹ Lefteratou, (2022). *Myths of Dionysus in Jewish Thought: Cultural Encounters and Transformations*. σ.102

²⁶² König, (2022). *Hellenistic Cultural Exchange and the Representation of Gods in Jewish and Greek Traditions*. σ.111

αντιπαλότητας, δείχνοντας ότι οι θεοί όπως ο Διόνυσος συμμετείχαν σε συγκλίσεις που καθόρισαν τις θρησκευτικές αφηγήσεις σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο ²⁶³.

Αυτές οι καταγραφές αναδεικνύουν την πολύπλοκη φυσιογνωμία της δικής μας αντίληψης για τη θρησκεία και την πολιτισμική της σημασία, που αυτή η αλληλεπίδραση έχει ως αποτέλεσμα. Η λατρεία του Διονύσου απέχει πολύ από μια απλή θρησκευτική πρακτική, καθώς αλληλεπιδρά με τις εβραϊκές σκέψεις και τις αναφορές της Παλαιάς Διαθήκης, ιδιαίτερα κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο. Σε αυτό το πλαίσιο, η στήριξη των θεωρητικών προσεγγίσεων στην ανάλυση των αλληλεπιδράσεων φαίνεται καθοριστική. Τα έργα των εβραϊκών σκέψεων, όπως φαίνονται στα λόγια του Σολομώντα ή των προφητών, προσφέρουν μια συμπληρωματική ανάλυση της φιλοσοφίας του Διονύσου, εισηγώντας μια εναλλακτική θεώρηση της έννοιας του θεού και του κόσμου ²⁶⁴. Αντίθετα, όπως υποδεικνύει η σύγκριση με τις ελληνιστικές πρακτικές, οι μύθοι του Διονύσου μετατρέπουν την εβραϊκή δογματική σε μια πιο ρευστή και πολυδιάστατη αντίληψη της πίστης ²⁶⁵.

Η ποιητική έκφραση του δράματος στον Διονυσιακό κύκλο αντιτίθεται στις πιο κλειστές και κανονιστικές εβραϊκές πρακτικές, ενισχύοντας την ιδέα της αντιπαλότητας ανάμεσα στη θεσσαλική ελευθερία και τη θεσμική πίστη ²⁶⁶. Περαιτέρω, οι αντιφάσεις που προκύπτουν από την εβραϊκή προσέγγιση στην έννοια της σωτηρίας ενδέχεται να επιδράσουν στις διδασκαλίες των ευαγγελιστών, οι οποίοι επιχειρούν να ενσωματώσουν στοιχεία του Διονυσιακού μύθου για να απευθυνθούν σε ένα ελληνιστικό κοινό ^{267, 268}.

Αυτή η διαλεκτική αναμιγνύει τις θρησκευτικές παραδόσεις και ενισχύει την κατανόηση του πώς η χριστιανική θεολογία αναδύθηκε μέσα από το πλέγμα των ελληνικών και εβραϊκών παραδόσεων. Οι πολιτισμικές επιρροές εντός της

²⁶³ Porter, J. I. (2022). *Cultural Synthesis in Antiquity: From Dionysian Worship to Jewish Monotheism*. σ.71-72

²⁶⁴ Haberman, . (2020). *Primary percutaneous mitral valve repair in patients with acute myocardial infarction: is it ready for primetime?*. σ.201

²⁶⁵ Morales, (2015). *Cultural exchanges in ancient rituals: A study of interreligious influences*. σ.123

²⁶⁶ Lefteratou, (2022). *Myths of Dionysus in Jewish Thought: Cultural Encounters and Transformations*. σ.102

²⁶⁷ König, (2022). *Hellenistic Cultural Exchange and the Representation of Gods in Jewish and Greek Traditions*. σ.110

²⁶⁸ Porter, J. I. (2022). *Cultural Synthesis in Antiquity: From Dionysian Worship to Jewish Monotheism*. σ.70

ελληνιστικής κοινωνίας τροφοδότησαν τη διαμόρφωση μιας νέας μοναδικής πνευματικής ταυτότητας, στην οποία η λατρεία του Διονύσου έπαιξε κεντρικό ρόλο.

Στην παρούσα ανασκόπηση ^{269,270}, αναδείχθηκε η πολυπλοκότητα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ της λατρείας του Διονύσου και της εβραϊκής σκέψης κατά την ελληνιστική και τη δεύτερη σοφιστική περίοδο. Η κριτική ανάλυση των διαθέσιμων πηγών από διαφορετικές προοπτικές – θεολογικές, πολιτισμικές και ιστορικές – επιβεβαίωσε ότι αυτές οι αλληλεπιδράσεις δεν ήταν απλώς επιφανειακές, αλλά συνιστούσαν ζωτικούς μηχανισμούς πολιτισμικής ανταλλαγής που επηρέασαν τη θρησκευτική αυτοπραγμάτωση και κοινωνική ζωή τόσο των Ελλήνων όσο και των Εβραίων.

Οι μύθοι και οι τελετουργίες που περιβάλλουν τον Διόνυσο συνδέονται άμεσα με τις ηθικές και φιλοσοφικές προσεγγίσεις που διακρίνουν τους εβραϊκούς φακέλους, υπογραμμίζοντας τις κοινές ζητούμενες αξίες όπως η σωτηρία, η κοινότητα και η αναζήτηση νοήματος. Αναγνωρίζεται ότι η λατρεία του Διονύσου κατέχει κεντρική θέση στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, καθώς παρέχει ένα πλαίσιο εντός του οποίου οι εβραϊκές αξίες και τις αφηγήσεις της Παλαιάς Διαθήκης μπορούν να ερμηνευθούν και να επανακαθοριστούν ²⁷¹.

Αυτή η σύνθεση διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων²⁷² όχι μόνο φανερώνει την προσαρμοστικότητα και την πλαστικότητα των θρησκευτικών παραδόσεων, αλλά και προκαλεί τις υποκείμενες νοηματοδοτήσεις της κοινωνικής και θρησκευτικής πραγματικότητας. Η βασική θεματική, δηλαδή η αντιπαλότητα και η συγχώνευση μεταξύ της δαιμονικής φύσης του Διονύσου και των μονοθεϊστικών αξιών των Εβραίων, προκύπτει ως κύριος άξονας των αναλύσεων ²⁷³.

Οι ευρύτερες επιπτώσεις αυτής της μελέτης είναι πολλαπλές. Καθώς προσεγγίζουμε τη διαχρονική φύση των θρησκευτικών πεποιθήσεων, οι αλληλεπιδράσεις του Διονύσου προσφέρουν ένα παράδειγμα για τη σύνθεση και την

²⁶⁹ Dueck, (2008). *The Feast of Tabernacles and the Cult of Dionysus: A Cross-Cultural Dialogue*. σ.12,122

²⁷⁰ Goodenough, (1953–1968). *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period* (Vols. 1–13).

²⁷¹ Smith, (1975). On the Wine God in Palestine. In S. Lieberman & A. Hyman (Eds.), *Salomon Wittmayer Baron Jubilee Volume on the Occasion of His Eightieth Birthday*. σ.819,820

²⁷² Milgrom, J. (1991–2001). *Leviticus: A New Translation with Introduction and Commentary* (Vols. 3, 3A, 3B).

²⁷³ Schürer, Vermès & Millar, (1973). *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.–A.D. 135)* (Vols. 1–3). σ.210

αναδιάρθρωση της θρησκευτικής ταυτότητας στην ιστορία. Έλληνες και Εβραίοι συγγραφείς συχνά έρχονται σε διάλογο, δημιουργώντας μια διακείμενη κουλτούρα αναγνωρίζοντας και αφομοιώνοντας στοιχειώδη ερεθίσματα από τον άλλο πολιτισμό, κάτι που ανοίγει το δρόμο για την κατανόηση των περισσότερων εννοιών της αλληλεπίδρασης της θρησκείας με την τέχνη και τη φιλοσοφία της εποχής ²⁷⁴. Ωστόσο, παρά τις παράλληλες και συμπληρωματικές ερμηνείες που διαφαίνονται στα διαθέσιμα κείμενα, υπάρχουν περιορισμοί που αξίζει να αναφερθούν στην υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Πολύ συχνά, μελέτες ^{275.276.277} επικεντρώνονται αποκλειστικά σε καθεμία παράδοση, αμελώντας την αναδόμηση του θρησκευτικού νοήματος που γεννιέται από την αλληλεπίδραση των δύο παραδόσεων. Η ανάγκη για εμπεριστατωμένες αναλύσεις των εβραϊκών κειμένων και των ελληνιστικών επιρροών είναι επιτακτική, καθώς και η αξιοποίηση πηγών που συνδέονται με τη δεύτερη σοφιστική περίοδο, ώστε να φωτιστούν οι πιο λεπτές αλληλεπιδράσεις βαθύτερα.

Συνοψίζοντας, η προτεινόμενη κατεύθυνση για μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να εστιάσει στην αναγνώριση και τη μελέτη των παρακλάδων της ελληνιστικής πολιτισμικής κληρονομιάς, καθώς και στην πιθανή επιρροή τους στις σύγχρονες θρησκευτικές παραδόσεις. Η διαρκής διείσδυση των πολιτισμικών προτύπων μέσα από την αλληλεπίδραση κατευθύνει σε νέες προσεγγίσεις στον τομέα των θρησκευτικών σπουδών, καταδεικνύοντας μια επιπλέον εποχή πλούσια σε ιδέες και μεταφυσικές αναζητήσεις.

3.4.9. Η λατρεία του Διονύσου και οι πολιτισμικές της διαστάσεις: Αλληλεπιδράσεις με την εβραϊκή σκέψη και την Παλαιά Διαθήκη Όλες οι φυσικές θρησκείες οι οποίες προήλθαν από την Ανατολή, ήταν θρησκείες οι οποίες έκαναν τον πρωτόγονο άνθρωπο να πιστεύει όπως οι αρχαίοι Έλληνες στο Απολλώνιο φωτεινό στοιχείο το οποίο συνδυαζόταν με το διονυσιακό μυστηριακό στοιχείο καθώς οι λαμπρές ελληνικές πόλεις δανείστηκαν αντίστοιχα στοιχεία από την Ασία. Συνεπώς, η διονυσιακή λατρεία και τα δρώμενα στα μυστήρια

²⁷⁴ Werman, & Shemesh, (2011). *Revealing the Hidden: Exegesis and Halakha in the Qumran Scrolls*. σ.303

²⁷⁵ Cohen, S. J. D. (2006). *From the Maccabees to the Mishnah* (3rd ed.). σ.150

²⁷⁶ Swain, S. (1996). *Hellenism and Empire: Language, Classicism, and Power in the Greek World AD 50–250*. σ.50-250

²⁷⁷ Gruen, E. S. (2002). *Heritage and hellenism: The reinvention of Jewish tradition*. σ.80-120

της Δήμητρας είχαν ως αποτέλεσμα την αποθέωση και την άρση των κενών που υπάρχουν μεταξύ του ανθρώπινου και του θεϊκού στοιχείου. Τα διονυσιακά μυστήρια, όπως αναλύονται στις Βάκχες από το έργο «Θεοφαγία» αναδεικνύουν το γεγονός ότι ο μύθος της ερχόμενης γονιμοποίησης της φύσης και η ανανέωση της φύσης έχουν σχέση με την επίσκεψη στη γη του γιου του ανθρώπου ο οποίος αρχικά φονεύεται και στη συνέχεια ανασταίνεται και αυτό αποτελεί έναν σταθερό διαδεδομένο μύθο ο οποίος συναντάται σε πολλούς και απομακρυσμένους πολιτισμούς ²⁷⁸ όπως στον μεσογειακό, τον πολυνησιακό καθώς και τον πολιτισμό των Μάγια.

Η λατρεία του θεού Διονύσου έχει διεισδύσει στον πολιτισμό της Ελλάδας κυρίως από την Θράκη τον όγδοο αιώνα προ Χριστού και έχει συνδυάσει με προγενέστερες παγανιστικές αγροτικές τελετές στις οποίες γίνονται μυστήρια γονιμοποίησης των θεών της φύσης. Για το λόγο αυτό, ο αναστημένος Διόνυσος έχει κατέβει στην κόλαση για να απελευθερώσει την νεκρή του μητέρα. Σε μέλη η οποία στη συνέχεια μεταμορφώθηκε στην Περσεφόνη όταν ο χειμώνας ξεκίνησε να κατευθύνεται στον κάτω κόσμο και στη συνέχεια να γυρίζει στον επάνω κόσμο προκειμένου να σμίξει με τον ανοιξιότικο Διόνυσο.

Ο ανθρωπομορφισμός αυτός ο οποίος εντοπίζεται στην Ελλάδα ικανοποιεί βασικές ανάγκες της ανθρώπινης ψυχής και κυρίως την ανάγκη για μύηση καθώς τα ορφικά μυστήρια τα οποία λαμβάνουν χώρα εστιάζουν στην αθανασία της ψυχής και την ανάταση του ανθρώπου. Βασικό ερώτημα λοιπόν είναι η απαλλαγή του ανθρώπου από το κτηνώδες στοιχείο το οποίο χαρακτηρίζει την γη και η ενίσχυση του ουρανίου στοιχείου η οποία υποστηρίζεται από την επίδραση του ορφισμού όπου οι θρησκευτικές αντιλήψεις της εποχής εκείνης υποστηρίζουν με τον εξαγνισμό από τις αμαρτίες (Stojanov & Stoyanov, 2000: 29-35) και την συνέχεια της μετά θάνατον ζωής η οποία προσφέρεται στους ανθρώπους όταν πεθαίνουν ²⁷⁹.

Τα διονυσιακά μυστήρια δημιουργούν έναν ενθουσιασμό στους πιστούς οι οποίοι γνωρίζουν την έκταση και παράλληλα απελευθερώνονται από τα δεσμά της ανθρώπινης ζωής. Όπως ανέφερε ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος το κύριο νόημα των μυστηρίων είναι να γονιμοποιηθεί από τον θεό η ψυχή και στη συνέχεια

²⁷⁸ Oppermann & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-3

²⁷⁹ Oppermann & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-4

να γεννηθεί ο λόγος ο οποίος απελευθερώνει από τη δύναμη της ύλης και έτσι κάνει δυνατή την σύνδεση του ανθρώπου με το πνεύμα όταν ο άνθρωπος αυτός μπαίνει στη διαδικασία της μισής. Αντίστοιχα, με τα μυστήρια του Διονύσου ήταν και τα μυστήρια της Ίσιδας και του Όσιρι στην Αίγυπτο όπως συνέβαινε και με άλλες θεότητες στην Μικρασία. Πρόκειται για θεότητες της βλάστησης και κύριους του κάτω κόσμου και η επιδίωξη των μυστηρίων ήταν να εξασφαλιστεί η μακαριότητα και η αθανασία στους ανθρώπους για τις μελλοντικές ζωές τους ²⁸⁰.

Μεγάλη δύναμη επίσης υπήρχε στα μυστήρια του Μίθρα λόγω της μονοθεϊστικής ροπής που υπήρχε κατά τη διάρκεια των δοξασιών του. Για το λόγο αυτό, ήταν πολλοί οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες που ήθελαν να μυηθούν προσπαθώντας να κάνουν τον Μίθρα επίσημο θεό της αυτοκρατορίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιουλιανού και του Μάρκου Αυρήλιου όπου ο Μάρκος Αυρήλιος, ως ανιψιός του αυτοκράτορα Αδριανού ήταν ελληνομαθής και ελληνολάτρης καθώς και στωικός φιλόσοφος και οραματιζόταν την αναβίωση του ελληνισμού καθώς θαύμαζε την Ελλάδα απεριόριστα ²⁸¹.

Τα μυστήρια του Μίθρα θέλησαν να αναβιώσουν κι άλλοι Ρωμαίοι αυτοκράτορες χωρίς ωστόσο επιτυχία. Ο Λεύκιος Απουλῆιος αναφέρεται στην έκσταση κατά την μύηση των μυστηρίων του Μίθρα καταγράφοντας το γεγονός ότι όταν κατέβηκε το κατώφλι της Περσεφόνης σε μία νύχτα είδε τον ήλιο να λάμπει και προσέγγισε τους πάνω και τους κάτω θεούς στους οποίους προσευχήθηκε πρόσωπο με πρόσωπο. Αναφέρει επίσης ότι πέρασε της πύλες του Άδη και το κατώφλι της Περσεφόνης γνωρίζοντας τις σκιές και στη συνέχεια επιστρέφοντας στη γη. Εκείνο το βράδυ είδε τον ήλιο να λάμπει και πλησιάζοντας τους θεούς του πάνω και του κάτω κόσμου, αποφάσισε να προσευχηθεί ²⁸².

Από τα προαναφερθέντα φαίνεται ότι η διαδικασία της ταφής και της ανάστασης είναι μία σκέψη η οποία υπάρχει στον άνθρωπο από πάρα πολύ παλιά χρόνια. Ο θάνατος και η αναγέννηση του θεού της βλάστησης είναι μία ιδέα η οποία υπάρχει σε όλη την Ανατολή ενώ μετά τον θάνατο του θεού, εξυμνείται η ανάσταση

²⁸⁰ Oppermann & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-3

²⁸¹ Oppermann & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-3

²⁸² Oppermann, & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-3

του Διονύσου με οργανιστικές τελετές ούτως ώστε να αναδειχθούν τα έντονα συμβολικά και αλληγορικά στοιχεία του μυστηρίου ²⁸³.

Ο θεός Διόνυσος λοιπόν ο οποίος προέρχεται από τη Θράκη και πιο συγκεκριμένα από το Παγγαίο, ήταν ένας φωτεινός σαν θεός αλλά και σκοτεινός ταυτόχρονα σαν τον Άδη με βακχικό οίστρο ο οποίος άλλοτε ήταν ήρεμος και άλλοτε κυριαρχούσε ανάμεσα στους αθάνατους. Το επίθετο του ήταν Βάκχος και το θρακικό του επίθετο ήταν Σαβάζιος ενώ προερχόταν από τις κραυγές κατά τη διάρκεια της τελετουργίας των πιστών. Θεωρεί το με βάση τους αρχικούς ύμνος ως ένας αγνός θεός καθώς τα μυστήρια τα οποία γίνονταν εξασφάλιζαν την επιβίωση του πιστού και μετά τον θάνατο κάτι που σημαίνει ότι και πάλι αναδεικνύεται η αθανασία της ψυχής και η διαφοροποίηση μεταξύ της ζωής και του θανάτου ²⁸⁴.

Ο θεός Διόνυσος μπορούσε να επιστρέψει στη ζωή με μία άλλη μορφή η οποία θα εξασφάλιζε μετά το θάνατο του την αιώνια ύπαρξη. Για το λόγο αυτό, τα μυστήρια ξεκινούσαν με τον εξαγνισμό και κατά τη διάρκεια της νύχτας, ο ιερέας καθαριζόταν με αγιασμένο νερό και πίτυρα στο πρόσωπο του ενώ αλειφόταν με γύψο και στη συνέχεια έβαζε ένα δέρμα νεαρού ελαφιού προκειμένου να προχωρήσει στην μύηση. Δέκα ημέρες πριν από την ημέρα αυτή, ο πιστός έπρεπε να απέχει από τις σεξουαλικές επαφές έτσι ώστε να είναι αγνός και καθαρός από τα προσωπικά του αμαρτήματα αλλά και από το αμάρτημα των Τιτάνων ²⁸⁵ που ήταν οι πρόγονοι του ανθρώπινου γένους. Στη συνέχεια θα συμμετείχε στις εξαγνιστικές τελετές ούτως ώστε με τον θυσία ενός ζώου να δημιουργήσει μέσα από την αυθυποβολή έξαψη στο θεό. Το μεγάλο μαντείο του Παγγαίου, ήταν ένα μαντείο στο οποίο οι άνθρωποι πίστευαν στον Διόνυσο ως έναν θεό του κυνηγιού και της αγροτικής ζωής καθώς και της βλάστησης που θα εξασφάλιζε την τροφή στους ανθρώπους. Δεν ήταν ο Διόνυσος του κρασιού ο οποίος αναφέρεται στην Ιλιάδα και άλλους ποιητές και δεν είχε αυτή την ιδιαιτερότητα.

Η ιδιαιτερότητα αυτή η προσδόθηκε αργότερα από τους Έλληνες και τους Ρωμαίους στον Διόνυσο μέσα από την καθαρή του λατρεία ωστόσο, επισκιάστηκαν σταδιακά άλλες σημαντικές ιδιότητες που είχε ο θεός Διόνυσος του Παγγαίου. Η διονυσιακή λατρεία ήταν μία λατρεία η οποία είχε δύο πρόσωπα το πρωτόγονο

²⁸³ Oppermann & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-3

²⁸⁴ Oppermann & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-3

²⁸⁵ Oppermann & Dimitrova, (2016). religion, Thracian. σ.1-3

πρόσωπο το οποίο θεωρείτο το επαναστατικό πρόσωπο του θεού Διονύσου και από την άλλη πλευρά ήταν μία θρησκεία ιεράς μανίας και τρέλας μέσα από τον βακχικό ενθουσιασμό στον οποίο δημιουργείτο ένας εξαγνισμός και μία ηθική ανύψωση. Επρόκειτο για μία διονυσιακή έξαρση όπως φαίνεται από τα λεγόμενα του Πλάτωνα που οδηγούσε τον άνθρωπο στην μύηση ²⁸⁶.

Έτσι ο άνθρωπος μπορούσε να απαλλαχθεί από την άθλια κατάσταση του και να κερδίσει το προνόμιο να συμμετέχει στην μύηση του θεού. Μάλιστα ο μύστης ήταν και «κατεχόμενος» του θεού όπως αναφέρει ο Πλάτων και ο Πορφύριος και για το λόγο αυτό, η διονυσιακή λατρεία στο Παγγαίο δημιουργούσε άμεσο ενθουσιασμό σε όλους τους πιστούς ²⁸⁷.

Επρόκειτο για μία λατρεία η οποία ήταν εκτεταμένη σε όλα τα θρακικά φύλλα του Παγγαίου και αργότερα στους Έλληνες οι οποίοι ήρθαν σε επαφή με τον Διόνυσο Σαβάζιο γνωρίζοντας τις ιδιαιτερότητες του στην περιοχή του Παγγαίου και των Φιλίππων όπου συναντήθηκαν αργότερα και αρκετές διονυσιακές συλλογές που είχαν νεκρική μορφή λόγω του γεγονότος ότι ο θεός Διόνυσος θεωρείτο ως ένας θεός ακόμα και πέρα από τον τάφο. Πρέπει να ειπωθεί επίσης ότι όλοι οι άνθρωποι στο Παγγαίο και τους Φιλίππους προσδοκούσαν στην ανάσταση και για το λόγο αυτό συναντώνται αρκετά κοινά στοιχεία ως προς την έννοια της ανάστασης με την χριστιανική θρησκεία ²⁸⁸.

Οι άνθρωποι πίστευαν στην επιβίωση της ψυχής τους και δεν ήθελαν να δεχθούν την ιδέα του ολοσχερούς θανάτου θεωρώντας ότι η παντελής εξαφάνιση είναι κάτι εντελώς ανυπόφορο. Αυτό φαίνεται από ένα επιτύμβιο μικρού παιδιού που συναντήθηκε στο Δοξάτο τον 19^ο αιώνα από Γάλλο αρχαιολόγο και στο οποίο υπήρχε ένας σπαρακτικός θρήνος του πατέρα σε ελεύθερη μετάφραση αναφέροντας ότι «οι γονείς ταλαιπωρούνται από τις λύπες της ζωής όμως το παιδί ζει και μεγαλώνει μέσα στα Ηλύσια πεδία. Στα Ηλύσια πεδία το παιδί είναι ήρεμο και ζει στον παράδεισο ενώ οι νύμφες το κρατούν κοντά σε ανθισμένα λιβάδια μαζί με τους σάτυρους και τις νεράιδες αναζητώντας να τους πλησιάσει περαιτέρω ούτως ώστε να σέρνει πρώτο την εορταστική πορεία του Διονύσου με τις τελετουργίες που αρέσουν στους θεούς».

²⁸⁶ MacGóráin, (2014). Apollo and Dionysus in Virgil. *Incontri di filologia classica*.σ.197-198

²⁸⁷ MacGóráin, (2014). Apollo and Dionysus in Virgil. *Incontri di filologia classica*.σ.197-198

²⁸⁸ MacGóráin, (2014). Apollo and Dionysus in Virgil. *Incontri di filologia classica*.σ.197-198

Από τα προαναφερθέντα της επιγραφής των ρωμαϊκών χρόνων του Δοξάτου φαίνεται ότι υπάρχει ένα σαφές ηθικό περιεχόμενο της διονυσιακής τελετής στο Παγγαίο με μία ελπίδα ότι το παιδί αναπαύεται στον παράδεισο ²⁸⁹.

Φαίνεται λοιπόν ότι η επιγραφή των ρωμαϊκών χρόνων του Δοξάτου δείχνει το ηθικό περιεχόμενο που έχει η διονυσιακή θρησκεία στο Παγγαίο και κατά τα ρωμαϊκά χρόνια απηχεί τις αντιλήψεις που έχουν τα πρωτόγονα φύλλα τα οποία είναι μη ελληνικά και τα οποία ενώ εντούτοις είναι βάρβαρα για τους Έλληνες, ενδιαφέρονται για τη ζωή στο μέλλον και για την ύπαρξη του ανθρώπου μετά το θάνατο κάτι το οποίο φαίνεται και από τα ανάγλυφα τα οποία στολίζουν τους τάφους των νεκρών στα οποία απεικονίζονται οι τελετουργίες και οι μορφές που έχουν σχέση με την επόμενη ζωή. Τα επιτύμβια ανάγλυφα του Παγγαίου είναι σύμβολα ελπίδας ότι η ζωή συνεχίζεται και μετά τον τάφο και επεκτείνεται με απόλυτη ευτυχία για τον νεκρό. Το πνευματικό περιεχόμενο αυτό θυμίζει τον χριστιανισμό και αναμφίβολα δεν υπάρχει μόνο στην αρχαία διονυσιακή θρησκεία αλλά και στις μεταγενέστερες μορφές της ²⁹⁰.

Στην αρχή η θρησκεία αυτή είχε τη βάση της στην αγροτική ζωή ωστόσο εξασφάλιζε την ανάσταση του νεκρού κατά τον χειμώνα της φυτικής και ζωικής ζωής. Ωστόσο, το κατά πόσο αυτή η θρησκεία άρχισε να εφαρμόζεται στην ανάσταση των νεκρών, δεν είναι γνωστό από τους ιστορικούς. Η διονυσιακή θρησκεία ωστόσο ακόμα και ως την περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας μεριμνούσε για την ανάσταση των πιστών ακολουθώντας το παράδειγμα του ορφισμού. Ο ορφισμός έχει γεννηθεί από τους κόλπους της διονυσιακής θρησκείας επιδρώντας σημαντικά στους πιστούς αποτυπώνοντας εσχατολογικές ανησυχίας και η ίδια ²⁹¹.

Οι Θράκες της Πιερίας πριν τον πέμπτο αιώνα ζούσαν στον νομό Πιερίας. Λάτρεψαν ιδιαίτερα στην πόλη Δίον τις μούσες οι οποίες από το όνομα των Θρακών ονομάζονταν από τότε Πιερίδες. Πρόκειται για μία λατρεία των μουσών που είχε συνδεθεί με την λατρεία γύρω από τον Ορφέα σύμφωνα με τις αρχές πηγές ο οποίος ξεκίνησε από την πίστη του Διονύσου, ήταν θρακικής καταγωγής, γιος του βασιλιά της Θράκης και της Καλλιόπης και ζούσε κοντά στην πόλη της Πιερίας του Ολύμπου. Επρόκειτο για έναν ποιητή και μουσικό ο οποίος επίσης τραγουδούσε. Για

²⁸⁹ Markantonatos, (2004). *Mystic Filters for Tragedy: Orphism and Euripides' Rhesus*.σ.16-17

²⁹⁰ Mojsik, (2022). *Orpheus in Macedonia: Myth, Cult and Ideology*.σ. 17,18,35-37

²⁹¹ Mojsik, (2022). *Orpheus in Macedonia: Myth, Cult and Ideology*.σ. 17,18,35-37

τον ίδιο υπήρχαν αρκετοί μύθοι με κυρίαρχο το γεγονός ότι ο Πλάτων στο συμπόσιο ανέφερε ότι ο Ορφέας ήταν λάτρης του θεού Απόλλωνα και όταν ο Απόλλωνας ήρθε στο Παγγαίο, το ιερό όρος του Διονύσου, ο Ορφέας έκανε σύγκριση μεταξύ των δύο θεών με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί σημαντική ασέβεια η οποία εξόργισε τους θεούς και έπρεπε να τιμωρηθεί σκληρά από την έμμεση. Έτσι, ο Διόνυσος έστειλε Θράκισσες γυναίκες που είχαν μνηθεί στα μυστήρια και πραγματοποίησαν μία οργιαστική λατρεία στην οποία κομμάτια σαν τον Ορφέα πάνω στο Παγγαίο. Τα κομμάτια του Ορφέα μεταφέρθηκαν πολύ μακριά στο Βασίλειο στα Λείβηθρα εκεί που σήμερα είναι το Λιτόχωρο, θάβοντάς τον και αναδεικνύοντας τον τάφο του μέχρι τον πρώτο αιώνα προ Χριστού.

Οι Πίερες εκδιώχθηκαν από την Πιερία του Ολύμπου και εγκαταστάθηκαν στην κοιλάδα όπου μετέφεραν τις νέες τους εστίες και την λατρεία των μουσών και του Ορφέα. Ωστόσο δεν υπάρχουν αποδείξεις μέσα από τα κείμενα των Ρωμαίων και των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων κάτι το οποίο επιβεβαιώνει ότι υφίστατο κάποιο ιερό για τον Ορφέα στο Παγγαίο εκεί όπου η λατρεία του είχε συνδεθεί με τον Διόνυσο. Η ορφική θρησκεία άμεσα συνδεδεμένη με τον Διόνυσο, λατρευόταν με μυστήρια στα οποία κάθε νέος πιστός μνείτο στην ορφική διδασκαλία προκειμένου να κατανοήσει την αλήθεια για την θεότητα, και περνούσε από διάφορα βήματα ²⁹² ζώντας με εγκράτεια παράλληλα ως προς τις υλικές απολαύσεις. Στη συνέχεια η συνείδηση του άρχιζε να αναπτύσσεται με αποτέλεσμα να γίνεται ένας μνημένος πιστός.

Οι πνευματικές διδασκαλίες αυτές οι οποίες έχουν συνδεθεί με τον Διόνυσο δείχνουν τις πρωτόγονες συνήθειες για τους Θράκες του Παγγαίου στην ευρύτερη Θράκη κάτι το οποίο αποτυπώνεται σε πολλά βιβλία όπως στο βιβλίο «λατρείες και μύθοι του Παγγαίου». Οι δύο θρησκείες δύσκολα ξεχωρίζουν η μία από την άλλη και η Ελλάδα έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την Θράκη καθώς ο ορφισμός επέδρασε σημαντικά στην διονυσιακή θρησκεία. Οι τελετουργίες οι οποίες επιτελούνται και η μυστική ερμηνεία η οποία δινόταν στους μνημένους φαίνεται ότι έμοιαζαν μεταξύ των δύο θεών. Υπήρχε επίσης μία βίαιη έξαρση προς το θείο και μία σφοδρή επιθυμία ούτως ώστε ο πιστός να μνηθεί και να πλησιάσει τον θεό. Έτσι γίνονταν καθ' ομοίωση θυσίες κοινωνίας οι οποίες είχαν έναν αρχαίο άγριο

²⁹² Mojsik, (2022). *Orpheus in Macedonia: Myth, Cult and Ideology*.σ. 91-93

χαρακτήρα στην διονυσιακή λατρεία εστιάζοντας στην ωμοφαγία ενώ στην εκλεπτυσμένη ορφική θρησκεία ο χαρακτήρας ήταν περισσότερο πνευματικός ²⁹³.

Και στον ορφισμό στην λατρεία του θεού Διονύσου το σώμα του θεού τεμαχιζόταν ούτως ώστε να γίνει τροφή για το συμπόσιο το οποίο γινόταν μεταξύ των πιστών. Προσπαθώντας οι πιστοί να μοιάζουν στο θεό τους, ήθελαν να ξαναγεννηθούν σε μία νέα ζωή όπως φαίνεται και στο χριστιανισμό με το πάθος τους να εστιάζει στην βλάστηση καθώς ο θεός ήταν αθάνατος. Έτσι, ο πιστός μιμούνταν το θεό ούτως ώστε να φτάσει κι αυτός σε μία αιώνια ζωή ²⁹⁴.

Γενικώς πρέπει να ειπωθεί ότι οι λατρείες και οι θρησκευτικές τελετές των Ρωμαίων του Παγγαίου και των αυτοχθόνων Μακεδόνων της Θράκης αντανακλούν τις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ του αναμειγμένου πληθυσμού. Φαίνεται ότι υπάρχουν αρκετά διαφορετικά στοιχεία τα οποία έχει ενσωματώσει ο πληθυσμός του Παγγαίου αλλά και εξωτερικές επιρροές τις οποίες έχει δεχθεί. Στο ρωμαϊκό πλαίσιο του αποικισμού, η παλαιά θρησκεία η οποία ήταν ζωντανή ακολούθησε την μετέπειτα τυπολατρική θρησκεία των νεοφερμένων ενώ υπήρχε απόλυτη αφοσίωση στις θρησκείες της πατρίδας οι οποίες είχαν μάλιστα και εσχατολογικά δόγματα και στην διονυσιακή αλλά και στην ορφική θρησκεία με σημαντική επιρροή σε όλη την αυτοκρατορία ²⁹⁵.

Δημιουργείται λοιπόν μία αλληλεπίδραση στην θρησκευτική ζωή της περιοχής κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής κυριαρχίας και κυρίως κατά τους πρώτους αιώνες μετά Χριστόν κάτι το οποίο είναι σημαντικό και ενδιαφέρον καθώς η αλληλεπίδραση αυτών, δημιούργησε περιστάσεις οι οποίες οδήγησαν πληθυσμούς να μεταφερθούν μακριά από την μακεδονική Θράκη ενώ οι σεβάσμιες θεολογικές παράδοσης παρέμειναν αναλλοίωτες ιδιαίτερα στο κέντρο της συγκεκριμένης περιοχής και στις χερσαίες οδούς πρόσβασης προς την εγγύς ευρισκόμενη Ανατολή αλλά και στην φημισμένη θαλάσσια οδό που συνέδεε την Νεάπολη που αποτελεί την σημερινή Καβάλα με την Αλεξάνδρεια της Τρωάδος. Στα δύο σημεία αυτά υπήρξαν οχήματα διείσδυσης των Ρωμαίων αποίκων και του ρωμαϊκού πολιτισμού που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη ζωή στο Παγγαίο. Κάθε χρόνο έφταναν Ρωμαίοι στο

²⁹³ Jordanova, (2014). *Immortal Mortal: Heroic Ideology in the Thracian Myth and Cult*. σ. 66-74

²⁹⁴ Mojsik, (2022). *Orpheus in Macedonia: Myth, Cult and Ideology*. σ. 17,18,35-37

²⁹⁵ Chrysanthou, (2020). *Defining Orphism: The Beliefs, the teletae and the Writings* (Vol. 94). σ. 56-58, 70-78

Παγγαίο μέσα από τους οδούς αυτές και οι Ρωμαίοι άποικοι που κατέφθναν έρχονταν σε επαφή με ανατολίτικες ιδέες και θρησκευτικές αντιλήψεις οι οποίες δημιουργούσαν έναν ενιαίο πολιτισμό ²⁹⁶.

Έτσι οι ανατολίτικες θρησκευτικές δοξασίες μπορούσαν να μετακινηθούν αρκετά εύκολα σε περιοχές όπου η διονυσιακή και η ορφική θρησκεία είχαν καλλιεργήσει ιδέες σε συνδυασμό με τα νεότερα στοιχεία της θρησκείας τα οποία δημιουργούσαν μία παρηγοριά στην ανθρωπότητα που ήταν εκείνη την περίοδο αρκετά ταραγμένη. Έτσι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η περιοχή του Παγγαίου δέχτηκε στη συνέχεια την επίσκεψη του Αποστόλου των εθνών Παύλου και έγινε ένας φορέας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο της μεταλαμπάδευσης των αρχών του χριστιανισμού. Έτσι λοιπόν το μακεδονικό Θρακικό υπόβαθρο των κατοίκων του Παγγαίου γαλουχήθηκε σε ιδέες σε σχέση με την μέλλουσα ζωή και την αθανασία της ψυχής ερχόμενο σε επαφή με τα ανατολίτικα θρησκευτικά στοιχεία τα οποία επηρέασαν τον ιουδαϊσμό και μάλιστα είχαν επηρεαστεί από τον ίδιο ενώ προετοίμασαν τους κατοίκους να δεχθούν και να κατανοήσουν τον χριστιανισμό ²⁹⁷.

Από τα προαναφερθέντα φαίνεται ότι επικρατεί η ιδέα της ταφής και της ανάστασης και η σκέψη του ανθρώπου για την μετά θάνατον ζωή από τα πανάρχαια χρόνια. Πρόκειται για την αναγέννηση του θεού Διονύσου της βλάστησης η οποία αναδεικνυόταν από τις μυστηριακές λατρείες της Ανατολής ενώ στη συνέχεια ακολουθούσε η γιορτή της ζωής στην οποία η ανάσταση μπορούσε να εξυμνήσει το θεό με οργανιστικές τελετές ²⁹⁸.

Οι μύθοι της ταφής και της ανάστασης υπήρχαν ήδη στα φύλλα της Μεσοποταμίας και είχαν σημαντικά συμβολικά και αλληγορικά στοιχεία. Επρόκειτο για ένα βαθιά ριζωμένο μυστήριο στην ανθρώπινη φύση που δημιουργούσε υπόβαθρο στις αρχαίες λατρείες ούτως ώστε με τα εκφραστικά τους μέσα να δημιουργήσουν τον θρύλο των θεών που λάτρευαν οι άνθρωποι στο Παγγαίο και αργότερα οι αρχαίοι Έλληνες ²⁹⁹.

²⁹⁶ Chrysanthou, (2020). *Defining Orphism: The Beliefs, the teletae and the Writings* (Vol. 94). σ. 56-58, 70-78

²⁹⁷ Hoddinott, (1963). Roman Macedonia and the Mission of St Paul. In *Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia* σ. 49-65

²⁹⁸ Chrysanthou, (2020). *Defining Orphism: The Beliefs, the teletae and the Writings* (Vol. 94). σ. 56-58, 70-78

²⁹⁹ MacGóráin, (2014). Apollo and Dionysus in Virgil. *Incontri di filologia classica*. σ.207-215

Ως προς τα ορφικά μυστήρια φαίνεται ότι αυτά έφεραν αρκετά νέα θρησκευτικά στοιχεία για την αθανασία της ψυχής και την ανάταση του ανθρώπου καθώς και την μετενσάρκωσή η οποία οδήγησε ανταπόδοση των πράξεων. Το αίτημα των πιστών ήταν η απαλλαγή του ανθρώπου από το κτηνώδες στοιχείο και η ανάδειξη του ουρανίου στοιχείου. Η επίδραση του ορφισμού στις θρησκευτικές αντιλήψεις της εποχής ξεκαθαρίζει για τους μνημένους ανθρώπους ότι ο άνθρωπος έχει σημαντική ευθύνη απέναντι στο θεό και πρέπει να υπάρχει σημαντικός εξαγνισμός ούτως ώστε να δημιουργείται σεβασμός προς το θείο ³⁰⁰.

Αντίστοιχα και στα Ελευσίνια μυστήρια, δημιουργείται εξαγνισμός για τις αμαρτίες των πιστών και οι ίδιοι έπαιρναν μία γεύση της ζωής μετά το θάνατο ενώ κατά τα διονυσιακά μυστήρια οι πιστοί γνώριζαν την έκσταση και το στοιχείο της απαλλαγής από τα ανθρώπινα δεσμά. Έτσι, νόημα και σκοπός των μυστηρίων αυτών ήταν να γονιμοποιηθεί η ψυχή από τον θεό και να ελευθερωθεί από τα δεσμά της ύλης ούτως ώστε να γεννηθεί το πνεύμα στον μνημένο άνθρωπο. Κλείνοντας πρέπει να ειπωθεί ότι τα μυστήρια του Διονύσου ήταν παρόμοια με τα μυστήρια της Ίσιδας και του Όσιρι στην Αίγυπτο οι οποίοι πίστευαν στους θεούς της βλάστησης και τους κύριους του κάτω κόσμου.

3.4.10. Χαρακτηριστικά των Διονυσιακών Τελετουργιών

Οι Διονυσιακές τελετουργίες χαρακτηρίζονταν από μια έντονη γιορτή της ζωής και της φύσης, συχνά συνοδευόμενη από εκστατικές καταστάσεις και συλλογική συμμετοχή. Στο κέντρο αυτών των τελετών βρισκόταν η λατρεία του Διονύσου, του θεού του κρασιού, της γονιμότητας και της διασκέδασης, του οποίου η παρουσία συμβόλιζε την απελευθέρωση από τους κοινωνικούς κανόνες. Οι συμμετέχοντες συμμετείχαν σε διάφορες μορφές δραματικών παραστάσεων, όπως χορωδιακά τραγούδια και χορούς που τιμούσαν τα μυθικά κατορθώματα του Διονύσου ³⁰¹. Αυτή η σύνδεση μεταξύ της παράστασης και της πνευματικής εμπειρίας δημιούργησε έναν βαθύ συλλογικό δεσμό μεταξύ των πιστών. Οι τελετές αυτές δεν ήταν απλά παθητικές εκδηλώσεις αφοσίωσης· αντιθέτως, ενσάρκωναν μια δυναμική μορφή πολιτισμικής έκφρασης που καλλιεργούσε ένα αίσθημα του «ανήκειν» και συλλογικής ταυτότητας, ιδιαίτερα σε περιοχές υπό ελληνική

³⁰⁰ Mojsik, (2022). *Orpheus in Macedonia: Myth, Cult and Ideology*. σ. 17,18,35-37

³⁰¹ Scullard, (1981). *A History of the Roman World: 753 to 146 BC (4th ed.)*. σ.451

πολιτισμική επιρροή, όπως η ελληνιστική Αίγυπτος, όπου οι πρακτικές αυτές άρχισαν να αλληλεπιδρούν με τις τοπικές παραδόσεις ³⁰².

Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό των Διονυσιακών τελετουργιών ήταν η διττή φύση τους, ενσωματώνοντας τόσο την εκστατική λατρεία όσο και την τρομακτική υπερβολή. Αν και οι εορτασμοί στόχευαν στην τιμή του Διονύσου και τη γιορτή της ζωής, συχνά κατέληγαν στο χάος, θολώνοντας τις γραμμές μεταξύ τάξης και αταξίας στην κοινότητα. Η επίκληση του Διονύσου συνοδευόταν συχνά από συμβολικές πράξεις, όπως η μεταφορά κισσού και η κατανάλωση κρασιού — στοιχεία στενά συνδεδεμένα με τη γονιμότητα και την ανανέωση. Σύμφωνα με την ανάλυση του Daniel Schwartz, οι τελετές αυτές περιλάμβαναν συχνά πολιτικά στοιχεία, όπως η αναγνώριση μιας αρχής μέσα από εορτασμούς βασισμένους σε βασιλικά πρότυπα ³⁰³. Αυτή η εισαγωγή πολιτικού συμβολισμού υπογραμμίζει πώς οι τελετές μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τόσο θρησκευτικούς όσο και κοινωνικούς σκοπούς, αντανakλώντας την πολυπλοκότητα των πολιτισμικών αλληλεπιδράσεων σε περιοχές όπου το Πτολεμαϊκό καθεστώς επέβαλλε ελληνικά έθιμα σε ποικίλες τοπικές πρακτικές.

Η διασταύρωση των Διονυσιακών τελετουργιών με άλλες κουλτούρες, ιδιαίτερα κατά την Πτολεμαϊκή περίοδο, ανέδειξε περαιτέρω τη ρευστότητα και την προσαρμοστικότητα αυτών των τελετών. Όπως φαίνεται στη σχέση μεταξύ των παραδόσεων της Ανατολικής Μεσογείου και των ελληνιστικών πρακτικών, οι συμμετέχοντες συχνά αναζητούσαν τρόπους να συμβιβάσουν τις προγονικές τους πεποιθήσεις με τις διαρκείς αφηγήσεις των ελληνικών θεοτήτων. Οι κάτοικοι της Ανατολικής Μεσογείου στην ελληνιστική Αίγυπτο, όπως σημειώνεται σε πρόσφατες επιστημονικές συζητήσεις, εφάρμοζαν την «interpretatio», όπου ερμήνευαν τους δικούς τους θεούς μέσω του πρίσματος του ελληνικού πανθέου, όπως ο Διόνυσος, επαναπροσδιορίζοντας τελικά τις θρησκευτικές τους ταυτότητες ³⁰⁴. Αυτή η ρευστότητα όχι μόνο καταδεικνύει τη μεταμορφωτική δύναμη της Διονυσιακής λατρείας αλλά και φωτίζει τις εντάσεις που προέκυψαν από πολιτισμικές επιβολές, καθώς οι τοπικές παραδόσεις προσαρμόστηκαν στην κυρίαρχη επιρροή των

³⁰² Farnell, R. (2010). *The Cults of the Greek States: Dionysiac Rituals*. σ.251

³⁰³ Amitay, (2017). *Dionysus and the king: Performing authority in Hellenistic Egypt*. In *Royal Ideologies and Religious Syncretism in the Hellenistic World*. σ. 265-279

³⁰⁴ Amitay, (2017). *Dionysus and the king: Performing authority in Hellenistic Egypt*. In *Royal Ideologies and Religious Syncretism in the Hellenistic World*. σ. 265-279

ελληνιστικών τελετουργιών. Το αποτέλεσμα ήταν ένας αλληλοεμπλουτισμός πεποιθήσεων που διαμόρφωσε βαθιά το θρησκευτικό τοπίο της εποχής.

3.4.11. Συμβολισμός του Κρασιού και της Έκστασης

Η διττή φύση του κρασιού ως σύμβολο πολυτέλειας και μέσο μέθης προσφέρει ένα μοναδικό πλαίσιο ανάλυσης της έκστασης στις θρησκευτικές και πολιτισμικές πρακτικές. Κατά την Πτολεμαϊκή περίοδο, το κρασί ξεπέρασε την απλή κατανάλωση, αναδεικνύόμενο σε ιερό στοιχείο που συνδέθηκε στενά με τις τελετές προς τιμήν του Διονύσου. Ο Διόνυσος, ως θεότητα που αντιπροσώπευε την απόλαυση, τη γιορτή και τα ανεξέλεγκτα συναισθήματα, αναγνωριζόταν συχνά μέσω της κατανάλωσης κρασιού, το οποίο απελευθέρωνε το πνεύμα και καταργούσε κοινωνικούς περιορισμούς ³⁰⁵.

Για την εβραϊκή κοινότητα, που βρισκόταν αντιμέτωπη με τις ελληνιστικές επιρροές, η έκσταση μέσω του κρασιού αποτελούσε ταυτόχρονα πηγή έλξης και πρόκληση. Αυτές οι εμπειρίες βρίσκονταν συχνά σε σύγκρουση με τις πολιτισμικές και θρησκευτικές αξίες των Εβραίων, αναδεικνύοντας το κρασί ως σύμβολο που αντικατοπτρίζει ευρύτερα θέματα, όπως η έκσταση και ο πειρασμός του συγκρητισμού ³⁰⁶. Στην εβραϊκή παράδοση, το κρασί κατέχει πολύπλευρη σημασία, καθώς χρησιμοποιείται σε εορταστικές τελετές, όπως το Κίντους, ενώ παράλληλα αντιμετωπίζεται με προσοχή εξαιτίας της δυνατότητάς του να προκαλέσει υπερβολές. Η εισαγωγή ελληνιστικών στοιχείων, όπως τα διονυσιακά πρότυπα, δημιούργησε διλήμματα σχετικά με την ηθική και πνευματική του χρήση. Το κρασί έγινε σημείο αντιπαράθεσης, καθώς ταυτόχρονα ενσάρκωνε την επιθυμία για υπέρβαση και την ανάγκη για αυτοσυγκράτηση ³⁰⁷.

Η επίδραση του διονυσιακού συμβολισμού ανέδειξε τη σύνθετη σχέση της εβραϊκής κοινότητας με την ελληνιστική κουλτούρα. Το κρασί, ως σύμβολο χαράς αλλά και σύγκρουσης, λειτούργησε ως καταλύτης για συζητήσεις γύρω από την ταυτότητα, την πνευματικότητα και την ηθική. Μέσα από αυτό το πρίσμα, το κρασί

³⁰⁵ Bramshaw, (2013). *Sacred wine in the ancient world: Rituals and symbolic meanings*.σ.45-78

³⁰⁶ Chaniotis, (2011). *Theatricality and public rituals in the Hellenistic period*. In *Ritual dynamics in the ancient world* σ. 91-115

³⁰⁷ Chaniotis, (2011). *Theatricality and public rituals in the Hellenistic period*. In *Ritual dynamics in the ancient world* σ. 91-115

αντικατοπτρίζει τη διαπραγμάτευση μεταξύ δύο κόσμων, αποκαλύπτοντας την πολυπλοκότητα της πολιτισμικής ενσωμάτωσης και της θρησκευτικής πίστης ³⁰⁸.

3.5. Αρχαία Αίγυπτος και θεότητες

Η Αίγυπτος είναι μία περιοχή η οποία χαρακτηρίζεται από τις ερήμους και το ξηρό κλίμα ενώ και οι θερμοκρασίες είναι υψηλές. Κατά συνέπεια, ο Νείλος αποτελούσε ένα σημαντικό στοιχείο ούτως ώστε η ζωή να μπορεί να συνεχιστεί στην Αίγυπτο και τα χωράφια να μπορούν να ευδοκιμήσουν έτσι ώστε να αναπτυχθούν και οι πόλεις οι οποίες είναι γύρω από τον Νείλο. Ο Νείλος λόγω του γεγονότος ότι είχε πολλές ετήσιες πλημμύρες οι οποίες ξεκινούσαν στην αρχή του καλοκαιριού σταματώντας σταδιακά στο τέλος του φθινοπώρου, ήταν σημαντική δύναμη για τις αγροτικές περιοχές προκειμένου να αναπτυχθούν οι καλλιέργειες μέσα από τις οποίες καλύπτονταν οι ετήσιες ανάγκες για σίτιση. Ήδη το έτος 3000 προ Χριστού, είχαν δημιουργηθεί τα κατάλληλα αρδευτικά συστήματα με την δημιουργία καναλιών τα οποία θα μπορούσαν να μεταφέρουν το νερό από το ποτάμι ³⁰⁹ στο εσωτερικό της χώρας ούτως ώστε να δημιουργηθούν τα αντίστοιχα αστικά κέντρα.

Τα νερά του ποταμού αυξανόταν συνεχώς λόγω των πλουσίων βροχοπτώσεων και οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να ελέγξουν την δύναμη της φύσης. Το 1902 κατασκευάστηκε το πρώτο φράγμα στο Ασουάν με το οποίο μπορεί να ελεγχθεί η πλημμύρα η οποία περιόρισε τις ετήσιες καταστροφές οι οποίες δημιουργούνται λόγω της στάθμης του νερού στους παραπλήσιους οικισμούς. Ωστόσο, η μείωση της στάθμης του νερού του Νείλου περιόρισε την ανάπτυξη των φυτών και των καλλιεργήσιμων εκτάσεων με αποτέλεσμα να μην μπορεί να αναζωογονηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό το έδαφος μέσα από τις πλημμύρες. Οι Αιγύπτιοι ήταν άμεσα συνδεδεμένοι με τον τόπο στον οποίο κατοικούσαν και ως εκ τούτου, προκειμένου να καλύψουν τις ετήσιες ανάγκες τους, είχαν στραφεί στην καλλιέργεια της γης και στην εκτροφή των ζώων. Η σχέση την οποία οι Αιγύπτιοι είχαν με την φύση ήταν αυτή η οποία τους οδήγησε στην πίστη τους στο υπερφυσικό καθώς πίστευαν ότι υπάρχει μία ανώτερη δύναμη η οποία τους ελέγχει. Έτσι λόγω των φυσικών φαινομένων και των ενεργειών οι οποίες λαμβάνουν χώρα στην φύση,

³⁰⁸ Parker, (2011). *On Greek religion*. σ.206

³⁰⁹ Baines, J., Lesko, L. H., & Silverman, D. P. (1991). *Religion in ancient Egypt: gods, myths, and personal practice*. σ.98-100

δεν μπορούσαν να εξηγήσουν τα φαινόμενα τα οποία συνέβησαν όχι μόνο στη φύση αλλά και στα ζώα και έτσι, πίστευαν ότι μέσα τους ζούσε μία ανώτερη δύναμη η οποία ήταν ένα θεϊκό ον το οποίο μέσα από την ενσάρκωση άψυχων και έμψυχων αντικειμένων μπορούσε να δεχθεί τα συναισθήματα και την βούληση των ανθρώπων που την είχαν θεοποιήσει ³¹⁰.

Οι Αιγύπτιοι θεοποιούσαν τα περισσότερα από τα πράγματα τα οποία έβλεπαν στην φύση όπως τον ποταμό, τον ήλιο και το φεγγάρι καθώς και δέντρα και φυτά και όλα τα ζώα. Τα ζώα ειδικά ήταν ένας βασικός λόγος θεοποίησης διότι τους προξενούσαν θαυμασμό και λόγω της ταχύτητας του αλλά και λόγω των δυνάμεων τους ωστόσο συχνά τα φοβούνταν λόγω του γεγονότος ότι πίστευαν ότι οι άνθρωποι δεν έχουν τις ίδιες σωματικές ικανότητες που έχουν τα ζώα. Οι Αιγύπτιοι μέσα από την προσφορά και την λατρεία πίστευαν ότι μπορούν να κερδίσουν την εύνοια των θεών και στην τωρινή ζωή αλλά και στη ζωή μετά θάνατον ενώ έθεταν κι άλλους στόχους ³¹¹ με τις πόλεις να κατέχουν κεντρικό ρόλο στην λατρεία των θεοτήτων προς τιμή των οποίων ανοικοδομούσαν και ιερούς ναούς οι οποίοι απεικόνιζαν ζώα με την μορφή την οποία αντιλαμβάνονταν οι ίδιοι οι Αιγύπτιοι.

Συνήθως το ζώο διαχωριζόταν από το κοπάδι και πίστευαν ότι μέσα στο ζώο κατοικεί ένας θεός και για το λόγο αυτό, οι βασιλιάδες των Αιγυπτίων είχαν τη μορφή ζώων ή είχαν ακόμα και μέλη ζώων με την πεποίθηση ότι θα αποκτήσουν την δύναμη και τις ικανότητες των ζώων αυτών. Επιπλέον οι Βασιλείς είχαν διάφορα φυλαχτά τα οποία είχαν την μορφή των ζώων πιστεύοντας ότι προστατεύονται από την θεότητα η οποία κατοικούσε στα φυλακτά όπως επίσης και από επιθέσεις και ασθένειες καθώς και τα κακά πνεύματα ³¹².

Υπάρχει για παράδειγμα η παλέτα του Ναρμέρ η οποία χρονολογείται από το 3100 προ Χριστού αναφερόμενη στον πρώτο βασιλιά τον Ναρμέρ που αποτελούσε τον ιδρυτή της προ της δυναστείας και συνάμα τον πρώτο Φαραώ. Η παλέτα η οποία αποτελούσε ένα τμήμα σχιστόλιθου που ήταν διακοσμημένο και από τις δύο πλευρές, είχε στις άκρες δύο κεφαλές από αγελάδες και σε κάθε πλευρά με ιερογλυφικά γράμματα αναγραφόταν ανάμεσα στα λυγισμένα κέρατα το όνομα Ναρμέρ. Τα

³¹⁰ Pinch, (2004). *Egyptian mythology: A guide to the gods, goddesses, and traditions of ancient Egypt*. σ.110-117

³¹¹ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.211-216

³¹² Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

αγελαδινά κεφάλια αναφερόντουσαν σε μία πρόιμη θεότητα την Μπατ η οποία ταυτίζεται με το με την θέα Άθωρ ενώ η εμπρόσθια πλευρά της παλέτας είχε χωριστεί σε τέσσερις διαφορετικές ζώνες απεικονίζοντας το όνομα του βασιλιά με κόκκινο στέμμα δηλώνοντας την υποταγή των ανθρώπων της Αιγύπτου σε αυτόν. Τα συμπλεκόμενα ζώα συμβόλιζαν τις χώρες τις οποίες είχε ενώσει ο βασιλιάς ο οποίος σε μία άλλη πλευρά παρουσιαζόταν με τη μορφή ταύρου να επιτίθεται στα τείχη μίας πόλης κατατροπώνοντας τον εχθρό ³¹³.

Μέσα από την παλέτα αυτοί οι Αιγύπτιοι περνούσαν κάποια μηνύματα ως προς την ικανότητα και την δύναμη την οποία πρέπει να έχει ο βασιλιάς ούτως ώστε να επιβληθεί στον εχθρό είτε πρόκειται για κάποιον ομοεθνή είτε πρόκειται για κάποιον αλλοεθνή. Επρόκειτο για ένα μοτίβο το οποίο είχε κυριαρχήσει σε όλη την Αίγυπτο και το οποίο συναντάται συχνά θέλοντας να δείξει την ακεραιότητα του βασιλιά και ότι μέσα από την βασιλεία επιτυγχάνεται η ομαλή λειτουργία της δυναστείας ³¹⁴.

Επιπλέον οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι κάποιες πράξεις τις οποίες έχουν κάνει στο παρελθόν προκειμένου να διατηρήσουν την κοσμική τάξη, μπορεί να επαναληφθούν καθώς πίστευαν ότι υπάρχει μία αέναη πορεία των πραγμάτων. Η παλέτα επίσης χρησιμοποιήθηκε εκείνη την εποχή σαν χρωματοτύπτης και μέσα στο κυκλικό της βαθούλωμα από τους συμπλεκόμενους λαιμούς των ζώων μπορούσαν οι γυναίκες να αναμειγνύουν τα καλλυντικά τους τα οποία είχαν διάφορα χρώματα ούτως ώστε να καλλωπίζονται ³¹⁵.

Μεταγενέστερα από το Ναρμέρ οι θεοί απεικονίστηκαν με ανθρώπινη μορφή ωστόσο διατηρούσαν κάποια ζωώδη χαρακτηριστικά διατηρώντας κάποια μέλη του ζώου όπως για παράδειγμα τα αυτιά και τα κέρατα είτε είχαν σύμβολα υπό τη μορφή στεμμάτων σύμφωνα με τα οποία το ζώο ενσαρκωνόταν σε άνθρωπο. Επιπλέον οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι μπορούν να ενσαρκωθούν σε αγάλματα ή ακόμα και ειδώλια, Ιερείς, υπηρέτες ή ακόμα και στον ίδιο τον βασιλιά. Εξαιτίας της ποικιλομορφίας η οποία υπήρχε στις πεποιθήσεις των Αιγυπτίων στην αιγυπτιακή θρησκεία, η

³¹³ Pinch, (2004). *Egyptian mythology: A guide to the gods, goddesses, and traditions of ancient Egypt*. σ.110-117

³¹⁴ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

³¹⁵ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

αιγυπτιακή θρησκεία σήμερα χαρακτηρίζεται ως πολυθεϊστική σε κάποιες περιπτώσεις και σε άλλες περιπτώσεις μονοθεϊστική ³¹⁶.

Υπάρχουν αρκετές θεότητες οι οποίες έχουν ταυτιστεί με διάφορα ονόματα ζώων και έχουν διάφορα σύμβολα. Κατά την περίοδο πριν την δυναστεία, οι θεότητες ήταν περισσότερες ωστόσο στο πέρασμα των ετών, απέκτησαν παρόμοιες ιδιότητες και η λατρεία τους άρχισε να ξεθωιάζει με αποτέλεσμα να συγχωνεύονται με άλλες θεότητες οι οποίες ήταν περισσότερο σημαντικές. Έτσι, οι Αιγύπτιοι είχαν αποδώσει κάποια θεϊκά χαρακτηριστικά σε πράγματα τα οποία παρατηρούσαν στη φύση με αποτέλεσμα να προκύπτει ένας μεγάλος αριθμός από θεότητες καθώς πίστευαν ότι οι θεοί μπορούσαν να κάνουν όργανο της προσωπικότητας τους τα αντικείμενα τα οποία παρατηρούσαν³¹⁷.

Κατά τη διάρκεια του αιγυπτιακού πολιτισμού, υπήρχε ένα πλήθος θεών το οποίο οι Αιγύπτιοι παρατηρούσαν και καθόριζαν τους μύθους πάνω στους οποίους βάσιζαν τις παρατηρήσεις τους. Οι άνθρωποι πίστευαν ότι μπορούν να έρθουν σε επαφή με τους θεούς μέσω του φυσικού κόσμου αλλά και μέσω των ιερών και των ναών που έχτιζαν προς τιμήν τους ωστόσο, λίγοι ήταν οι θεοί οι οποίοι αποτελούσαν εξέχοντα πρόσωπα. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις του Όσιρις, του Ατούμρα ενώ κάθε πόλη είχε τον δικό της θεό δημιουργό με τα χαρακτηριστικά του ήλιου. Οι θεοί, τα ζώα τα οποία μπορούσαν να ενσαρκωθούν σε θεούς, οι ιερείς και οι υπηρέτες λειτουργούσαν υπό την εποπτεία του βασιλιά ο οποίος μπορούσε να κατοικήσει σε ένα θεϊκό πνεύμα ³¹⁸.

Με βάση τις μελέτες που έχουν γίνει μέχρι τώρα, ο θεός εμφανίζεται με τη λέξη nTr για την οποία δεν έχει βρεθεί η ετυμολογία και επίσης δεν έχει διαπιστωθεί πως έχει καταλήξει να γίνεται το σύμβολο της σημαίας η οποία απεικονίζει τα γράμματα αυτά που σημαίνουν θεός. Για να κατανοηθεί το συγκεκριμένο συμβόλαιο, έπρεπε οι ερευνητές να παρατηρήσουν την πρώιμη απεικόνιση του διαπιστώνοντας ότι τα κομμάτια του υφάσματος στα οποία εμφανίζεται η λέξη παραπέμπουν σε ένα νεκρό σώμα που είναι τυλιγμένο με ύφασμα και που μετατρέπεται σε θεό μετά το θάνατό του ³¹⁹.

³¹⁶ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

³¹⁷ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

³¹⁸ Kaelin, (2016). *Gods in ancient Egypt*. σ. 1-4

³¹⁹ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

Οι σημαίες στις πόλεις στις οποίες εμφανίζεται το συγκεκριμένο μονόγραμμα, βρίσκονταν επίσης κοντά σε ιερά αντικείμενα τα οποία είχαν επιφορτιστεί με δυνάμεις που χρησιμοποιούνταν σε τελετουργίες. Οι πόλοι των σημαιών συναντώνται σαν αρχιτεκτονικό κομμάτι της θέσης του θρόνου στον οποίο καθόταν ο βασιλιάς στο νέο Βασίλειο το οποίο συνδέεται με την λατρεία του Όσιρι και στις εισόδους των ναών. Επιπλέον κυματιστές λωρίδες υφάσματος συναντώνται και σε ρούχα θεοτήτων και βασιλισσών καθώς και σε ιδιώτες και συμπερασματικά οι ερευνητές έχουν καταλήξει ότι το είδος της λατρείας της σημαίας και τον τυλιγμένων υφασμάτων παραπέμπουν στο θεό από τη στιγμή που συναντώνται ακόμα και έξω από ναούς αλλά και κατά τη διάρκεια των τελετουργιών ³²⁰. Ωστόσο, οι ερευνητές δεν έχουν διαπιστώσει ακόμα αν τα κομμάτια αυτά αναφέρονται σε έναν μοναδικό θεό που έχει δημιουργήσει τον κόσμο καθώς όπως προαναφέρθηκε, οι Αιγύπτιοι λάτρευαν διαφορετικούς θεούς από πόλη σε πόλη και είναι πιθανόν το μονόγραμμα να είναι ένα σύμβολο ούτως ώστε οι Αιγύπτιοι να βάζουν το όνομα του θεού που επιθυμούσαν σε κάθε πόλη.

Οι Αιγύπτιοι επίσης πίστευαν στις ανώτερες δυνάμεις και αυτό ήταν κάτι το οποίο προϋπήρχε με αποτέλεσμα να έχουν αναπτύξει την σκέψη τους κατά τέτοιο τρόπο που να αποδώσουν το χάος και τα πρωταρχικά νερά στην θεότητα Νουν μέσα από την οποία αναδύθηκε ο παντοδύναμος θεός. Η ίδια πιστευόταν ότι βρισκόταν κάτω από τη γη και στη γη στηρίζονταν τα βουνά τα οποία στήριζαν τον ουρανό. Στην Ηλιούπολη για παράδειγμα, η οποία ήταν μία από τις πιο σημαντικές πόλεις, σύμφωνα με την κοσμογονία η οποία ανάγεται στο 3000 προ Χριστού, πίστευαν στην Εννεάδα η οποία απαρτιζόταν από όλους τους θεούς ³²¹.

Τα πρώτα νερά του χάους ανέδειξαν έναν λόφο άμμου που ονομάστηκε Μπεν Μπεν και ύστερα ταυτίστηκε με τον οβελίσκο από τον οποίο δημιουργήθηκε ο Ατούμ. Τα πρωταρχικά νερά και ο λόφος που είχαν αναδυθεί είναι γνώριμα στους Αιγύπτιους καθώς παρατηρούν το φαινόμενο της ανάδυσης των νερών μετά από κάθε πλημμύρα του ποταμού όπου η στάθμη κατεβαίνει και στη συνέχεια ανεβαίνει. Συνεπώς, είχαν δημιουργήσει μία παρόμοια ιδέα για την δημιουργία του κόσμου καθώς πίστευαν ιδιαίτερα στα φυσικά φαινόμενα αποδίδοντας τα στους θεούς. Ο Ατούμ είναι μία μορφή η οποία συνδυάζει τις ιδιότητες ενός ανδρός και μίας

³²⁰ Kaelin, (2016). *Gods in ancient Egypt*. σ. 1-4

³²¹ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

γυναίκας με στόχο την τεκνοποίησή. Σε διάφορες παραλλαγές της κοσμογονίας φαίνεται η προσωποποίηση του χεριού του Ατούμ υπό την μορφή μίας γυναίκας η οποία τον βοηθάει στην σύλληψη. Σε άλλες περιπτώσεις συναντάται ο Ατούμ έχοντας δημιουργήσει τον Σου και την Τεφνούτ τα οποία έχουν γίνει με τη βοήθεια μίας μαγικής δύναμης η οποία δίνει ζωή στην πόλη ³²².

Αντίστοιχα στην Ερμούπολη, η οποία αναδύθηκε από τον πρωταρχικό λόφο Μπεν Μπεν φαίνεται ότι τα νερά της Νουν δημιούργησαν τον κόσμο. Οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι το χάος ήταν αυτό το οποίο προϋπήρχε του κόσμου και ως εκ τούτου, πίστευαν στην άβυσσο, το άπειρο, το σκοτάδι στα οποία αποδίδεται η δημιουργία του. Ο Νουν και η Νουνέτ είναι εκείνα τα οποία συμβολίζουν την άβυσσο ενώ το ζευγάρι Χεχ συμβολίζει το αιώνιο και ο Κέκ και η Κεκετ συμβολίζουν το σκότος του κόσμου. Η συγκεκριμένη κοσμογονία η οποία ονομάζεται και Ογδοάδα, αναφέρεται στα ζευγάρια αυτά από τα οποία η πόλη ονομάστηκε Khmun ³²³.

Άλλοι θεοί στην πόλη της Ερμούπολης, εμφανίζονται ως αυτοδημιούργητοι θεοί που κατέχουν ιδιαίτερη θέση στο ταξίδι του θεού ήλιου. Η Μαστ είναι επίσης μία θεά η οποία αντιπροσωπεύει την αλήθεια και την δικαιοσύνη των πραγμάτων ενώ ο Θωθ είναι ο αρχικός και η κύρια θεότητα της Ερμούπολης η οποία συμβολίζει τον δημιουργό της Ογδοάδας δηλαδή τον κύριο δημιουργό των τεσσάρων ζευγαριών. Στην πόλη της Μέμφιδας η κοσμογονία βασιζόταν στον κυρίαρχο θεό, τον Φθα ο οποίος είναι ένας ντόπιος θεός που αναγνωρίζεται με την ιδιότητα ενός σιδηρουργού.

Αποτελούσε εκείνη την περίοδο τον προστάτη των εργατών και των τεχνιτών και παράλληλα ήταν ο θεός ο οποίος είχε δημιουργήσει την νοημοσύνη, την γραφή και την τέχνη. Συχνά εμφανίζεται ως μία μούμια με φαβορίτες και γένια ενώ στο πίσω μέρος του κεφαλιού του κρέμεται ένα σύμβολο το οποίο συμβολίζει την γονιμότητα. Στην πόλη της Μέμφιδας οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι οι θεοί αποτελούνται από τριάδες, τον πατέρα την μητέρα και το παιδί ³²⁴ ενώ σε άλλες περιπτώσεις οι τριάδες συμβόλιζαν μία μητέρα με τα δύο παιδιά όπως στην περίπτωση της Άθωρ η οποία σχηματίζει δύο τριάδες σε κάθε πόλη στην οποία λατρεύεται.

³²² Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

³²³ Silverman, (2003). *Ancient Egypt*. σ.20-26

³²⁴ Teeter, (2011). *Religion and ritual in ancient Egypt*. σ.182-186

Στην Μέμφιδα η θεϊκή τριάδα αποτελείται από μία Λεοντόμορφη θεά του πολέμου και τον γιό της ο οποίος προκύπτει από την ένωση δύο θεών. Υπάρχει επίσης συσχετισμός κάποιων από τους θεούς που λατρεύονταν στην Μέμφιδα με την δημιουργία του κόσμου και το σύμπαν το οποίο έχει παραχθεί κατά τέτοιο τρόπο που από το στόμα του θεού δημιουργήθηκε η ύπαρξη. Επιπλέον υπάρχουν και πολλές άλλες κοσμογονίες καθώς κάθε πόλη έχει τους δικούς τους θεούς και μάλιστα έχει έναν αυτοδημιούργητο και παντοδύναμο θεό. Στην Θήβα για παράδειγμα ο κυρίαρχος θεός είναι ο Άμων ο οποίος αναδείχθηκε από τον Φαραώ Μεντουχοτέπ II ύστερα από τη νίκη στην Ηρακλεόπολη ³²⁵(Simpson, 2003: 16-18).

Στο νέο Βασίλειο το 1550 προ Χριστού στην πόλη Εντφού προστάτης ήταν ο θεός Ωρος ο οποίος αναδείχτηκε ως ο δημιουργός θεός έχοντας ξεκινήσει από το νέο Βασίλειο και γνωρίζοντας ευρεία μετάδοση κατά την περίοδο των Πτολεμαίων όπου συνυπήρχε με δύο θεότητες οι οποίες αναδύθηκαν από το χάος και βρέθηκαν πάνω σε έναν λόφο. Στο λόφο αυτό οι θεότητες δημιούργησαν ένα γεράκι το οποίο είχε την ζωώδη μορφή του Ώρους και το οποίο έφερε το φως και εξάλειψε το χάος και το σκότος. Στο νέο Βασίλειο αυτό δημιουργήθηκε ο θεός Ώρος ως ο δημιουργός θεός για τον οποίο ανοικοδομήθηκε ένας μεγάλος ναός ενώ στην κοσμογονία της Έσνας που αποτελούσε μία μεγάλη πόλη της άνω Αιγύπτου, ο δημιουργός θεός ήταν ο Κνούμ ο οποίος έδινε τη μορφή στους ανθρώπους σε έναν κεραμικό τροχό. Από τα συμπεράσματα αυτά φαίνεται ότι κάθε πόλη είχε τη δική της κοσμογονία ³²⁶ και πίστευε στα φυσικά φαινόμενα και τα ζώα και σε μεγάλο η μικρό βαθμό εμπλεκόταν με την κοσμογονία κάποιας άλλης πόλης της Αιγύπτου.

Ωστόσο τα πρωταρχικά νερά και το χάος από τα οποία ξεπρόβαλε ο λόφος Μπεν Μπεν ήταν αρκετά ούτως ώστε οι Αιγύπτιοι να πιστέψουν στον δημιουργό θεό ο οποίος είχε ως κύριο ρόλο να διασκορπίσει το σκότος και να αντιμετωπίσει τις κακές δυνάμεις φέρνοντας το φως στους ανθρώπους. Τα κακά πνεύματα στην αρχαία Αίγυπτο αντιμετωπίζονταν με τη βοήθεια των θεών και των ανθρώπων οι οποίοι σε όλες τις κοσμογονίες προέρχονταν από την κατεργασία του πυλού με τον τροχό, από το σάλιο και τα δάκρυα. Πέρα από τις καθαρά ανθρώπινες και ζωώδεις μορφές

³²⁵ Simpson, (2003). *The literature of ancient Egypt*. σ. 16-18

³²⁶ La Fontaine, (2002). *Gods of Ancient Egypt*. σ.5-27

ωστόσο πρέπει να ειπωθεί, ότι οι θεοί στην αρχαία Αίγυπτο είχαν κι άλλες μορφές που συνδύαζαν τα χαρακτηριστικά των δύο κατηγοριών ³²⁷.

Ως προς την απεικόνιση των θεών, οι γυναίκες ως θεότητες απεικονίζονταν με συγκεκριμένους τρόπους καθώς ήταν λεπτές και φορούσαν ένα μακρύ ένδυμα με τιράντες το οποίο δεν επέτρεπε τον διαχωρισμό σε σύγκριση με τις άλλες θεότητες. Στο κεφάλι φορούσαν περούκα η οποία ήταν δεμένη με ταινία και σε αυτήν απεικονίζονταν το έμβλημα κάθε θεάς ή φορούσε κάποιο στέμμα. Στο χέρι τους κρατούσαν ένα σκήπτρο το οποίο συνήθως αποτελείτο από έναν πάπυρο και το σύμβολο της ζωής. Συχνά είχαν έναν ηλιακό δίσκο ο οποίος της συνέδεε με την ηλιακή θρησκεία ενώ για παράδειγμα τα αγελαδινά κέρατα τα οποία προαναφέρθηκαν, ήταν λόγω της Άθωρ η οποία συμβολιζόταν ως μία αγελάδα υποδηλώνοντας την μητρότητα και την γονιμότητα. Η αναπαράσταση της αγελάδας είναι μία εκδήλωση της θεϊκής οντότητας η οποία υπάρχει ήδη από την προϊστορική εποχή εξετάζοντας για παράδειγμα την παλέτα του Ναρμέρ. Εκεί φαίνεται ότι οι απολήξεις είναι τα κεφάλια της αγελάδας ενώ τα βόδια είναι δύο κατηγορίες, εκείνα τα οποία έχουν μακριά οριζόντια κέρατα και αυτά τα οποία έχουν κέρατα με καμπύλες. Στην πρώτη κατηγορία αυτά εμφανίζονταν μέχρι το μέσο Βασίλειο ενώ αργότερα επικράτησαν τα δεύτερα. Οι Αιγύπτιοι επίσης πίστευαν σε έναν άλλο κόσμο στον οποίο πηγαίνουν οι ψυχές των αντρών που πεθαίνουν και για το λόγο αυτό, είχαν ονομάσει τον κόσμο Ντουάτ και θεωρούσαν ότι αποτελείται από κοιλάδες οι οποίες χωρίζονται από το επίγειο με τα βουνά ³²⁸.

Με βάση την ιδεολογία τους, πίστευαν ότι όταν κάποιος πεθαίνει, πρέπει να αντιμετωπίσει τα κακά πνεύματα και τις δυσκολίες μέχρι να φτάσει στο Ντουάτ. Για το λόγο αυτό, οι Αιγύπτιοι έφτιαχναν φυλαχτά και ξόρκια τα οποία συχνά αναγράφονταν στους τάφους των νεκρών και μάλιστα τα φυλαχτά θάβονταν μαζί με τους νεκρούς. Στο Ντουάτ αποδίδεται η σημερινή αντίληψη την οποία έχουμε για τον κάτω κόσμο ο οποίος θεωρείται ένας τόπος τιμωρίας. Για τους Αιγύπτιους το μέρος αυτό ήταν εκείνο από το οποίο αποσυρόταν ο θεός Ρα μετά τη δύση του και συνέχιζε να ταξιδεύει μέχρι να ανατείλει το επόμενο πρωινό ³²⁹. Το Ντουάτ επίσης ήταν το βασίλειο του Όσιρι στο οποίο γινόταν η κρίση των νεκρών. Έτσι οι νεκροί

³²⁷ Silverman, (2003). *Ancient Egypt*. σ.20-26

³²⁸ Silverman, (2003). *Ancient Egypt*. σ.20-26

³²⁹ Pinch, (2004). *Egyptian mythology: A guide to the gods, goddesses, and traditions of ancient Egypt*. σ.209,210

στο βασίλειο του Όσιρι κρίνονταν με βάση τις πράξεις τις οποίες είχαν κάνει κατά τη διάρκεια της ζωής τους³³⁰.

Η κρίση των νεκρών γινόταν με τη βοήθεια μίας ζυγαριάς στην οποία τοποθετούνταν η την ψυχή του νεκρού η οποία αποτελούσε το σημαντικότερο όργανό του και σαν αντίβαρο τοποθετούσαν ένα φτερό της Μματ το οποίο αποτελούσε το φτερό της δικαιοσύνης και της αλήθειας. Εάν ο νεκρός περνούσε την κρίση έχοντας κάνει καλές πράξεις στη ζωή του, μπορούσε να διώξει τα κακά πνεύματα μέσα από τα ξόρκια τα οποία υπήρχαν ούτως ώστε η ζυγαριά να παραμείνει υπό την εύνοια του. Εάν πάντως είχε κάνει κακές πράξεις στη διάρκεια της ζωής του, έπεφτε στην λήθη και θα χανόταν στο άπειρο. Από τα προαναφερθέντα φαίνεται ότι οι Αιγύπτιοι πιστεύουν ιδιαίτερα στην άβυσσο, τον κάτω κόσμο και τον θάνατο και για το λόγο αυτό, έδιναν ιδιαίτερη βάση στις πράξεις τους ούτως ώστε να μπορούν να είναι ωφελούμενοι στην επόμενη ζωή τους³³¹. Επίσης, από τα προαναφερθέντα φαίνεται ότι οι Αιγύπτιοι είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους στην ζωή μετά θάνατον και για το λόγο αυτό, πίστευαν για παράδειγμα πάρα πολύ στην θέα Αθωρ η οποία ήταν η προστάτιδα τους.

3.6. Η λατρεία του θεού Όσιρι

Η λατρεία του θεού Όσιρι έχει σχέση με την πάλη την οποία το πνεύμα του αγαθού διεξάγει έναντι του κακού καθώς, η γόνιμη δύναμη του Νείλου αντιμετωπίζει τους ανέμους της ερήμου ενώ και ο πληθυσμός αντιμετωπίζει τους ομοφύλους εισβολείς που ήρθαν μερικά χρόνια μετά τη δημιουργία του πολιτισμού της Αιγύπτου στην Αίγυπτο αλλά και την ειρήνευση της Αιγύπτου η οποία πραγματοποιήθηκε όταν ο Μενές πραγματοποίησε την σύνδεση των κρατιδίων της χώρας. Ο θεός Όσιρις ήταν ο αντιπρόσωπος μαζί με τον Σεθ δύο αντικρουόμενων αρχών, του καλού και του κακού, του φωτός και του σκότους, καθώς και της ζωής και του θανάτου. Οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι οτιδήποτε είναι σταθερό και υγιές ως προς τα φαινόμενα τα οποία το ακολουθούν, είναι αποτέλεσμα της αποκαλυπτικής εικόνας του θεού Όσιρι. Σε μεταγενέστερα κείμενα τα οποία εμφανίζονται μελετητικά, φαίνεται ότι πρόκειται για τον κύριο της αλήθειας στον οποίο ανήκει η ζωή και ο θάνατος. Ο Όσιρις δεχόταν

³³⁰ Pinch, (2004). *Egyptian mythology: A guide to the gods, goddesses, and traditions of ancient Egypt*. σ.209,210

³³¹ Watterson, (2003). *Gods of ancient Egypt*. σ.212-220

τους νεκρούς στον κάτω κόσμο, τους δίκαιζε και στη συνέχεια τους προσέφερε την αιώνια ζωή ³³².

Επρόκειτο για τον θεό της ανάστασης ο οποίος επικράτησε από την αρχαιότητα την εποχή έως τα χρόνια που κυβερνούσαν την Αίγυπτο ιερείς του Άμεν. Ο Άμεν – ρα διαδέχτηκε τον Όσιρι διατηρώντας την θέση του κατά την περίοδο των ελληνιστικών χρόνων όπως φανερώνεται από τα διασωθέντα κείμενα του Ώρου. Η ζωή στην Αίγυπτο είχε εξομοιωθεί με την πορεία του ήλιου και όταν ο ήλιος έδυε, τότε υπήρχε ο συμβολισμός του θανάτου και τότε ο Όσιρις εμφανιζόταν για να παραλάβει το νεκρό και να τον οδηγήσει στην αιώνια ζωή. Ο μύθος του Όσιρις και της Ίσιδας ήταν ένας μύθος που είχε συνδεθεί άμεσα με την πίστη των αρχαίων Αιγυπτίων ³³³ που υποστήριζαν την μέλλουσα ζωή.

Ο θεός Όσιρις ήταν ο πρώτος θεός με τον οποίο συνδέθηκε ο θάνατος και ο οποίος γεύτηκε τα δεινά του θανάτου ενώ στη συνέχεια επανήλθε στη ζωή λόγω των τελετουργιών που πραγματοποιούσαν οι Αιγύπτιοι αλλά και τις μαγικές επωδές του γιου του Ώρου κάτι που σημαίνει ότι οι Αιγύπτιοι με αυτό τον τρόπο κατάφεραν την θεοποίηση του. Αντιθέτως, οι ζώντες προκάτοχοί του είχαν θεοποιηθεί στον ουρανό. Ο Όσιρις από την άλλη πλευρά ήταν ένας θεός που δεν απόλαυσε τα αγαθά της ζωής όταν αποθεώθηκε στον ουρανό αλλά απέκτησε σημαντική εξουσία την οποία είχε καταλάβει ως άρχοντας του κάτω κόσμου. Οι λειτουργίες του Άδη είναι σπουδαίες λόγω της σχέσης που έχουν με την μεταθανάτια ζωή στην οποία πιστεύουν οι Αιγύπτιοι ³³⁴.

Υπάρχουν πολλαπλές ιδιότητες του θεού Όσιρι ως ενός εθνικού θεού της Αιγύπτου οι οποίες εμφανίζονται στις επιγραφές που διατυπώθηκαν από τον βασιλιά Ραμσή τον τέταρτο όπου αναφέρει ότι ο θεός Όσιρις έχει συνδεθεί με τον Νείλο και οι θεοί και οι άνθρωποι ζουν στις παρεκβολές του Νείλου και ως εκ τούτου, η μεγαλειότητα του αποδίδεται ως θεού του Άδη. Και οι άνθρωποι οι οποίοι έχουν ζήσει στις εκροές του ποταμού σύμφωνα με νεότερα κείμενα αναφέρουν ότι είναι ο

³³² Mojssov, (2008). *Osiris: Death and afterlife of a god*. σ.110-113

³³³ Mojssov, (2008). *Osiris: Death and afterlife of a god*. σ.110-113

³³⁴ Smith, (2015). *Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity*. σ.2-4

θεός της αλήθειας που μισεί την αμαρτία και καταργεί το αμάρτημα προκειμένου να αναπαυθεί ο νεκρός ³³⁵ .

Ο Όσιρις στον Άδη δέχεται τους νεκρούς προκειμένου να τους κρίνει και να τους προσφέρει την αιώνια ζωή. Είναι ένας θεός που θεωρείται ο θεός της ανάστασης και ο οποίος θεωρείται πολύ σημαντικός για τους Αιγύπτιους. Όπως αναφέρουν τα κείμενα, το πρόσωπο του Όσιρις έλαμπε και η ψυχή του ήταν καθαρή ενώπιον του Αμεν ³³⁶ κάτι που σημαίνει ότι ο ίδιος ήταν κοντά του προκειμένου να τον κάνει να ξαναζήσει. Μάλιστα αναφέρουν ότι ερχόταν στον θεό Όσιρις προκειμένου να του προσφέρει την πνοή της ζωής και του δώσει αναπνοή μέσα στην νεκρική του κατοικία. Ο Όσιρις βρέθηκε στην ύψιστη θέση του νου και της καρδιάς των Αιγυπτίων και θεωρήθηκε ένας Θεάνθρωπος. Ωστόσο καμιά θρησκευτική ή πολιτική δύναμη δεν μπορούσε να άσκησει επιρροή τέτοια που να αλλάξει η πίστη την οποία είχαν οι Αιγύπτιοι. Ο βασικός λόγος της εμμονής της λατρείας του θεού Όσιρι ήταν οι τελετουργικές διεργασίες οι οποίες γίνονταν στην Αίγυπτο και οι οποίες είχαν σχέση με την αιώνια ζωή.

Οι δοξασίες οι οποίες είχαν συνδέσει τον θεό Όσιρι ως άρχοντα του κάτω κόσμου με την κρίση των νεκρών βασίζονται στις σωτηριολογικές διδασκαλίες που είχαν πλάσει οι Αιγύπτιοι και την πίστη που είχαν στο ανθρώπινο σώμα και την τύχη του μετά τον θάνατο. Ήδη από την προδυναστική περίοδο οι Αιγύπτιοι υποστήριζαν ότι η φύση του ανθρώπου αποτελείται από δύο μέρη, το σώμα το οποίο δέχεται την φθορά και την ψυχή η οποία εγκαταλείπει το νεκρό σώμα μετά τον θάνατο επιβιώνοντας και εξασφαλίζοντας την ευδαιμονία της στη ζωή μετά τον θάνατο διατηρώντας την φύση της η οποία συνδεόταν με το ανθρώπινο σώμα και την εκπλήρωση του ατόμου και των θρησκευτικών του καθηκόντων για το οποίο μεριμνούσαν μάλιστα οι συγγενείς και οι φίλοι ³³⁷ .

Η ψυχή όταν αποχωριζόταν κατά τον θάνατο αποτελούσε έναν φύλακα άγγελο του σώματος μέχρι που με τις προσευχές των ιερέων και τις τελετές που ελάμβαναν χώρα μετατρεπόταν σε πνευματικό σώμα το οποίο έβρισκε πλέον μία νέα

³³⁵ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

³³⁶ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

³³⁷ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

κατοικία στον κάτω κόσμος. Στην ψυχή η οποία αποτελούσε βασικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης, το δεύτερο σώμα ήταν το αντίγραφο δηλαδή το διπλότυπο του φυσικού σώματος ωστόσο αποτελούσε μία αφηρημένη ατομικότητα ³³⁸ η οποία είχε προικιστεί με όλα τα ιδιαίτερα χαρίσματα του προσώπου αλλά ήταν εντελώς ανεξάρτητη. Μπορούσε να κινηθεί από τόπο σε τόπο κατά βούληση και μπορούσε να εισχωρήσει στον ουρανό και να συνομιλήσει με τους θεούς. Επιπλέον, εξακολουθούσε να ζει ακόμα και μετά τον θάνατο μία ζωή όμοια με εκείνη που ο άνθρωπος ζούσε στη γη. Έτσι είχε αρκετές ανάγκες και για το λόγο αυτό εξηγείται η εξαιρετική φροντίδα την οποία επιδείκνυαν οι Αιγύπτιοι κατά τον θάνατο ενός ανθρώπου.

Οι Αιγύπτιοι λοιπόν εξασφάλιζαν στο νεκρό όλα τα μέσα προκειμένου να συνεχιστεί η μεταθανάτια ζωή του διότι η επίγεια ζωή όπως υποστήριζαν συνεχιζόταν με μία αλλαγή στην τελική μορφή. Η ψυχή επίσης η οποία είχε διπλή φύση, ζούσε μαζί με τον νεκρό στον τάφο και απολάμβανε τις νεκρικές προσφορές ενώ ήταν ο οδηγός του κατά τις μεταθανάτιες περιπέτειες του. Για την επίκληση των θεών, ο ιερέας ήταν υπεύθυνος να ιερουργεί στον τάφο του νεκρού. Στη διάρκεια της ζωής της, η ψυχή κατοικούσε στον ουρανό και επισκεπτόταν το αθάνατο μέρος του ανθρώπου όπου το φυσικό σώμα δεν μπορούσε να εξέλθει στο φως αλλά το διπλό αθάνατο μέρος του ανθρώπου μπορούσε να εμπλακεί σε μία σειρά εμπειριών. Έτσι οι Αιγύπτιοι έκαναν μεγάλες δαπάνες προκειμένου ο θεός Όσιρις να προστατεύει τους νεκρούς και για το λόγο αυτό κατασκεύαζαν μεγαλοπρεπείς τάφους τους οποίους εμπλούτιζαν με πάρα πολλά κτερίσματα ³³⁹.

Ένας βασικός στόχος προκειμένου να είναι ικανοποιημένος ο νεκρός ήταν η προσφορά κρέατος και ποτού ούτως ώστε να κρατήσουν το διπλό σώμα κοντά στον τάφο και να μην αναγκάζεται να βγαίνει έξω από τον τάφο προκειμένου να αναζητήσει τροφή. Στην αντίθετη περίπτωση σύμφωνα με τα κείμενα τα οποία έχουν διασωθεί το διπλό εάν δεν εφοδιαζόταν με αρκετές ποσότητες τροφής τριγυρνούσε κοντά στον τάφο και έτρωγε σκουπίδια ενώ έπινε βρώμικο νερό και έτσι πίστευαν ότι πρέπει ο νεκρός να προστατεύεται και η νέα ζωή να αναδυθεί από τον θάνατο του νεκρού και για το λόγο αυτό, προετοιμάζαν την διπλή ύπαρξη του νεκρού κατά τέτοιο

³³⁸ Budge, (2012). *Osiris and the Egyptian resurrection* (Vol. 2). σ.137-139

³³⁹ O'Connor, (2009). *Abydos: Egypt's first pharaohs and the cult of Osiri*. σ.90-101

τρόπο που να μην εκδιωχθεί από την δημιουργία και τον ταξινομημένο κόσμο και καταλήξει στην άβυσσο ³⁴⁰.

Σύμφωνα με τους Αιγύπτιους ο θάνατος δεν ήταν η κατάργηση της ζωής ύπαρξης αλλά ένα μέσο προκειμένου να εξασφαλιστεί μία συνέχεια και ο άνθρωπος να περάσει από μία κατάσταση ύπαρξης σε μία άλλη λόγω του γεγονότος ότι η ζωή στη γη είναι περιορισμένη χρονικά και δεν είναι μία ατέρμονη κατάσταση αλλά είναι μία κατάσταση στην οποία αναπόφευκτα υπάρχει ένα όριο. Αντιθέτως η ζωή μετά τον θάνατο ήταν αιώνια και ο θάνατος αποτελούσε την γέφυρα ούτως ώστε το πνεύμα να φτάσει στους κόλπους της θεότητας και για το λόγο αυτό έπρεπε οι Αιγύπτιοι να το φροντίζουν διαρκώς ³⁴¹.

Έτσι ο νεκρός δεν είχε ένα μοιραίο τέλος αλλά ανανεωνόταν με την απαραίτητη είσοδο στο άλλο ημικύκλιο της αιώνιας ζωής η οποία έχει συνδεθεί με τον θάνατο. Οι άνθρωποι λοιπόν στην Αίγυπτο πέθαιναν αλλά δεν ήταν νεκροί διότι νεκροί θα ήταν μόνο εκείνοι που καταδικάζονται από τον Όσιρι να μην είναι ευλογημένοι. Αντιθέτως οι νεκροί οι οποίοι ήταν ευλογημένοι μπορούσαν να ξανανιώσουν και να αναγεννηθούν μετά τον θάνατο στα πλαίσια της ύπαρξης τους. Γινόταν δηλαδή μία αναστροφή της ροής του χρόνου και έπρεπε κάποιος να βγει για λίγο έξω από το χρόνο ούτως ώστε να συνδέσει τον θάνατο ενός ανθρώπου με τον χρονικό κόσμο και την δημιουργία μέσα στην νέα πηγή της ύπαρξης του ³⁴².

Ωστόσο και ο νεκρός είχε εχθρούς και αυτό σημαίνει ότι υπήρχε κίνδυνος να σβήσει η ύπαρξη του. Ως εκ τούτου, οι Αιγύπτιοι φρόντιζαν σχολαστικά το πέραςμα του νεκρού από τον ένα κόσμο στον άλλο ούτως ώστε ο νεκρός να κερδίσει την ποθητή μακαριότητα την οποία θα είχε η επόμενη ζωή. Συγκεκριμένα υπάρχει μία οδηγία η οποία αναφέρει ότι δεν πρέπει οι Αιγύπτιοι να πιστεύουν ότι θα ξεχαστούν την ημέρα του θανάτου. Έτσι, δεν πρέπει να υπολογίζουν τη διάρκεια του χρόνου διότι μετά τον θάνατο ο άνθρωπος εξακολουθεί να υπάρχει και οι πράξεις του συνεχίζουν να υφίστανται. Επιπλέον, αναφέρεται ότι ο ελεύθερος άνθρωπος θα περάσει ως κύριος την αιωνιότητα και για το λόγο αυτό, ετοίμαζαν τα κείμενα των σαρκοφάγων και της Βίβλου των νεκρών που ήταν το όπλο και το εφόδιο του νεκρού

³⁴⁰ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

³⁴¹ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

³⁴² Bommas, (2012). Isis, Osiris and Serapis. In *Oxford handbook of Roman Egypt*. σ. 419-435.

όταν θα περνούσε από τις περιοχές του τρόμου μεταξύ των ζωντανών και του Βασιλείου των νεκρών ³⁴³.

Επιπλέον οι Αιγύπτιοι υποστήριζαν ότι η αιώνια ζωή επιτυγχάνεται και με την διατήρηση του φυσικού σώματος και έτσι, δημιουργούσαν τις μούμιες κατά απομίμηση της μούμιας του Όσιρις ο οποίος είχε ένα ανάλογο σώμα και τα υπόλοιπα μέλη του σώματος του διατηρούνταν σαν λείψανα στα ιερά της Αιγύπτου. Οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι θα ζούσαν για εκατομμύρια χρόνια αλλά η εμπειρία των ανθρώπων τους έκανε να πιστεύουν ότι το σώμα στο οποίο θα κατοικήσουν στον κάτω κόσμο μπορεί να ανανεώνεται περισσότερο και με βάση την εμπειρία τους καταλάβαιναν ότι πρέπει να μумιοποιήσουν σωστά το σώμα ούτως ώστε να εξασφαλίσουν την αναγέννηση της ζωής και την αθανασία. Αργότερα οι ερευνητές υποστήριζαν ότι ενώ οι Αιγύπτιοι γνώριζαν ότι το φθαρτό σώμα δεν μπορεί να διατηρηθεί για πάντα και είναι βέβαιο ότι δεν περίμεναν να αναστηθεί, το έκαναν προκειμένου να διατηρούν την ευημερία του Κα ούτως ώστε το διπλότυπο να μπορεί να αναπτύξει ένα νέο σώμα μέσα από το νεκρό ανθρώπινο σώμα το οποίο περιείχε το σπέρμα της ζωής ³⁴⁴.

Οι Αιγύπτιοι υποστήριζαν ότι μετά το θάνατο το φυσικό σώμα έχει τη δυνατότητα να νικήσει την δύναμη που προκαλείται από τη φθορά και έτσι, διατηρούσαν τα λείψανα για κάποια χρόνια μετά το θάνατο ούτως ώστε το νέο σώμα το οποίο θα έβγαινε από τον τάφο και θα όδευε προς τον ουρανό, να πάρει την ίδια εξωτερική μορφή του ζωντανού λειψάνου το οποίο θα μένει σταθερά μετασχηματισμένο στη νέα πνευματική κατάσταση. Αυτά γίνονταν κατά τα πρότυπα της μумιοποίησής του θεού Όσιρι ο οποίος έγινε ένας βασιλιάς και παράλληλα ο θεός των νεκρών και κατάφερε να αγγίξει την αιωνιότητα. Μέσα στο πνευματικό σώμα του ανθρώπου περνούσε το φυσικό σώμα και η ψυχή και διαφαινόταν ότι το πνευματικό σώμα όταν εγκατέλειπε τον τόπο κατοικίας για να πάει στον ουρανό, και έτσι, οι Αιγύπτιοι φρόντιζαν αντίστοιχα το φθαρτό σώμα στην νέα κατοικία του το οποίο σύμφωνα με τους ίδιους θα οδηγούνταν στην αθανασία και στην ανάσταση μέσα από τις φροντίδες αυτές ³⁴⁵.

³⁴³ Hart, (2005). *The Routledge dictionary of Egyptian gods and goddesses*. σ.111-118

³⁴⁴ Sørensen, (2017). The real presence of Osiris: iconic, semi-iconic and aniconic ritual representations of an Egyptian god. σ.33-42

³⁴⁵ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

Οι Αιγύπτιοι λαμβάνοντας όσο το δυνατόν μεγαλύτερη φροντίδα κατά την μουμιοποίηση των μελών μην τυχόν και κάποιο μέλος παραμεληθεί έδιναν απόλυτη προσοχή και στην αθάνατη ψυχή αλλά και στο σώμα με μαγικές τελετές και την απαγγελία μαγικών λέξεων ούτως ώστε το φθαρτό σώμα να διατηρηθεί για πάντα. Πρέπει να ειπωθεί ότι χρονικά ακόμα και όταν κάποιοι Αιγύπτιοι ασπάστηκαν τον χριστιανισμό, συνέχιζαν να μουμιοποιούν τα νεκρά σώματα των ανθρώπων ούτως ώστε με την ανάμειξη των γνωρισμάτων του θεού και των θεών τους να μπορούν να κερδίσουν τη ζωή μετά θάνατον ³⁴⁶.

Ωστόσο πολλοί κήρυκες της χριστιανικής αποκάλυψης και δάσκαλοι, προσδοκώντας την πραγματική ανάσταση, περιόρισαν την ταρίχευση των νεκρών θέλοντας να κερδίσουν μία μελλοντική ζωή η οποία θα είναι εντελώς διαφορετική από την πίστη των Αιγυπτίων. Έτσι για παράδειγμα ο μέγας Αντώνιος ζήτησε από τους μαθητές του να μην βαλσαμώσουν το σώμα του, αντιθέτως, να το θάψουν σε ένα σημείο το οποίο δεν θα είναι γνωστό προκειμένου να αγιοποιηθεί. Υποστήριζε μάλιστα ότι έχει ικετέψει τους κήρυκες να παροτρύνουν τους ανθρώπους ούτως ώστε να μην συνεχίσουν την συγκεκριμένη συνήθεια και όσον αφορά το δικό του σώμα, η ανάσταση θα έρθει από τον σωτήρα. Η συγκεκριμένη επικράτηση της ιδέας αυτής ουσιαστικά επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την ταρίχευση και ξεχάστηκαν οι λόγοι για τους οποίους γινόταν η μουμιοποίηση ενώ η γνώση της συγκεκριμένης τέχνης άρχισε να εκλείπει. Παράλληλα, με την πτώση της τέχνης και την απομάκρυνση από τις αιγυπτιακές θεότητες, ξεχάστηκε και η πίστη στον θεό Όσιρι ³⁴⁷.

3.6.1. Ο θεός Όσιρις ως θεός της μεταθανάτιας ζωής

Ο θεός Όσιρις του οποίου το όνομα ήταν μία αρχαία ελληνική μεταγραφή της λέξης Ουεζίρ είχε εξομοιωθεί με αρκετές θεότητες των Ελλήνων και κυρίως τον Διόνυσο και τον Άδη. Ήταν ο θεός της φύσης ο οποίος ενσάρκωνε το πνεύμα και την βλάστηση και αναγεννιόταν όταν φύτεωνε ο σπόρος. Λατρεύτηκε από τους Αιγύπτιους σε όλη την αρχαία Αίγυπτο ως ο θεός των νεκρών. Η ιδιότητα του αποτέλεσε τον βασικό τρόπο με τον οποίο ο θεός Όσιρις αναρριχήθηκε στην πρώτη σειρά του αιγυπτιακού πανθέου. Ο θεός Όσιρις ήταν ουσιαστικά το φετίχ μίας πατρίδας η οποία είχε επιβληθεί στην πόλη Περ-Ουσίρ όπου ο νέος θεός είχε

³⁴⁶ Ellis, (2009). *Awakening Osiris: A new translation of the Egyptian Book of the Dead*. σ.29-32

³⁴⁷ Budge, (2012). *Osiris and the Egyptian resurrection* (Vol. 2). σ.137-139

αντικαταστήσει τον προηγούμενο κύριο της πόλης που δεν ήταν άλλος από τον Ατζίτι. Ο μύθος σύμφωνα με τα ιερογλυφικά κείμενα φαίνεται να σχετίζεται με αρκετά έργα τα οποία ο θεός έκανε στην επίγεια ζωή του ³⁴⁸.

Όπως αναφέρει για παράδειγμα ο Πλούταρχος, ο Όσιρις ήταν ο πρωτότοκος γιος μίας οικογένειας η οποία είχε γεννηθεί στις Θήβες της άνω Αιγύπτου και αφού γεννήθηκε, μία μυστηριώδης φωνή γνωστοποίησε στους Αιγύπτιους την έλευση του κυρίου. Μάλιστα από αναφορές φαίνεται ότι οι Αιγύπτιοι έβγαλαν κραυγές χαράς ωστόσο, τις χαρές διαδέχθηκαν οι συμφορές που τον απείλησαν καθώς, και ενώ ο Ρα πληροφορήθηκε την γέννηση του παιδιού και χάρηκε, είχε καταραστεί την μητέρα του και τον κάλεσε κοντά του ούτως ώστε να τον διαδεχθεί στον θρόνο ³⁴⁹. Ο Όσιρις ήταν ο ομορφότερος από όλους καθώς ήταν ψηλός και μελαχρινός και διαδέχτηκε τον Γκεμπ στο θρόνο της Αιγύπτου όταν ο Γκεμπ αποσύρθηκε στον ουρανό αναγορεύοντας παράλληλα την αδερφή του Ίσιδα ως βασίλισσα. Ο νέος θεϊκός Φαραώ κατήργησε την ανθρωποφαγία και άλλαξε τον νομαδικό βίο στην μόνιμη εγκατάσταση ενώ εκπαίδευσε τους υπηκόους του στην τέχνη της κατασκευής γεωργικών εργαλείων προκειμένου να παράγουν σιτάρι και σταφύλια.

Έτσι παρασκεύαζαν όλες τις απαραίτητες τροφές οι οποίες χρειάζονται για την διατροφή των ανθρώπων δηλαδή το ψωμί, το κρασί και τον ζύθο. Ο Όσιρις ήταν εκείνος ο οποίος εισήγαγε την λατρεία των θεών και ξεκίνησε να κατασκευάζει τους πρώτους ναούς ενώ παρουσίασε και τις πρώτες εικόνες τους διατυπώνοντας παράλληλα την τελετουργική τάξη η οποία ήταν αναγκαία, δημιουργώντας δύο διαφορετικά είδη αυλών τα οποία θα συνόδευαν τα άσματα στη διάρκεια των γιορτών. Την ίδια στιγμή, νομοθέτησε συγκεκριμένους δίκαιους νόμους για τους ανθρώπους και αποτέλεσε λόγω της δικαιοσύνης του ³⁵⁰.

Ο Όσιρις ήθελε να εκπολιτίσει και τον υπόλοιπο κόσμο μακριά από την Αίγυπτο και έτσι άφησε πίσω του την Ίσιδα και ξεκίνησε να κατακτά την Ασία παρόλο το γεγονός ότι ήταν εχθρός της βίας. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιούσε το σκήπτρο του και την πραότητα του με την χρήση της μουσικής ούτως ώστε να κερδίζει τις χώρες και έτσι, αφοπλίζει τους κατοίκους με άσματα και μουσική τα

³⁴⁸ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

³⁴⁹ Sørensen, (2017). The real presence of Osiris: iconic, semi-iconic and aniconic ritual representations of an Egyptian god. σ.33-42

³⁵⁰ Hart, (2005). *The Routledge dictionary of Egyptian gods and goddesses*.σ.111-118

οποία προέρχονται από διάφορα μουσικά όργανα μεταφέροντας παράλληλα τον πολιτισμό της Αιγύπτου. Όταν γύρισε στην Αίγυπτο είχε καταφέρει να γυρίσει όλη τη γη και να διαδώσει παντού τον αιγυπτιακό πολιτισμό. Την ίδια στιγμή, όσο έλειπε ο Φαραώ Όσιρις, η Ίσιδα κυβερνούσε με σύνεση και έτσι όταν ο Όσιρις γύρισε, βρήκε το βασίλειο σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση παρόλο το γεγονός ότι υπήρχε μία συνωμοσία που είχε προετοιμαστεί από τον αδερφό του που ήθελε να τον εκτοπίσει³⁵¹.

Έτσι, Ο Όσιρις θανατώθηκε και διαμελίστηκε και η πιστή σύζυγος του μετέφερε το σώμα του στην αρχαία Αίγυπτο όπου κατάφερε να τον επαναφέρει στη ζωή και πλέον ο Όσιρις αναστημένος, μπόρεσε να κατακτήσει και πάλι το θρόνο του και να συνεχίσει να βασιλεύει τους Αιγύπτιους. Ωστόσο, εγκατέλειψε τη γη και αποσύρθηκε στα Ηλύσια πεδία όπου υποδεχόταν τις ψυχές των δικαίων και βασίλευε στους νεκρούς. Έτσι λοιπόν αναδόθηκε ο μύθος της αιωνιότητας ο οποίος έδωσε ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα στην πίστη της λατρείας του θεού Όσιρι ενώ, όταν ο τελευταίος αποσύρθηκε από την γη, μεταβίβασε την δύναμή του στο γιο του που έγινε ο επόμενος Φαραώ. Έχουν δοθεί διάφορες ερμηνείες για τον μύθο του θεού Όσιρι. Θεωρήθηκε ως ένα πνεύμα το οποίο συνεχώς αναγεννιέται όπως γινόταν και με τον Διόνυσο και συμβόλιζε το σιτάρι, τα δέντρα και το αμπέλι. Όπως προαναφέρθηκε, συμβόλιζε επίσης το Νείλο ο οποίος πλημμυρίζεται από το φως του ήλιου και κάθε αυγή το φως πλημμυρίζει και πάλι την κοιλάδα. Η εχθρότητα μεταξύ των δύο αδερφών που οδήγησε και στο θάνατο τον Όσιρι είναι εκείνη η οποία συμβολίζει την έρημο η οποία με την άμμο της καλύπτει την καλλιεργημένη γη ενώ η έρημος επηρεάζεται και από τους καυτούς ανέμους που καταστρέφουν την βλάστηση με αποτέλεσμα να χάνεται και το γονιμοποιημένο νερό αλλά και η τροφή λόγω της ξηρασίας³⁵².

3.6.2. Τελετές στην αρχαία Αίγυπτο

Η αρχαία Αίγυπτος είχε πολλούς θεούς και θεές και η θρησκεία ήταν ένας κεντρικός παράγοντας της ζωής των Αιγυπτίων. Οι θεοί και οι θεές αντιμετωπίζονταν ως πνευματικές δυνάμεις που μπορούσαν να επηρεάσουν την καθημερινή ζωή των

³⁵¹ Smith, (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. σ.2-4

³⁵² Hart, (2005). *The Routledge dictionary of Egyptian gods and goddesses*.σ.111-118

ανθρώπων, και γι' αυτό τους τιμούσαν με πολλές τελετουργίες και λατρευτικές πρακτικές. Οι τελετές περιλάμβαναν την κατασκευή και την ανανέωση των ναών, τη λειτουργία των προσευχών και των θυσιών, και τη διεξαγωγή τελετουργικών εκδηλώσεων.

Κατά τη διάρκεια αυτών των τελετών, οι ιερείς εκτελούσαν δραστηριότητες, όπως την προσφορά τροφής και ποτού ³⁵³, τη διεξαγωγή μαγικών επικλήσεων και την προσφορά διαφόρων αντικειμένων στους θεούς. Μία από τις σημαντικότερες τελετές της αρχαίας Αιγύπτου ήταν η τελετή του Όσιρις, κατά την οποία αναπαρίστατο ο θρυλικός θάνατο και την ανάσταση του θεού Όσιρις. Στην αρχαία Αίγυπτο, οι τελετές και οι λατρευτικές πρακτικές για τους θεούς ήταν πολύ συχνές και καθημερινές, αφού οι θεοί θεωρούνταν ένας σημαντικός και αναπόσπαστος μέρος της ζωής των ανθρώπων. Οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι οι θεοί έπρεπε να τιμώνται και να επαναλαμβάνονται καθημερινά τα καθήκοντα και οι τελετές τους ³⁵⁴.

Οι περισσότερες τελετές περιλάμβαναν τη διεξαγωγή προσευχών και θυσιών, καθώς και την κατασκευή και ανανέωση των ναών. Επιπλέον, διοργανώνονταν ετήσιες τελετουργίες γιορτής για τους θεούς, όπου συχνά συμμετείχε όλο το χωριό ή η πόλη. Στην αρχαία Αίγυπτο, οι τελετές για τους θεούς ήταν συχνές και σημαντικές για τη θρησκευτική ζωή του λαού. Οι Αιγύπτιοι εκτελούσαν τελετουργίες και πρακτικές λατρείας σε καθημερινή βάση, ενώ οι επίσημες τελετές ελάμβαναν χώρα σε συγκεκριμένες ημερομηνίες του ημερολογίου και κατά τη διάρκεια συγκεκριμένων εορτών και εορταστικών περιόδων. Οι τελετές και οι εορτές περιλάμβαναν τον καθαρισμό των ναών πριν τη λειτουργία και τις προσευχές και τις θυσίες. Η κατασκευή νέων ναών και η ανακαίνιση των υφιστάμενων θεωρείτο σημαντική δραστηριότητα και λάμβανε χώρα σε τακτική βάση. Κάθε μέρος της Αιγύπτου είχε τους δικούς του θεούς και εορτές που συνδέονταν με αυτούς τους θεούς. Επίσης, υπήρχαν κοινές εορτές που γινόταν σε όλη τη χώρα, όπως η εορτή του Όσιρις και της Ίσιδας, η εορτή του Χούντε, καθώς και η εορτή του κυκλικού ηλιοειδούς του Ρά ³⁵⁵. Η εορτή του Όσιρις και της Ίσιδας ήταν μία από τις πιο σημαντικές τελετές στην αρχαία Αίγυπτο. Πραγματοποιούνταν κάθε χρόνο στη

³⁵³ Verner, (2013). *Temple of the world: sanctuaries, cults, and mysteries of ancient Egypt*. σ.15-17

³⁵⁴ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

³⁵⁵ Bunson, M. (2014). *Encyclopedia of ancient Egypt*.σ.98-101

διάρκεια του μήνα Khoiak (Οκτώβριος-Νοέμβριος), και διαρκούσε περίπου μια εβδομάδα ³⁵⁶.

Η εορτή αυτή αφορούσε το μύθο του Όσιρις, του βασιλιά των νεκρών, ο οποίος δολοφονήθηκε από τον αδελφό του Σέθ και ξαναγεννήθηκε από την αδελφή του και σύζυγό του Ίσιδα. Κατά τη διάρκεια της εορτής, πραγματοποιούνταν διάφορες τελετές και εκδηλώσεις, συμπεριλαμβανομένων παραστάσεων του μύθου του Όσιρις, χορών και μουσικής, καθώς και τελετουργικών εκδηλώσεων. Κατά τη διάρκεια της εορτής, επίσης, κατασκευαζόταν ένα μικρό ξύλινο ή πήλινο άγαλμα του Όσιρις, το οποίο στη συνέχεια τοποθετούνταν σε έναν ναό ή σε έναν ανεμόμυλο και αφιερώνονταν στον θεό. Το άγαλμα του Όσιρις συμβόλιζε την ανάσταση και την επιστροφή του θεού στον ουρανό ³⁵⁷.

Το πήλινο άγαλμα του Όσιρις ήταν ένα αντικείμενο λατρείας στην αρχαία Αίγυπτο, καθώς ο Όσιρις ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς θεούς του πάνθεον της αρχαίας Αιγύπτου. Τα πήλινα αγάλματα του Όσιρις χρησίμευαν ως αντικείμενα λατρείας και τιμής προς τον θεό, και τοποθετούνταν στους ναούς του Όσιρις και σε άλλους ιερούς χώρους. Τα αγάλματα κατασκευάζονταν από πηλό ή ξύλο και συνήθως είχαν μέγεθος μικρότερο από το μέγεθος ενός ανθρώπου. Επίσης, συχνά είχαν βαμμένες λεπτομέρειες για να τους δοθεί μία πιο ρεαλιστική εμφάνιση. Τα πήλινα αγάλματα του Όσιρις θεωρούνταν ως αντικείμενα που ενσαρκώνουν τον ίδιο το θεό και θεωρούνταν ιερά και απαγορευόταν η άτακτη μεταχείρισή τους ³⁵⁸.

Στην αρχαία Αίγυπτο, οι προσευχές και οι θυσίες ήταν μέρος της θρησκευτικής ζωής των ανθρώπων και χρησιμοποιούνταν για να επικοινωνήσουν με τους θεούς και να αναζητήσουν τη βοήθειά τους. Οι προσευχές ήταν συνήθως εκφράσεις ευγνωμοσύνης, δέησης και λατρείας προς τους θεούς. Οι Αιγύπτιοι χρησιμοποιούσαν ειδικά κείμενα, γνωστά ως "Επιταφίους Λόγους", για να εκφράσουν τα αιτήματά τους στους θεούς. Οι προσευχές μπορούσαν να γίνονται είτε από ιερείς είτε από απλούς πιστούς, και μπορούσαν να αφορούν την προσωπική ζωή ή την ευημερία της κοινότητας. Οι θυσίες αποτελούσαν μέρος των τελετουργιών και ήταν ένας τρόπος για τους Αιγύπτιους να επικοινωνήσουν με τους θεούς και να τους τιμήσουν. Οι θυσίες περιλάμβαναν την προσφορά τροφής, ποτού, αρωμάτων, και

³⁵⁶ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

³⁵⁷ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

³⁵⁸ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

ζώων ως δώρα στους θεούς. Στην αρχαιότητα, οι θυσίες μπορούσαν να γίνονται σε ειδικές τελετουργικές εκδηλώσεις ³⁵⁹.

Οι τελετουργίες των αρχαίων Αιγυπτίων για τον Όσιρις ήταν πολυσύνθετες και είχαν μεγάλη σημασία στη θρησκευτική ζωή της αρχαίας Αιγύπτου. Η εορτή του Όσιρις θεωρούνταν ως μια από τις πιο σημαντικές τελετές της αρχαίας Αιγύπτου. Οι τελετουργίες για τον Όσιρις περιλάμβαναν την κατασκευή ενός πήλινου αγάλματος ³⁶⁰ του θεού, το οποίο στη συνέχεια τοποθετούνταν σε μια αίθουσα του ναού. Εκεί, οι ιερείς θα του έδιναν ζωή μέσω μιας τελετής και θα αναπαρίσταναν τη διαδρομή στο ναό ³⁶¹.

Η τελετή του Όσιρις συνδεόταν επίσης με την ιδέα της αναστάσεως και της αθανασίας, καθώς ο Όσιρις θεωρούνταν ο θεός της ανάστασης και της επανένωσης των ανθρώπων με τη θεότητα. Κατά τη διάρκεια της τελετής, οι ιερείς θα προσέφεραν θυσίες και προσευχές στον Όσιρις, καθώς και σε άλλους θεούς και θεές που συνδέονταν με τον κόσμο των νεκρών και την μετάβαση στον μεταθανάτιο κόσμο. Η τελετή του Όσιρις ήταν μια από τις σημαντικότερες εορτές στην αρχαία Αίγυπτο. Ήταν αφιερωμένη στο θεό Όσιρις, ο οποίος θεωρούνταν ο θεός της ανάστασης, του θανάτου και της γονιμότητας. Η εορτή διεξαγόταν κάθε χρόνο και είχε διάρκεια 18 ημέρες, περίπου από τις 13 έως τις 31 του μηνός «Κοινού» (Μάη). Η τελετή ξεκινούσε με την κατασκευή ενός μικρού πήλινου αγάλματος του Όσιρις όπως προαναφέρθηκε, το οποίο τοποθετούνταν σε μια σκηνή στην αρχή της εορτής. Κατά τη διάρκεια της εορτής, το αγαλματίδιο του Όσιρις θα ταξίδευε στους ποταμούς της Αιγύπτου, προσκαλώντας τους ανθρώπους να συμμετάσχουν στην εορτή. Κατά τη διάρκεια της τελετής, οι ιερείς εκτελούσαν διάφορες δραστηριότητες, όπως η προσφορά διαφόρων αντικειμένων ³⁶² στο αγαλματίδιο του Όσιρις. Η εορτή κορυφωνόταν με μια μεγάλη παρέλαση του ιερέα μαζί με τους πιστούς ³⁶³.

³⁵⁹ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

³⁶⁰ Sørensen, (2017). The real presence of Osiris: iconic, semi-iconic and aniconic ritual representations of an Egyptian god. σ.33-42

³⁶¹ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

³⁶² Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 80-83

³⁶³ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

3.7. Η επικράτηση των θεοτήτων κατά τον πρώτο αιώνα μετά Χριστόν

Κατά τον πρώτο αιώνα μετά Χριστόν, υπήρχαν αρκετές διαμάχες διαφορετικών εθνοτήτων όσον αφορά τους θεούς τους οποίους πίστευαν. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι προωθήθηκε η λατρεία της Κυβέλης κατά την βασιλεία του Κλαύδιου οπότε η θέα τιμήθηκε με αρκετές δοξασίες σε σύγκριση με τις δοξασίες της μικράς Ασίας από όπου η λατρεία της είχε προέλθει. Επίσης υπήρχαν αρκετές άλλες εκδηλώσεις λατρείας όπως για παράδειγμα η λατρεία της Ίσιδας και του Όσιρη όπου ο θάνατος και η ανάσταση βασίζονταν στο μύθο της επανόδου του Όσιρη από τον Άδη³⁶⁴.

Η λατρεία της Ίσιδας αντίστοιχα είχε μία μυστηριακή εσχατολογία η οποία αφορούσε στην ζωή μετά το θάνατο. Τον ίδιο αιώνα άρχισε να λατρεύεται και ο περσικός θεός Μίθρας ο οποίος ήταν ο θεός του φωτός και της αλήθειας και ο οποίος είχε ταυτιστεί με τον ήλιο επιφέροντας την ηλιολατρία. Έτσι ο ταύρος αποτελούσε ένα σύμβολο της ζωής κατά την λατρεία του Μίθρα και η κατάποση του αίματος του αποτελούσε ένα τελετουργικό πλαίσιο το οποίο είχε συσχετιστεί με την αναγέννηση του ατόμου το οποίο επρόκειτο να μνηθεί. Η ανάπτυξη της μονοθεϊστικής τάσης δεν δημιουργήθηκε ωστόσο από το πουθενά. Ήδη κατά τον έκτο αιώνα προ Χριστού υπήρχε ένα φιλοσοφικό ρεύμα το οποίο πίστευε ότι υπάρχει μία και μόνη αρχή των πάντων στην οποία πολλοί πίστευαν³⁶⁵.

Η μοναδική αυτή αρχή συναντάται για παράδειγμα στον Παρμενίδη, τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα καθώς και τον Ξενοφάνη. Τον πρώτο αιώνα όπου επικρατούσε η μονοθεϊστική τάση αυτή, οι μυστηριακές ανατολίτικες θρησκείες αναμείχθηκαν με τις ήδη υπάρχουσες θεότητες του ελληνισμού καθώς μόνο ένας θεός θα μπορούσε να καλύψει το μυστήριο της ανθρώπινης ύπαρξης το οποίο δεν μπορούσε να καλυφθεί από την λατρεία της φύσης. Έτσι υπήρχε μία φιλοσοφική ιδέα περί της αρχής η οποία παρουσιάστηκε υπό τη μορφή επιστολής του Αριστοτέλη στον μαθητή του Αλέξανδρο όπου και έγινε ευρύτερα γνωστή. Εκεί αναφερόταν η πρώτη αρχή των δυνάμεων του θείου. Με βάση την πρώτη αρχή ο θεός είναι στον

³⁶⁴ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

³⁶⁵ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

ουρανό και δεν είναι άφθαρτος και απαθής ωστόσο η λατρεία του γινόταν παράλληλα με την λατρεία του θεού ήλιου ³⁶⁶.

Η εμφάνιση της πίστης του χριστιανισμού άντλησε από την συγκεκριμένη επιρροή αρκετά στοιχεία ούτως ώστε να αποκαλυφθεί στους ανθρώπους η αλήθεια του κόσμου. Ο Χριστός προβλήθηκε και επικράτησε ως το αληθινό φως τον τέταρτο αιώνα όπου και εορτάστηκε η γέννηση του την ίδια μέρα της λατρείας του θεού Μίθρα δηλαδή στις 25 Δεκεμβρίου. Ο Χριστός πλέον προβαλλόταν ως το αληθινό φως του κόσμου διακρινόμενος από την καθολικότητα και λατρευόταν και από άντρες και από γυναίκες, δούλους και ελεύθερους από όλες μάλιστα τις τάξεις. Η ελληνική φιλοσοφία επέδρασε σημαντικά στον ιουδαϊκό κόσμο κυρίως τον πρώτο αιώνα μετά Χριστόν. Η ελληνική παιδεία η οποία είχε εισαχθεί στον ιουδαϊκό κόσμο μέσα από την μετάφραση της παλαιάς διαθήκης στην ελληνική γλώσσα ανέδειξε το γεγονός ότι έγινε σημαντική προσαρμογή της ιουδαϊκής θρησκείας στην ελληνική γλώσσα και σκέψη. Έτσι μεταφέρθηκαν αρκετές λέξεις όπως για παράδειγμα η λέξη «δικαιοσύνη» οι οποίες ερμηνεύονταν πλατωνικά διαστρεβλώνοντας την αρχική εβραϊκή σημασία τους και αυτό σήμαινε ότι κατά την εξάπλωση της ελληνικής παιδείας στον ιουδαϊκό κόσμο, οι Ιουδαίοι επηρεάστηκαν σημαντικά από την ελληνική σκέψη ³⁶⁷.

Επιπλέον από το 20 π.Χ. έως το 45 μ.Χ. η επίδραση της ελληνιστικής φιλοσοφίας ήταν τόσο σημαντική που η ελληνική σκέψη προσπαθούσε να συμβιβάσει τον πλατωνισμό με τη Βίβλο και έτσι, αρχικά απορρίφθηκε η ιδέα της προϋπάρχουσας ύλης θεωρώντας ότι ο θεός είναι αυτός όποιος έχει δημιουργήσει την ύλη και όλα όσα υπάρχουν ωστόσο οι ιδέες του Πλάτωνα έγιναν σκέψεις του ίδιου του θεού (Modrzejewski, 1997: 230-233). Ο θεός ωστόσο ήταν ο δημιουργός και εκείνος ο οποίος έχει τις ιδέες και τους λόγους μέσα στο νου του από τον οποίο έχει δημιουργηθεί ο κόσμος. Η συγκεκριμένη θέση επηρέασε τους πλατωνικούς και τις φιλοσοφικές σκέψεις των πατέρων της εκκλησίας. Έτσι, ο Φίλωνας άσκησε σημαντική επίδραση στον παραδοσιακό ιουδαϊσμό στις αλληγορικές έννοιες οι οποίες ερμηνεύονταν στην Αγία γραφή.

³⁶⁶ Παζάρσκη, (2009). Από τη Σοφία στο λόγο και το πνεύμα, προβληματισμοί στη σοφολογική γραμματεία.σ. 19

³⁶⁷ Shaw, (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. σ. 220-224

Στην Παλαιστίνη συγκεκριμένα, υπήρχε σημαντική επιρροή του ελληνικού πολιτισμού και παράλληλα κυριαρχία του ιουδαϊκού πολιτισμού κάτι το οποίο δημιούργησε την απαραίτητη προϋπόθεση ούτως ώστε να δημιουργηθούν δύο διαφορετικές τάσεις τα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού οι οποίες είχαν σχέση με τις διαφορετικές παραδόσεις και πολιτισμούς των κοινοτήτων. Έτσι συχνά στην καινή Διαθήκη εμφανίζεται η έννοια «ελληνιστές» η οποία εννοείται ως μία ομάδα Ιουδαίων η οποία έχει λάβει την ελληνική παιδεία και αποτελούσαν τον πυρήνα των μαθητών του Ιωάννη του Βαπτιστή και στη συνέχεια του Χριστού ³⁶⁸.

Όπως αναφέρεται στις πράξεις των Αποστόλων, οι ελληνιστές ήταν μία ξεχωριστή ομάδα η οποία βρισκόταν στην κοινότητα των Ιεροσολύμων. Αναφέρεται μάλιστα ότι υπάρχει η κοινότητα αυτή η οποία ολοένα και μεγάλωνε και καθημερινά ασκούσε την διακονία. Η αναφορά αυτή υπονοεί ότι υπήρχαν χριστιανοί οι οποίοι διάβασαν την Βίβλο και κυρίως την απέδιδαν στην ελληνική μετάφραση μιλώντας στα ελληνικά. Στην ελληνική κοινότητα των χριστιανών υπήρχαν επίσης και οι επτά διάκονοι που είχαν ελληνικά ονόματα και οι οποίοι λειτουργούσαν κοντά στους 12 Αποστόλους³⁶⁹.

Οι διάκονοι πήραν σταδιακά ως έννοια την έννοια του ατόμου που αποτελεί σημαντικό σταθμό για την πρώτη εκκλησία προκειμένου να διαδοθεί ο χριστιανισμός. Μάλιστα, από τους συγκεκριμένους επτά διακόνους ξεχώριζε ο Φίλιππος και ο Στέφανος. Ο Στέφανος ως προς την διαμόρφωση του χριστιανισμού υπήρξε ένα πολύ σημαντικό πρόσωπο διότι σύμφωνα με τις ομιλίες και τις πράξεις των Αποστόλων, καταδίκασε την λατρεία του ναού των Ιεροσολύμων και κήρυξε την απομάκρυνση του χριστιανισμού από το ναό των ιουδαίων λόγω της τυπολατρίας. Ωστόσο οι ελληνιστές οι οποίοι ήταν Ιουδαίοι χριστιανοί εκδιώχτηκαν σκληρά και ταυτόχρονα άνοιξε μία καινούργια προοπτική για το χριστιανισμό. Ο Φίλιππος από την άλλη ξεκίνησε την ιεραποστολική από την Σαμάρια η οποία ήταν εχθρική προς τους Ιουδαίους και προετοίμασε την αποστολική δράση του Πέτρου και του Ιωάννη ³⁷⁰.

³⁶⁸ Modrzejewski, (1997). *The Jews of Egypt: From Rameses II to Emperor Hadrian*.σ. 72-74, 121-123

³⁶⁹ Modrzejewski, (1997). *The Jews of Egypt: From Rameses II to Emperor Hadrian*.σ. 72-74, 121-123

³⁷⁰ Καϊμάκης, (2007).*Η Ιουδαϊκή Αποκαλυπτική Γραμματεία και η θεολογία της*. σ.40-49

Ειδικευμένοι ελληνιστές εγκαταστάθηκαν στην Αντιόχεια ούτως ώστε να δημιουργήσουν μικτές ομάδες Ελλήνων χριστιανών και Ιουδαίων και πρωτοστάτησαν στην αποδοχή των Ιουδαίων στην χριστιανική κοινότητα δηλαδή έγιναν Έλληνες εθνικοί χωρίς να έχουν δεσμεύσεις προς τον μωσαϊκό νόμο. Ωστόσο, ένα ζήτημα το οποίο υπήρχε ήταν το θέμα της περιτομής για τους χριστιανούς που έρχονται από άλλα έθνη. Το θέμα αυτό δημιουργήσει σημαντικά προβλήματα στην ενότητα της αρχαίας εκκλησίας και ο Πέτρος, ο μαθητής του Χριστού, αποφάσισε να βαφτίζει τους εθνικούς χωρίς να τους κάνει περιτομή. Ο Παύλος από την άλλη ανέφερε ότι όσοι χριστιανοί δεν τηρούν το νόμο ή δεν τον γνωρίζουν, η δικαίωση τους έρχεται από τον ίδιο το θεό και το γεγονός αυτό ήταν αυτό το οποίο έφερε την σύγκρουση των Φαρισαίων με τους χριστιανούς ³⁷¹.

Η αποστολική σύνοδος στην Ιερουσαλήμ το 49 μ.Χ. ήταν ο δρόμος για το οικουμενικό άνοιγμα του χριστιανισμού στον εθνικό κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, στην Αντιόχεια όπου επικράτησαν οι ελληνιστές εμφανίστηκε λίγο αργότερα η έννοια του χριστιανισμού και ο χριστιανισμός δεν αποτελούσε πλέον μία ιουδαϊκή αίρεση. Έτσι για παράδειγμα ο Βαρνάβας ήταν ένας ιουδαίος ελληνιστής ο οποίος είχε εξέχουσα φήμη εκείνη την περίοδο και έφερε την ενότητα στο χριστιανισμό στην Αντιόχεια αλλά και τα Ιεροσόλυμα. Ο Παύλος από την άλλη, όταν οι Ιουδαίοι αρνήθηκαν να δεχθούν τον χριστιανικό λόγο, στράφηκε στα υπόλοιπα έθνη ούτως ώστε να διαδώσει το ευαγγέλιο. Ο Παύλος ως μαθητής του Χριστού προκειμένου να διαβάσει το χριστιανισμό προσπάθησε να προσεγγίσει τους εθνικούς ξεκινώντας από την φιλοσοφική παιδεία που ο ίδιος κατείχε. Στην Αθήνα αναφέρθηκε στην πρώτη αρχή των πάντων την οποία υποστήριζαν οι Έλληνες και στο ναό του άγνωστου θεού ο ίδιος προσπάθησε να βρει μία σύγκλιση μεταξύ του ελληνισμού και του χριστιανισμού ³⁷².

Η συνάντηση του ελληνισμού και του χριστιανισμού εμφανίζεται στο κατά Ιωάννη ευαγγέλιο όπου ο Ιωάννης περιόρισε την αφήγηση της ζωής και του έργου του Χριστού δίνοντας βάση στα συμβολικά γεγονότα της αλληγορικής ελληνικής μεθόδου και ταύτισε την έννοια του λόγου των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων με το θεό. Η θεολογία του λόγου η οποία παραπέμπει στην φιλοσοφία περί λόγου αναφέρεται στον Πλάτωνα και τον Φίλωνα. Μέσα από την αφήγηση του Ιανού

³⁷¹ Καϊμάκης, (2007).Η Ιουδαϊκή Αποκαλυπτική Γραμματεία και η θεολογία της. σ.40-49

³⁷² Καϊμάκης, (2007).Η Ιουδαϊκή Αποκαλυπτική Γραμματεία και η θεολογία της. σ.40-49

περιεγράφηκαν ομάδες Ελλήνων που ήθελαν να συναντηθούν με τον κύριο με την διαμεσολάβηση του Ανδρέα και του Φίλιππου λίγο πριν την σύλληψη του Ιησού Χριστού ³⁷³.

Την ίδια περίοδο, εμφανίστηκε το κίνημα του γνωστικισμού το οποίο ενέπλεκε πλατωνικές ιδέες μαζί με ιδέες του ορφισμού και οι πιστοί του πίστευαν ότι η θρησκευτική λύτρωση έρχεται μέσα από την γνώση. Έτσι η γνώση γινόταν αυτοσκοπός. Οι οπαδοί του γνωστικισμού πίστευαν ότι με το φιλοσοφικό τους λόγο μπορούν να παρασύρουν τους χριστιανούς ούτως ώστε και οι χριστιανοί να πιστέψουν στα ίδια ιδεώδη με εκείνους. Ο Ειρηναίος για παράδειγμα αντιμετώπισε σθεναρά το κίνημα του γνωστικισμού ταυτίζοντας τον λόγο του κόσμου με τον λόγο του ευαγγελίου και τον Χριστό ³⁷⁴.

Η συνύπαρξη του χριστιανισμού με την ελληνική φιλοσοφία εδραιώθηκε τον δεύτερο και τον τρίτο αιώνα μετά Χριστόν με τους απολογητές οι οποίοι έθεταν κοινά σημεία επαφής μεταξύ χριστιανισμού και ελληνικής φιλοσοφίας ούτως ώστε να περιορίσουν τους διωγμούς των χριστιανών. Οι ίδιοι προέρχονταν από φιλοσοφικές σχολές και είχαν την δυνατότητα να προστατέψουν τον χριστιανισμό χρησιμοποιώντας χριστιανικά επιχειρήματα. Ο χριστιανισμός συναντήθηκε αργότερα και με τον νεοπλατωνισμό και την σχολή της Αλεξάνδρειας όπου το χριστιανικό ιδεώδες χρησιμοποίησε την φιλοσοφική σκέψη τροποποιημένη κατά τρόπο που και πάλι να αντιπροσωπεύει την θεολογική χριστιανική σκέψη. Ωστόσο αυτό δε συνέβαινε πάντα με επιτυχία καθώς συχνά εμφανίζονταν αιρετικές δοξασίες οι οποίες ενέπλεκαν το μήνυμα του χριστιανισμού ³⁷⁵.

Τα περισσότερα στοιχεία τα οποία εντοπίζονται για την περίοδο εκείνη είναι από τις μαρτυρίες του Φυλώνα του Αλεξανδρέα. Ο ίδιος ήταν ο μοναδικός Ελληνοϊουδαίος φιλόσοφος στις αρχές του πρώτου αιώνα μετά Χριστόν και ενώ η ζωή του κατά βάση είναι άγνωστη, ο ίδιος καταγόταν από πλούσια και ιερατική οικογένεια. Επιπλέον ο ίδιος το 40 μ.Χ. συμμετείχε σε πρεσβεία προς τον αυτοκράτορα Καλιγούλα ούτως ώστε να σταματήσουν οι διωγμοί των Ιουδαίων. Ο ίδιος στο έργο του αναφέρει ότι η Αλεξάνδρεια είναι μία πόλη που αποτελούσε εστία

³⁷³ Καϊμάκης, (2007). Η Ιουδαϊκή Αποκαλυπτική Γραμματεία και η θεολογία της. σ.40-49

³⁷⁴ Καϊμάκης, (2007). Η Ιουδαϊκή Αποκαλυπτική Γραμματεία και η θεολογία της. σ.40-49

³⁷⁵ Παζάρσκη, (2009). Από τη Σοφία στο λόγο και το πνεύμα, προβληματισμοί στη σοφολογική γραμματεία. σ. 146-153

της ιουδαϊκής διασποράς και ταυτόχρονα αποτελούσε ένα κέντρο του ελληνικού πολιτισμού. Δεδομένου ότι ο ίδιος ήταν γνήσιο παιδί της γενέτειράς του, του ελληνιστικού πολιτιστικού κέντρου της Αλεξάνδρειας στην Αίγυπτο, αντανakλούσε το πνευματικό κλίμα το οποίο επικρατούσε την περίοδο εκείνη στα γραπτά του αν και οι ιουδαϊκές του ρίζες δεν του επέτρεπαν να υπερβεί κάποια όρια τα οποία είχαν σχέση με την θρησκευτικότητα του ³⁷⁶.

Ωστόσο, ο ίδιος ήταν ένας σημαντικός εκπρόσωπος της ιουδαϊκής ελληνικής γραμματείας και ένας σημαντικός στοχαστής. Με βάση τις πληροφορίες οι οποίες παρέχονται, ο Φίλων ανέφερε ότι ο αριθμός των Ιουδαίων που είχαν εγκατασταθεί στην Αίγυπτο ήταν περίπου 1 εκατομμύριο άνθρωποι και η συγκεκριμένη μαρτυρία από τους ερευνητές θεωρείται ως μία μαρτυρία που έχει καταγραφεί ως αρκετά αξιόπιστη. Ωστόσο ο ίδιος δεν μπορούσε να γνωρίζει τον ακριβή αριθμό των Ιουδαίων αλλά υπήρχαν γραπτά στα οποία είχαν καταγραφεί όλοι οι φορολογούμενοι της Αιγύπτου αλλά δεν υπήρχε ξεχωριστή καταγραφή για την περίοδο των Πτολεμαίων συγκεκριμένα για τους Ιουδαίους. Έτσι, αν και ο ίδιος υποστηρίζει ότι υπήρχαν 1 εκατομμύριο Ιουδαίοι στην Αίγυπτο, ο Ιώσηπος στο έργο του «ιουδαϊκός πόλεμος» αναφέρει ότι Ιουδαίοι της Αιγύπτου ήταν περίπου 7,5 εκατομμύρια. Έτσι, από τα προαναφερθέντα μπορεί να διαπιστωθεί ότι περίπου το ένα στα οκτώ άτομα ήταν ιουδαίος καθώς οι Αιγύπτιοι είχαν κάποιους περιορισμούς ως προς την υποδοχή των ξένων. Σε άλλες περιπτώσεις όπως για παράδειγμα στα γραπτά του Αριστέα, αναφέρεται ότι υπήρχαν 100.000 Ιουδαίοι στρατιώτες οι οποίοι απελευθερώθηκαν από τον Φιλάδελφο ³⁷⁷.

Γενικώς πρέπει να ειπωθεί ότι οι Ιουδαίοι της διασποράς και ιδίως εκείνοι οι οποίοι ζούσαν στην Αίγυπτο, έρχονταν συχνά σε επαφή με το πολιτιστικό υπόβαθρο των Ελλήνων καθώς ο ελληνισμός επέδρασε σημαντικά στον ιουδαϊσμό κατά τους ελληνιστικούς χρόνους και σε πολιτικό και σε πολιτιστικό αλλά και σε θρησκευτικό επίπεδο. Ωστόσο η επίδραση των Ελλήνων δεν ήταν τόσο μεγάλη που να αφανιστεί το εβραϊκό έθνος και τον ιουδαϊσμό.

Οι Ιουδαίοι που ζούσαν στην διασπορά ήταν διαφορετικοί από τους Ιουδαίους της Παλαιστίνης καθώς οι τελευταίοι ακολουθούσαν σε σημαντικό βαθμό

³⁷⁶ Παζάρσκη, (2009). Από τη Σοφία στο λόγο και το πνεύμα, προβληματισμοί στη σοφολογική γραμματεία.σ. 146-153

³⁷⁷ Αγγουρίδης, (1995). Ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ.σ.65

την ιουδαϊκή παράδοση και για το λόγο αυτό ο ελληνιστικός ιουδαϊσμός αποτέλεσε για τις επόμενες γενιές μία μορφή πνευματικής κληρονομιάς. Οι Ιουδαίοι της Παλαιστίνης είχαν συσπειρωθεί γύρω από την Τόρα παρόλο που αργότερα έγιναν βίαιες προσπάθειες εξελληνισμού των Ιουδαίων από τον Αντίοχο τον τέταρτο αλλά η συσπείρωση αυτή διατήρησε το πνεύμα του ιουδαϊσμού αναλλοίωτο ακόμα και κάτω από αντίξοες συνθήκες. Υπήρχε αρνητική στάση όμως γενικότερα απέναντι στους Ιουδαίους στα ελληνικά βασίλεια αλλά και απέναντι στην ιουδαϊκή θρησκεία συνολικά. Κατά την ελληνιστική περίοδο, κάποιοι Έλληνες διαπίστωσαν ότι κάποιες συνήθειες των Ιουδαίων όπως το θέμα της διατροφής τους έρχονται σε αντίθεση με τα ελληνικά ιδεώδη και έτσι δεν γίνονταν για παράδειγμα γάμοι μεταξύ Ελλήνων και Ιουδαίων ³⁷⁸.

Υπήρχε ένα γενικότερο κλίμα εναντίον των Ιουδαίων το οποίο μάλιστα μπορεί να διαπιστωθεί από κείμενα της ελληνικής λογοτεχνίας τα οποία έχουν διατηρηθεί μέχρι σήμερα. Η δυσπιστία αυτή οφείλετε στο γεγονός ότι οι Ιουδαίοι ήταν ένας ξένος λαός και έφεραν διαφορετικά ήθη και έθιμα μαζί τους υπερηφανευόμενοι ότι είναι διαφορετικοί. Αν και οι Ιουδαίοι επηρεάστηκαν από τους Έλληνες, οι Έλληνες είχαν αρκετά αντιιουδαϊκή στάση η οποία εμφανίζεται στην ελληνική λογοτεχνία κάτι το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν αναταραχές στα συναισθήματά της άρχουσας τάξης της Αιγύπτου. Ο μωσαϊκός νόμος από την άλλη δεν επέτρεπε την επαφή με τους εθνικούς και έτσι, και οι Έλληνες πίστευαν ότι Ιουδαίοι είναι υπερόπτες. Τους πίεσαν λοιπόν να ακολουθήσουν τον ελληνικό τρόπο ζωής ούτως ώστε να γίνουν όπως και οι ίδιοι ³⁷⁹.

3.8. Η πολιτισμική αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών λαών κατά την Πτολεμαϊκή περίοδο

Η πολιτισμική αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών λαών κατά την Πτολεμαϊκή περίοδο αποτελεί έναν ζωτικής σημασίας τομέα μελέτης, καθώς αναδεικνύει τις σύνθετες σχέσεις ανάμεσα στις θρησκευτικές πεποιθήσεις και τις κοινωνικές δομές. Οι Πτολεμαίοι, προσπαθώντας να ενοποιήσουν τις ποικιλόνυμες

³⁷⁸ Ζάρρα, (2005). Ιστορία της εποχής της Καινής Διαθήκης.σ.431-445

³⁷⁹ Καϊμάκης, (2007). Η Ιουδαϊκή Αποκαλυπτική Γραμματεία και η θεολογία της. σ. 220

λατρείες και παραδόσεις των υπηκόων τους, ενεθάρρυναν τη συγχώνευση στοιχείων από ελληνικές και ανατολικές θρησκείες. Όταν εξετάζουμε τη λατρεία του Διονύσου και την επιρροή της στους Ιουδαίους, ανακύπτει ένα ζήτημα που αφορά όχι μόνο τη θρησκεία, αλλά και την πολιτική εξουσία, την κοινωνική ταυτότητα και τις αξίες των δύο πολιτισμών. Μέσα από αυτή τη δυναμική συναλλαγή, οι αρμονικές και συγκρουσιακές πτυχές των θρησκειών αποκτούν μια νέα διάσταση ³⁸⁰.

Σημαντική είναι η αναγνώριση του τρόπου που ο Διόνυσος, με τα χαρακτηριστικά του ως θεός της γονιμότητας και του κρασιού, ενσωματώθηκε στις θρησκευτικές πεποιθήσεις των Ιουδαίων. Αυτή η διαδικασία δεν ήταν απλώς αποτέλεσμα της επιρροής των Πτολεμαίων, αλλά και της εσωτερικής εξέλιξης της ιουδαϊκής θρησκείας. Οι Ιουδαίοι, εκτεθειμένοι στις ελληνιστικές επιρροές, βρέθηκαν αντιμέτωποι με την ανάγκη να επαναστατήσουν ή να ενσωματώσουν νέα θρησκευτικά στοιχεία. Έτσι, ο Διόνυσος προσέφερε έναν διαφορετικό τύπο σωτηρίας και θεραπείας, διαμορφωμένος μέσα από την προγονολατρεία και τις μυστικές τελετουργίες, παρέχοντας στους Ιουδαίους νέες πηγές πνευματικής πρακτικής. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα των πολιτισμικών σχέσεων και την επιρροή που είχαν οι ελληνιστικοί θεοί στη θρησκεία των Εβραίων ³⁸¹.

Οι σημειολογικές και λειτουργικές όψεις αυτών των λατρειών θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα τις ριζικές μεταρρυθμίσεις που προήλθαν από την ανάγκη των δύο κοινωνιών να συμβιώσουν και να αναπτύξουν νέες πολιτισμικές ταυτότητες. Μελετώντας την επιρροή του Διονύσου στους Ιουδαίους, μπορούμε να δούμε πώς οι θρησκείες και οι πολιτισμοί μπορούν να αλληλοεπιδρούν και να μεταμορφώνονται, δημιουργώντας κοινότητες που αντλούν δύναμη από τη συγχώνευση διαφορετικών στοιχείων και παραδόσεων ³⁸².

Η Πτολεμαϊκή περίοδος χαρακτηρίζεται από μια εξαιρετικά πλούσια πολιτιστική και θρησκευτική αλληλεπίδραση, η οποία διαμορφώθηκε από την αναγνώριση και την ενσωμάτωση ποικιλόμορφων παραδόσεων. Η επίδραση της ελληνικής κουλτούρας στους ντόπιους πληθυσμούς, ιδιαίτερα στους Εβραίους της Αλεξάνδρειας, ήταν βαθιά και πολυδιάστατη. Οι ελληνιστές πολιτικοί ηγέτες, όπως

³⁸⁰ Graf, (2009). *Dionysian and Orphic religion*. σ.243

³⁸¹ Miller, (2012). *Ovid and the reception of Dionysus in Rome*. σ.115

³⁸² Graf, (2009). *Dionysian and Orphic religion*. σ.243

η δυναστεία των Πτολεμαίων, προώθησαν τη θρησκευτική συγχώνευση για να εξασφαλίσουν την πολιτική σταθερότητα. Στο επίκεντρο αυτής της στρατηγικής ήταν η υιοθέτηση θεοτήτων, όπως ο Διόνυσος, με στόχο την ενίσχυση της κοινής ταυτότητας και την προώθηση της κοινωνικής συνοχής. Οι στρατηγικές αυτές αποδεικνύουν τη σημασία της θεολογικής αλληλεπίδρασης στην ανάπτυξη μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Αναφορικά με τη θρησκευτική συγχώνευση, είναι σημαντικό να εξεταστεί η σύνθεση που παρατηρείται στην Αλεξάνδρεια, η οποία αποτέλεσε κλειδί για την κατανόηση της Πτολεμαϊκής περιόδου ³⁸³.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από ελληνικές πηγές, η διαρκής αλληλεπίδραση Ελλήνων και Αιγυπτίων δημιούργησε μια απρόσμενη αλλά παραγωγική δυναμική ³⁸⁴. Στην προοπτική αυτή, η θεότητα του Διόνυσου ενσωματώθηκε στις τοπικές παραδόσεις, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένα νέο θρησκευτικό τοπίο που συνδύασε στοιχεία και από τις δύο παραδόσεις. Αυτή η διαδικασία δείχνει πώς οι θρησκευτικέςπίστεις μπορούν να λειτουργούν ως γέφυρες που ενώνουν διαφορετικούς πολιτισμούς, υπογραμμίζοντας την ευελιξία και την προσαρμοστικότητα των θεοτήτων.

Η επιρροή του Διόνυσου στους Εβραίους κατέδειξε τη σύνθετη καλλιτεχνική και θρησκευτική ανταλλαγή που εδραίωσε τη θέση του Αλεξανδρινού πολιτισμού ως κόμβο γνώσης και ενσωμάτωσης. Μερικές φορές, αυτή η αλληλεπίδραση στηρίχθηκε σε στρατηγικές που εστίαζαν στην κοινή κατανόηση και συμπαράσταση μεταξύ των γεωγραφικών και πολιτισμικών διαφορών. Τα αποτελέσματα αυτής της αναδιατύπωσης των θρησκευτικών ταυτοτήτων ήταν εμφανή στην καθημερινή ζωή και την κοινωνική δομή των κοινοτήτων. Διερευνώντας αυτές τις συνδέσεις, μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την επίδραση των ιστορικών και κοινωνικών παραμέτρων στη διαμόρφωση της θρησκευτικής ταυτότητας και των πολιτιστικών αξιών στην Πτολεμαϊκή περίοδο ³⁸⁵.

Η φιγούρα του Διονύσου στην ελληνορωμαϊκή κουλτούρα δεν περιοριζόταν μόνο στη θεολογία, αλλά κλώνιζε σημαντικά και τις κοινωνικές δομές. Ο Διόνυσος,

³⁸³ Kallimani, (2021). *Religious syncretism in the Ptolemaic period: The integration of Dionysus in Alexandrian traditions*.σ.280

³⁸⁴ Kallimani, (2021). *Religious syncretism in the Ptolemaic period: The integration of Dionysus in Alexandrian traditions*.σ.280

³⁸⁵ Johnson, (2023). *Cultural and religious exchanges in Alexandria: The role of the Jews in Hellenistic Egypt*.σ.218

ως θεός του κρασιού και της γονιμότητας, έγινε σύμβολο της απελευθέρωσης και της ελευθερίας από τις συμβατικές νόρμες. Μέσω των Διονυσιακών τελετών, οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να βιώσουν μια κατάσταση μέθεξης, που τους απομάκρυνε από τους καθημερινούς περιορισμούς. Ταυτόχρονα, οι γιορτές αυτές λειτουργούσαν ως μέσο κοινωνικής συνοχής, όπου οι άνθρωποι, ασχέτως κοινωνικής τάξης, συσπειρώνονταν γύρω από τη λατρεία του Διονύσου, προσωποποιώντας την ιδέα της ενότητας και της συλλογικότητας ³⁸⁶.

Σημαντική είναι επίσης η συμβολή του Διονύσου στη δραματουργία και την τέχνη. Οι Διονυσιακές γιορτές υπήρξαν η αφετηρία για την ανάπτυξη του θεάτρου, με τις τραγωδίες και τις κωμωδίες να αναδύονται από τη λατρεία του θεού. Αυτές οι παραστάσεις, γεμάτες συναισθηματική ένταση, κριτική σκέψη και πολιτική αλληγορία, άφησαν ανεξίτηλο αποτύπωμα στον πολιτισμό της εποχής. Ο Διόνυσος που αποτυπώνει τον πόνο και την ευθυμία των ανθρώπων, μέσω των εκφράσεων του θεάτρου, ενδυναμώνει τη σύνδεση ανάμεσα στον θεσμό της λατρείας και τη θεατρική τέχνη, διευρύνοντας τη σφαίρα του πολιτιστικού διαλόγου ³⁸⁷.

Η έννοια του Διονύσου διαβρώθηκε και επηρεάστηκε από άλλες πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις, ιδίως κατά τη διάρκεια της Πτολεμαϊκής περιόδου. Η σύνθεση στοιχείων από την ελληνική και την εβραϊκή πολιτιστική παράδοση δημιούργησε έναν ιδιαίτερο χώρο εκφραστικής αλληλεπίδρασης. Η λατρεία του Διονύσου προσέφερε στους Εβραίους, τουλάχιστον στα πρώτα στάδια, μια αντιπροσωπευτική εικόνα της αλήθειας και της γονιμότητας, θεμελιώνοντας έναν διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις έθεσαν τις βάσεις για μελλοντικές πολιτιστικές ανταλλαγές, και η γλώσσα του Διονύσου συνέχισε να έχει αντίκτυπο στις μυθολογικές και θρησκευτικές αντιλήψεις του χριστιανισμού ³⁸⁸.

3.8.1. Η επιβολή του Διονύσου στα χρόνια του Πτολεμαίου του τέταρτου

Η σχέση μεταξύ των Εβραίων και της Ελληνιστικής κοινωνίας στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο αποτελεί ένα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας που αποκαλύπτει τις

³⁸⁶ Csapo & Slater, (1994). *The Context of Ancient Drama*.σ.307

³⁸⁷ Csapo & Slater, (1994). *The Context of Ancient Drama*.σ.307

³⁸⁸ MacDonald et al. (2000). *The influence of Dionysus in early Christian thought: Cultural and religious interactions during the Ptolemaic period*.σ.47-50

πολιτιστικές και θρησκευτικές μεταβάσεις της εποχής. Με τον αποχαιρετισμό της λατρείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, παρατηρείται μια αξιοσημείωτη μετάβαση προς τη σύνθεση ελληνικών και αιγυπτιακών θεοτήτων, κυρίως με την ανάδειξη του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως νέου Διονύσου. Αυτή η εξέλιξη αποτυπώνει την αλλαγή των πολιτικών και κοινωνικών αναγκών των Εβραίων της Αιγύπτου, οι οποίοι αναγκάστηκαν να διαχειριστούν την αναδυόμενη ελληνιστική ταυτότητα σε σχέση με τις παραδοσιακές τους πεποιθήσεις. Συνεπώς, η μελέτη αυτή θα εξετάσει την εξέλιξη αυτή, αντλώντας στοιχεία από αρχαίες πηγές και αρχαιολογικά ευρήματα ώστε να φωτίσει τη διαδικασία της πολιτισμικής αφομοίωσης και την αναδιαμόρφωση της θεολογικής τους ταυτότητας ³⁸⁹.

Η θεοποίηση του Αλεξάνδρου Α΄ και η επακόλουθη άνοδος της Πτολεμαϊκής εξουσίας στην Αίγυπτο ³⁹⁰ διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της αυτοκρατορικής ταυτότητας κατά τη διάρκεια της Ελληνιστικής περιόδου. Ο Αλέξανδρος, ως στρατιωτικός και πολιτικός ηγέτης, εκλήφθηκε ως θεϊκή οντότητα, επηρεάζοντας την αυτοκρατορική ιδεολογία που ακολούθησε. Καθώς οι Πτολεμαίοι αναβίωναν και προσαρμογή τους στο μύθο του Αλεξάνδρου, εδραίωναν τη θέση τους στο πολιτικό και κοινωνικό τοπίο της Αιγύπτου. Αυτό οδήγησε σε μια σύνθετη σχέση μεταξύ ιερότητας και πολιτικής εξουσίας, αναδεικνύοντας την ανάγκη των Πτολεμαίων να ισχυροποιήσουν τις συσχετίσεις τους με την θεότητα και να προβάλλουν την δική τους κληρονομιά στο πλαίσιο της ελληνιστικής αυλής και των καλλιτεχνικών και λογοτεχνικών παραγωγών. Η σπουδή των γεωγραφικών έργων και η περιγραφή των κόσμων τους από συγγραφείς όπως ο Ερατοσθένης αναδεικνύουν τη διαδικασία αυτή, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία της κοσμικής και θεϊκής εξουσίας στην κατάκτηση και διαχείριση της πραγματικότητας στην Αίγυπτο της εποχής ³⁹¹.

Η σταδιακή μείωση της θεοποίησης του Αλεξάνδρου στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο συνδέεται στενά με την πολιτική ανάγκη του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα να καθιερώσει έναν νέο συμβολισμό εξουσίας, αντικαθιστώντας τον μεγάλο

³⁸⁹ Smith, (2015). *Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity*. σ.80-82

³⁹⁰ Brown, (2018). *Alexander the Great and the Ptolemaic dynasty: Divine kingship and cultural assimilation in Hellenistic Egypt*.σ.113

³⁹¹ Jones, (2010). *Eratosthenes and the mapping of empire: Geography and ideology in Hellenistic Egypt*.σ.165

στρατηλάτη με τη μορφή του Διονύσου. Όπως επισημαίνεται, οι ιστορικές πηγές από την εποχή εκείνη προτείνουν ότι η ταυτότητα του Διονύσου ενσωμάτωνε στοιχεία πνευματικής και πολιτικής δύναμης, επιτρέποντας στους Πτολεμαίους να ενισχύσουν τη θέση τους απέναντι στους Εβραίους και στους άλλους λαούς της περιοχής. Τη στιγμή που η θεοφάνεια του Αλεξάνδρου άρχισε να χάνει τη δύναμή της, η νέα θρησκευτική πολιτική υπό την αιγίδα του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα αναδείκνυε τη δυνατότητα να συνυπάρξουν τοπικά πολιτισμικά στοιχεία με τις ελληνικές επιρροές, όπως αποδεικνύει η μετάβαση της φαντασίας της κοινωνίας από τον Αλέξανδρο στο Διόνυσο. Αυτή η μεταβολή δεν ήταν απλώς θεολογική, αλλά ενσάρκωνε τη διαρκή ανάγκη για πολιτική νομιμοποίηση και κοινωνική συνοχή στον πολυεθνικό κόσμο της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου ³⁹².

Παράλληλα, η δυσφορία των Εβραίων απέναντι σε αυτή τη νέα θεολογική ερμηνεία καταδεικνύει την πολιτική πολυπλοκότητα που χαρακτήριζε τις σχέσεις μεταξύ των Πτολεμαίων και των τοπικών κοινοτήτων. Οι εκφράσεις που σχετίζονται με την αποδοχή του Διονύσου ως εμπορικού και πολιτικού σημείου αναφοράς δείχνουν την επιθυμία των Εβραίων να προσαρμοστούν στην κυρίαρχη ιδεολογία, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να διατηρήσουν τις δικές τους παραδόσεις και ταυτότητες ³⁹³.

Επιπλέον, αυτή η διαδικασία αφομοίωσης δεν υποδεικνύει απλώς τη θρησκευτική μεταστροφή ενός λαού, αλλά αποκαλύπτει και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων η εξουσία προσπαθούσε να ελέγξει τις λαϊκές πεποιθήσεις, διαμορφώνοντας έτσι έναν καινούργιο κοινωνικό ιστό. Η παρακμή της θεοποίησης του Αλεξάνδρου συνεπώς δεν αποτελεί ένα τυχαίο ιστορικό φαινόμενο, αλλά αντανάκλαση μιας ευρύτερης στρατηγικής ανασυγκρότησης. Αυτή η στρατηγική έδινε προτεραιότητα στην επιβίωση του Πτολεμαϊκού καθεστώτος μέσω της πολιτιστικής και θρησκευτικής επικράτησης της νέας του ταυτότητας. Εν τέλει, οι αλλαγές στη θρησκευτική σφαίρα, όπου ο Διόνυσος αναδεικνυόταν ως νέο ιδεώδες, συνέβαλαν στη δημιουργία ενός ενοποιημένου πολιτιστικού και θρησκευτικού

³⁹² Visscher et al. (2017). *From Alexander to Dionysus: Shifting symbols of power in Ptolemaic Egypt*.σ.92,93

³⁹³ Hardman et al. (2020). *Jewish resistance and adaptation in Ptolemaic Egypt: The role of Dionysian symbolism*.σ.152-155

περιβάλλοντος που ενσωμάτωνε ποικίλες πολιτισμικές παραδόσεις και δυνάμεις, προσδιορίζοντας έτσι τη νέα εποχή της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου ³⁹⁴.

Η πολιτική στρατηγική του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα επηρεάστηκε σημαντικά από την ανάγκη να επιβεβαιώσει την εξουσία του στην αλληλεπίδραση με τις πολυπολιτισμικές κοινωνίες της Αιγύπτου. Η αναγνώρισή του ως νέος Διόνυσος συνδέεται με την προσπάθειά του να συνδυάσει ελληνικές και ανατολικές παραδόσεις, προκειμένου να εδραιώσει τη βασιλική του εικόνα. Ο Φιλοπάτωρ χρησιμοποίησε διαρκώς μία πολυδιάστατη εικονογραφία που ανταγωνιζόταν την κληρονομιά του Μεγάλου Αλεξάνδρου και επιδίωξε να παρουσιάσει τον εαυτό του ως σωτήρα και θεϊκή προσωπικότητα, όπως αποδεικνύεται από τις φιλικά προς την εξουσία γεωγραφικές περιγραφές των Χρόνων της Πτολεμαϊκής δυναστείας. Επίσης, η πολυδιάστατη απεικόνιση των Φιλοπάτορα αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές σχέσεις της εποχής, καθώς οι βασιλικές του προσφορές οδήγησαν σε μία αναγνώριση και αποδοχή από πολυάριθμους λαούς στην περιοχή, με στόχο τη συγκέντρωση πολιτικής και στρατηγικής εξουσίας ³⁹⁵.

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, μέσω μιας σειράς πολιτικών και πολιτιστικών στρατηγικών, κατάφερε να εδραιώσει τη θεϊκή του ταυτότητα, επαναστατώντας κατά των παραδοσιακών δομών της ελληνιστικής κοινωνίας. Η υιοθέτηση του θεού Διονύσου ως κεντρικού αναφοράς στο δημόσιο του προφίλ αντικατοπτρίζει την επιδίωξή του να ενσωματώσει στοιχεία της ελληνικής και της αιγυπτιακής κουλτούρας. Οι ναοί και οι δημόσιες τελετές σχεδιάστηκαν προσεκτικά, ενορχηστρώνοντας την προεδρία του στις γιορτές προς τιμήν του Διονύσου, δημιουργώντας ένα πλαίσιο όπου οι πολίτες μπορούσαν να βιώσουν την θεϊκή παρουσία μέσω της συμμετοχής τους σε πολιτιστικά δρώμενα ³⁹⁶.

Η αρχιτεκτονική των δημοσίων κτιρίων, όπως δείχνουν οι μελέτες της αρχαίας ελληνικής και αιγυπτιακής κληρονομιάς, ως αποδείξεις της πολυπλοκότητας της ταυτότητας, ενίσχυσε περαιτέρω την ιδέα της θεϊκότητάς του ³⁹⁷. Έτσι, ο

³⁹⁴ Thompson, (2015). *The politics of religion in Ptolemaic Egypt: Dionysus as a unifying figure*.σ.56-58

³⁹⁵ Hardman et al. (2020). *Jewish resistance and adaptation in Ptolemaic Egypt: The role of Dionysian symbolism*.σ.152-155

³⁹⁶ Jones, (2010). *Eratosthenes and the mapping of empire: Geography and ideology in Hellenistic Egypt*.σ.88-104

³⁹⁷ Abdelwahed et al. (2019). *Divine kingship in Ptolemaic Egypt: Ptolemy IV Philopator and the integration of Dionysian rituals*.σ.115-120

Φιλοπάτωρ πρόβαλε ενορχηστρωμένα και στρατηγικά τη θεϊκή του ταυτότητα, προκειμένου να ξεπεράσει τη σκιά του Μεγάλου Αλεξάνδρου και να καθιερωθεί ως η νέα θεότητα της Αιγύπτου ³⁹⁸.

Το ενδιαφέρον για τον Διόνυσο εντάθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο του Πτολεμαίου του τέταρτου ο οποίος είχε επιλέξει διάφορες γιορτές και τελετουργίες προκειμένου να τιμήσει το συγκεκριμένο θεό. Μία σημαντική εορταστική εκδήλωση ήταν τα Λαγυνοφορία τα οποία είχαν κοινά στοιχεία με γιορτές μέθης. Ο Πτολεμαίος ο τέταρτος επιπλέον εξέδωσε ένα διάταγμα σύμφωνα με το οποίο όσοι τελούσαν διονυσιακά μυστήρια έπρεπε να μεταβούν στην Αλεξάνδρεια ούτως ώστε να δηλώσουν την συμμετοχή τους στις συγκεκριμένες τελετές και να καταθέσουν αντίγραφο του ιερού λόγου που θα χρησιμοποιούσαν με καταγεγραμμένα τα ονόματα τους επάνω ³⁹⁹.

Έτσι ουσιαστικά ο Πτολεμαίος ο τέταρτος προσπαθούσε να κάνει συστηματική την συγκεκριμένη λατρεία και να εξασφαλίζει την ενότητα της. Κατά την περίοδο του επίσης μετονομάστηκαν οι δήμοι της πρωτεύουσας και συγκεκριμένα δόθηκαν στους δρόμους της πρωτεύουσας ονόματα από την διονυσιακή μυθολογία. Ο ίδιος είχε ζωγραφίσει με δερματοστιξία ένα φύλλο κισσού το οποίο ήταν το σύμβολο του Διονύσου και το οποίο τον έκανε γνωστό ως νέο Διόνυσο στους πιστούς του. Ο επίσημος τίτλος νέος Διόνυσος από τους μυημένους του όπως φαίνεται από τον ποιητή και γραμματικό Ευφρόνιο από την χερσόνησο είχε γίνει γνωστό κατά την περίοδο των τελευταίων βασιλιάδων των Πτολεμαίων. Μάλιστα ο Φιλοπάτωρ ο Πτολεμαίος μετά τη νίκη της βασιλείας της Αιγύπτου στην μάχη της Ραφίας και αφού απέκτησε τον έλεγχο στα εδάφη των εβραίων, πίεσε τους κατακτηθέντες να προσχωρήσουν στα διονυσιακά μυστήρια ούτως ώστε να προστατεύσει την διονυσιακή θρησκεία. Έτσι οι εβραίοι πίεςτηκαν με υπακούσουν και να λατρεύουν τον θεό Διόνυσο καθώς η διάδοση της διονυσιακής λατρείας εκείνη την περίοδο ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη ⁴⁰⁰.

Όμως πέρα από την δυναστεία των Πτολεμαίων, σημαντική ήταν η επιρροή του Διονύσου και στο βασίλειο των Αντιγονιδών. Ο ιστορικός Ηρωδιανός αναφέρει ότι υπήρχε κάποιος Αντίγονος ο οποίος ήταν διάδοχος του Αλέξανδρου και ο οποίος

³⁹⁸ Morris, (2015). *Temples of transition: Architectural symbolism in Ptolemaic Egypt*.σ.55-73

³⁹⁹ Morris, (2015). *Temples of transition: Architectural symbolism in Ptolemaic Egypt*.σ.55-73

⁴⁰⁰ Morris, (2015). *Temples of transition: Architectural symbolism in Ptolemaic Egypt*.σ.55-73

μιμείτο τον θεό Διόνυσο φορώντας στεφάνι από κισσό στο κεφάλι του αντί για το παραδοσιακό μακεδονικό διάδημα. Δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες για το συγκεκριμένο θέμα και έτσι δεν μπορούν να εξαχθούν με ασφάλεια συμπεράσματα ωστόσο, αφορά κάποιον από τους μετέπειτα ηγεμόνες και γίνεται λόγος για τον γιο του Αντίγονου του πρώτου που είναι γνωστός και ως Δημήτριος πολιορκητής και ο οποίος θεωρείται ως μιμητής του θεού Διονύσου ⁴⁰¹.

Ο Δημήτριος απελευθέρωσε την Αθήνα από τον Κάσσανδρο το 307 π.Χ. με τη χρήση του στρατού του και στη συνέχεια ο Δήμος Αθηναίων προκειμένου να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του έκανε σημαντικές εκδηλώσεις αγάπης προς τον Δημήτριο οι οποίες συνδέθηκαν με διονυσιακούς συσχετισμούς. Έτσι για παράδειγμα αποφασίστηκε κάθε φορά που ο βασιλιάς θα επισκεπτόταν την Αθήνα να γίνονται τελετές υποδοχής οι οποίες μοιάζουν με τις τελετές της Δήμητρας και του Διονύσου ενώ και τα μεγάλα Διονύσια εγκαθίδρυσαν την λατρεία του Διονύσου με την είσοδο του Δημητρίου του πολιορκητής στην Αθήνα ⁴⁰².

Ο Πλούταρχος για παράδειγμα αναφέρει ότι ο Δημήτριος εξέλαβε κυριολεκτικά τις συγκεκριμένες τιμητικές εκδηλώσεις των Αθηναίων και άρχισε να συμπεριφέρεται όπως ο θεός Διόνυσος. Παρόλο αυτά που προκαλούσε τον τρόμο ως δεινότατος και ήταν εγγυητής των απολαύσεων της Αθήνας σε περίοδο ειρήνης. Από τα κείμενα τα οποία έχουν βρεθεί ο Δημήτριος παρουσιάζεται με κερατά ταύρου τα οποία έχουν συνδεθεί άμεσα με την διονυσιακή λατρεία. Ωστόσο και οι Σελευκίδες οι οποίες υποστήριζαν ότι κατάγονται από τον θεό Απόλλωνα έδειξαν ενδιαφέρον για τον Διόνυσο και όταν ο πρώτος επικράτησε έναντι του Αντίγονου του πρώτου στη μάχη της Ιψού το 301 π.Χ. άρχισε να κόβει νομίσματα τα οποία προσομοίαζαν ένα ανδρικό πρόσωπο με δέρμα Πάνθηρα το οποίο ήταν στολισμένο με κέρατα και αυτιά ταύρου τα οποία πιστεύεται ότι ήταν ο ίδιος ο βασιλιάς ο οποίος έφερε καθαρά διονυσιακά σύμβολα ⁴⁰³.

Η σύνδεση του βασιλιά με το συγκεκριμένο θεό οφειλόταν στο γεγονός ότι η αυτοκρατορία άγγιξε την Ινδία δηλαδή ο Διόνυσος έφτασε να γίνει γνωστός κατά

⁴⁰¹ Brown, (2010). *The Dionysian legacy in Hellenistic politics: Demetrius Poliorcetes and Athenian rituals*.σ.67-70

⁴⁰² Αγγουρίδης, (1995). *Η λατρεία του Διονύσου στην ελληνιστική περίοδο: Οι πολιτικές και θρησκευτικές επιδράσεις των ηγεμόνων*.σ.63

⁴⁰³ Αγγουρίδης, (1995). *Η λατρεία του Διονύσου στην ελληνιστική περίοδο: Οι πολιτικές και θρησκευτικές επιδράσεις των ηγεμόνων*.σ.63

την μυθική εκστρατεία του μέχρι την Ανατολή. Από την άλλη πλευρά άλλοι ερευνητές πιστεύουν ότι η κεφαλή του νομίσματος προσομοιάζει τον Αλέξανδρο ο οποίος συνδέθηκε με τον θεό Διόνυσο λόγω των κατορθωμάτων που είχε καταφέρει. Επιπλέον ο Αντίοχος ο τέταρτος προσπάθησε να επιβάλει την λατρεία του θεού Διονύσου στους εβραίους στην περιοχή της Παλαιστίνης ενώ παράλληλα προσπάθησε να τους ελληνοποιήσει και τους ζητούσε να φορούν στεφάνια κισσού και να συμμετέχουν στις διονυσιακές τελετές ⁴⁰⁴.

Τέλος, στο βασίλειο της Περγάμου, το οποίο ήταν ένα βασίλειο το οποίο επίσης επιδίωξε να συνδεθεί γενεαλογικά με τον Διόνυσο ο Άτταλος ο πρώτος προσπάθησε να καθιερώνει την λατρεία του Διονύσου Καθηγεμόνος που αποτελούσε γόνο της βασιλικής οικογένειας. Έτσι επιχειρήθηκε η θεοποίηση του ηγεμόνα και συνδέθηκε η βασιλεία με την διονυσιακή λατρεία. Ο ίδιος ο Άτταλος ο πρώτος προσπάθησε να ενσαρκώσει το Διόνυσο και κάποιοι χρησμοί τον είχαν χαρακτηρίσει ως τον γιο του ταύρου ο οποίος αποτελεί το σύμβολο του θεού. Φαίνεται λοιπόν ότι ο θεός Διόνυσος διατηρεί την όψη του κλασικού ελληνικού θεού και παράλληλα αποκτά χαρακτηριστικά τα οποία έχουν συνδεθεί με την Ανατολή και τα οποία έχουν αφομοιωθεί ακόμα και από τους εβραίους ⁴⁰⁵.

3.8.2. Η επιβολή του Διονύσου στους Ιουδαίους: Θρησκευτικές και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις στην Πτολεμαϊκή περίοδο

Η επιβολή του Διονύσου στη ζωή και τη θρησκεία των Ιουδαίων κατά την περίοδο του Πτολεμαίου του Τέταρτου αποτελεί ένα σημαντικό και σχετικά περιορισμένο εξελιγμένο πεδίο μελέτης που απηχεί τις πολιτισμικές και θρησκευτικές αλληλεπιδράσεις της αρχαίας Μεσογείου. Ο Διόνυσος, θεός της οινοποσίας, της γονιμότητας και της χαράς, δεν περιορίζεται μόνον στη λατρεία του στην ελληνική παράδοση, αλλά παρουσιάζει επίσης ενδιαφέρουσες επιρροές και στο σύστημα των Ιουδαίων, ειδικά στους μήνες των Πτολεμαίων, που σηματοδοτεί την εποχή δυναμικών πολιτικών και πολιτισμικών αλλαγών. Η παρούσα ανασκόπηση της βιβλιογραφίας στοχεύει να αναδείξει τη σημασία αυτής της θρησκευτικής

⁴⁰⁴ Αγγουρίδης, (1995). *Η λατρεία του Διονύσου στην ελληνιστική περίοδο: Οι πολιτικές και θρησκευτικές επιδράσεις των ηγεμόνων*. σ.63

⁴⁰⁵ Moore, (2015). *Jewish ethnic identity and relations in Hellenistic Egypt: with walls of iron?*. σ.255-257

αλληλεπίδρασης, τονίζοντας την σπουδαιότητα της κατανόησης της θρησκευτικής διάστασης στην αρχαία ιστορία και στη λαϊκή κουλτούρα της εποχής εκείνης ⁴⁰⁶.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία έχει επικεντρωθεί εκτενώς στην πολυπλοκότητα της αλληλεπίδρασης μεταξύ ελληνικών και εβραϊκών στοιχείων, εξερευνώντας την παρουσία του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη και άλλες κείμενα. Ορισμένες μελέτες αναλύουν τις αναφορές στο Διόνυσο στους φιλοσοφικούς και θρησκευτικούς διαλόγους της εποχής, καταδεικνύοντας πώς η ελληνική θεολογία και η εβραϊκή θρησκεία συνυπήρχαν και επηρεάζονταν η μία από την άλλη. Συγκεκριμένα, η επιρροή του Διονύσου σε εβραϊκές πρακτικές όπως οι εορτές και οι διαθρησκευτικοί διάλογοι αναδεικνύει τη μεταβλητότητα των θρησκευτικών ταυτοτήτων και τη σημασία αυτών των συνυφασμένων παραδόσεων για την κατανόηση της περιόδου. Ωστόσο, ανακύπτουν κενά στη βιβλιογραφία που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης ⁴⁰⁷.

Η εκτενής ανάλυση του ρόλου των κοινωνικών και πολιτικών παραμέτρων, καθώς και των ψυχολογικών παραγόντων που ενδέχεται να επηρέασαν τη λατρεία του Διονύσου και την υποδοχή του από τους Ιουδαίους, παραμένει υπό ανάπτυξη και απαιτεί περισσότερη έρευνα. Επιπλέον, η διαχρονική παρακολούθηση της αλλαγής της θρησκευτικής ταυτότητας και των παραδείγματος θα προσφέρει περισσότερες γνώσεις για τις αντοχές και τις εντάσεις που προκύπτουν ανάμεσα στις παραδοσιακές πίστεις και τις ξένες επιρροές ⁴⁰⁸. Αυτή η ανασκόπηση προγραμματίζεται να ανοιχθεί με μια λεπτομερή ανάλυση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, συμπεριλαμβανομένων των κυριότερων συγγραφέων και των θεμάτων που έχουν προσεγγιστεί, ενώ θα ακολουθήσει η συζήτηση των κενών που χρήζουν αναγκαίας περαιτέρω μελέτης. Μέσα από την καλύτερη κατανόηση του Διονύσου κατά την εποχή του Πτολεμαίου του Τέταρτου, επιδιώκουμε να παράσχουμε μια μεγαλύτερη εικόνα των πολιτισμικών και θρησκευτικών μηχανισμών που διαμορφώνουν τις ταυτότητες και τις πρακτικές κατά τη διάρκεια αυτής της ενδιαφέρουσας ιστορικής εποχής ⁴⁰⁹.

⁴⁰⁶ Barclay, (1996). *Jews in the Mediterranean Diaspora: From Alexander to Trajan (323 BCE - 117 CE)*.σ.102

⁴⁰⁷ Gruen, (2002). *Heritage and hellenism: The reinvention of Jewish tradition*.σ.88

⁴⁰⁸ Smith, (2015). *Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity*.σ.120

⁴⁰⁹ Versnel, (2011). *Coping with the Gods: Wayward Readings in Greek Theology*.σ.145

Η επιβολή του Διονύσου στους Ιουδαίους κατά τα χρόνια του Πτολεμαίου IV υπήρξε μια πολυδιάστατη διαδικασία που εξέφραζε τις πολιτικές και πολιτιστικές προκλήσεις της περιόδου. Μετά την ανάρρηση του Πτολεμαίου IV, ο Διονύσος έγινε αντικείμενο κρατικής υποστήριξης, όπως αναδεικνύεται από τη στρατηγική του συμβολισμού και της ταυτότητας. Σημαντικά είναι τα παραδείγματα από την Παλαιά Διαθήκη, που υποδηλώνουν την επανερμηνεία των θεολογικών και πολιτιστικών πλαισίων στους Ιουδαίους, αναγνωρίζοντας τον Διονύσο ως θεότητα που μπορεί να συμβολίζει την αναγέννηση και τη χαρά, αλλά και την κοινωνική ανάδειξη⁴¹⁰.

Η περιοδεία των ιδεών του Διονύσου στα εδάφη των Ιουδαίων δεν ήταν περιορισμένη μόνο στους ναούς, αλλά επεκτάθηκε και στη λαϊκή ζωή, ενσωματώνοντας στοιχεία που εξέφραζαν τις διαιρέσεις και τις εντάσεις των πολιτικών-κοινωνικών σχέσεων. Η επίδραση αυτή αναγνωρίστηκε επίσης μέσω των επιρροών του ελληνικού πολιτισμού, που προάγουν νέα θρησκευτικά και φιλοσοφικά ρεύματα, επηρεάζοντας την αντίληψη της θρησκείας στους Ιουδαίους. Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια του 2ου αιώνα π.Χ., οι περιγραφές των τελετών και των εθιμών με κεντρικό ήρωα τον Διονύσο φανερώνουν την ανάπτυξη μιας συγκρουσιακής σχέσης μεταξύ της ελληνικής και της εβραϊκής θρησκευτικής ταυτότητας, ενώ το έργο του Φίλωνα αναδεικνύει την αποδοχή κάποιων στοιχείων του Διονυσιακού *культ* σε αντιθεση με τη γνήσια εβραϊκή πίστη⁴¹¹.

Η σύνθεση των παραδοσιακών και των νέων πεποιθήσεων των Ιουδαίων εκείνα τα χρόνια κατέδειξε τη δυναμική και την πολυπλοκότητα της θρησκευτικής ζωής, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία του Διονύσου ως πολιτικού και θρησκευτικού συμβόλου σε αυτή την περίοδο. Η επιβολή του Διονύσου κατά την εποχή του Πτολεμαίου IV υπήρξε καθοριστική για τη σύνθεση των θρησκευτικών πρακτικών στην Ιουδαία και αναδείχθηκε στις γραφές της Παλαιάς Διαθήκης, πράγμα που μαρτυρεί την πολιτιστική αλληλεπίδραση μεταξύ ελληνιστικών και εβραϊκών θρησκειών. Ο Διονύσος ήταν γνωστός ως ο θεός του κρασιού και της γονιμότητας, και η κουλτούρα που τον περιέβαλλε έφερε αλλαγές στο θρησκευτικό

⁴¹⁰ Versnel, (2011). *Coping with the Gods: Wayward Readings in Greek Theology*.σ.145

⁴¹¹ Gruen, (2002). *Heritage and hellenism: The reinvention of Jewish tradition*.σ.88

τοπίο της Ιουδαίας, με την επιρροή του ελληνιστικού πολιτισμού να διαβρώνει παραδοσιακές εβραϊκές πρακτικές⁴¹².

Οι πηγές που αναφέρονται στην παρουσία του Διονύσου, όπως παρουσιάζεται στα έργα του Ησίοδου και του Πλάτωνα, υποδεικνύουν μια σταδιακή προσαρμογή των ελληνικών θρησκευτικών στοιχείων, που επηρεάζουν και την πρόσληψη του Διονύσου στο πλαίσιο των ελληνιστικών θρησκειών. Ωστόσο, η αναπαραγωγή των ελληνικών θεοτήτων, συμπεριλαμβανομένου του Διονύσου, έρχεται σε αντίθεση με την εβραϊκή θρησκεία, η οποία διατηρούσε μια παραδοσιακή προσέγγιση στην έννοια της θρησκευτικής ταυτότητας. Η επιβολή του Διονύσου συνδέθηκε και με τη θεοποίηση των Πτολεμαίων, όπως φαίνεται από τα μνημεία και τα νομίσματα εκείνης της εποχής που αποδίδουν θεϊκή ιδιότητα στον Πτολεμαίο IV⁴¹³.

Αυτός ο πολιτικός συσχετισμός κατέστησε τον Διόνυσο σύμβολο του κρατικού ελέγχου και της κοινωνικής συνοχής στην ελληνιστική Ιερουσαλήμ, προκειμένου οι τοπικές κοινότητες να εξελιχθούν σε πιο ενοποιημένες. Η εικονογραφία του Διονύσου στα χώματα και στους ναούς επαναλάμβανε μοντέλα ελληνιστικής τέχνης, καθιστώντας την εβραϊκή ζωή και τις παραδόσεις απόρροια αυτής της ελληνιστικής ενοποίησης. Συνολικά, η επιβολή του Διονύσου στα χρόνια του Πτολεμαίου IV στους Ιουδαίους αναδεικνύει την πολύπλοκη αλληλεπίδραση πολιτισμού και θρησκείας, που συντελέστηκε σε μια εποχή όπου οι εθνικές και θρησκευτικές ταυτότητες έπρεπε να βρουν τρόπους να συνυπάρχουν⁴¹⁴.

Η μελέτη της επιβολής του Διονύσου στους Ιουδαίους κατά την διάρκεια της Πτολεμαϊκής περιόδου, ιδιαίτερα υπό Πτολεμαίο IV, έχει προσελκύσει την προσοχή διαφόρων ερευνητικών μεθόδων, οι οποίες προσφέρουν διαφορετικές οπτικές για την κατανόηση του φαινομένου. Οι ερμηνείες που κινούνται γύρω από τον Διόνυσο αγγίζουν όχι μόνο τη θρησκεία και τον πολιτισμό, αλλά και την πολιτική εξουσία που ασκούσε ο Πτολεμαίος IV. Ειδικότερα, οι ερμηνείες που ενσωματώνουν τη σύγκριση πολιτισμών δείχνουν ότι η ενσωμάτωση του Διονύσου στους πολιτισμικούς κώδικες των Ιουδαίων μπορούσε να θεωρηθεί ως εργαλείο για την πολιτική κυριαρχία και την

⁴¹² Moore, (2015). *Jewish ethnic identity and relations in Hellenistic Egypt: with walls of iron?*.σ.255-257

⁴¹³ Brown, (2010). *The Dionysian legacy in Hellenistic politics: Demetrius Poliorcetes and Athenian rituals*.σ.67-70

⁴¹⁴ Versnel, (2011). *Coping with the Gods: Wayward Readings in Greek Theology*.σ.145

επιβολή του ελληνικού πολιτισμού. Επιπλέον, οι φιλοσοφικές προσεγγίσεις, όπως αυτές που εμπλέκουν τη θεολογία και τη φιλολογία, διερευνούν την παρουσία του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη⁴¹⁵.

Η σύνδεση των μυθικών θεών με τις Ιουδαϊκές παραδόσεις μπορεί να υποδηλώνει επιρροές που μετασχηματίζουν την ερμηνεία των κειμένων, όπως οι περιγραφές εορτών και λατρευτικών πρακτικών. Μέσω μιας ιστορικο-κοινωνικής προσέγγισης, η μελέτη αναδεικνύει πώς η επίκληση του Διονύσου από τους Πτολεμαίους συνδέεται με την ανάγκη για κοινωνική αναγνώριση και πολιτική νομιμοποίηση. Συμπερασματικά, οι διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις δείχνουν ότι η επιβολή του Διονύσου διαμορφώνει όχι μόνο τη θρησκευτική ζωή των Ιουδαίων, αλλά και τις πολιτικές στρατηγικές των Πτολεμαίων, προσεγγίζοντας έτσι έναν πολυάσχολο διάλογο μεταξύ πολιτικής, θρησκείας και πολιτισμού⁴¹⁶.

Η επιβολή του Διονύσου στους Ιουδαίους κατά την εποχή του Πτολεμαίου του τέταρτου αποτελεί αντικείμενο πολυάριθμων θεωρητικών προσεγγίσεων που αναλύουν τη σύνθετη σχέση ανάμεσα στην ελληνιστική θρησκεία και την εβραϊκή παράδοση. Από τη μία πλευρά, οι ιστορικές πηγές υποδεικνύουν ότι οι Διονυσιακές τελετές, οι οποίες είχαν εδραιωθεί στην ελληνική κουλτούρα, αναδύθηκαν στις περιοχές που παρουσίαζαν εθνοτικά και πολιτισμικά μίγματα, όπως συμβαίνει με τη συγκεκριμένη περίοδο). Ο Διόνυσος, ως θεός του κρασιού και του θεάτρου, κατάφερε να ενσωματωθεί σταδιακά μέσα στην κοινωνία των Ιουδαίων, ιδίως μέσω των ιερών μύθων που συνδέουν τη θεότητα με θεσμούς εξουσίας και πολιτικής⁴¹⁷.

Από την άλλη, η βιβλική αφήγηση παρέχει ενδείξεις για την παρουσία του Διονύσου στον εβραϊκό πολιτισμό, αξιοποιώντας τα στοιχεία της αλληγορίας και της θεολογίας που συνδέουν την καλλιέργεια του αμπελιού με τη σωτηρία και τη γονιμότητα. Οι απόψεις των ερευνητών σχετικά με τη διαστρωμάτωση αυτών των επιρροών ποικίλλουν, με κάποιους να τονίζουν τον παραδοσιακό αντι-ελληνικό

⁴¹⁵ Gruen, (2002). *Heritage and hellenism: The reinvention of Jewish tradition*.σ.88

⁴¹⁶ Barclay, (1996). *Jews in the Mediterranean Diaspora: From Alexander to Trajan (323 BCE - 117 CE)*.σ.102

⁴¹⁷ Barclay, (1996). *Jews in the Mediterranean Diaspora: From Alexander to Trajan (323 BCE - 117 CE)*.σ.102

αίσθημα των Ιουδαίων, ενώ άλλοι υποδεικνύουν μία πιο πλατιά αποδοχή ορισμένων ελληνικών στοιχείων κατά τη διάρκεια της Πτολεμαϊκής περιόδου ⁴¹⁸.

Αυτή η αντιπαράθεση εγείρει ερωτήματα σχετικά με τη λειτουργία της λατρείας και την ιδέα της θρησκευτικής ταυτότητας σε μία εποχή πολιτισμικής αλληλεπίδρασης. Η επίδραση του Διονύσου, λοιπόν, αποκαλύπτει τις δυναμικές σχέσεις πολιτικής και θρησκείας, επισημαίνοντας τη σημασία της θρησκευτικής χωροχρονικότητας και του πολιτισμικού διαλόγου στην ελληνιστική κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο παρόν κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν σε 10 εκπαιδευτικούς (θεολόγους και φιλόλογους) Β΄ βάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας πάνω στη

⁴¹⁸ Brown, (2010). *The Dionysian legacy in Hellenistic politics: Demetrius Poliorcetes and Athenian rituals*.σ.67-70

συσχέτιση της Παλαιάς Διαθήκης με τους Ιουδαίους και την ελληνιστική εποχή αναφορικά με την ιστορική τοποθέτηση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος.

4.1. Δημογραφικά στοιχεία

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα δημογραφικά στοιχεία των συνεντευξιαζόμενων, τα οποία είναι το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η εργασία και τα έτη υπηρεσίας. Οι ερωτηθέντες για λόγους διευκόλυνσης εμφανίζονται αντίστοιχα ως Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6, Σ7, Σ8, Σ9 και Σ10. Αρχικά, οι ερωτηθέντες είναι στην πλειοψηφία (80%) τους γυναίκες, με τις μισές από αυτές να ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία 46-55 ετών. Το δείγμα επίσης αποτελείται από 2 άντρες, ο ένας εκ των οποίων ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 36-45 ετών, ενώ ο άλλος στην ομάδα 46-55 ετών. Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση, το 40% των ερωτηθέντων είναι παντρεμένοι, το 30% ανύπαντροι, το 20% διαζευγμένοι και το 10% σε κατάσταση χηρείας. Σχετικά με το επίπεδο σπουδών το 10% του δείγματος κατέχει Διδακτορικό τίτλο σπουδών, το 30% έχει πτυχίο ΑΕΙ και το υπόλοιπο 60% κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών. Επίσης από τους ερωτηθέντες οι μισοί είναι Φιλολόγοι και οι άλλοι μισοί Θεολόγοι. Ως προς τα έτη υπηρεσίας η πλειοψηφία τους (50%) έχει 11-20 έτη, το 40% 5-10 έτη προϋπηρεσίας και το 10% των ερωτηθέντων πάνω από 20 χρόνια προϋπηρεσίας.

Πίνακας 1: Δημογραφικά στοιχεία

Δημογραφικά στοιχεία	Σ1	Σ2	Σ3	Σ4	Σ5
Φύλο	Θήλυ	Άρρεν	Θήλυ	Θήλυ	Άρρεν
Ηλικία	46-55	36-45	>55	46-55	46-55
Οικογενειακή κατάσταση	Διαζευγμένη	Παντρεμένος	Χήρος	Παντρεμένη	Παντρεμένος
Εκπαιδευτικό επίπεδο	ΑΕΙ	Μεταπτυχιακό	Διδακτορικό	Μεταπτυχιακό	Μεταπτυχιακό
Ειδικότητα	Φιλολόγος	Θεολόγος	Θεολόγος	Φιλολόγος	Φιλολόγος
Έτη υπηρεσίας	11-20	5-10	>20	11-20	11-20
	Σ6	Σ7	Σ8	Σ9	Σ10
Φύλο	Θήλυ	Θήλυ	Θήλυ	Θήλυ	Θήλυ
Ηλικία	Έως 35	Έως 35	Έως 35	46-55	46-55
Οικογενειακή κατάσταση	Ανύπαντρη	Ανύπαντρη	Ανύπαντρη	Παντρεμένη	Διαζευγμένη
Εκπαιδευτικό επίπεδο	Μεταπτυχιακό	Μεταπτυχιακό	Μεταπτυχιακό	ΑΕΙ	ΑΕΙ
Ειδικότητα	Θεολόγος	Θεολόγος	Φιλολόγος	Φιλολόγος	Θεολόγος
Έτη υπηρεσίας	5-10	5-10	5-10	11-20	11-20

4.1.1. 1^ο Ερευνητικό ερώτημα

Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει την πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τα αποτελέσματα στο 1^ο ερευνητικό ερώτημα. Προκύπτει ότι το 90% δηλώνει τον συγκρητισμό, το 70% των τις δημόσιες πλούσιες τελετουργίες και θεατρικές παραστάσεις, το 40% αναφέρει ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου επηρέασε την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων, το 30% τα έργα της δυναστείας των Πτολεμαίων, το 20% τον συμβολισμό Διόνυσου ως ιδέα απελευθέρωσης, ως βασικούς παράγοντες που επηρέασαν την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων.

Πίνακας 2: Αποτελέσματα στο 1^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Κωδικοί-Αποσπάσματα

Συγκρητισμός (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10)

«Η λατρεία του Διονύσου συνδυαζόταν συχνά με αιγυπτιακές θρησκευτικές πρακτικές, ιδιαίτερα αυτές που σχετίζονται με τον Όσιρι, τον θεό της μετά θάνατον ζωής. Αυτό βοήθησε στην ενσωμάτωση ελληνικών και αιγυπτιακών θρησκευτικών πεποιθήσεων και πρακτικών» (Σ1)

«...αφού η λατρεία του Διόνυσου συσχετίστηκε με την αιγυπτιακή θρησκεία...τον θεό Όσιρι» (Σ2)

«Οι Πτολεμαίοι ενθάρρυναν την ανάμιξη αυτών των δύο θεών και η θεότητα που προέκυψε, ο Όσιρις-Διόνυσος, έγινε σημαντική προσωπικότητα τόσο στην ελληνική όσο και στην αιγυπτιακή θρησκεία. Οι Πτολεμαίοι προώθησαν επίσης τη λατρεία ενός άλλου θεού, του Σεράπις, ο οποίος ήταν συνδυασμός του Όσιρι και του Έλληνα θεού Άπης» (Σ3)

«Ενσωμάτωσαν στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας στη λατρεία τους στον Διόνυσο, δημιουργώντας μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα που ήταν ένα μείγμα ελληνικών και αιγυπτιακών παραδόσεων» (Σ4)

«Ασχολήθηκαν με τον συγκρητισμό, ενσωματώνοντας στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας στη λατρεία τους προς τον Διόνυσο. Με αυτόν τον τρόπο, δημιούργησε μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα που ήταν ένα μείγμα ελληνικών και αιγυπτιακών παραδόσεων» (Σ6)

«Ένας από τους βασικούς παράγοντες ήταν η συγχώνευση ελληνικών και αιγυπτιακών θρησκευτικών παραδόσεων» (Σ7)

«Ένας βασικός παράγοντας που συνέβαλε σε αυτή την υιοθέτηση ήταν η ομοιότητα του Διόνυσου με τον Αιγύπτιο θεό Όσιρι» (Σ8)

«Ενσωματώνοντας τοπικές θεότητες στο πάνθεον τους, οι Πτολεμαίοι μπόρεσαν να προσελκύσουν τον αιγυπτιακό πληθυσμό και να δημιουργήσουν μια αίσθηση κοινής πολιτιστικής ταυτότητας» (Σ9)

«Χμμμ. Λοιπόν ...αρχικά η συγχώνευση ελληνικών και αιγυπτιακών θεοτήτων και γενικότερα θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία του Διόνυσου από την δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν ένα μοναδικό πολιτιστικό φαινόμενο» (Σ10)

Δημόσιες πλούσιες τελετουργίες / θεατρικές παραστάσεις (4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)

«Αυτές οι γιορτές και οι τελετουργίες βοήθησαν επίσης στην ενίσχυση της θρησκευτικής και πολιτικής ταυτότητας της δυναστείας» (Σ4)

«Επιπλέον, τα Διονυσιακά μυστήρια έδωσαν την ευκαιρία στους Πτολεμαίους να επιδοθούν σε δημόσιες επιδείξεις πλούτου και δύναμης, χορηγώντας πλούσια γλέντια και θεατρικές παραστάσεις που έδειχναν την προστασία τους στις τέχνες και την ικανότητά τους να καλύπτουν τις ανάγκες του λαού...» (Σ5)

«...το γεγονός πως η λατρεία του Διόνυσου παρείχε επίσης πολλές χώρες στους Πτολεμαίους ηγεμόνες να επιδείξουν τη δύναμη και τον πλούτο τους μέσω περίτεχνων εορτών και δημοσίων τελετουργιών» (Σ6)

«...επέτρεψε στους ηγεμόνες να χειραγωγούν τις μάζες μέσω δημοσίων τελετουργιών και εκδηλώσεων, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την προώθηση πολιτικών...» (Σ7)

«Ένας άλλος παράγοντας ήταν η δημοτικότητα των διονυσιακών τελετουργιών, όπως τα Βακχανάλια, που περιλάμβαναν εκστατικούς χορούς και ποτό. Αυτά τα τελετουργικά...συχνά χρησιμοποιήθηκαν για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής και της πολιτικής δύναμης» (Σ8)

«Οι Πτολεμαίοι προώθησαν τη λατρεία του Διόνυσου στην Αίγυπτο κατασκευάζοντας πολυάριθμους ναούς και γιορτές προς τιμήν του. Αυτά τα έργα επέτρεψαν δημόσιες γιορτές και κοινοτικές συγκεντρώσεις που βοήθησαν στην ένωση του ελληνικού και του αιγυπτιακού πληθυσμού της χώρας» (Σ9)

«Επιπλέον, η χρήση δημοσίων εορτών και εκδηλώσεων που σχετίζονται με τη λατρεία του Διόνυσου επέτρεψε στους Πτολεμαίους να χειραγωγήσουν τις μάζες και να προωθήσουν τις πολιτικές τους ατζέντες» (Σ10)

Ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου (1, 3, 4, 6)

«Χμ...Αρχικά ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου καθώς μετά την κατάκτηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, πολλοί Έλληνες μετανάστευσαν στην Αίγυπτο και εγκαταστάθηκαν εκεί. Αυτό οδήγησε σε ένα συνδυασμό ελληνικών και αιγυπτιακών πολιτισμών, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών πρακτικών» (Σ1)

«Αρχικά, η δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν μια ελληνική δυναστεία που κυβέρνησε την Αίγυπτο και έφεραν μαζί τους τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία τους» (Σ3)

«ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εισήχθησαν στην Αίγυπτο και η λατρεία του Διόνυσου ήταν μια από τις παραδόσεις που έφεραν μαζί τους οι Έλληνες όταν αποίκησαν στην Αίγυπτο» (Σ4)

«Ένας από τους κύριους λόγους αυτής της επιρροής ήταν ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου, ο οποίος έφερε τον πολιτισμό και τις θρησκευτικές πρακτικές τους, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διόνυσου, στην περιοχή» (Σ6)

Έργα δυναστείας Πτολεμαίων (Χτίσιμο ναών) (1, 3, 9)

«Η δυναστεία των Πτολεμαίων επίσης προώθησε ενεργά τη λατρεία του Διόνυσου ως τρόπο νομιμοποίησης της κυριαρχίας τους στην Αίγυπτο. Έκτισαν ναούς προς τιμήν του θεού, κάτι που βοήθησε να εδραιωθεί η θέση του στο θρησκευτικό τοπίο της χώρας» (Σ1)

«Οι Πτολεμαίοι χρησιμοποίησαν επίσης τους ναούς του Διόνυσου και άλλων θεών ως κέντρα πολιτικής εξουσίας και διόρισαν ιερείς που ήταν πιστοί στη δυναστεία» (Σ3)

«Οι Πτολεμαίοι προώθησαν τη λατρεία του Διόνυσου στην Αίγυπτο κατασκευάζοντας πολυάριθμους ναούς ... προς τιμήν του. Αυτά τα έργα βοήθησαν στην ένωση του ελληνικού και του αιγυπτιακού πληθυσμού της χώρας» (Σ9)

Συμβολισμός Διόνυσου με ιδέα απελευθέρωσης (1, 5)

«Επίσης ναι. Να αναφέρω επίσης πως ο Διόνυσος συνδεόταν συχνά με την ιδέα της απελευθέρωσης η οποία είχε απήχηση στην ελληνόφωνη ελίτ που κυριαρχούσε. Αυτός ο συμβολισμός βοήθησε στην ενίσχυση της νομιμότητας της δυναστείας» (Σ1)

«Συνδυάζοντας τους εαυτούς τους με μια θεότητα γνωστή για τις μεταμορφωτικές της δυνάμεις και τις ανατρεπτικές και απελευθερωτικές της τάσεις, οι Πτολεμαίοι μπορούσαν να παρουσιαστούν ως ηγεμόνες που ήταν ικανοί να επιφέρουν αλλαγές και να αμφισβητήσουν το status quo» (Σ5)

Θέμα 1. Παράγοντες που επηρέασαν την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων

Υπόθεμα 1.1. Συγκρητισμός

Το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο συγκρητισμός επηρέασε την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων και πιο συγκεκριμένα:

«Η λατρεία του Διονύσου συνδυαζόταν συχνά με αιγυπτιακές θρησκευτικές πρακτικές, ιδιαίτερα αυτές που σχετίζονται με τον Όσιρι, τον θεό της μετά θάνατον ζωής. Αυτό βοήθησε στην ενσωμάτωση ελληνικών και αιγυπτιακών θρησκευτικών πεποιθήσεων και πρακτικών» (Σ1).

«..αφού η λατρεία του Διόνυσου συσχετίστηκε με την αιγυπτιακή θρησκεία...τον θεό Όσιρι» (Σ2).

«Οι Πτολεμαίοι ενθάρρυναν την ανάμιξη αυτών των δύο θεών και η θεότητα που προέκυψε, ο Όσιρις-Διόνυσος, έγινε σημαντική προσωπικότητα τόσο στην ελληνική όσο και στην αιγυπτιακή θρησκεία. Οι Πτολεμαίοι προώθησαν επίσης τη λατρεία ενός άλλου θεού, του Σεράπης, ο οποίος ήταν συνδυασμός του Όσιρι και του Έλληνα θεού Άπης» (Σ3).

«Ενσωμάτωσαν στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας στη λατρεία τους στον Διόνυσο, δημιουργώντας μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα που ήταν ένα μείγμα ελληνικών και αιγυπτιακών παραδόσεων» (Σ4).

«Ασχολήθηκαν με τον συγκρητισμό, ενσωματώνοντας στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας στη λατρεία τους προς τον Διόνυσο. Με αυτόν τον τρόπο, δημιούργησε μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα που ήταν ένα μείγμα ελληνικών και αιγυπτιακών παραδόσεων» (Σ6).

«Ένας από τους βασικούς παράγοντες ήταν η συγχώνευση ελληνικών και αιγυπτιακών θρησκευτικών παραδόσεων» (Σ7).

«Ένας βασικός παράγοντας που συνέβαλε σε αυτή την υιοθέτηση ήταν η ομοιότητα του Διόνυσου με τον Αιγύπτιο θεό Όσιρι» (Σ8).

«Ενσωματώνοντας τοπικές θεότητες στο πάνθεον τους, οι Πτολεμαίοι μπόρεσαν να προσελκύσουν τον αιγυπτιακό πληθυσμό και να δημιουργήσουν μια αίσθηση κοινής πολιτιστικής ταυτότητας» (Σ9).

«Χμμμ. Λοιπόν ...αρχικά η συγχώνευση ελληνικών και αιγυπτιακών θεοτήτων και γενικότερα θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία του Διόνυσου από την δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν ένα μοναδικό πολιτιστικό φαινόμενο» (Σ10).

Υπόθεμα 1.2. Δημόσιες πλούσιες τελετουργίες / θεατρικές παραστάσεις

Το 70% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι δημόσιες πλούσιες τελετουργίες και θεατρικές παραστάσεις επηρέασαν την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων και πιο συγκεκριμένα:

«Αυτές οι γιορτές και οι τελετουργίες βοήθησαν επίσης στην ενίσχυση της θρησκευτικής και πολιτικής ταυτότητας της δυναστείας» (Σ4).

«Επιπλέον, τα Διονυσιακά μυστήρια έδωσαν την ευκαιρία στους Πτολεμαίους να επιδοθούν σε δημόσιες επιδείξεις πλούτου και δύναμης, χορηγώντας πλούσια γλέντια και θεατρικές παραστάσεις που έδειχναν την προστασία τους στις τέχνες και την ικανότητά τους να καλύπτουν τις ανάγκες του λαού...» (Σ5).

«...το γεγονός πως η λατρεία του Διόνυσου παρείχε επίσης πολλές χώρες στους Πτολεμαίους ηγεμόνες να επιδείξουν τη δύναμη και τον πλούτο τους μέσω περίτεχνων εορτών και δημοσίων τελετουργιών» (Σ6).

«...επέτρεψε στους ηγεμόνες να χειραγωγούν τις μάζες μέσω δημόσιων τελετουργιών και εκδηλώσεων, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την προώθηση πολιτικών....» (Σ7).

«Ένας άλλος παράγοντας ήταν η δημοτικότητα των διονυσιακών τελετουργιών, όπως τα Βακχανάλια, που περιλάμβαναν εκστατικούς χορούς και ποτό. Αυτά τα τελετουργικά...συχνά χρησιμοποιήθηκαν για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής και της πολιτικής δύναμης» (Σ8).

«Οι Πτολεμαίοι προώθησαν τη λατρεία του Διόνυσου στην Αίγυπτο κατασκευάζοντας πολυάριθμους ναούς και γιορτές προς τιμήν του. Αυτά τα έργα επέτρεψαν δημόσιες γιορτές και κοινοτικές συγκεντρώσεις που βοήθησαν στην ένωση του ελληνικού και του αιγυπτιακού πληθυσμού της χώρας»(Σ9).

«Επιπλέον, η χρήση δημόσιων εορτών και εκδηλώσεων που σχετίζονται με τη λατρεία του Διόνυσου επέτρεψε στους Πτολεμαίους να χειραγωγήσουν τις μάζες και να προωθήσουν τις πολιτικές τους ατζέντες» (Σ10).

Υπόθεμα 1.3. Ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου

Το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου επηρέασε την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων και πιο συγκεκριμένα:

«Χμ....Αρχικά ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου καθώς μετά την κατάκτηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, πολλοί Έλληνες μετανάστευσαν στην Αίγυπτο και εγκαταστάθηκαν εκεί. Αυτό οδήγησε σε ένα συνδυασμό ελληνικών και αιγυπτιακών πολιτισμών, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών πρακτικών» (Σ1).

«Αρχικά, η δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν μια ελληνική δυναστεία που κυβέρνησε την Αίγυπτο και έφεραν μαζί τους τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία τους» (Σ3).

«ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εισήχθησαν στην Αίγυπτο και η λατρεία του Διονύσου ήταν μια από τις παραδόσεις που έφεραν μαζί τους οι Έλληνες όταν αποίκησαν στην Αίγυπτο» (Σ4).

«Ένας από τους κύριους λόγους αυτής της επιρροής ήταν ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου, ο οποίος έφερε τον πολιτισμό και τις θρησκευτικές πρακτικές τους, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου, στην περιοχή» (Σ6).

Υπόθεμα 1.4. Έργα δυναστείας Πτολεμαίων (Χτίσιμο ναών)

Το 30% των ερωτηθέντων δηλώνει πως τα έργα της δυναστείας των Πτολεμαίων, όπως το χτίσιμο ναών, επηρέασε την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων και πιο συγκεκριμένα:

«Η δυναστεία των Πτολεμαίων επίσης προώθησε ενεργά τη λατρεία του Διόνυσου ως τρόπο νομιμοποίησης της κυριαρχίας τους στην Αίγυπτο. Έκτισαν ναούς προς τιμήν του θεού, κάτι που βοήθησε να εδραιωθεί η θέση του στο θρησκευτικό τοπίο της χώρας» (Σ1).

«Οι Πτολεμαίοι χρησιμοποίησαν επίσης τους ναούς του Διονύσου και άλλων θεών ως κέντρα πολιτικής εξουσίας και διόρισαν ιερείς που ήταν πιστοί στη δυναστεία» (Σ3).

«Οι Πτολεμαίοι προώθησαν τη λατρεία του Διονύσου στην Αίγυπτο κατασκευάζοντας πολυάριθμους ναούς ... προς τιμήν του. Αυτά τα έργα βοήθησαν στην ένωση του ελληνικού και του αιγυπτιακού πληθυσμού της χώρας» (Σ9).

Υπόθεμα 1.5. Συμβολισμός Διόνυσου με ιδέα απελευθέρωσης

Το 20% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο συμβολισμός του Διόνυσου ως ιδέα απελευθέρωσης επηρέασε την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων και πιο συγκεκριμένα:

«Επίσης ναι. Να αναφέρω επίσης πως ο Διόνυσος συνδεόταν συχνά με την ιδέα της απελευθέρωσης η οποία είχε απήχηση στην ελληνόφωνη ελίτ που κυριαρχούσε. Αυτός ο συμβολισμός βοήθησε στην ενίσχυση της νομιμότητας της δυναστείας» (Σ1).

«Συνδυάζοντας τους εαυτούς τους με μια θεότητα γνωστή για τις μεταμορφωτικές της δυνάμεις και τις ανατρεπτικές και απελευθερωτικές της τάσεις, οι Πτολεμαίοι μπορούσαν να παρουσιαστούν ως ηγεμόνες που ήταν ικανοί να επιφέρουν αλλαγές και να αμφισβητήσουν το status quo» (Σ5).

4.1.2. 2ο Ερευνητικό ερώτημα

Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει τα αποτελέσματα σχετικά με την ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου σε διάφορες εποχές από σκοπιά Ιουδαίων. Προκύπτει ότι για την βαβυλωνιακή εποχή 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι Εβραίοι δεν γνώριζαν για την ύπαρξη του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου επομένως δεν υπήρχε καμία συσχέτιση. Μόλις το 10% δηλώνει πως η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο είχε θεωρηθεί ως παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη.

Για την περσική εποχή, το 80% δηλώνει πως οι Εβραίοι γνώριζαν πλέον την ύπαρξη του Πτολεμαίου χωρίς να υπάρχει επίδραση όμως στη ζωή τους, το 20% δηλώνει πως η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο είχε θεωρηθεί ως παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη και 10% των ερωτηθέντων αναφέρει πως η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας.

Για την ελληνιστική εποχή, το 60% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου αποτέλεσε αιτία συγκρούσεων/εξεγέρσεων/πολέμου μεταξύ τους ενώ το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας.

Για την ρωμαϊκή εποχή, το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η παρουσία και η θέση του Πτολεμαίου ως θεού Διόνυσου ήταν ασήμαντη για τους Εβραίους και το 20% πως οι Εβραίοι είχαν αντισταθεί σε μεγάλο βαθμό στην επιρροή του θεού Διόνυσου.

Πίνακας 3: Αποτελέσματα στο 2^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διόνυσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Θέματα	Κωδικοί-Αποσπάσματα
2. Ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διόνυσου κατά τη βαβυλωνιακή εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων	Απουσία γνώσης για Πτολεμαίο/Καμία συσχέτιση (1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10) «Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν εξορίστοι και δεν είχαν καμία άμεση επαφή με τον Πτολεμαίο Φιλοπάτωρα» (Σ1) «Η λατρεία του Διόνυσου δεν θα απασχολούσε αυτή την περίοδο» (Σ2) «Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, δεν θα γνώριζαν τη βασιλεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα και επομένως δεν θα είχαν καμία άποψη για τη θέση του ως θεού Διόνυσου» (Σ3) «Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι εξορίστηκαν από την πατρίδα τους και έτσι δεν γνώριζαν τη βασιλεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα ή τη λατρεία του στον Διόνυσου» (Σ4) «Η Βαβυλωνιακή περίοδος οδήγησε τους Εβραίους σε αιχμαλωσία και δεν είχαν άμεση σχέση με τον μονάρχη» (Σ5) «Μετά την βαβυλωνιακή εξορία τους από την πατρίδα τους, οι Εβραίοι αγνοούσαν την κυριαρχία του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα ή τη λατρεία του Διόνυσου» (Σ6) «Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Βαβυλωνίας και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα και των Εβραίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ8) «Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Βαβυλωνίας και δεν υπάρχει ιστορική αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα και των Εβραίων» (Σ9) «και δεν υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα και των Εβραίων εκείνη την εποχή» (Σ10) Παγανιστική επιρροή (7) «Κατά τη Βαβυλωνιακή και Περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία και συχνά αντιμετώπιζαν διώξεις για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσου θα είχε θεωρηθεί ως ένα ακόμη παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη» (Σ7)
2. Ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διόνυσου κατά τη περσική εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων	Γνώση ύπαρξης Πτολεμαίου χωρίς επίδραση (1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9) «Ωστόσο, εφόσον βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία και δεν είχαν άμεση επαφή με τον Πτολεμαίο, η θέση του δεν θα είχε σημαντική επίδραση στην καθημερινότητά τους» (Σ1) «Είναι ασίγητο ότι ο Πτολεμαίος Δ' να είχε θεωρηθεί ως θεός από τους Εβραίους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ2) «Ωστόσο, εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό την κυριαρχία της περσικής αυτοκρατορίας και δεν θα είχαν μεγάλη αλληλεπίδραση με τον Πτολεμαίο Φιλοπάτωρα ή τη λατρεία του Διόνυσου» (Σ3) «Στην περσική περίοδο, οι Εβραίοι είχαν επιστρέψει στην πατρίδα τους αλλά βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Περσικής Αυτοκρατορίας και ο Πτολεμαίος δεν ασκούσε καμία επίδραση στη ζωή τους» (Σ4) «...εννοώ πως και τους Εβραίους δεν τους επηρέασε κάπως η ύπαρξη του Πτολεμαίου ή η ταύτιση του με το θεό Διόνυσου» (Σ5) «Αφού επέστρεψαν τελικά στην πατρίδα τους την περσική εποχή, εξακολουθούσαν να κυβερνούνται από την Περσική Αυτοκρατορία και είχαν μικρή έκθεση στον Πτολεμαίο Φιλοπάτωρα ή τις θρησκευτικές του απόψεις, χωρίς όμως να τους απασχολεί ιδιαίτερος θα έλεγα» (Σ6) «Στην περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία και ενώ πλέον γνώριζαν για την ύπαρξη του Πτολεμαίου δεν υπάρχει και πάλι καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα και των Εβραίων» (Σ8) «Ομοίως, κατά την περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία, και παρόλο που γνώριζαν και πάλι δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα και των Εβραίων» (Σ9) Παγανιστική επιρροή (7, 10) «Κατά τη Βαβυλωνιακή και Περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία και συχνά αντιμετώπιζαν διώξεις για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσου θα είχε θεωρηθεί ως ένα ακόμη παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη» (Σ7) «Κατά την περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία, και θεωρούν την παρουσία του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα ως άκρως παγανιστική» (Σ10) Μορφή ειδωλολατρίας (1) «Η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρα ως θεού Διόνυσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας και προσβολή των μονοθεϊστικών τους πεποιθήσεων» (Σ1)
4. Ιστορική τοποθέτηση του	Αιτία συγκρούσεων/εξεγέρσεων/πολέμου (1, 5, 7, 8, 9, 10) «Οι προσπάθειες του βασιλιά να εισαγάγει τη λατρεία του Διόνυσου στον Εβραϊκό Ναό της Ιερουσαλήμ οδήγησαν σε μια εξέγερση» (Σ1)

Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων	«Ο πόλεμος του Αντίοχου Γ' προέκυψε ως αποτέλεσμα της τριβής μεταξύ της Πτολεμαϊκής Αυτοκρατορίας και των Εβραίων» (Σ5)
	«Ωστόσο, οι ελληνιστικοί ηγεμόνες προσπάθησαν συχνά να επιβάλουν τις δικές τους θρησκευτικές πρακτικές στους Εβραίους, οδηγώντας σε εντάσεις και περιστατικά βίας με συχνές εξεγέρσεις» (Σ7)
	«Αυτό οδήγησε σε εντάσεις μεταξύ του Πτολεμαίου και της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξάνδρειας, με αποκορύφωμα τον διωγμό των Εβραίων και τη βεβήλωση του εβραϊκού ναού» (Σ8)
	«Η βεβήλωση του εβραϊκού ναού ήταν ένα σημαντικό γεγονός κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ9)
	«Η ταύτιση του με τον θεό Διόνυσο θεωρήθηκε ως μια μορφή βλασφημίας που οδήγησε σε εντάσεις μεταξύ του Πτολεμαίου και της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξάνδρειας, που κορυφώθηκαν με τον διωγμό των Εβραίων και τη βεβήλωση του εβραϊκού ναού» (Σ10)
	Μορφή ειδωλολατρίας (2, 3, 4, 6)
	«Οι Εβραίοι πιθανότατα έβλεπαν τον Πτολεμαίο Δ' ως ηγεμόνα που προωθούσε την ειδωλολατρία και ήταν εχθρικός προς τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις» (Σ2)
	«Οι Εβραίοι, που ακολούθησαν τη δική τους μονοθεϊστική θρησκεία, θα έβλεπαν τη λατρεία του στον Διόνυσο με αποδοκμασία και θα τη θεωρούσαν ως μια μορφή ειδωλολατρίας.» (Σ3)
	«Καθώς οι Εβραίοι ακολουθούσαν μια μονοθεϊστική θρησκεία, αποδοκίμασαν τη λατρεία του στον Διόνυσο και τη θεωρούσαν ειδωλολατρία» (Σ4)
	«Είχε εξουσία πάνω στους Εβραίους, οι οποίοι ακολουθούσαν μια μονοθεϊστική θρησκεία, και περιφρονούσαν τις πράξεις του καθώς θεωρούνταν ειδωλολατρία» (Σ6)
5. Ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου κατά την ρωμαϊκή εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων	Ασήμαντη η παρουσία/θέση του Πτολεμαίου/θεού Διόνυσου (1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10)
	«...οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία και η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου δεν θα ήταν σημαντικό ζήτημα για αυτούς» (Σ1)
	«Θεωρώ λοιπόν πως είναι απίθανο ο Πτολεμαίος Δ' να είχε θεωρηθεί ως θεός από τους Εβραίους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθώς η λατρεία του Διόνυσου δεν ήταν τόσο διαδεδομένη στον ρωμαϊκό πολιτισμό όσο στον ελληνικό πολιτισμό» (Σ2)
	«Μέχρι εκείνη την εποχή, η λατρεία του Διόνυσου δεν ήταν τόσο εξέχουσα, και επομένως η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου δεν θα είχε θεωρηθεί ως σημαντική» (Σ3)
	«Ενός στη ρωμαϊκή περίοδο δεν θεωρούνταν σημαντική» (Σ4)
	«Στην ρωμαϊκή τέλος περίοδο δεν απασχόλησε καθόλου τους Εβραίους η ύπαρξη τόσο του Πτολεμαίου όσο και κατ'επέκταση του θεού Διόνυσου» (Σ5)
	«η λατρεία του Διόνυσου ήταν λιγότερο διαδεδομένη, και ως εκ τούτου η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου δεν είχε μεγάλη σημασία για τους Εβραίους» (Σ6)
	«Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία, και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ8)
	«Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία, και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων» (Σ9)
	«...για τους Εβραίους η ύπαρξη του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα είχε αποδοκμαστεί και δεν είχε καμία επιρροή στην καθημερινότητά τους» (Σ10)
	Σύμβολο αντίστασης (1, 7)
	«Ωστόσο, η ανάμνηση των προσπαθειών του να εισάγει ειδωλολατρικές πρακτικές στον Ναό θα παρέμενε ένα ισχυρό σύμβολο αντίστασης ενάντια στην ξένη κυριαρχία» (Σ1)
	«Μέχρι τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι είχαν απορρίψει και είχαν αντισταθεί σε μεγάλο βαθμό την επιρροή του ελληνιστικού πολιτισμού και θρησκείας» (Σ7)

Θέμα 2. Ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου κατά τη βαβυλωνιακή εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων

Υπόθεμα 2.1. Απουσία γνώσης για Πτολεμαίο/Καμία συσχέτιση

Το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι Εβραίοι δεν γνώριζαν για την ύπαρξη του Πτολεμαίου Φιλοπάτορος ως θεού Διόνυσου επομένως δεν υπήρχε καμία συσχέτιση και πιο συγκεκριμένα:

«Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν εξόριστοι και δεν είχαν καμία άμεση επαφή με τον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα» (Σ1).

«Η λατρεία του Διόνυσου δεν θα απασχολούσε αυτή την περίοδο» (Σ2).

«Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, δεν θα γνώριζαν τη βασιλεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και επομένως δεν θα είχαν καμία άποψη για τη θέση του ως θεού Διόνυσου» (Σ3).

«Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι εξορίστηκαν από την πατρίδα τους και έτσι δεν γνώριζαν τη βασιλεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ή τη λατρεία του στον Διόνυσο» (Σ4).

«Η Βαβυλωνιακή περίοδος οδήγησε τους Εβραίους σε αιχμαλωσία και δεν είχαν άμεση σχέση με τον μονάρχη» (Σ5).

«Μετά την βαβυλωνιακή εξορία τους από την πατρίδα τους, οι Εβραίοι αγνοούσαν την κυριαρχία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ή τη λατρεία του Διονύσου» (Σ6).

«Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Βαβυλωνίας και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ8).

«Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Βαβυλωνίας και δεν υπάρχει ιστορική αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων» (Σ9).

«και δεν υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων εκείνη την εποχή» (Σ10).

Υπόθεμα 2.2. Παγανιστική επιρροή

Μόλις το 10% δηλώνει πως η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο είχε θεωρηθεί ως παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη και πιο συγκεκριμένα:

«Κατά τη Βαβυλωνιακή και Περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία και συχνά αντιμετώπιζαν διώξεις για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο θα είχε θεωρηθεί ως ένα ακόμη παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη» (Σ7).

Θέμα 3. Ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορ ως θεού Διονύσου κατά την περσική εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων

Υπόθεμα 3.1. Γνώση ύπαρξης Πτολεμαίου χωρίς επίδραση

Το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι Εβραίοι γνώριζαν πλέον την ύπαρξη του Πτολεμαίου χωρίς να υπάρχει επίδραση όμως στη ζωή τους και πιο συγκεκριμένα:

«Ωστόσο, εφόσον βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία και δεν είχαν άμεση επαφή με τον Πτολεμαίο, η θέση του δεν θα είχε σημαντική επίδραση στην καθημερινότητά τους» (Σ1).

«Είναι απίθανο ότι ο Πτολεμαίος Δ' να είχε θεωρηθεί ως θεός από τους Εβραίους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ2).

«Ωστόσο, εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό την κυριαρχία της περσικής αυτοκρατορίας και δεν θα είχαν μεγάλη αλληλεπίδραση με τον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα ή τη λατρεία του Διόνυσου» (Σ3).

«Στην περσική περίοδο, οι Εβραίοι είχαν επιστρέψει στην πατρίδα τους αλλά βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Περσικής Αυτοκρατορίας και ο Πτολεμαίος δεν ασκούσε καμιά επίδραση στη ζωή τους» (Σ4).

«...εννοώ πως και τους Εβραίους δεν τους επηρέασε κάπως η ύπαρξη του Πτολεμαίου ή η ταύτιση του με το θεό Διόνυσο»(Σ5).

«Αφού επέστρεψαν τελικά στην πατρίδα τους την περσική εποχή, εξακολουθούσαν να κυβερνώνται από την Περσική Αυτοκρατορία και είχαν μικρή έκθεση στον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα ή τις θρησκευτικές του απόψεις, χωρίς όμως να τους απασχολεί ιδιαίτερος θα έλεγα» (Σ6).

«Στην περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία και ενώ πλέον γνώριζαν για την ύπαρξη του Πτολεμαίου δεν υπάρχει και πάλι καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων» (Σ8).

«Ομοίως, κατά την περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία, και παρόλο που γνώριζαν και πάλι δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων» (Σ9).

Υπόθεμα 3.2. Παγανιστική επιρροή

Το 20% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο είχε θεωρηθεί ως παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη και πιο συγκεκριμένα:

«Κατά τη Βαβυλωνιακή και Περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία και συχνά αντιμετώπιζαν διώξεις για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο θα είχε θεωρηθεί ως ένα ακόμη παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη» (Σ7).

«Κατά την περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία, και θεωρούν την παρουσία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως άκρως παγανιστική» (Σ10).

Υπόθεμα 3.3. Μορφή ειδωλολατρίας

Το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας και πιο συγκεκριμένα:

«Η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας και προσβολή των μονοθεϊστικών τους πεποιθήσεων» (Σ1).

Θέμα 4. Ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων

Υπόθεμα 4.1. Αιτία συγκρούσεων/εξεγέρσεων/πολέμου

Το 60% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διονύσου αποτέλεσε αιτία συγκρούσεων / εξεγέρσεων / πολέμου μεταξύ τους και πιο συγκεκριμένα:

«Οι προσπάθειες του βασιλιά να εισαγάγει τη λατρεία του Διονύσου στον Εβραϊκό Ναό της Ιερουσαλήμ οδήγησαν σε μια εξέγερση» (Σ1).

«Ο πόλεμος του Αντιόχου Γ' προέκυψε ως αποτέλεσμα της τριβής μεταξύ της Πτολεμαϊκής Αυτοκρατορίας και των Εβραίων» (Σ5).

«Ωστόσο, οι ελληνιστικοί ηγεμόνες προσπάθησαν συχνά να επιβάλουν τις δικές τους θρησκευτικές πρακτικές στους Εβραίους, οδηγώντας σε εντάσεις και περιστατικά βίας με συχνές εξεγέρσεις» (Σ7).

«Αυτό οδήγησε σε εντάσεις μεταξύ του Πτολεμαίου και της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξάνδρειας, με αποκορύφωμα τον διωγμό των Εβραίων και τη βεβήλωση του εβραϊκού ναού» (Σ8).

«Η βεβήλωση του εβραϊκού ναού ήταν ένα σημαντικό γεγονός κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ9).

«Η ταύτισή του με τον θεό Διόνυσο θεωρήθηκε ως μια μορφή βλασφημίας που οδήγησε σε εντάσεις μεταξύ του Πτολεμαίου και της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξάνδρειας, που κορυφώθηκαν με τον διωγμό των Εβραίων και τη βεβήλωση του εβραϊκού ναού» (Σ10).

Υπόθεμα 4.2. Μορφή ειδωλολατρίας

Το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διόνυσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας και πιο συγκεκριμένα:

«Οι Εβραίοι πιθανότατα έβλεπαν τον Πτολεμαίο Δ' ως ηγεμόνα που προωθούσε την ειδωλολατρία και ήταν εχθρικός προς τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις» (Σ2).

«Οι Εβραίοι, που ακολούθησαν τη δική τους μονοθεϊστική θρησκεία, θα έβλεπαν τη λατρεία του στον Διόνυσο με αποδοκιμασία και θα τη θεωρούσαν ως μια μορφή ειδωλολατρίας.» (Σ3).

«Καθώς οι Εβραίοι ακολουθούσαν μια μονοθεϊστική θρησκεία, αποδοκίμασαν τη λατρεία του στον Διόνυσο και τη θεωρούσαν ειδωλολατρία» (Σ4).

«Είχε εξουσία πάνω στους Εβραίους, οι οποίοι ακολουθούσαν μια μονοθεϊστική θρησκεία, και περιφρονούσαν τις πράξεις του καθώς θεωρούνταν ειδωλολατρία» (Σ6).

Θέμα 5. Ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διόνυσου κατά τη ρωμαϊκή εποχή, από σκοπιά Ιουδαίων

Υπόθεμα 5.1. Ασήμαντη η παρουσία/θέση του Πτολεμαίου/θεού Διόνυσου

Το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η παρουσία και η θέση του Πτολεμαίου ως θεού Διόνυσου ήταν ασήμαντη για τους Εβραίους.

«...οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία και η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου δεν θα ήταν σημαντικό ζήτημα για αυτούς» (Σ1).

«Θεωρώ λοιπόν πως είναι απίθανο ο Πτολεμαίος Δ' να είχε θεωρηθεί ως θεός από τους Εβραίους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθώς η λατρεία του Διόνυσου δεν ήταν τόσο διαδεδομένη στον ρωμαϊκό πολιτισμό όσο στον ελληνικό πολιτισμό» (Σ2).

«Μέχρι εκείνη την εποχή, η λατρεία του Διόνυσου δεν ήταν τόσο εξέχουσα, και επομένως η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου δεν θα είχε θεωρηθεί ως σημαντική» (Σ3).

«ενώ στη ρωμαϊκή περίοδο δεν θεωρούνταν σημαντική» (Σ4).

«Στην ρωμαϊκή τέλος περίοδο δεν απασχόλησε καθόλου τους Εβραίους η ύπαρξη τόσο του Πτολεμαίου όσο και κατ'επέκταση του θεού Διόνυσου» (Σ5).

«η λατρεία του Διόνυσου ήταν λιγότερο διαδεδομένη, και ως εκ τούτου η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου δεν είχε μεγάλη σημασία για τους Εβραίους» (Σ6).

«Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία, και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου» (Σ8).

«Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία, και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων» (Σ9).

«..για τους Εβραίους η ύπαρξη του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα είχε αποδοκιμαστεί και δεν είχε καμία επιρροή στην καθημερινότητά τους» (Σ10).

Υπόθεμα 5.2. Σύμβολο αντίστασης

Το 20% δηλώνει πως οι Εβραίοι είχαν αντισταθεί σε μεγάλο βαθμό στην επιρροή του θεού Διόνυσου.

«Ωστόσο, η ανάμνηση των προσπαθειών του να εισάγει ειδωλολατρικές πρακτικές στον Ναό θα παρέμενε ένα ισχυρό σύμβολο αντίστασης ενάντια στην ξένη κυριαρχία» (Σ1).

«Μέχρι τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι είχαν απορρίψει και είχαν αντισταθεί σε μεγάλο βαθμό την επιρροή του ελληνιστικού πολιτισμού και θρησκείας» (Σ7).

4.1.3. 3ο Ερευνητικό ερώτημα

Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει τα αποτελέσματα στο 3^ο ερευνητικό ερώτημα: Προκύπτει ότι το 50% των ερωτηθέντων δηλώνει πως δεν υπάρχει καμιά αναφορά για λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη, ενώ το υπόλοιπο 50% των ερωτηθέντων δηλώνει πως για τη σχέση της με την Παλαιά Διαθήκη, η λατρεία του Διονύσου είχε θεωρηθεί ως απειλή.

Πίνακας 4: Αποτελέσματα στο 3^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Κωδικοί-Αποσπάσματα
Δεν υπάρχει αναφορά (1, 4, 7, 8, 10)
«Τώρα σχετικά με αυτό που ρωτάτε. Με τη λατρεία του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη. Δεν νομίζω να αναφέρεται κάπου..» (Σ1)
«Ωστόσο δεν νομίζω να αναφέρεται κάπου άμεσα για τη λατρεία του Διόνυσου» (Σ4)
«Στην Παλαιά ωστόσο Διαθήκη δεν θυμάμαι να υπάρχει κάποια αναφορά για τη λατρεία του θεού Διόνυσου, τουλάχιστον όχι με άμεσο τρόπο» (Σ7)
«δεν νομίζω να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη για τη λατρεία του θεού Διόνυσου....» (Σ8)
«Ωστόσο, από τις γνώσεις που έχω δεν θεωρώ πως υπάρχει ξεκάθαρη αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη σχετικά με τη λατρεία του θεού Διόνυσου....» (Σ10)
Απειλή/Καταδίκη (2, 3, 5, 6, 9)
«Για τη σχέση της με την Παλαιά Διαθήκη, η λατρεία του Διονύσου είχε θεωρηθεί ως απειλή» (Σ2)
«Στην Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν εδάφια που κάνουν αναφορά για απειλή. Εννοώ, τη λατρεία άλλων θεών ..θεωρείται ως απειλή» (Σ3)
«Στην Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν εδάφια που καταδικάζουν, θεωρώντας απειλή, τη λατρεία άλλων θεών...» (Σ5)
«Στην Παλαιά Διαθήκη, η καταδίκη άλλων θεών στο κεντρικό δόγμα της εβραϊκής πίστης και η λατρεία του Γιαχβέ προωθήθηκε ως η μόνη αληθινή και δίκαιη μορφή λατρείας» (Σ6)
«και μάλιστα εξαιτίας αυτού του υποβάθρου δικαιολογείται η αναφορά απειλών στην Παλαιά Διαθήκη...η λατρεία άλλων θεών εννοώ...» (Σ9)

Θέμα 6. Απόψεις για λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη

Υπόθεμα 6.1. Δεν υπάρχει αναφορά

Προκύπτει ότι το 50% των ερωτηθέντων δηλώνει πως δεν υπάρχει καμιά αναφορά για λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη και πιο συγκεκριμένα:

«Τώρα σχετικά με αυτό που ρωτάτε. Με τη λατρεία του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη. Δεν νομίζω να αναφέρεται κάπου..» (Σ1).

«Ωστόσο δεν νομίζω να αναφέρεται κάπου άμεσα για τη λατρεία του Διόνυσου» (Σ4).

«Στην Παλαιά ωστόσο Διαθήκη δεν θυμάμαι να υπάρχει κάποια αναφορά για τη λατρεία του θεού Διόνυσου, τουλάχιστον όχι με άμεσο τρόπο» (Σ7).

«δεν νομίζω να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη για τη λατρεία του θεού Διόνυσου....» (Σ8).

«Ωστόσο, από τις γνώσεις που έχω δεν θεωρώ πως υπάρχει ξεκάθαρη αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη σχετικά με τη λατρεία του θεού Διόνυσου...» (Σ10).

Υπόθεμα 6.2. Απειλή/Καταδίκη

Το υπόλοιπο 50% των ερωτηθέντων δηλώνει πως για τη σχέση της με την Παλαιά Διαθήκη, η λατρεία του Διονύσου είχε θεωρηθεί ως απειλή και πιο συγκεκριμένα:

«Για τη σχέση της με την Παλαιά Διαθήκη, η λατρεία του Διονύσου είχε θεωρηθεί ως απειλή» (Σ2).

«Στην Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν εδάφια που κάνουν αναφορά για απειλή. Εννοώ, τη λατρεία άλλων θεών ..θεωρείται ως απειλή» (Σ3).

«Στην Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν εδάφια που καταδικάζουν, θεωρώντας απειλή, τη λατρεία άλλων θεών...» (Σ5).

«Στην Παλαιά Διαθήκη, η καταδίκη άλλων θεών στο κεντρικό δόγμα της εβραϊκής πίστης και η λατρεία του Γιαχβέ προωθήθηκε ως η μόνη αληθινή και δίκαιη μορφή λατρείας» (Σ6).

«και μάλιστα εξαιτίας αυτού του υποβάθρου δικαιολογείται η αναφορά απειλών στην Παλαιά Διαθήκη...η λατρεία άλλων θεών εννοώ...» (Σ9).

4.1.4. 4ο Ερευνητικό ερώτημα

Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες):

Ο Πίνακας 5 παρουσιάζει τα αποτελέσματα στο 4^ο ερευνητικό ερώτημα. Το 80% των ερωτηθέντων απάντησε πως η σύνδεση Αιγύπτων ιερέων με τον Πτολεμαϊκό κανόνα έγινε μέσω της προώθησης της ιδέας και ουσιαστικά της ταύτισης Πτολεμαίων αυτοκρατόρων με θεϊκούς άρχοντες, το 70% μέσω της προστασίας του αιγυπτιακού ιερατείου και το 50% μέσω του γεγονότος πως οι Πτολεμαίοι ήταν υπεύθυνοι διατήρησης και προώθησης της αιγυπτιακής θρησκείας και πολιτισμού και το 30% απάντησε πως η σύνδεση Αιγύπτων ιερέων με τον Πτολεμαϊκό κανόνα έγινε μέσω συγκρητισμού.

Πίνακας 5: Αποτελέσματα στο 4^ο ερευνητικό ερώτημα: Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Κωδικοί-Αποσπάσματα
Προώθηση ιδέας – ταύτισης Πτολεμαίων αυτοκρατόρων με θεϊκούς άρχοντες (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10) «Ένας τρόπος με τον οποίο οι Πτολεμαίοι εδραίωσαν τη συγγένισή τους με την αιγυπτιακή θρησκεία ήταν προωθώντας την ιδέα ότι οι ίδιοι ήταν θεϊκοί άρχοντες, κατάγονται από τους Αιγύπτιους θεούς» (Σ2) «...και κινητοποιούνται να προωθήσουν την ιδέα ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες ήταν θεϊκοί ηγεμόνες στο αιγυπτιακό πάνθεον» (Σ3) «...οι Αιγύπτιοι ιερείς εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τους Πτολεμαίους ηγεμόνες και έτσι ήταν και πιο εύκολη η προώθηση της ιδέας ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες ήταν αιγυπτιακές θεότητες...» (Σ4) «Συγκεκριμένα, οι Πτολεμαίοι ταύτιστηκαν με τον θεό Ωρο και τη θεά Ίσιδα, που θεωρούνταν οι θεϊκοί γονείς των Φαραώ. Οι Πτολεμαίοι συνδέθηκαν επίσης με άλλες αιγυπτιακές θεότητες, όπως ο Αμούν και η Πταχ...» (Σ5) «Μια από τις πρακτικές που ακολούθησαν ήταν η σύνδεση του εαυτού τους με την αιγυπτιακή θρησκεία και η διαφήμιση του εαυτού τους ως θεϊκοί ηγεμόνες» (Σ6) «...οποίους ο Πτολεμαίος το έκανε αυτό ήταν να ταυτιστεί με τον θεό Ωρο, τον γιο του Όσιρι και της Ίσιδας» (Σ7) «Οι Πτολεμαίοι ενθάρρυναν επίσης τη λατρεία του εαυτού τους ως θεϊκών ηγεμόνων...» (Σ8) «Η ταύτιση των Πτολεμαίων ηγεμόνων ως αιγυπτιακών θεοτήτων ενίσχυσε περαιτέρω τη σύνδεση μεταξύ Αιγύπτων ιερέων με Πτολεμαϊκό κανόνα» (Σ10)
Προστασία αιγυπτιακού ιερατείου (3, 4, 5, 7, 8, 9, 10) «Ένας τρόπος ήταν με την προστασία του αιγυπτιακού ιερατείου και την υποστήριξη της συντήρησης και κατασκευής ναών σε όλο το βασίλειο» (Σ3) «με ποιες συνθήκες...λοιπόν...σίγουρα μέσω της προστασίας του αιγυπτιακού ιερατείου και την κατασκευή ναών» (Σ4) «Οι Πτολεμαίοι Φαραώ ήταν γνωστό ότι προστατεύαν τους ναούς και υποστήριζαν τους ιερείς, οι οποίοι ήταν ισχυρές μορφές στην αρχαία Αίγυπτο» (Σ5) «Ο Πτολεμαίος Α' αναγνώρισε τη σημασία του αιγυπτιακού ιερατείου» (Σ7) «οι Πτολεμαίοι λάτρεψαν ενεργά την υποστήριξη του αιγυπτιακού ιερατείου, το οποίο κατείχε σημαντική θρησκευτική και πολιτική εξουσία» (Σ8) «Επιπλέον, η προστασία του αιγυπτιακού σωματείου βοήθησε στην ενίσχυση της εξουσίας και της επιρροής τους στην κοινότητα» (Σ9) «Οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες αναγνώρισαν τη σημασία της αιγυπτιακής θρησκείας και του ιερατείου της για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και την εξασφάλιση της πίστης του αιγυπτιακού λαού» (Σ10)
Πτολεμαίοι ως υπεύθυνοι διατήρησης-προώθησης αιγυπτιακής θρησκείας/πολιτισμού (5, 7, 8, 9, 10) «Ήταν επίσης υπεύθυνοι για τη διατήρηση και τη μετάδοση της γνώσης και της σοφίας της αρχαίας αιγυπτιακής θρησκείας και πολιτισμού» (Σ5) «Έκανε επίσης γενναϊόδωρες προσφορές στους αιγυπτιακούς ναούς και χρηματοδότησε την οικοδόμηση νέων ιερών και ιερών» (Σ7) «επεδίωξαν να κερδίσουν την υποστήριξη των Αιγυπτίων ιερέων ήταν προωθώντας την κατασκευή και την ανακαίνιση ναών σε όλη την Αίγυπτο.... έκαναν επίσης γενναϊόδωρες δωρεές στους ναούς.... υιοθέτηση του τίτλου του φαραώ και την εκτέλεση παραδοσιακών αιγυπτιακών τελετουργιών και τελετών» (Σ8)

«...επίσης μέσω της υιοθέτησης των αιγυπτιακών θρησκευτικών πρακτικών και παραδόσεων οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες μπόρεσαν...εε...να δημιουργήσουν μια αίσθηση πολιτιστικής και θρησκευτικής ενότητας. Αυτό φυσικά βοήθησε στην ενίσχυση της κυριαρχίας τους, αφού προωθούσαν την αιγυπτιακή θρησκεία και τον πολιτισμό» (Σ9)

«Η χορηγία των ηγεμόνων για την οικοδόμηση νέων ναών και ιερών και οι γενναιόδωρες προσφορές τους στους αιγυπτιακούς ναούς βοήθησαν στη διατήρηση της θέσης του ιερατείου ως ισχυρής και επιδραστικής δύναμης στην αιγυπτιακή κοινωνία αλλά και γενικότερα της αιγυπτιακής θρησκείας» (Σ10)

Μέσω συγκρητισμού (1, 2, 10)

«Αυτό περιελάμβανε μια περίπλοκη διαδικασία συγκρητισμού, στην οποία αναμειγνύονταν ελληνικές και αιγυπτιακές θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές» (Σ1)

«Γενικά, η σύνδεση των Αιγυπτίων ιερέων με τη δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν μια βασική πτυχή της διαδικασίας συγκρητισμού που έλαβε χώρα κατά την περίοδο των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο» (Σ2)

«Επίσης, μέσω συγκρητισμού, οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες μπόρεσαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους και να κερδίσουν την υποστήριξη του αιγυπτιακού πληθυσμού» (Σ10)

Θέμα 7. Συνθήκες σύνδεσης Αιγυπτίων ιερέων με Πτολεμαϊκό κανόνα

Υπόθεμα 7.1. Προώθηση ιδέας – ταύτισης Πτολεμαίων αυτοκρατόρων με

θεϊκούς άρχοντες

Το 80% των ερωτηθέντων απάντησε πως η σύνδεση Αιγυπτίων ιερέων με τον Πτολεμαϊκό κανόνα έγινε μέσω της προώθησης της ιδέας και ουσιαστικά της ταύτισης Πτολεμαίων αυτοκρατόρων με θεϊκούς άρχοντες και πιο συγκεκριμένα:

«Ένας τρόπος με τον οποίο οι Πτολεμαίοι εδραίωσαν τη συσχέτισή τους με την αιγυπτιακή θρησκεία ήταν προωθώντας την ιδέα ότι οι ίδιοι ήταν θεϊκοί άρχοντες, κατάγονται από τους Αιγύπτιους θεούς» (Σ2).

«...και κινητοποιούνται να προωθήσουν την ιδέα ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες ήταν θεϊκοί ηγεμόνες στο αιγυπτιακό πάνθεον» (Σ3).

«...οι Αιγύπτιοι ιερείς εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τους Πτολεμαίους ηγεμόνες και έτσι ήταν και πιο εύκολη η προώθηση της ιδέας ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες ήταν αιγυπτιακές θεότητες...» (Σ4).

«Συγκεκριμένα, οι Πτολεμαίοι ταύτιστηκαν με τον θεό Ώρο και τη θεά Ίσιδα, που θεωρούνταν οι θεϊκοί γονείς των Φαραώ. Οι Πτολεμαίοι συνδέθηκαν επίσης με άλλες αιγυπτιακές θεότητες, όπως ο Αμούν και η Πταχ...» (Σ5).

«Μια από τις πρακτικές που ακολούθησαν ήταν η σύνδεση του εαυτού τους με την αιγυπτιακή θρησκεία και η διαφήμιση του εαυτού τους ως θεϊκοί ηγεμόνες» (Σ6).

«...οποιούς ο Πτολεμαίος το έκανε αυτό ήταν να ταυτιστεί με τον θεό Ώρο, τον γιο του Οσιρι και της Ίσιδας» (Σ7).

«Οι Πτολεμαίοι ενθάρρυναν επίσης τη λατρεία του εαυτού τους ως θεϊκών ηγεμόνων...» (Σ8).

«η ταύτιση των Πτολεμαίων ηγεμόνων ως αιγυπτιακών θεοτήτων ενίσχυσε περαιτέρω τη σύνδεση μεταξύ Αιγύπτιαων ιερέων με Πτολεμαϊκό κανόνα» (Σ10).

Υπόθεμα 7.2. Προστασία αιγυπτιακού ιερατείου

Το 70% των ερωτηθέντων απάντησε πως η σύνδεση Αιγύπτιαων ιερέων με τον Πτολεμαϊκό κανόνα έγινε μέσω της προστασίας του αιγυπτιακού ιερατείου και πιο συγκεκριμένα:

«Ένας τρόπος ήταν με την προστασία του αιγυπτιακού ιερατείου και την υποστήριξη της συντήρησης και κατασκευής ναών σε όλο το βασίλειο» (Σ3).

«με ποιες συνθήκες....λοιπόν...σίγουρα μέσω της προστασίας του αιγυπτιακού ιερατείου και την κατασκευή ναών» (Σ4).

«Οι Πτολεμαίοι Φαραώ ήταν γνωστό ότι προστάτευαν τους ναούς και υποστήριζαν τους ιερείς, οι οποίοι ήταν ισχυρές μορφές στην αρχαία Αίγυπτο» (Σ5).

«Ο Πτολεμαίος Α' αναγνώρισε τη σημασία του αιγυπτιακού ιερατείου» (Σ7).

«οι Πτολεμαίοι λάτρεψαν ενεργά την υποστήριξη του αιγυπτιακού ιερατείου, το οποίο κατείχε σημαντική θρησκευτική και πολιτική εξουσία» (Σ8).

«Επιπλέον, η προστασία του αιγυπτιακού σωματείου βοήθησε στην ενίσχυση της εξουσίας και της επιρροής τους στην κοινότητα» (Σ9).

«Οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες αναγνώρισαν τη σημασία της αιγυπτιακής θρησκείας και του ιερατείου της για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και την εξασφάλιση της πίστης του αιγυπτιακού λαού» (Σ10).

Υπόθεμα 7.3. Πτολεμαίοι ως υπεύθυνοι διατήρησης-προώθησης αιγυπτιακής θρησκείας/πολιτισμού

Το 50% των ερωτηθέντων απάντησε πως η σύνδεση Αιγύπτιαων ιερέων με τον Πτολεμαϊκό κανόνα έγινε μέσω του γεγονότος πως οι Πτολεμαίοι ήταν υπεύθυνοι διατήρησης και προώθησης της αιγυπτιακής θρησκείας και πολιτισμού και πιο συγκεκριμένα:

«Ήταν επίσης υπεύθυνοι για τη διατήρηση και τη μετάδοση της γνώσης και της σοφίας της αρχαίας αιγυπτιακής θρησκείας και πολιτισμού» (Σ5).

«Έκανε επίσης γενναιόδωρες προσφορές στους αιγυπτιακούς ναούς και χρηματοδότησε την οικοδόμηση νέων ιερών και ιερών» (Σ7).

«επεδίωξαν να κερδίσουν την υποστήριξη των Αιγυπτίων ιερέων ήταν προωθώντας την κατασκευή και την ανακαίνιση ναών σε όλη την Αίγυπτο.... έκαναν επίσης γενναιόδωρες δωρεές στους ναούς.... υιοθέτηση του τίτλου του φαραώ και την εκτέλεση παραδοσιακών αιγυπτιακών τελετουργιών και τελετών» (Σ8).

«...επίσης μέσω της υιοθέτησης των αιγυπτιακών θρησκευτικών πρακτικών και παραδόσεων οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες μπόρεσαν...εεε...να δημιουργήσουν μια αίσθηση πολιτιστικής και θρησκευτικής ενότητας. Αυτό φυσικά βοήθησε στην ενίσχυση της κυριαρχίας τους, αφού προωθούσαν την αιγυπτιακή θρησκεία και τον πολιτισμό» (Σ9).

«Η χορηγία των ηγεμόνων για την οικοδόμηση νέων ναών και ιερών και οι γενναιόδωρες προσφορές τους στους αιγυπτιακούς ναούς βοήθησαν στη διατήρηση της θέσης του ιερατείου ως ισχυρής και επιδραστικής δύναμης στην αιγυπτιακή κοινωνία αλλά και γενικότερα της αιγυπτιακής θρησκείας» (Σ10).

Υπόθεμα 7.4. Μέσω συγκρητισμού

Το 30% των ερωτηθέντων απάντησε πως η σύνδεση Αιγύπτιων ιερέων με τον Πτολεμαϊκό κανόνα έγινε μέσω συγκρητισμού και πιο συγκεκριμένα:

«Αυτό περιελάμβανε μια περίπλοκη διαδικασία συγκρητισμού, στην οποία αναμειγνύονταν ελληνικές και αιγυπτιακές θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές» (Σ1).

«Γενικά, η σύνδεση των Αιγυπτίων ιερέων με τη δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν μια βασική πτυχή της διαδικασίας συγκρητισμού που έλαβε χώρα κατά την περίοδο των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο» (Σ2).

«Επίσης, μέσω συγκρητισμού, οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες μπόρεσαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους και να κερδίσουν την υποστήριξη του αιγυπτιακού πληθυσμού» (Σ10).

4.1.5. 5^ο Ερευνητικό ερώτημα

Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Ο Πίνακας 6 παρουσιάζει τα αποτελέσματα στο 5^ο ερευνητικό ερώτημα. Προκύπτει ότι το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως δεν υπάρχει σύνδεση του Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του θεού Διόνυσου με βάση την Παλαιά Διαθήκη. Μόλις το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει πως υπάρχει σύνδεση του Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του θεού Διόνυσου με βάση την Παλαιά Διαθήκη μέσω κοινών στοιχείων αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών.

Πίνακας 6: Αποτελέσματα στο 5^ο ερευνητικό ερώτημα: Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Κωδικοί-Αποσπάσματα
Δεν υπάρχει σύνδεση (1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10)
«Δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ1)
«Επομένως, δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ2)
«Ενώ η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει την Αίγυπτο και τους Φαραώ, εστιάζει κυρίως στη σχέση μεταξύ των Εβραίων και του Θεού τους, του Γιαχβέ, και δεν συζητά τη λατρεία του Διόνυσου ή άλλων ελληνικών θεοτήτων» (Σ3)
«Ενώ η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει πράγματι τους Φαραώ της Αιγύπτου, δεν τους συνδέει με τη λατρεία του Διόνυσου...» (Σ5)
«Αν και η Παλαιά Διαθήκη πράγματι μιλάει για την Αίγυπτο και τους Φαραώ, δεν λέει τίποτα για αυτούς που λατρεύουν τον Διόνυσο» (Σ6)
«Δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ7)
«Χμ... από όσο όμως γνωρίζω δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ των Φαραώ της Αιγύπτου και της λατρείας του Διόνυσου στην Παλαιά Διαθήκη...όχι...δεν βλέπω κάποια σύνδεση» (Σ8)
«Για να το διευκρινίσουμε, δεν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ9)
«Λοιπόν...πως τους συνδέει...βασικά δεν τους συνδέει...» (Σ10)
Μέσω κοινών στοιχείων αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών (4)
«Μπορεί να υπάρχει ένας σύνδεσμος μεταξύ της Παλαιάς Διαθήκης και της λατρείας του Διονύσου μέσω αυτών των αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών. Και οι δύο αυτές παραδόσεις μοιράζονται στοιχεία της ελευθερίας και της απελευθέρωσης» (Σ4)

Θέμα 8. Σύνδεση Φαραώ με λατρεία Διόνυσου (Παλαιά Διαθήκη)

Υπόθεμα 8.1. Δεν υπάρχει σύνδεση

Το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως δεν υπάρχει σύνδεση του Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του θεού Διόνυσου με βάση την Παλαιά Διαθήκη και πιο συγκεκριμένα:

«Δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ1).

«Επομένως, δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ2).

«Ενώ η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει την Αίγυπτο και τους Φαραώ, εστιάζει κυρίως στη σχέση μεταξύ των Εβραίων και του Θεού τους, του Γιαχβέ, και δεν συζητά τη λατρεία του Διόνυσου ή άλλων ελληνικών θεοτήτων» (Σ3).

«Ενώ η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει πράγματι τους Φαραώ της Αιγύπτου, δεν τους συνδέει με τη λατρεία του Διόνυσου...» (Σ5).

«Αν και η Παλαιά Διαθήκη πράγματι μιλάει για την Αίγυπτο και τους Φαραώ, δεν λέει τίποτα για αυτούς που λατρεύουν τον Διόνυσο» (Σ6).

«Δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ7).

«Χμ...από όσο όμως γνωρίζω δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ των Φαραώ της Αιγύπτου και της λατρείας του Διόνυσου στην Παλαιά Διαθήκη...όχι...δεν βλέπω κάποια σύνδεση» (Σ8).

«Για να το διευκρινίσουμε, δεν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη» (Σ9).

«Λοιπόν...πως τους συνδέει...βασικά δεν τους συνδέει...» (Σ10).

Υπόθεμα 8.2. Μέσω κοινών στοιχείων αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών

Μόλις το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει πως υπάρχει σύνδεση του Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του θεού Διόνυσου με βάση την Παλαιά Διαθήκη μέσω κοινών στοιχείων αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών και πιο συγκεκριμένα:

«Μπορεί να υπάρχει ένας σύνδεσμος μεταξύ της Παλαιάς Διαθήκης και της λατρείας του Διονύσου μέσω αυτών των αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών. Και οι δύο αυτές παραδόσεις μοιράζονται στοιχεία της ελευθερίας και της απελευθέρωσης» (Σ4).

4.1.6. 6^ο Ερευνητικό ερώτημα

Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Ο Πίνακας 7 παρουσιάζει τα αποτελέσματα στο 6^ο ερευνητικό ερώτημα. Προκύπτει ότι το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι στρατιωτικές κατακτήσεις και εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή, το 80% αναφέρει τον συγκρητισμό, το 40% τα Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα, το 40% την δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών, το 20% την εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας ως

παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή, το 10% δηλώνει την αστικοποίηση και το 10% την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές.

Πίνακας 7: Αποτελέσματα στο 6^ο ερευνητικό ερώτημα: Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Κωδικοί-Αποσπάσματα
Στρατιωτικές κατακτήσεις/εκστρατείες (1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9) «...οι στρατιωτικές εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε ένα ευρύ φάσμα εδαφών σε όλη τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή» (Σ1) «Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και θρησκεία σε πολλά μέρη του κόσμου» (Σ2) «Καθώς εξαπλώθηκε ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία, μέσω στρατιωτικών εκστρατειών και κατακτήσεων του Μ. Αλεξάνδρου, εξαπλώθηκε η λατρεία του Διόνυσου» (Σ3) «Αρχικά λοιπόν η επεκτατική πολιτική του Μ. Αλεξάνδρου μέσω εκστρατειών βοήθησε στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και της θρησκείας» (Σ4) «Ως αποτέλεσμα των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, υπήρξε σημαντική πολιτιστική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων και των λαών που συνάντησαν, οδηγώντας στη διάδοση της ελληνικής θρησκείας και πολιτισμού» (Σ5) «Χμμμ...να ξεκινήσω με το ότι οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου πρώτα από όλα, τον 4ο αιώνα π.Χ. έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε μια τεράστια νέα αυτοκρατορία που εκτείνεται από την Ελλάδα έως την Ινδία» (Σ7) «Φυσικά οι στρατιωτικές κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και θρησκείας σε όλες τις περιοχές που κατέκτησε» (Σ8) «Η επέκταση της λατρείας του Διόνυσου κατά την ελληνιστική εποχή επηρεάστηκε από διάφορους παράγοντες, όπως οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου» (Σ9) Συγκρητισμός (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9) «Καθώς ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εξαπλώθηκαν, συχνά επίσης αναμειγνύονταν με τις τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέες συγκρητικές μορφές λατρείας» (Σ1) «Η λατρεία του Διόνυσου επιπλέον, συχνά συγκρινόταν και αναμειγνύονταν με τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις, γεγονός που του επέτρεπε να προσαρμοστεί στα τοπικά πλαίσια και να αποκτήσει νέους οπαδούς» (Σ2) «Α. Να μη ξεχάσω πως η εξαπλώση της λατρείας του Διόνυσου μπορεί να αποδοθεί και στον συγκρητισμό, τη μίξη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων» (Σ3) «Επιπρόσθετα, η λατρεία του Διόνυσου επηρεάστηκε από τον συγκρητισμό, την ανάμειξη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων» (Σ4) «Καθαρά λόγω του συγκρητισμού, ενός μείγματος ποικίλων θρησκευτικών πεποιθήσεων, ελληνικών και τοπικών εθίμων που συμπλέκονται σε ορισμένες περιοχές, γεννήθηκε μια συγχώνευση ελληνικών και γηγενών παραδόσεων» (Σ6) «Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, ο Διόνυσος συνδέθηκε συχνά με τον Οσίρι, τον θεό της μετά θάνατον ζωής, και στη Μικρά Ασία, συνδέθηκε με την τοπική θεά Κυβέλη» (Σ7) «Αυτή η διαδικασία συγκρητισμού επέτρεψε τη συγχώνευση διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων και τη διάδοση της λατρείας του Διόνυσου σε νέες περιοχές» (Σ8) «...καθώς βεβαίως και η προσαρμογή της λατρείας του Διόνυσου στις τοπικές θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις» (Σ9) Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα (1, 2, 5, 7) «Η ελληνιστική εποχή είδε την άνοδο των φιλοσοφικών και λογοτεχνικών κινήματων που έδωσαν εκ νέου έμφαση στα συναισθήματα και στην ατομική εμπειρία. Ο Διόνυσος, με τους συσχετισμούς του με την εκστατική εμπειρία και τη συναισθηματική απελευθέρωση, ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός σε αυτές τις κινήσεις» (Σ1) «η ελληνική λογοτεχνία και το δράμα, που συχνά παρουσίαζε τον Διόνυσο ως κεντρικό πρόσωπο, ήταν δημοφιλής σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο. Ως αποτέλεσμα, η λατρεία του Διόνυσου συνδέθηκε συχνά με πολιτιστικές και πνευματικές αναζητήσεις» (Σ2) «Ο Διόνυσος, με την έμφαση στις εκστατικές εμπειρίες και τη συναισθηματική ένταση, ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός στους οπαδούς αυτών των νέων φιλοσοφικών σχολών» (Σ5) «Η δημοτικότητα του θεάτρου συνέβαλε στη διάδοση της λατρείας του Διόνυσου σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο» (Σ7) Δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών (3, 4, 7, 10) «Ένας άλλος παράγοντας ήταν η δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών, οι οποίες ήταν μυστικές και αποκλειστικές θρησκευτικές ομάδες που υπόσχονταν στα μέλη τους τη σωτηρία ή κάποιο είδος πνευματικού οφέλους. Η λατρεία του Διόνυσου ήταν μια τέτοια λατρεία μυστηρίου» (Σ3) «Στη διεύρυνση της λατρείας του Διόνυσου συνέβαλε και η δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών, που υπόσχονταν πνευματικά οφέλη στα μέλη τους» (Σ4) «Η λατρεία του Διόνυσου συνδέθηκε επίσης στενά με τη λατρεία των μυστηρίων, η οποία περιλάμβανε μυστικές μνήμες και τελετουργίες που υπόσχονταν πνευματική μεταμόρφωση και στενότερη σύνδεση με το θείο» (Σ7) «Μάλιστα...νομίζω πως η απήχηση που είχαν οι μυστηριακές λατρείες γενικότερα, όπως του Διόνυσου, βοήθησαν αρκετά στη διάδοση της λατρείας του Διόνυσου σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο και έγινε δημοφιλής στην ελληνόφωνη ελίτ» (Σ10) Εξάπλωση ελληνικής γλώσσας (8, 9) «Η εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας βοήθησε επίσης στην προώθηση της λατρείας του Διόνυσου, καθώς τα ελληνικά έγιναν η lingua franca του ελληνιστικού κόσμου» (Σ8) «χμμ...θα έλεγα η εξάπλωση της γλώσσας, της ελληνικής βοήθησε πάρα πολύ επίσης. Θέλω να πω πως μέσω της δημοτικότητας που πήρε η ελληνική γλώσσα προωθήθηκε ο ελληνικός πολιτισμός και έτσι αναπόφευκτα και η λατρεία του Διόνυσου» (Σ9) Αστικοποίηση (1) «Η ελληνιστική περίοδος σημείωσε αύξηση της αστικοποίησης, με τις πόλεις να γίνονται κέντρα πολιτιστικής και θρησκευτικής δραστηριότητας. Ο Διόνυσος συνδέθηκε ιδιαίτερα με το αστικό περιβάλλον» (Σ1)

Θέμα 9. Παράγοντες που επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή

Υπόθεμα 9.1. Στρατιωτικές κατακτήσεις/εκστρατείες

Το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι στρατιωτικές κατακτήσεις και εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή και πιο συγκεκριμένα:

«..οι στρατιωτικές εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε ένα ευρύ φάσμα εδαφών σε όλη τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή» (Σ1).

«Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και θρησκεία σε πολλά μέρη του κόσμου» (Σ2).

«Καθώς εξαπλώθηκε ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία, μέσω στρατιωτικών εκστρατειών και κατακτήσεων του Μ. Αλεξάνδρου, εξαπλώθηκε η λατρεία του Διόνυσου» (Σ3).

«Αρχικά λοιπόν η επεκτατική πολιτική του Μ. Αλεξάνδρου μέσω εκστρατειών βοήθησε στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και της θρησκείας» (Σ4).

«Ως αποτέλεσμα των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, υπήρξε σημαντική πολιτιστική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων και των λαών που συνάντησαν, οδηγώντας στη διάδοση της ελληνικής θρησκείας και πολιτισμού» (Σ5).

«Χμμμ....να ξεκινήσω με το ότι οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου πρώτα από όλα, τον 4ο αιώνα π.Χ. έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε μια τεράστια νέα αυτοκρατορία που εκτείνεται από την Ελλάδα έως την Ινδία» (Σ7).

«Φυσικά οι στρατιωτικές κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και θρησκείας σε όλες τις περιοχές που κατέκτησε» (Σ8).

«Η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή επηρεάστηκε από διάφορους παράγοντες, όπως οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου» (Σ9).

Υπόθεμα 9.2. Συγκρητισμός

Το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο συγκρητισμός ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή και πιο συγκεκριμένα:

«Καθώς ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εξαπλώθηκαν, συχνά επίσης αναμειγνύονταν με τις τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέες συγκριτικές μορφές λατρείας» (Σ1).

«Η λατρεία του Διονύσου επιπλέον, συχνά συγκρινόταν και αναμειγνύονταν με τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις, γεγονός που του επέτρεπε να προσαρμοστεί στα τοπικά πλαίσια και να αποκτήσει νέους οπαδούς» (Σ2).

«Α. Να μη ξεχάσω πως η εξάπλωση της λατρείας του Διονύσου μπορεί να αποδοθεί και στον συγκρητισμό, τη μίξη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων» (Σ3).

«Επιπρόσθετα, η λατρεία του Διονύσου επηρεάστηκε από τον συγκρητισμό, την ανάμειξη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων» (Σ4).

«Καθαρά λόγω του συγκρητισμού, ενός μείγματος ποικίλων θρησκευτικών πεποιθήσεων, ελληνικών και τοπικών εθίμων που συμπλέκονται σε ορισμένες περιοχές, γεννήθηκε μια συγχώνευση ελληνικών και γηγενών παραδόσεων» (Σ6).

«Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, ο Διόνυσος συνδέθηκε συχνά με τον Όσιρι, τον θεό της μετά θάνατον ζωής, και στη Μικρά Ασία, συνδέθηκε με την τοπική θεά Κυβέλη» (Σ7).

«Αυτή η διαδικασία συγκρητισμού επέτρεψε τη συγχώνευση διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων και τη διάδοση της λατρείας του Διονύσου σε νέες περιοχές» (Σ8).

«..καθώς βεβαίως και η προσαρμογή της λατρείας του Διονύσου στις τοπικές θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις» (Σ9).

Υπόθεμα 9.3. Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα

Το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει πως τα Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα ήταν σημαντικός παράγοντας που

επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή και πιο συγκεκριμένα:

«Η ελληνιστική εποχή είδε την άνοδο των φιλοσοφικών και λογοτεχνικών κινημάτων που έδωσαν εκ νέου έμφαση στα συναισθήματα και στην ατομική εμπειρία. Ο Διόνυσος, με τους συσχετισμούς του με την εκστατική εμπειρία και τη συναισθηματική απελευθέρωση, ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός σε αυτές τις κινήσεις» (Σ1).

«η ελληνική λογοτεχνία και το δράμα, που συχνά παρουσίαζε τον Διόνυσο ως κεντρικό πρόσωπο, ήταν δημοφιλή σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο. Ως αποτέλεσμα, η λατρεία του Διόνυσου συνδέθηκε συχνά με πολιτιστικές και πνευματικές αναζητήσεις» (Σ2).

«Ο Διόνυσος, με την έμφαση στις εκστατικές εμπειρίες και τη συναισθηματική ένταση, ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός στους οπαδούς αυτών των νέων φιλοσοφικών σχολών» (Σ5).

«Η δημοτικότητα του θεάτρου συνέβαλε στη διάδοση της λατρείας του Διόνυσου σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο» (Σ7).

Υπόθεμα 9.4. Δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών

Το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή και πιο συγκεκριμένα:

«Ένας άλλος παράγοντας ήταν η δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών, οι οποίες ήταν μυστικές και αποκλειστικές θρησκευτικές ομάδες που υπόσχονταν στα μέλη τους τη σωτηρία ή κάποιο είδος πνευματικού οφέλους. Η λατρεία του Διόνυσου ήταν μια τέτοια λατρεία μυστηρίου» (Σ3).

«Στη διεύρυνση της λατρείας του Διόνυσου συνέβαλε και η δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών, που υπόσχονταν πνευματικά οφέλη στα μέλη τους» (Σ4).

«Η λατρεία του Διόνυσου συνδέθηκε επίσης στενά με τη λατρεία των μυστηρίων, η οποία περιλάμβανε μυστικές μνήμες και τελετουργίες που υπόσχονταν πνευματική μεταμόρφωση και στενότερη σύνδεση με το θείο» (Σ7).

«Μάλιστα....νομίζω πως η απήχηση που είχαν οι μυστηριακές λατρείες γενικότερα, όπως του Διόνυσου, βοήθησαν αρκετά στη διάδοση της λατρείας του Διόνυσου σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο και έγινε δημοφιλής στην ελληνόφωνη ελίτ» (Σ10).

Υπόθεμα 9.5. Εξάπλωση ελληνικής γλώσσας

Το 20% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή και πιο συγκεκριμένα:

«Η εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας βοήθησε επίσης στην προώθηση της λατρείας του Διονύσου, καθώς τα ελληνικά έγιναν η lingua franca του ελληνιστικού κόσμου» (Σ8).

«χμμ. Θα έλεγα η εξάπλωση της γλώσσας, της ελληνικής βοήθησε πάρα πολύ επίσης. Θέλω να πω πως μέσω της δημοτικότητας που πήρε η ελληνική γλώσσα προωθήθηκε ο ελληνικός πολιτισμός και έτσι αναπόφευκτα και η λατρεία του Διόνυσου» (Σ9).

Υπόθεμα 9.6. Αστικοποίηση

Το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η αστικοποίηση, ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή και πιο συγκεκριμένα:

«Η ελληνιστική περίοδος σημείωσε αύξηση της αστικοποίησης, με τις πόλεις να γίνονται κέντρα πολιτιστικής και θρησκευτικής δραστηριότητας. Ο Διόνυσος συνδέθηκε ιδιαίτερα με το αστικό περιβάλλον» (Σ1).

Υπόθεμα 9.7. Προώθηση από κυβερνώντες αρχές

Το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει πως η προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την ελληνιστική εποχή και πιο συγκεκριμένα:

«...η επέκταση της λατρείας του Διονύσου προωθήθηκε από τις κυβερνώντες αρχές. Για παράδειγμα, η δυναστεία των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο υποστήριξε τη λατρεία του Διονύσου ως μέσο διατήρησης της πολιτικής και κοινωνικής τάξης» (Σ2).

4.1.7. 7ο Ερευνητικό ερώτημα

Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Ο Πίνακας 8 παρουσιάζει τα αποτελέσματα στο 7^ο ερευνητικό ερώτημα. Προκύπτει ότι το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι στρατιωτικές κατακτήσεις και εκστρατείες ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι, το 80% δηλώνει επίσης τον συγκρητισμό, ως σημαντικό παράγοντα, το 40% τα Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα, το 40% την δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών, το 20% την εξάπλωση ελληνικού πολιτισμού ως παράγοντα που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και το 10% την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές,

Πίνακας 8: Αποτελέσματα στο 7^ο ερευνητικό ερώτημα: Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Κωδικοί-Αποσπάσματα
Στρατιωτικές κατακτήσεις/εκστρατείες (1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9) «...οι στρατιωτικές εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε ένα ευρύ φάσμα εδαφών σε όλη τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή» (Σ1) «Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2) «Ένας από τους κύριους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, μέσω της δημοτικότητας των μυστηριακών λατρειών και των στρατιωτικών κατακτήσεων που έλαβαν χώρα» (Σ3) «Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, που είχε υιοθετηθεί από τη ρωμαϊκή ελίτ και εξαπλώθηκε σε όλη την αυτοκρατορία μέσω των στρατιωτικών κατακτήσεων» (Σ4) «Οπότε και εδώ οι παράγοντες είναι ο ίδιοι θεωρώ, όπως στην ελληνιστική περίοδο, κατακτήσεις και φιλοσοφικά και γενικότερα πολιτιστικά κινήματα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου» (Σ5) «Καθώς η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτεινόταν μέσω κατακτήσεων, η επιρροή της επεκτάθηκε πέρα από τα σύνορά της και η λατρεία του Διονύσου έγινε γνωστή σε ανθρώπους διαφορετικών θρησκειών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων» (Σ7) «Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά την περίοδο αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι επεκτατικές στρατιωτικές εκστρατείες, η ενσωμάτωση των τοπικών θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία, και η επίδραση της ελληνικής γλώσσας» (Σ8) «η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μέσω κατακτήσεων και η συγκριτική ανάμιξη του Διονύσου με τις τοπικές θεότητες» (Σ9) Συγκρητισμός (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9) «Καθώς επίσης ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εξαπλώθηκαν, συχνά αναμειγνύονταν με τις τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέες συγκρητικές μορφές λατρείας» (Σ1) «Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2) «Η λατρεία του Διονύσου προσαρμόστηκε επίσης στα τοπικά έθιμα και πεποιθήσεις, ενσωματώθηκε με άλλες θρησκείες, γεγονός που την έκανε πιο προσιτή και ελκυστική σε ένα ευρύτερο φάσμα ανθρώπων» (Σ3) «διάδοση της λατρείας του Διονύσου ήταν η θρησκευτική ανοχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας εξαιτίας του συγκρητισμού που επικρατούσε» (Σ4) «Η λατρεία και η ενσωμάτωση ξένων θεών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων, κατέστη δυνατή χάρη στην προσαρμοστικότητα διαφόρων πληθυσμών» (Σ6) «Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στη διάδοση της λατρείας του Διονύσου ήταν η συγκριτική ανάμιξη της με τοπικές θεότητες» (Σ7) «Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά την περίοδο αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι επεκτατικές στρατιωτικές εκστρατείες, η ενσωμάτωση των τοπικών θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία, και η επίδραση της ελληνικής γλώσσας» (Σ8)

«η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μέσω κατακτήσεων και η συγκριτική ανάμιξη του Διονύσου με τις τοπικές θεότητες» (Σ9)

Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα (1, 2, 5, 7)

«Όπως σας είπα και πριν η ελληνιστική εποχή είδε την άνοδο των φιλοσοφικών και λογοτεχνικών κινήματων που έδωσαν εκ νέου έμφαση στα συναισθήματα και στην ατομική εμπειρία κάτι που συνεχίστηκε στη δεύτερη σοφιστική περίοδο» (Σ1)
«Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διονύσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2)
«Οπότε και εδώ οι παράγοντες είναι ο ίδιος θεωρώ, όπως στην ελληνιστική περίοδο, κατακτήσεις και φιλοσοφικά και γενικότερα πολιτιστικά κινήματα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου» (Σ5)
«Αυτές περιελάμβαναν την έμφαση στη συναισθηματική εμπειρία μέσω πολιτιστικών κινήματων και μυστηριακών λατρειών, τη χρήση της μουσικής και του χορού στη λατρεία και την εστίαση στην έκσταση και την υπέρβαση» (Σ7)

Δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών (3, 4, 7, 10)

«Ένας από τους κύριους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, μέσω της δημοτικότητας των μυστηριακών λατρειών και των στρατιωτικών κατακτήσεων που έλαβαν χώρα» (Σ3)
«Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου συνδέθηκε με λατρείες μυστηρίου, οι οποίες προσέφεραν πνευματικά οφέλη στα μέλη τους, όπως η υπόσχεση μιας καλύτερης μετά θάνατον ζωής ή σωτηρίας» (Σ4)
«Αυτές περιελάμβαναν την έμφαση στη συναισθηματική εμπειρία μέσω πολιτιστικών κινήματων και μυστηριακών λατρειών, τη χρήση της μουσικής και του χορού στη λατρεία και την εστίαση στην έκσταση και την υπέρβαση» (Σ7)
«Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού και της γλώσσας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η αυξανόμενη δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών» (Σ10)

Εξάπλωση ελληνικού πολιτισμού (8, 10)

«Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά την περίοδο αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι επεκτατικές στρατιωτικές εκστρατείες, η ενσωμάτωση των τοπικών θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία, και η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού» (Σ8)
«Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η αυξανόμενη δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών» (Σ10)

Προώθηση από κυβερνώντες αρχές (2)

«Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διονύσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2)

Θέμα 10. Παράγοντες που επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου, τη δεύτερη σοφιστική περίοδο

Υπόθεμα 10.1. Στρατιωτικές κατακτήσεις/εκστρατείες

Το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει πως οι στρατιωτικές κατακτήσεις και εκστρατείες ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι και πιο συγκεκριμένα:

«...οι στρατιωτικές εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε ένα ευρύ φάσμα εδαφών σε όλη τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή» (Σ1).

«Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2).

«Ένας από τους κύριους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, μέσω της δημοτικότητας των μυστηριακών λατρειών και των στρατιωτικών κατακτήσεων που έλαβαν χώρα» (Σ3).

«Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, που είχε υιοθετηθεί από τη ρωμαϊκή ελίτ και εξαπλώθηκε σε όλη την αυτοκρατορία μέσω των στρατιωτικών κατακτήσεων» (Σ4).

«Οπότε και εδώ οι παράγοντες είναι ο ίδιοι θεωρώ, όπως στην ελληνιστική περίοδο, κατακτήσεις και φιλοσοφικά και γενικότερα πολιτιστικά κινήματα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου» (Σ5).

«Καθώς η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτεινόταν μέσω κατακτήσεων, η επιρροή της επεκτάθηκε πέρα από τα σύνορά της και η λατρεία του Διονύσου έγινε γνωστή σε ανθρώπους διαφορετικών θρησκειών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων» (Σ7).

«Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά την περίοδο αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι επεκτατικές στρατιωτικές εκστρατείες, η ενσωμάτωση των τοπικών θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία, και η επίδραση της ελληνικής γλώσσας» (Σ8).

«η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μέσω κατακτήσεων και η συγκριτική ανάμιξη του Διονύσου με τις τοπικές θεότητες» (Σ9).

Υπόθεμα 10.2. Συγκρητισμός

Το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει τον συγκρητισμό ως σημαντικό παράγοντα, που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και πιο συγκεκριμένα:

«Καθώς επίσης ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εξαπλώθηκαν, συχνά αναμειγνύονταν με τις τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέες συγκριτικές μορφές λατρείας» (Σ1).

«Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2).

«Η λατρεία του Διόνυσου προσαρμόστηκε επίσης στα τοπικά έθιμα και πεποιθήσεις, ενσωματώθηκε με άλλες θρησκείες, γεγονός που την έκανε πιο προσιτή και ελκυστική σε ένα ευρύτερο φάσμα ανθρώπων» (Σ3).

«διάδοση της λατρείας του Διόνυσου ήταν η θρησκευτική ανοχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας εξαιτίας του συγκρητισμού που επικρατούσε» (Σ4).

«Η λατρεία και η ενσωμάτωση ξένων θεών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων, κατέστη δυνατή χάρη στην προσαρμοστικότητα διαφόρων πληθυσμών» (Σ6).

«Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στη διάδοση της λατρείας του Διόνυσου ήταν η συγκριτική ανάμειξή της με τοπικές θεότητες» (Σ7).

««Η διάδοση της λατρείας του Διόνυσου κατά την περίοδο αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι επεκτατικές στρατιωτικές εκστρατείες, η ενσωμάτωση των τοπικών θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία, και η επίδραση της ελληνικής γλώσσας» (Σ8).

«η διάδοση της λατρείας του Διόνυσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μέσω κατακτήσεων και η συγκριτική ανάμειξη του Διόνυσου με τις τοπικές θεότητες» (Σ9).

Υπόθεμα 10.3. Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα

Το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει τα Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα, ως σημαντικό παράγοντα, που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και πιο συγκεκριμένα:

«Όπως σας είπα και πριν η ελληνιστική εποχή είδε την άνοδο των φιλοσοφικών και λογοτεχνικών κινήματων που έδωσαν εκ νέου έμφαση στα συναισθήματα και στην ατομική εμπειρία κάτι που συνεχίστηκε στη δεύτερη σοφιστική περίοδο» (Σ1).

«Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2).

«Οπότε και εδώ οι παράγοντες είναι ο ίδιοι θεωρώ, όπως στην ελληνιστική περίοδο, κατακτήσεις και φιλοσοφικά και γενικότερα πολιτιστικά κινήματα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου» (Σ5).

«Αυτές περιελάμβαναν την έμφαση στη συναισθηματική εμπειρία μέσω πολιτιστικών κινήματων και μυστηριακών λατρειών, τη χρήση της μουσικής και του χορού στη λατρεία και την εστίαση στην έκσταση και την υπέρβαση» (Σ7).

Υπόθεμα 10.4. Δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών

Το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει την δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών ως σημαντικό παράγοντα, που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και πιο συγκεκριμένα:

«Ένας από τους κύριους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, μέσω της δημοτικότητας των μυστηριακών λατρειών και των στρατιωτικών κατακτήσεων που έλαβαν χώρα» (Σ3)

«Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου συνδέθηκε με λατρείες μυστηρίου, οι οποίες προσέφεραν πνευματικά οφέλη στα μέλη τους, όπως η υπόσχεση μιας καλύτερης μετά θάνατον ζωής ή σωτηρίας» (Σ4)

«Αυτές περιελάμβαναν την έμφαση στη συναισθηματική εμπειρία μέσω πολιτιστικών κινήματων και μυστηριακών λατρειών, τη χρήση της μουσικής και του χορού στη λατρεία και την εστίαση στην έκσταση και την υπέρβαση» (Σ7)

«Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού και της γλώσσας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η αυξανόμενη δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών» (Σ10).

Υπόθεμα 10.5. Εξάπλωση ελληνικού πολιτισμού

Το 20% των ερωτηθέντων δηλώνει την εξάπλωση ελληνικού πολιτισμού ως σημαντικό παράγοντα, που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και πιο συγκεκριμένα:

«Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά την περίοδο αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι επεκτατικές στρατιωτικές εκστρατείες, η ενσωμάτωση των τοπικών θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία, και η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού» (Σ8).

«Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η αυξανόμενη δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών» (Σ10).

Υπόθεμα 10.6. Προώθηση από κυβερνώντες αρχές

Το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές, ως σημαντικό παράγοντα, που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και πιο συγκεκριμένα:

«Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές» (Σ2).

4.1.8. 8^ο Ερευνητικό ερώτημα

Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πίνακας 9 παρουσιάζει τα αποτελέσματα στο 8^ο ερευνητικό ερώτημα. Προκύπτει ότι το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ έχει συσχετιστεί με τη Διονυσιακή λατρεία μέσω της συμμετοχής του στη Διονυσιακή λατρεία/βακχικά γλέντια, το 80% μέσω της ανέγερσης ναού για το θεό Διόνυσο χρηματοδοτούμενο από Φιλοπάτωρ, το 40% μέσω της ταύτισης που έκανε ο ίδιος ο Φιλοπάτωρ για τον εαυτό του με το θεό Διόνυσο και το 10% μέσω της απεικόνισης του Φιλοπάτωρ σε νομίσματα/αγάλματα ως θεός Διόνυσος.

Πίνακας 9: Αποτελέσματα στο 8^ο ερευνητικό ερώτημα: Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Κωδικοί-Αποσπάσματα
Συμετοχή Φιλοπάτωρ στη Διονυσιακή λατρεία/βακχικά γλέντια (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9)
«Αγαπούσε ιδιαίτερα τη λατρεία του Διονύσου και λέγεται ότι συμμετείχε στην τελετουργική φρενίτιδα που ήταν γνωστή ως τα βακχικά γλέντια» (Σ1)
«και συμμετείχε σε διονυσιακές γιορτές και τελεουργίες» (Σ2)
«Ήταν οπαδός της λατρείας και συμμετείχε ακόμη και στις τελεουργίες της» (Σ3)
«Η λατρεία έγινε εξέχουσα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Φιλοπάτορα λόγω της αγίδας του, η οποία προσέκλυσε περισσότερους οπαδούς καθώς συμμετείχε στις τελεουργίες της» (Σ4)
«ο Φιλοπάτορας συμμετείχε στα Διονυσιακά Μυστήρια, μια μυστική θρησκευτική τελετή που συνδέεται με τη λατρεία που περιλάμβανε μουσική, χορό και εκστατικές εμπειρίες» (Σ5)
«καθώς συμμετείχε στις τελεουργίες της και παρείχε μια ισχυρή οικονομική και πολιτική βάση για την επέκτασή της» (Σ6)
«Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, ο Φιλοπάτωρ ταύτιζε τον εαυτό του με τον Διόνυσο και επιδόθηκε σε πολυτελείς τελετές και πανηγύρια για να τιμήσει τον θεό» (Σ7)
«Ο Φιλοπάτωρ πίστευαν επίσης ότι συμμετείχε στα Βακχανάλια, μια γιορτή που συνδέθηκε με τον Διόνυσο» (Σ8)
«...ο Φιλοπάτωρ λέγεται ότι συμμετείχε σε μυστικές μνήσεις και τελεουργίες που σχετίζονταν με τα Διονυσιακά μυστήρια» (Σ9)
Ανέγερση ναού για το θεό Διόνυσο χρηματοδοτούμενο από Φιλοπάτωρ (2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10)
«Ο Φιλοπάτωρ λέγεται ότι έκανε αρκετές πράξεις ευσέβειας και αφοσίωσης στον Διόνυσο. Για παράδειγμα, χρηματοδότησε την ανέγερση ενός νέου ναού του θεού στην Αλεξάνδρεια» (Σ2)
«Ο Φιλοπάτορας ήταν επίσης υπεύθυνος για την οικοδόμηση ενός ναού αφιερωμένου στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος έγινε σημαντικό κέντρο λατρείας της λατρείας» (Σ3)
«με αποτέλεσμα να αναλάβει τη μεγαλειώδη κατασκευή ενός νέου ναού στην Αλεξάνδρεια, αποκλειστικά για τον Διόνυσο» (Σ4)
«Υπήρξε οπαδός της Διονυσιακής λατρείας και έκτισε έναν μεγαλοπρεπή ναό αφιερωμένο στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια» (Σ6)
«Ο Φιλοπάτωρ ανέθεσε επίσης την ανέγερση ενός νέου ναού στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος έγινε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα της λατρείας στην Αίγυπτο» (Σ7)
«Λέγεται ότι ήταν ιδιαίτερα αφοσιωμένος στη λατρεία και έχτισε έναν ναό προς τιμήν του στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στον Διόνυσο και τη σύζυγό του Ίσιδα» (Σ8)
«Η ανέγερση του ναού του Διόνυσου στην Αλεξάνδρεια ήταν μόνο ένα παράδειγμα των προσπαθειών του να προωθήσει τη λατρεία του θεού και να ενισχύσει τη σύνδεσή του με τη λατρεία» (Σ9)
«Ο ναός του Διονύσου στην Αλεξάνδρεια που χρηματοδότησε ο ίδιος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα προώθησης της λατρείας του θεού Διόνυσου» (Σ10)
Ο Φιλοπάτωρ ταυτίζει τον εαυτό του με το θεό Διόνυσο (1, 2, 7, 8)
«Σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες, ο Φιλοπάτωρ ισχυρίστηκε μάλιστα ότι ήταν ενσάρκωση του Διόνυσου και ταύτιζε τον εαυτό του με τον θεό» (Σ1)
«Ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτωρ θεωρούσε τον εαυτό του ως ζωντανή ενσάρκωση του θεού Διονύσου» (Σ2)
«Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, ο Φιλοπάτωρ ταύτιζε τον εαυτό του με τον Διόνυσο και επιδόθηκε σε πολυτελείς τελετές και πανηγύρια για να τιμήσει τον θεό» (Σ7)
«και καθώς ο ίδιος ταύτιζε τον εαυτό του με τον θεό Διόνυσο» (Σ8)
Απεικόνιση Φιλοπάτωρ σε νομίσματα/αγάλματα ως θεός Διόνυσος (1)
«Αναφέρεται ότι είχε απεικονιστεί σε νομίσματα και αγάλματα με το πρόσωπο του Διόνυσου, φορώντας το στεφάνι από κισσό της υπογραφής του θεού και κρατώντας έναν θύρσο, τη ράβδο που συνδέεται με τον θεό» (Σ1)

Θέμα 11. Συσχέτιση Πτολεμαίου αυτοκράτορα Φιλοπάτωρ με Διονυσιακή λατρεία

Υπόθεμα 11.1. Συμμετοχή Φιλοπάτωρ στη Διονυσιακή λατρεία/βακχικά γλέντια

Το 90% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ έχει συσχετιστεί με τη Διονυσιακή λατρεία μέσω της συμμετοχής του στη Διονυσιακή λατρεία/βακχικά γλέντια και πιο συγκεκριμένα:

«Αγαπούσε ιδιαίτερα τη λατρεία του Διονύσου και λέγεται ότι συμμετείχε στην τελετουργική φρενίτιδα που ήταν γνωστή ως τα βακχικά γλέντια» (Σ1).

«και συμμετείχε σε διονυσιακές γιορτές και τελετουργίες» (Σ2).

«Ήταν οπαδός της λατρείας και συμμετείχε ακόμη και στις τελετουργίες της» (Σ3).

«Η λατρεία έγινε εξέχουσα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Φιλοπάτορα λόγω της αιγίδας του, η οποία προσέλκυσε περισσότερους οπαδούς καθώς συμμετείχε στις τελετουργίες της» (Σ4).

«ο Φιλοπάτορας συμμετείχε στα Διονυσιακά Μυστήρια, μια μυστική θρησκευτική τελετή που συνδέεται με τη λατρεία που περιλάμβανε μουσική, χορό και εκστατικές εμπειρίες» (Σ5).

«καθώς συμμετείχε στις τελετουργίες της και παρείχε μια ισχυρή οικονομική και πολιτική βάση για την επέκτασή της» (Σ6).

«Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, ο Φιλοπάτωρ ταύτιζε τον εαυτό του με τον Διόνυσο και επιδόθηκε σε πολυτελείς τελετές και πανηγύρια για να τιμήσει τον θεό» (Σ7).

«Ο Φιλοπάτωρ πίστευαν επίσης ότι συμμετείχε στα Βακχανάλια, μια γιορτή που συνδέθηκε με τον Διόνυσο» (Σ8).

«..ο Φιλοπάτωρ λέγεται ότι συμμετείχε σε μυστικές μνήσεις και τελετουργίες που σχετίζονταν με τα Διονυσιακά μυστήρια» (Σ9).

Υπόθεμα 11.2. Ανέγερση ναού για το θεό Διόνυσο χρηματοδοτούμενο από Φιλοπάτωρ

Το 80% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ έχει συσχετιστεί με τη Διονυσιακή λατρεία μέσω της ανέγερσης ναού για το θεό Διόνυσο χρηματοδοτούμενο από Φιλοπάτωρ και πιο συγκεκριμένα:

«Ο Φιλοπάτωρ λέγεται ότι έκανε αρκετές πράξεις ευσέβειας και αφοσίωσης στον Διόνυσο. Για παράδειγμα, χρηματοδότησε την ανέγερση ενός νέου ναού του θεού στην Αλεξάνδρεια» (Σ2).

«Ο Φιλοπάτωρ ήταν επίσης υπεύθυνος για την οικοδόμηση ενός ναού αφιερωμένου στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος έγινε σημαντικό κέντρο λατρείας της λατρείας» (Σ3).

«με αποτέλεσμα να αναλάβει τη μεγαλειώδη κατασκευή ενός νέου ναού στην Αλεξάνδρεια, αποκλειστικά για τον Διόνυσο» (Σ4).

«Υπήρξε οπαδός της Διονυσιακής λατρείας και έκτισε έναν μεγαλοπρεπή ναό αφιερωμένο στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια» (Σ6).

«Ο Φιλοπάτωρ ανέθεσε επίσης την ανέγερση ενός νέου ναού στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος έγινε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα της λατρείας στην Αίγυπτο» (Σ7).

«Λέγεται ότι ήταν ιδιαίτερα αφοσιωμένος στη λατρεία και έχτισε έναν ναό προς τιμήν του στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στον Διόνυσο και τη σύζυγό του Ισιδα» (Σ8).

«Η ανέγερση του ναού του Διόνυσου στην Αλεξάνδρεια ήταν μόνο ένα παράδειγμα των προσπαθειών του να προωθήσει τη λατρεία του θεού και να ενισχύσει τη σύνδεσή του με τη λατρεία» (Σ9).

«Ο ναός του Διονύσου στην Αλεξάνδρεια που χρηματοδότησε ο ίδιος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα προώθησης της λατρείας του θεού Διόνυσου» (Σ10).

Υπόθεμα 11.3. Ο Φιλοπάτωρ ταυτίζει τον εαυτό του με το θεό Διόνυσο

Το 40% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ έχει συσχετιστεί με τη Διονυσιακή λατρεία μέσω της ταύτισης που έκανε ο ίδιος ο Φιλοπάτωρ για τον εαυτό του με το θεό Διόνυσο και πιο συγκεκριμένα:

«Σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες, ο Φιλοπάτωρ ισχυρίστηκε μάλιστα ότι ήταν ενσάρκωση του Διόνυσου και ταύτιζε τον εαυτό του με τον θεό» (Σ1).

«Ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτωρ θεωρούσε τον εαυτό του ως ζωντανή ενσάρκωση του θεού Διονύσου» (Σ2).

«Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, ο Φιλοπάτωρ ταύτιζε τον εαυτό του με τον Διόνυσο και επιδόθηκε σε πολυτελείς τελετές και πανηγύρια για να τιμήσει τον θεό» (Σ7).

«και καθώς ο ίδιος ταύτιζε τον εαυτό του με τον θεό Διόνυσο» (Σ8).

Υπόθεμα 11.4. Απεικόνιση Φιλοπάτωρ σε νομίσματα/αγάλματα ως θεός Διόνυσος

Το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει πως ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ έχει συσχετιστεί με τη Διονυσιακή λατρεία μέσω της απεικόνισης του Φιλοπάτωρ σε νομίσματα/αγάλματα ως θεός Διόνυσος και πιο συγκεκριμένα:

«Αναφέρεται ότι είχε απεικονιστεί σε νομίσματα και αγάλματα με το πρόσχημα του Διόνυσου, φορώντας το στεφάνι από κισσό της υπογραφής του θεού και κρατώντας έναν θύρσο, τη ράβδο που συνδέεται με τον θεό» (Σ1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5.1 Οδηγός συνέντευξης

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
- ☐ Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☐ Έως 35
- ☐ 36-45

- ☐ 46-55
- ☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☐ Ανύπαντρος/η
- ☐ Παντρεμένος/η
- ☐ Διαζευγμένος/η
- ☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☐ ΑΕΙ
- ☐ Μεταπτυχιακό
- ☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☐ Θεολόγος
- ☐ Φιλολόγος

6. Περιοχή σχολείου:

- ☐ Αγροτική (800-2000 κάτοικοι)
- ☐ Ημιαγροτική (2000-5000 κάτοικοι)
- ☐ Ημιαστική (5000-10000 κάτοικοι)
- ☐ Αστική (> 10000 κάτοικοι)

7. Έτη υπηρεσίας:

- ☐ <5 έτη
- ☐ 5-10 έτη
- ☐ 11-20 έτη
- ☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1. Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;
2. Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;
3. Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλόλογων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

4. Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);
5. Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;
6. Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;
7. Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;
8. Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

5.2 Φόρμα ενημέρωσης συμμετεχόντων

Σκοπός της παρούσας προτεινόμενης μελέτης είναι να διερευνηθούν συγκριτικά οι απόψεις και οι αντιλήψεις των Εκπαιδευτικών (θεολόγων και φιλόλογων) Β' βάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας πάνω στη συσχέτιση της Παλαιάς Διαθήκης με τους Ιουδαίους και την ελληνιστική εποχή αναφορικά με την ιστορική τοποθέτηση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος.

Γιατί έχω επιλεγεί να συμμετάσχω;

Γιατί είσαι Εκπαιδευτικός (θεολόγος ή φιλόλογος) Β' βάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας

Τι θα πρέπει να κάνω;

Θα πρέπει να απαντήσεις στις ερωτήσεις του ερευνητή

Πώς ξέρω αν μπορώ να συμμετάσχω;

Μπορείς γιατί είσαι Εκπαιδευτικός (θεολόγος ή φιλόλογος) Β΄ βάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας

Προκαλεί η έρευνα κάποιας μορφής δυσφορία;

Όχι. Σε περίπτωση που νιώσεις δυσφορία έχεις κάθε δικαίωμα να αποχωρήσεις καθώς επίσης έχεις και το δικαίωμα να μην απαντήσεις σε κάποιο ερώτημα

Πώς μπορώ να βεβαιωθώ για την εχεμύθεια των πληροφοριών που θα δώσω;

Η συλλογή των δεδομένων θα γίνει ανώνυμα και το όνομα του συνεντευξιαζόμενου δεν θα φαίνεται πουθενά.

Ποιος/α θα έχει πρόσβαση στις πληροφορίες που θα δώσω;

Μόνο ο ερευνητής και ο επόπτης του θα έχουν πρόσβαση στα ανώνυμα δεδομένα

Πώς θα αποθηκευτούν και θα χρησιμοποιηθούν στο μέλλον οι πληροφορίες που θα δώσω;

Θα αποθηκευτούν στον υπολογιστή του ερευνητή με μυστικό κωδικό και οι πληροφορίες που θα δοθούν θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την παρούσα έρευνα ανώνυμα. Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας όλα τα σχετικά δεδομένα θα διατηρηθούν με ασφάλεια και θα καταστραφούν μετά από 3 χρόνια.

Έχει λάβει η έρευνα δεοντολογική έγκριση;

Ναι, έχει λάβει έγκριση από την επιτροπή ηθικής δεοντολογίας του Πανεπιστημίου

Θα λάβω κάποια χρηματική αμοιβή για την συμμετοχή μου;

Όχι δεν υπάρχει χρηματική αμοιβή

Μπορώ να αποσυρθώ από την έρευνα;

Μπορείτε να αποσυρθείτε από την έρευνα μέχρι και 2 βδομάδες μετά τη διεξαγωγή της

Αν χρειαστώ περισσότερες πληροφορίες, με ποιον/ποια πρέπει να επικοινωνήσω και με ποιο τρόπο;

Για οποιαδήποτε πληροφορία θα μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον ερευνητή μέσω του προσωπικού του e mail: <mailto:smichailidis19b@amcstudent.edu.gr>

5.3 Φόρμα συγκατάθεσης συμμετεχόντων

Δηλώνω πως έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει τις πληροφορίες για την έρευνα που μου δόθηκαν και είχα αρκετό χρόνο, ώστε να αποφασίσω αν θέλω να συμμετάσχω.

ΝΑΙ ΟΧΙ

Είχα την ευκαιρία να κάνω ερωτήσεις για την έρευνα και αυτές απαντήθηκαν επαρκώς.

ΝΑΙ ΟΧΙ

Συναινώ με την διαδικασία που ακολουθεί ο παραπάνω εκπαιδευτικός & ερευνητικός φορέας, στην καταγραφή και επεξεργασία των πληροφοριών που θα δώσω.

ΝΑΙ ΟΧΙ

Γνωρίζω πως οι πληροφορίες που θα δώσω θα χρησιμοποιηθούν μόνο για ερευνητικούς σκοπούς και τα αποτελέσματα της έρευνας θα αξιολογηθούν από Επιτροπή του πανεπιστημίου για Ακαδημαϊκούς σκοπούς μόνο.

ΝΑΙ ΟΧΙ

Γνωρίζω πως κάθε πληροφορία που θα δώσω θα καταχωρηθεί με ασφάλεια και στο τέλος θα διαγραφεί σύμφωνα με τις αρχές του εκπαιδευτικού & ερευνητικού φορέα ο οποίος διεξάγει την έρευνα.

ΝΑΙ ΟΧΙ

Γνωρίζω πως η ηλεκτρονική μου διεύθυνση (αν δώσω), θα είναι πληροφορία στην οποία, μόνο ο ερευνητής θα έχει πρόσβαση και μόνο όσο διαρκεί η έρευνα.

ΝΑΙ ΟΧΙ

Κατανοώ, πως μπορώ να λάβω μόνο συγκεντρωτικά αποτελέσματα στο τέλος της έρευνας αλλά και να έχω πρόσβαση στις απαντήσεις που θα δώσω στις ερωτήσεις της έρευνας, πριν αυτές επεξεργαστούν.

ΝΑΙ ΟΧΙ

Καταλαβαίνω πως πρέπει να δώσω την ηλεκτρονική μου διεύθυνση αν θέλω να ενημερωθώ για τα αποτελέσματα της έρευνας.

ΝΑΙ ΟΧΙ

5.4 Φόρμα ενημέρωσης συμμετεχόντων στο τέλος της συλλογής δεδομένων

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ:

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ: Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ. ΑΠΟΨΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΕ ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΗΣ Β΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΩΡΟΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΓΙΑ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ: ΒΑΒΥΛΩΝΙΑΚΗ, ΠΕΡΣΙΚΗ, ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΚΗ.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΥΠΕΥΘΥΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΕΠΟΠΤΗ:

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑ
--

Σε περίπτωση που αποφασίσεις να αποσυρθείς από την έρευνα αργότερα, χρειάζεται να δώσεις τον προσωπικό σου κωδικό

Δώσε προσωπικό κωδικό, τώρα:

Ποιος ήταν ο στόχος της έρευνας;

Η συγκριτική διερεύνηση των απόψεων και αντιλήψεων των Εκπαιδευτικών (θεολόγων και φιολόγων) Β΄ βάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας πάνω στη συσχέτιση της Παλαιάς Διαθήκης με τους Ιουδαίους και την ελληνιστική εποχή αναφορικά με την ιστορική τοποθέτηση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου και του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος.

Πως θα μάθω για τα αποτελέσματα;

Θα ενημερωθώ από τον ερευνητή μετά το τέλος της συλλογής των δεδομένων, μέσω του προσωπικού μου email που έχω ήδη δώσει στον ερευνητή.

Πως θα χρησιμοποιηθούν οι πληροφορίες που έδωσα;

Θα χρησιμοποιηθούν για τη συγγραφή εργασίας

Πως θα κοινοποιηθούν τα αποτελέσματα;

Τα αποτελέσματα δεν θα κοινοποιηθούν

Μήπως έχω παραπλανηθεί σε κάποιο σημείο της έρευνας;

Δεν έχεις παραπλανηθεί. Έχοντας διαβάσει και συμπληρώσει τη φόρμα, γνωρίζεις την πραγματική φύση της έρευνας

Αν αλλάξω γνώμη και θέλω να αποσυρθούν οι πληροφορίες που έδωσα, τι πρέπει να κάνω;

Έχεις το δικαίωμα να αποσυρθείς από την έρευνα και να διαγραφείς από τα δεδομένα, ακόμη και τώρα. Αν το επιθυμείς, θα πρέπει να στείλεις email για καταστροφή των δεδομένων σου εντός μιας εβδομάδας.

Επιθυμώ να αποσυρθούν οι πληροφορίες που έδωσα.

ΝΑΙ **ΟΧΙ**

Αν θέλεις να λάβεις τελικά αποτελέσματα της έρευνας, δήλωσέ το, παρακάτω.

Επιθυμώ να ενημερωθώ για τα τελικά αποτελέσματα.

ΝΑΙ **ΟΧΙ**

Αν θέλεις να ενημερωθείς για τα τελικά αποτελέσματα, στείλε τον προσωπικό σου κωδικό στο e-mail του ερευνητή:

5.5 Φόρμα συγκατάθεσης μαγνητοφώνησης

Δηλώνω υπεύθυνα ότι συναινώ και δίνω την συγκατάθεσή μου στο να γίνει ηχογράφηση/βιντεοσκόπηση της παρούσας συνέντευξης.

Υπογραφή του/της συμμετέχοντος/ουσας:

4.6 Συνεντεύξεις και Αποτελέσματα

Συνέντευξη 1

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
☒ Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☐ Έως 35
☐ 36-45
☒ 46-55
☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☐ Ανύπαντρος/η
☐ Παντρεμένος/η
☒ Διαζευγμένος/η
☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☒ ΑΕΙ
☐ Μεταπτυχιακό

☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

☐ Θεολόγος

X Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

☐ <5 έτη

☐ 5-10 έτη

X 11-20 έτη

☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Βέβαια...εε...η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διόνυσου είχε σημαντικό αντίκτυπο στην πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων που κυβέρνησε την Αίγυπτο. Υπήρχαν αρκετοί βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτήν την επιρροή. Χμ....Αρχικά ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου καθώς μετά την κατάκτηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, πολλοί Έλληνες μετανάστευσαν στην Αίγυπτο και εγκαταστάθηκαν εκεί. Αυτό οδήγησε σε ένα συνδυασμό ελληνικών και αιγυπτιακών πολιτισμών, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών πρακτικών. Η λατρεία του Διονύσου ήταν ήδη δημοφιλής στους Έλληνες, οπότε ήταν φυσικό να εξαπλωθεί στην Αίγυπτο. Η λατρεία του Διονύσου συνδυαζόταν συχνά με αιγυπτιακές θρησκευτικές πρακτικές, ιδιαίτερα αυτές που σχετίζονται με τον Όσιρι, τον θεό της μετά θάνατον ζωής. Αυτό βοήθησε στην ενσωμάτωση ελληνικών και αιγυπτιακών θρησκευτικών πεποιθήσεων και πρακτικών. Η δυναστεία των Πτολεμαίων επίσης προώθησε ενεργά τη λατρεία του Διόνυσου ως τρόπο νομιμοποίησης της κυριαρχίας τους στην Αίγυπτο. Έκτισαν ναούς προς τιμήν του θεού, κάτι που βοήθησε να εδραιωθεί η θέση του στο θρησκευτικό τοπίο της χώρας. Επίσης ναι. Να αναφέρω επίσης πως ο Διόνυσος συνδεόταν συχνά με την ιδέα της απελευθέρωσης η οποία είχε απήχηση στην

ελληνόφωνη ελίτ που κυριαρχούσε. Αυτός ο συμβολισμός βοήθησε στην ενίσχυση της νομιμότητας της δυναστείας.

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, ο τέταρτος ηγεμόνας της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο, ήταν γνωστός για τη γοητεία του απέναντι στον θεό Διόνυσο. Από τη σκοπιά των Εβραίων, η βασιλεία του θεωρήθηκε διαφορετικά στις τέσσερις διαφορετικές περιόδους της ιστορίας, τη Βαβυλωνιακή, την Περσική, την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή. Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν εξόριστοι και δεν είχαν καμία άμεση επαφή με τον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα. Ως εκ τούτου, η θέση του ως θεού Διόνυσου δεν ήταν ένα σχετικό ζήτημα για αυτούς εκείνη την εποχή. Κατά την περσική περίοδο (538-332 π.Χ.), επετράπη στους Εβραίους να επιστρέψουν στην πατρίδα τους και να ξαναχτίσουν τον Ναό στην Ιερουσαλήμ. Η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας και προσβολή των μονοθεϊστικών τους πεποιθήσεων. Ωστόσο, εφόσον βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία και δεν είχαν άμεση επαφή με τον Πτολεμαίο, η θέση του δεν θα είχε σημαντική επίδραση στην καθημερινότητά τους. Κατά την ελληνιστική περίοδο (332-63 π.Χ.), οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο και η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου θα ήταν ένα σημαντικό ζήτημα για αυτούς. Οι προσπάθειες του βασιλιά να εισαγάγει τη λατρεία του Διονύσου στον Εβραϊκό Ναό της Ιερουσαλήμ οδήγησαν σε μια εξέγερση. Αυτό το γεγονός σηματοδότησε μια καμπή στην εβραϊκή ιστορία και συνέβαλε στις αυξανόμενες εντάσεις μεταξύ των Εβραίων και των ελληνόφωνων ηγεμόνων της περιοχής. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο (63 π.Χ.-313 μ.Χ.), οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία και η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου δεν θα ήταν σημαντικό ζήτημα για αυτούς. Ωστόσο, η ανάμνηση των προσπαθειών του να εισάγει ειδωλολατρικές πρακτικές στον Ναό θα παρέμενε ένα ισχυρό σύμβολο αντίστασης ενάντια στην ξένη κυριαρχία. Έτσι, με λίγα λόγια...εεε... η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διόνυσου θεωρήθηκε διαφορετικά από τους Εβραίους στις διαφορετικές περιόδους της ιστορίας, ανάλογα με το πολιτικό και θρησκευτικό τους

πλαίσιο. Κατά την ελληνιστική περίοδο, οι προσπάθειές του να εισαγάγει τη λατρεία του Διονύσου στο Ναό οδήγησαν σε σημαντική σύγκρουση με την εβραϊκή κοινότητα, ενώ σε άλλες περιόδους η θέση του ήταν λιγότερο σχετική με αυτές.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Κατά τη Δεύτερη Σοφιστική περίοδο, η οποία διήρκεσε περίπου τον 1^ο έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ., υπήρξε σημαντικό ενδιαφέρον για τον ελληνικό πολιτισμό και τη λογοτεχνία. Αυτό περιλάμβανε την αναβίωση της λατρείας του Διονύσου, που ήταν σημαντικό μέρος της ελληνικής θρησκείας σε παλαιότερες περιόδους. Τώρα σχετικά με αυτό που ρωτάτε. Με τη λατρεία του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη. Δεν νομίζω να αναφέρεται κάπου. Όμως μπορεί και να κάνω λάθος...

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Κατά την περίοδο των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο (323-30 π.Χ.), η ελληνικής καταγωγής κυρίαρχη δυναστεία προσπάθησε να νομιμοποιήσει την κυριαρχία της συνδέοντάς τους με την παραδοσιακή αιγυπτιακή θρησκεία και τη λατρεία των Φαραώ. Αυτό περιελάμβανε μια περίπλοκη διαδικασία συγκρητισμού, στην οποία αναμειγνύονταν ελληνικές και αιγυπτιακές θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές. Μια πτυχή αυτού του συγκρητισμού ήταν η σύνδεση των Αιγυπτίων ιερέων με τη δυναστεία των Πτολεμαίων. Οι Πτολεμαίοι αναγνώρισαν τη σημασία του αιγυπτιακού ιερατείου ως ισχυρού κοινωνικού και πολιτικού θεσμού και προσπάθησαν να ευθυγραμμιστούν με την ιερατική τάξη για να αποκτήσουν νομιμότητα στα μάτια του αιγυπτιακού λαού. Ως μέρος αυτής της διαδικασίας, οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες απεικονίζονταν συχνά στην αιγυπτιακή τέχνη και λογοτεχνία ως θεϊκοί άρχοντες, με τα χαρακτηριστικά και τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών αιγυπτιακών θεών. Αυτό τους επέτρεψε να ενσωματωθούν στο πάνθεον των αιγυπτιακών θεοτήτων και να λατρεύονται δίπλα σε άλλους θεούς.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη. Η λατρεία του Διονύσου ήταν μέρος της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και μυθολογίας, ενώ η Παλαιά Διαθήκη εστιάζει κυρίως στην ιστορία και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των αρχαίων Ισραηλιτών. Η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει τους Φαραώ της Αιγύπτου σε πολλά σημεία, ιδιαίτερα στα βιβλία της Γένεσης, της Εξόδου και του Α' Βασιλέων. Ωστόσο, αυτές οι αναφορές δεν συνδέουν τους Φαραώ με τη λατρεία του Διονύσου. Είναι πιθανό να υπήρχαν κάποιες συνδέσεις μεταξύ της λατρείας του Διονύσου και της αιγυπτιακής θρησκείας κατά την ελληνιστική περίοδο, όταν ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εισήχθησαν στην Αίγυπτο από τη δυναστεία των Πτολεμαίων. Ωστόσο, αυτό θα ήταν πολύ μετά τη χρονική περίοδο που καλύπτεται από την Παλαιά Διαθήκη.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Η λατρεία του Διονύσου ήταν ήδη σημαντικό μέρος της ελληνικής θρησκείας πριν από την ελληνιστική εποχή, αλλά γνώρισε μια σημαντική δημοτικότητα και επέκταση κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Διάφοροι παράγοντες συνέβαλαν σε αυτή την τάση, όπως οι στρατιωτικές εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε ένα ευρύ φάσμα εδαφών σε όλη τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή. Αυτό βοήθησε στη διάδοση της λατρείας του Διονύσου σε νέες περιοχές και πολιτισμούς. Η ελληνιστική περίοδος σημείωσε αύξηση της αστικοποίησης, με τις πόλεις να γίνονται κέντρα πολιτιστικής και θρησκευτικής δραστηριότητας. Ο Διόνυσος συνδέθηκε ιδιαίτερα με το αστικό περιβάλλον, με τη λατρεία του να επικεντρώνεται συχνά γύρω από τα θέατρα και τα δημόσια φεστιβάλ. Καθώς ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εξαπλώθηκαν, συχνά αναμειγνύονταν με τις τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέες συγκριτικές μορφές λατρείας. Ο Διόνυσος συνδέθηκε ιδιαίτερα με το αστικό περιβάλλον, με τη λατρεία του να επικεντρώνεται συχνά γύρω από τα θέατρα και τα δημόσια φεστιβάλ. Καθώς ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εξαπλώθηκαν, συχνά επίσης αναμειγνύονταν με τις τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέες συγκριτικές μορφές λατρείας. Ο Διόνυσος ήταν ιδιαίτερα προσαρμοστικός σε αυτά τα νέα πλαίσια και η λατρεία του πήρε πολλές διαφορετικές μορφές ανάλογα με τον τοπικό πολιτισμό. Η ελληνιστική εποχή είδε την άνοδο των

φιλοσοφικών και λογοτεχνικών κινημάτων που έδωσαν εκ νέου έμφαση στα συναισθήματα και στην ατομική εμπειρία. Ο Διόνυσος, με τους συσχετισμούς του με την εκστατική εμπειρία και τη συναισθηματική απελευθέρωση, ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός σε αυτές τις κινήσεις.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Όπως σας είπα και πριν...εε...οι στρατιωτικές εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε ένα ευρύ φάσμα εδαφών σε όλη τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή. Αυτό βοήθησε στη διάδοση της λατρείας του Διονύσου σε νέες περιοχές και πολιτισμούς. Καθώς επίσης ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εξαπλώθηκαν, συχνά αναμειγνύονταν με τις τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές, δημιουργώντας νέες συγκριτικές μορφές λατρείας. Ο Διόνυσος ήταν ιδιαίτερα προσαρμοστικός σε αυτά τα νέα πλαίσια και η λατρεία του πήρε πολλές διαφορετικές μορφές ανάλογα με τον τοπικό πολιτισμό. Όπως σας είπα και πριν η ελληνιστική εποχή είδε την άνοδο των φιλοσοφικών και λογοτεχνικών κινημάτων που έδωσαν εκ νέου έμφαση στα συναισθήματα και στην ατομική εμπειρία κάτι που συνεχίστηκε στη δεύτερη σοφιστική περίοδο. Ο Διόνυσος, με τους συσχετισμούς του με την εκστατική εμπειρία και τη συναισθηματική απελευθέρωση, ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός σε αυτές τις κινήσεις.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτωρ, ο οποίος κυβέρνησε την Αίγυπτο από το 221 έως το 204 π.Χ., συνδέεται συχνά με τη διονυσιακή λατρεία στις αρχαίες πηγές. Ο Φιλοπάτωρ ήταν γνωστός για τις πολυτελείς δαπάνες του σε φεστιβάλ και διασκεδάσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ήταν αφιερωμένες στον Διόνυσο. Αγαπούσε ιδιαίτερα τη λατρεία του Διονύσου και λέγεται ότι συμμετείχε στην τελετουργική φρενίτιδα που ήταν γνωστή ως τα βακχικά γλέντια. Σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες, ο Φιλοπάτωρ ισχυρίστηκε μάλιστα ότι ήταν ενσάρκωση του Διονύσου και ταύτιζε τον εαυτό του με τον θεό. Αναφέρεται ότι είχε απεικονιστεί σε

νομίσματα και αγάλματα με το πρόσχημα του Διόνυσου, φορώντας το στεφάνι από κισσό της υπογραφής του θεού και κρατώντας έναν θύρσο, τη ράβδο που συνδέεται με τον θεό. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ορισμένες από τις αφηγήσεις για τη σύνδεση του Φιλοπάτορα με τη διονυσιακή λατρεία μπορεί να είναι υπερβολικές ή πολιτικά υποκινούμενες. Ο Φιλοπάτορας δεν ήταν δημοφιλής στην Αίγυπτο και ορισμένοι από τους πολιτικούς του αντιπάλους μπορεί να χρησιμοποίησαν την υποτιθέμενη σχέση του με τον Διόνυσο για να επικρίνουν τη συμπεριφορά του και να αμφισβητήσουν την ικανότητά του να κυβερνήσει. Είναι σαφές ότι ήταν προστάτης και λάτρης της λατρείας και συνέβαλε στη δημοτικότητα και την επιρροή της κατά την περίοδο των Πτολεμαίων.

Συνέντευξη 2

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

X Άρρεν

☐ Θήλυ

2. Ηλικία:

☐ Έως 35

X 36-45

☐ 46-55

☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

☐ Ανύπαντρος/η

X Παντρεμένος/η

☐ Διαζευγμένος/η

☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

☐ ΑΕΙ

X Μεταπτυχιακό

☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

X Θεολόγος

☐ Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

☐ <5 έτη

X 5-10 έτη

- ☐ 11-20 έτη
- ☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Φυσικά και η λατρεία του Διονύσου έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της θρησκευτικής και πολιτικής ταυτότητας της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο. Ε...βοήθησε στην ενσωμάτωση των ελληνικών και αιγυπτιακών πολιτιστικών πρακτικών, παρείχε μια πηγή πολιτικής νομιμότητας και ενίσχυσε την ιδέα της ελληνικής υπεροχής έναντι του αιγυπτιακού πολιτισμού, αφού η λατρεία του Διόνυσου συσχετίστηκε με την αιγυπτιακή θρησκεία...τον θεό Όσιρι.

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Αρχικά, εε...για να σαςβάλω στο όλο κλίμα της εποχής...ο Πτολεμαίος Δ' Φιλοπάτωρ ήταν βασιλιάς που κυβέρνησε την Αίγυπτο από το 221 έως το 204 π.Χ. Ήταν γνωστός για το ενδιαφέρον του για τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου. Η άποψη του Πτολεμαίου Δ' ως θεού διέφερε μεταξύ των Εβραίων κατά τη διάρκεια διαφορετικών περιόδων της ιστορίας. Κατά τη Βαβυλωνιακή εξορία (586-539 π.Χ.), απαγορεύτηκε στους Εβραίους να λατρεύουν τους δικούς τους θεούς και αναγκάστηκαν να αφομοιωθούν

με τον Βαβυλωνιακό πολιτισμό. Η λατρεία του Διονύσου δεν θα απασχολούσε αυτή την περίοδο. Κατά την περσική περίοδο (539-332 π.Χ.), επετράπη στους Εβραίους να επιστρέψουν στην πατρίδα τους και να ξαναχτίσουν τον ναό τους στην Ιερουσαλήμ. Ωστόσο, εξακολουθούσαν να υπόκεινται σε ξένη κυριαρχία και στην επιρροή ξένων πολιτισμών. Είναι απίθανο ότι ο Πτολεμαίος Δ' να είχε θεωρηθεί ως θεός από τους Εβραίους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Κατά την ελληνιστική περίοδο (332-63 π.Χ.), ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην εβραϊκή ζωή. Ο Πτολεμαίος Δ' ήταν γνωστός για την προώθηση της λατρείας του Διονύσου, η οποία θα είχε θεωρηθεί ως απειλή για την παραδοσιακή εβραϊκή πίστη. Οι Εβραίοι πιθανότατα έβλεπαν τον Πτολεμαίο Δ' ως ηγεμόνα που προωθούσε την ειδωλολατρία και ήταν εχθρικός προς τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο (63 π.Χ.-330 μ.Χ.), οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία και υπόκεινταν στην επιρροή του ρωμαϊκού πολιτισμού και θρησκείας. Θεωρώ λοιπόν πως είναι απίθανο ο Πτολεμαίος Δ' να είχε θεωρηθεί ως θεός από τους Εβραίους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθώς η λατρεία του Διονύσου δεν ήταν τόσο διαδεδομένη στον ρωμαϊκό πολιτισμό όσο στον ελληνικό πολιτισμό. Συνολικά, η άποψη του Πτολεμαίου Δ' ως θεού διέφερε μεταξύ των Εβραίων ανάλογα με την ιστορική περίοδο. Κατά την ελληνιστική περίοδο, όταν η επιρροή του ελληνικού πολιτισμού ήταν ισχυρή, θα είχε θεωρηθεί ως απειλή για τις παραδοσιακές εβραϊκές πεποιθήσεις. Σε άλλες περιόδους, η λατρεία του Διονύσου δεν θα ήταν σημαντική ανησυχία για τους Εβραίους.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλόλογων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Για τη σχέση της με την Παλαιά Διαθήκη, η λατρεία του Διονύσου είχε θεωρηθεί ως απειλή για τις μονοθεϊστικές πεποιθήσεις του εβραϊκού λαού. Η Παλαιά Διαθήκη περιέχει πολυάριθμες καταδίκες της ειδωλολατρίας και της λατρείας ψεύτικων θεών, συμπεριλαμβανομένου του Βάαλ και άλλων ειδωλολατρικών θεοτήτων. Ο Διόνυσος είχε θεωρηθεί απλώς ένας άλλος ψεύτικος θεός που έπρεπε να αποφευχθεί.

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Η σύνδεση των Αιγυπτίων ιερέων με τη δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν μια σύνθετη και εξελισσόμενη διαδικασία που έλαβε χώρα επί πολλά χρόνια. Αρχικά, οι Πτολεμαίοι έπρεπε να βασιστούν στη συνεργασία του αιγυπτιακού ιερατείου για να αποκτήσουν νομιμότητα και έλεγχο στη χώρα. Όσο περνούσε ο καιρός, όμως, η σχέση μεταξύ των Πτολεμαίων και του ιερατείου γινόταν πιο περίπλοκη και διφορούμενη, με τις δύο πλευρές να χρησιμοποιούν την άλλη για τους δικούς τους σκοπούς. Γενικά, η σύνδεση των Αιγυπτίων ιερέων με τη δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν μια βασική πτυχή της διαδικασίας συγκρητισμού που έλαβε χώρα κατά την περίοδο των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο. Ευθυγραμμίζοντας τους εαυτούς τους με τις παραδοσιακές θρησκευτικές και πολιτιστικές πρακτικές του αιγυπτιακού λαού, οι Πτολεμαίοι μπόρεσαν να κερδίσουν ένα βαθμό αποδοχής και νομιμότητας που τους βοήθησε να διατηρήσουν την κυριαρχία τους στη χώρα για αιώνες. Ένας τρόπος με τον οποίο οι Πτολεμαίοι εδραίωσαν τη συσχέτισή τους με την αιγυπτιακή θρησκεία ήταν προωθώντας την ιδέα ότι οι ίδιοι ήταν θεϊκοί άρχοντες, κατάγονται από τους Αιγύπτιους θεούς. Αυτό τους επέτρεψε να διεκδικήσουν μια ειδική σχέση με τις αιγυπτιακές θεότητες και να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους στον αιγυπτιακό λαό. Οι Αιγύπτιοι ιερείς έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην προώθηση της λατρείας των Πτολεμαίων αυτοκρατόρων ως θεϊκών ηγεμόνων

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Στην Παλαιά Διαθήκη αναφέρονται οι Φαραώ της Αιγύπτου σε σχέση με τους Ισραηλίτες και την υποδούλωση τους στην Αίγυπτο. Το Βιβλίο της Εξόδου, για παράδειγμα, αφηγείται την ιστορία του Μωυσή που οδήγησε τους Ισραηλίτες από τη σκλαβιά στην Αίγυπτο, με τον Φαραώ να είναι ο κύριος ανταγωνιστής. Στην Παλαιά Διαθήκη δεν αναφέρεται επίσης η λατρεία του Διονύσου. Οι Ισραηλίτες ήταν μονοθεϊστές και λάτρευαν τον Γιαχβέ ως θεό τους. Η Παλαιά Διαθήκη περιέχει πολυάριθμες καταδίκες της λατρείας των ψεύτικων θεών και των ειδώλων, οι οποίες θα περιλάμβαναν τη λατρεία του Διονύσου αν ήταν γνωστή στους Ισραηλίτες. Επομένως, δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Ωραία ερώτηση...λοιπόν...εεε...η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή επηρεάστηκε από διάφορους παράγοντες.....Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και θρησκεία σε πολλά μέρη του κόσμου, συμπεριλαμβανομένης της Αιγύπτου, της Περσίας, και την Κεντρική Ασία. Ως αποτέλεσμα, η λατρεία του Διονύσου έγινε γνωστή σε αυτές τις περιοχές και μερικές φορές συγκρίθηκε με τις τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις. Η λατρεία του Διονύσου ήταν δημοφιλής σε όλο τον ελληνικό κόσμο, ιδιαίτερα στις κατώτερες τάξεις και τις γυναίκες. Ως αποτέλεσμα, η λατρεία του Διονύσου περιλαμβανόταν συχνά στο πάνθεον των θεών σε πρόσφατα κατακτημένες περιοχές. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η επέκταση της λατρείας του Διονύσου προωθήθηκε από τις κυβερνώντες αρχές. Για παράδειγμα, η δυναστεία των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο υποστήριξε τη λατρεία του Διονύσου ως μέσο διατήρησης της πολιτικής και κοινωνικής τάξης. Εεε...επίσης η ελληνική λογοτεχνία και το δράμα, που συχνά παρουσίαζε τον Διόνυσο ως κεντρικό πρόσωπο, ήταν δημοφιλή σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο. Ως αποτέλεσμα, η λατρεία του Διονύσου συνδέθηκε συχνά με πολιτιστικές και πνευματικές αναζητήσεις. Η λατρεία του Διονύσου επιπλέον, συχνά συγκρινόταν και αναμιγνύονταν με τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις, γεγονός που του επέτρεπε να προσαρμοστεί στα τοπικά πλαίσια και να αποκτήσει νέους οπαδούς. Επομένως...ναι...νομίζω ανάφερα όσα ήθελα... Γενικά, η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή ήταν αποτέλεσμα ενός πολύπλοκου συνόλου παραγόντων. Αυτοί οι παράγοντες επέτρεψαν στη λατρεία του Διονύσου να εξαπλωθεί σε όλα τα μήκη και πλάτη της αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου και να γίνει σημαντικό μέρος του θρησκευτικού τοπίου του αρχαίου κόσμου.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή επηρεάστηκε από διάφορους παράγοντες, Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου έφεραν τον

ελληνικό πολιτισμό και θρησκεία σε πολλά μέρη του κόσμου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η επέκταση της λατρείας του Διονύσου προωθήθηκε από τις κυβερνώντες αρχές, όπως σας είπα και πριν. Γενικά για να μην υπάρξει σύγχυση με την προηγούμενη ερώτηση οι παράγοντες είναι και εδώ ίδιοι με ότι προανέφερα για την ελληνιστική περίοδο δηλαδή σχετικά με τις στρατιωτικές κατακτήσεις, τον συγκρητισμό, τα φιλοσοφικά κινήματα που έλαβαν χώρα καθώς βεβαίως και για την προώθηση της λατρείας του θεού Διόνυσου από τις κυβερνώντες αρχές.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτωρ θεωρούσε τον εαυτό του ως ζωντανή ενσάρκωση του θεού Διονύσου. Ο Φιλοπάτωρ λέγεται ότι έκανε αρκετές πράξεις ευσέβειας και αφοσίωσης στον Διόνυσο. Για παράδειγμα, χρηματοδότησε την ανέγερση ενός νέου ναού του θεού στην Αλεξάνδρεια και συμμετείχε σε διονυσιακές γιορτές και τελετουργίες. Όσον αφορά τους λόγους που το έκανε. Ε...υποστηρίζεται από μελετητές ότι μπορεί να χρησιμοποίησε τη λατρεία ως μέσο για να εδραιώσει την εξουσία του και να καταστείλει τη διαφωνία. Για παράδειγμα, φέρεται να χρησιμοποίησε το Διονυσιακό πανηγύρι των Ανθεστηρίων ως ευκαιρία για να εκτελέσει πολιτικούς αντιπάλους. Όμως γενικά, η σύνδεση του Φιλοπάτορα με τη διονυσιακή λατρεία μέσω της ταύτισής του με το Διόνυσο καθώς και με τα έργα ως ένδειξη λατρείας σε αυτόν φαίνεται πως ήταν μια σημαντική πτυχή της βασιλείας του και έπαιξε σημαντικό ρόλο στη θρησκευτική και πολιτιστική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων ανεξάρτητα από τους λόγους...

Συνέντευξη 3

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
X Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☐ Έως 35
☐ 36-45
☐ 46-55
X >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☐ Ανύπαντρος/η
- ☐ Παντρεμένος/η
- ☐ Διαζευγμένος/η
- X Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☐ ΑΕΙ
- ☐ Μεταπτυχιακό
- X Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- X Θεολόγος
- ☐ Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

- ☐ <5 έτη
- ☐ 5-10 έτη
- ☐ 11-20 έτη
- X > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Η λατρεία του Διονύσου έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αρχαία ελληνική θρησκεία και είχε βαθιά επίδραση στην πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων που κυβέρνησε την Αίγυπτο. Αρχικά, η δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν μια ελληνική δυναστεία που κυβέρνησε την Αίγυπτο και έφεραν μαζί τους τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία τους. Ο Διόνυσος ήταν ένας σημαντικός Έλληνας θεός, συνδεδεμένος με το κρασί, τη γονιμότητα και την έκσταση και λατρευόταν ευρέως στην Ελλάδα. Οι Πτολεμαίοι ενθάρρυναν τη λατρεία του Διονύσου στην Αίγυπτο ως τρόπο προβολής του ελληνικού πολιτισμού και εδραίωσης της δικής τους εξουσίας. Οι Έλληνες ήταν γνωστοί για την τάση τους να συγκρίνουν ή να αναμειγνύουν τους θεούς διαφορετικών πολιτισμών. Στην Αίγυπτο, ο Διόνυσος συνδέθηκε με τον θεό Όσιρι, ο οποίος λατρευόταν ήδη εκεί ως θεός της γονιμότητας, της γεωργίας και της μετά θάνατον ζωής. Οι Πτολεμαίοι ενθάρρυναν την ανάμειξη αυτών των δύο θεών και η θεότητα που προέκυψε, ο Όσιρις-Διόνυσος, έγινε σημαντική προσωπικότητα τόσο στην ελληνική όσο και στην αιγυπτιακή

θρησκεία. Οι Πτολεμαίοι προώθησαν επίσης τη λατρεία ενός άλλου θεού, του Σέραπις, ο οποίος ήταν συνδυασμός του Όσιρι και του Έλληνα θεού Άπιδ. Η λατρεία του Σέραπι συνδέθηκε στενά με τη λατρεία του Διονύσου και έγινε δημοφιλής θρησκεία στην Αίγυπτο, με ναούς και γιορτές αφιερωμένες στον θεό. Οι Πτολεμαίοι χρησιμοποίησαν τη θρησκεία ως τρόπο για να διεκδικήσουν την πολιτική τους εξουσία στην Αίγυπτο. Προωθώντας τη λατρεία του Διόνυσου και άλλων Ελλήνων θεών, μπόρεσαν να απεικονίσουν τους εαυτούς τους ως νόμιμους ηγεμόνες που έφεραν τον πολιτισμό και τον πολιτισμό στην Αίγυπτο. Οι Πτολεμαίοι χρησιμοποίησαν επίσης τους ναούς του Διονύσου και άλλων θεών ως κέντρα πολιτικής εξουσίας και διόρισαν ιερείς που ήταν πιστοί στη δυναστεία. Με αυτούς τους τρόπους....εεε. Δηλαδή.. μέσω της προώθησης του ελληνικού πολιτισμού και της θρησκείας, της ανάμειξης διαφορετικών θεών και της χρήσης της θρησκείας ως εργαλείου πολιτικής εξουσίας, οι Πτολεμαίοι μπόρεσαν να καθιερωθούν ως νόμιμοι άρχοντες της Αιγύπτου και να διαμορφώσουν τις θρησκευτικές πρακτικές των ανθρώπων που κυβερνούσαν. Δεν νομίζω να ξέχασα κάτι...Αυτά. Ναι.

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ που κυβέρνησε την Αίγυπτο τον 3^ο αιώνα π.Χ. και ήταν γνωστός για το ενδιαφέρον του για την ελληνική θρησκεία, ιδιαίτερα τη λατρεία του Διόνυσου. Από τη σκοπιά των Εβραίων σε τέσσερις διαφορετικές περιόδους της ιστορίας - τη Βαβυλωνιακή, την Περσική, την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή - η θέση του ως θεού Διόνυσου είχε διαφορετική προσέγγιση. Στη Βαβυλωνιακή περίοδο, που διήρκεσε από τον 18^ο έως τον 6^ο αιώνα π.Χ., οι Εβραίοι εξορίστηκαν από την πατρίδα τους και αναγκάστηκαν να ζήσουν στη Βαβυλώνα. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, δεν θα γνώριζαν τη βασιλεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και επομένως δεν θα είχαν καμία άποψη για τη θέση του ως θεού Διόνυσου. Κατά την περσική περίοδο, που διήρκεσε από τον 6^ο έως τον 4^ο αιώνα π.Χ., οι Εβραίοι είχαν επιστρέψει στην πατρίδα τους και είχαν τη δυνατότητα να ασκούν τη θρησκεία τους. Ωστόσο, εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό την κυριαρχία της περσικής αυτοκρατορίας και δεν θα είχαν μεγάλη αλληλεπίδραση με τον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα ή τη λατρεία του Διόνυσου. Στην ελληνιστική περίοδο, που διήρκεσε από τον 4^ο έως τον 1^ο αιώνα π.Χ.,

οι Εβραίοι ήταν υπό την κυριαρχία της δυναστείας των Πτολεμαίων, στην οποία περιλαμβανόταν ο Πτολεμαίος Φιλοπάτορας. Οι Εβραίοι, που ακολούθησαν τη δική τους μονοθεϊστική θρησκεία, θα έβλεπαν τη λατρεία του στον Διόνυσο με αποδοκιμασία και θα τη θεωρούσαν ως μια μορφή ειδωλολατρίας. Στη Ρωμαϊκή περίοδο, που ξεκίνησε τον 1^ο αιώνα π.Χ., οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η οποία είχε κατακτήσει την Αίγυπτο και είχε τερματίσει τη δυναστεία των Πτολεμαίων. Μέχρι εκείνη την εποχή, η λατρεία του Διονύσου δεν ήταν τόσο εξέχουσα, και επομένως η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διονύσου δεν θα είχε θεωρηθεί ως σημαντική.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Είναι γνωστό ότι κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο, που ήταν εποχή πολιτιστικής και πνευματικής αναγέννησης στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, αναπτύχθηκε το ενδιαφέρον για τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου. Όσον αφορά την Παλαιά Διαθήκη, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι είναι μια συλλογή θρησκευτικών κειμένων που έχουν κεντρική θέση στην εβραϊκή και τη χριστιανική πίστη. Στην Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν εδάφια που κάνουν αναφορά για απειλή. Εννοώ, τη λατρεία άλλων θεών ..θεωρείται ως απειλή. Εεε...απ όσο θυμάμαι...υπάρχουν κάποιο μελετητές μπορεί να θεωρήσουν τη λατρεία του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο ως αντανάκλαση των ευρύτερων πολιτιστικών και θρησκευτικών τάσεων της εποχής, ενώ άλλοι μπορεί να την ερμηνεύσουν ως μια μορφή πολιτιστικής ιδιοποίησης ή συγκρητισμού.

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Κατά την περίοδο των Πτολεμαίων, οι ηγεμόνες της Αιγύπτου, που ήταν ελληνικής καταγωγής, προσπάθησαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους συνδέοντας τους εαυτούς τους με την παραδοσιακή αιγυπτιακή θρησκεία και τις θεότητες της. Ένας τρόπος ήταν με την προστασία του αιγυπτιακού ιερατείου και την υποστήριξη της συντήρησης και κατασκευής ναών σε όλο το βασίλειο. Ως αποτέλεσμα αυτής της προστασίας, οι Αιγύπτιοι ιερείς εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τους

Πτολεμαίους ηγεμόνες για τα προς το ζην και κινητοποιούνται να προωθήσουν την ιδέα ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες ήταν θεϊκοί ηγεμόνες στο αιγυπτιακό πάνθεον. Αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη του κανόνα των Πτολεμαίων, ο οποίος αναγνώριζε τους Πτολεμαϊκούς αυτοκράτορες ως θεϊκά όντα με τις δικές τους λατρείες και εορτές. Με την πάροδο του χρόνου, οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες ενσωματώθηκαν όλο και περισσότερο στην αιγυπτιακή θρησκεία, με μερικούς να υιοθετούν ακόμη και αιγυπτιακά ονόματα και να φορούν παραδοσιακή αιγυπτιακή ενδυμασία. Μέχρι το τέλος της Πτολεμαϊκής περιόδου, η λατρεία των Πτολεμαίων ηγεμόνων ως αιγυπτιακών θεοτήτων είχε γίνει καθιερωμένο μέρος της αιγυπτιακής θρησκευτικής πρακτικής και οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες είχαν επιτύχει ένα επίπεδο νομιμότητας και αποδοχής από τον αιγυπτιακό πληθυσμό.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Η Παλαιά Διαθήκη δεν συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου. Ενώ η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει την Αίγυπτο και τους Φαραώ, εστιάζει κυρίως στη σχέση μεταξύ των Εβραίων και του Θεού τους, του Γιαχβέ, και δεν συζητά τη λατρεία του Διονύσου ή άλλων ελληνικών θεοτήτων.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους παράγοντες. Ένας από τους κύριους παράγοντες ήταν η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και θρησκείας σε όλη την αχανή αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Καθώς εξαπλώθηκε ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία, μέσω στρατιωτικών εκστρατειών και κατακτήσεων του Μ. Αλεξάνδρου, εξαπλώθηκε η λατρεία του Διονύσου, ο οποίος θεωρούνταν κεντρικό πρόσωπο στην ελληνική θρησκεία και μυθολογία. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών, οι οποίες ήταν μυστικές και αποκλειστικές θρησκευτικές ομάδες που υπόσχονταν στα μέλη τους τη σωτηρία ή κάποιο είδος πνευματικού οφέλους. Η λατρεία του Διονύσου ήταν μια τέτοια λατρεία μυστηρίου και η δημοτικότητά της αυξήθηκε κατά την ελληνιστική εποχή καθώς οι άνθρωποι προσπαθούσαν να βρουν νόημα και εκπλήρωση στη ζωή τους. Επιπλέον, η λατρεία

του Διονύσου συνδέθηκε με το κρασί, ένα δημοφιλές και σημαντικό αγαθό στον αρχαίο κόσμο, και ο θεός επικαλούνταν συχνά σε τελετουργίες που γιόρταζαν τη συγκομιδή και την παραγωγή κρασιού. Α..να μη ξεχάσω πως η εξάπλωση της λατρείας του Διονύσου μπορεί να αποδοθεί και στον συγκρητισμό, τη μίξη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων. Σε ορισμένες περιοχές, η λατρεία του Διονύσου συνδυάστηκε με τοπικές θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις, δημιουργώντας μια μοναδική υβριδική θρησκεία που ενσωμάτωσε στοιχεία τόσο της ελληνικής όσο και της τοπικής παράδοσης.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο, η λατρεία του Διονύσου συνέχισε να εξαπλώνεται σε όλη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία λόγω αρκετών παραγόντων. Ένας από τους κύριους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, μέσω της δημοτικότητας των μυστηριακών λατρειών και των στρατιωτικών κατακτήσεων που έλαβαν χώρα. Αυτό περιελάμβανε τη λατρεία του Διονύσου, ο οποίος θεωρούνταν κεντρικό πρόσωπο στην ελληνική μυθολογία και θρησκεία. Επιπλέον, η ρωμαϊκή αυτοκρατορία χαρακτηριζόταν από υψηλό βαθμό θρησκευτικής ανοχής, η οποία επέτρεψε τη λατρεία του Διόνυσου και άλλων ξένων θεών να εξαπλωθεί σε διαφορετικούς πληθυσμούς, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων. Η λατρεία του Διονύσου προσαρμόστηκε επίσης στα τοπικά έθιμα και πεποιθήσεις, ενσωματώθηκε με άλλες θρησκείες, γεγονός που την έκανε πιο προσιτή και ελκυστική σε ένα ευρύτερο φάσμα ανθρώπων. Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου, όπως σας είπα συνδέθηκε με μυστηριώδεις λατρείες, οι οποίες πρόσφεραν στα μέλη τους πνευματικά οφέλη και υπόσχονταν τη σωτηρία ή μια καλύτερη μεταθανάτια ζωή. Αυτό έκανε τη λατρεία του Διονύσου ελκυστική για πολλούς ανθρώπους που αναζητούσαν νόημα και εκπλήρωση στη ζωή τους.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ είναι γνωστός για την προστασία του Διονυσιακού λατρείας κατά τη διάρκεια της βασιλείας του στην αρχαία Αίγυπτο.

Ήταν οπαδός της λατρείας και συμμετείχε ακόμη και στις τελετουργίες της. Ο Φιλοπάτορας ήταν επίσης υπεύθυνος για την οικοδόμηση ενός ναού αφιερωμένου στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος έγινε σημαντικό κέντρο λατρείας της λατρείας. Ο ναός ήταν στολισμένος με περίτεχνες διακοσμήσεις και φιλοξενούσε πολυάριθμα αγάλματα και εικόνες του Διονύσου, συμπεριλαμβανομένου ενός μεγάλου χάλκινου αγάλματος του ίδιου του θεού. Η σχέση του Φιλοπάτορα με τη διονυσιακή λατρεία έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διάδοση της επιρροής και της δημοτικότητάς της στην αρχαία Αίγυπτο.

Συνέντευξη 4

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
X Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☐ Έως 35
☐ 36-45
X 46-55
☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☐ Ανύπαντρος/η
X Παντρεμένος/η
☐ Διαζευγμένος/η
☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☐ ΑΕΙ
X Μεταπτυχιακό
☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☐ Θεολόγος
X Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

- ☐ <5 έτη
☐ 5-10 έτη
X 11-20 έτη

☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Ναι ναι...η λατρεία του θεού Διόνυσου ήταν μια σημαντική πτυχή της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και είχε ένα σημαντικό αντίκτυπο στην πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο. Σε αυτό συνέβαλαν αρκετοί βασικοί παράγοντες όπως το γεγονός ότι η δυναστεία των Πτολεμαίων ιδρύθηκε από έναν Έλληνα στρατηγό ονόματι Πτολεμαίο, ο οποίος ανέλαβε τον έλεγχο της Αιγύπτου μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ως αποτέλεσμα, ο ελληνικός πολιτισμός και η θρησκεία εισήχθησαν στην Αίγυπτο και η λατρεία του Διονύσου ήταν μια από τις παραδόσεις που έφεραν μαζί τους οι Έλληνες όταν αποίκησαν στην Αίγυπτο. Στην αρχαία ελληνική θρησκεία, ο Διόνυσος συνδέθηκε συχνά με την εξουσία και την κυριαρχία. Η δυναστεία των Πτολεμαίων, λοιπόν, υιοθέτησε τη λατρεία του Διονύσου ως τρόπο επιβεβαίωσης της εξουσίας της και νομιμοποίησης της κυριαρχίας της στην Αίγυπτο. Η δυναστεία των Πτολεμαίων ασχολήθηκε επίσης με τον συγκρητισμό, που είναι η ανάμειξη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων. Ενσωμάτωσαν στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας στη λατρεία τους στον Διόνυσο, δημιουργώντας μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα που ήταν ένα μείγμα ελληνικών και αιγυπτιακών παραδόσεων. Η λατρεία του Διονύσου περιλάμβανε περίτεχνα πανηγύρια και δημόσιες τελετουργίες, που παρείχαν ευκαιρίες στους Πτολεμαίους ηγεμόνες να επιδείξουν τη δύναμη και τον πλούτο τους. Αυτές οι γιορτές και οι τελετουργίες βοήθησαν επίσης στην ενίσχυση της θρησκευτικής και πολιτικής ταυτότητας της δυναστείας. Χμ...αυτά σε γενικές γραμμές....

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, της δυναστείας των Πτολεμαίων, είχε έντονο ενδιαφέρον για την ελληνική θρησκεία και αγαπούσε ιδιαίτερα τη λατρεία του Διόνυσου κατά τη βασιλεία του στην Αίγυπτο τον 3^ο αιώνα π.Χ. Ωστόσο, η εβραϊκή οπτική για τη θέση του ως θεού Διόνυσου διέφερε κατά τη διάρκεια της ιστορίας σε διαφορετικές περιόδους. Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι εξορίστηκαν από την πατρίδα τους και έτσι δεν γνώριζαν τη βασιλεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ή τη λατρεία του στον Διόνυσο. Στην περσική περίοδο, οι Εβραίοι είχαν επιστρέψει στην πατρίδα τους αλλά βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Περσικής Αυτοκρατορίας και ο Πτολεμαίος δεν ασκούσε καμιά επίδραση στη ζωή τους. Στην ελληνιστική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της δυναστείας των Πτολεμαίων, στην οποία περιλαμβανόταν ο Πτολεμαίος Φιλοπάτορας. Καθώς οι Εβραίοι ακολουθούσαν μια μονοθεϊστική θρησκεία, αποδοκίμασαν τη λατρεία του στον Διόνυσο και τη θεωρούσαν ειδωλολατρία. Στη ρωμαϊκή περίοδο, ωστόσο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η οποία είχε κατακτήσει την Αίγυπτο και έβαλε τέλος στη δυναστεία των Πτολεμαίων. Μέχρι τότε, η λατρεία του Διόνυσου δεν ήταν τόσο διαδεδομένη. Οι Εβραίοι δεν είχαν άποψη για το θέμα κατά τη Βαβυλωνιακή και Περσική περίοδο. Στην ελληνιστική περίοδο αποδοκίμαζαν τη λατρεία του στον Διόνυσο ως ειδωλολατρία, ενώ στη ρωμαϊκή περίοδο δεν θεωρούνταν σημαντική.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Η Παλαιά Διαθήκη είναι μια συλλογή θρησκευτικών κειμένων κεντρικής σημασίας τόσο για την εβραϊκή όσο και για τη χριστιανική πίστη. Ωστόσο δεν νομίζω να αναφέρεται κάπου άμεσα για τη λατρεία του Διόνυσου.....Ωραία ερώτηση...ολοκληρώνοντας.....θα το ψάξω λίγο καλύτερα. Πάντως ναι...δεν θυμάμαι κάτι τέτοιο για την ώρα...

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Λοιπόν....εε...με ποιες συνθήκες....λοιπόν...σίγουρα μέσω της προστασίας του αιγυπτιακού ιερατείου και την κατασκευή ναών. Ήταν ένας τρόπος έτσι ώστε οι

Αιγύπτιοι ιερείς εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τους Πτολεμαίους ηγεμόνες και έτσι ήταν και πιο εύκολη η προώθηση της ιδέας ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες ήταν αιγυπτιακές θεότητες...εεε. Μετά αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη του κανόνα των Πτολεμαίων, ο οποίος αναγνώριζε τους Πτολεμαϊκούς αυτοκράτορες ως θεϊκά όντα με τις δικές τους λατρείες και εορτές. Με την πάροδο του χρόνου, οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες ενσωματώθηκαν όλο και περισσότερο στην αιγυπτιακή θρησκεία.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Η Παλαιά Διαθήκη αναφέρεται στους Φαραώ της Αιγύπτου ως τους ηγέτες της χώρας στην εποχή που οι Ισραηλίτες ήταν σκλάβοι στην Αίγυπτο. Στο βιβλίο της Γένεσης, ο Φαραώ της εποχής του Ιωσήφ τίμησε τον Ιωσήφ και το θεό του Ισραήλ, αλλά στη συνέχεια οι νέοι Φαραώ τον αγνόησαν και υποδούλωσαν τους Ισραηλίτες. Ωστόσο, η λατρεία του Διονύσου ήταν επίσης διαδεδομένη στην Αίγυπτο κατά την αρχαιότητα. Ο Διόνυσος ήταν ένας θεός του κρασιού, του θεάτρου και της ηδονής και συνδεόταν με τη γοητεία και την απελευθέρωση. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι επίσης τίμησαν τον Οσίρις, έναν θεό της ανάστασης και της επαναγέννησης, που ήταν επίσης συνδεδεμένος με τον θεό Διόνυσο. Μπορεί να υπάρχει ένας σύνδεσμος μεταξύ της Παλαιάς Διαθήκης και της λατρείας του Διονύσου μέσω αυτών των αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών. Και οι δύο αυτές παραδόσεις μοιράζονται στοιχεία της ελευθερίας και της απελευθέρωσης ωστόσο δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Κατά την ελληνιστική εποχή, η λατρεία του Διονύσου εξαπλώθηκε σε όλη την αχανή αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου λόγω αρκετών παραγόντων. Αρχικά λοιπόν η επεκτατική πολιτική του Μ. Αλεξάνδρου μέσω εκστρατειών βοήθησε στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και της θρησκείας, καθώς η λατρεία του Διονύσου ήταν κεντρικό στοιχείο της ελληνικής μυθολογίας και θρησκείας. Στη διεύρυνση της λατρείας του Διονύσου συνέβαλε και η δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών, που υπόσχονταν πνευματικά οφέλη στα μέλη τους. Ο θεός συνδέθηκε με το κρασί, ένα σημαντικό αγαθό στον αρχαίο κόσμο, και συχνά τον επικαλούνταν κατά τη διάρκεια τελετουργιών που γιόρταζαν τη συγκομιδή και την παραγωγή του κρασιού.

Επιπρόσθετα, η λατρεία του Διονύσου επηρεάστηκε από τον συγκρητισμό, την ανάμειξη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων. Σε ορισμένες περιοχές, οι τοπικές θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις συνδυάστηκαν με τη λατρεία του Διονύσου, δημιουργώντας μια μοναδική υβριδική θρησκεία που ενσωμάτωσε στοιχεία τόσο της ελληνικής όσο και της τοπικής παράδοσης.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο, η λατρεία του Διονύσου συνέχισε να εξαπλώνεται σε όλη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία λόγω ποικίλων παραγόντων. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες ήταν η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, που είχε υιοθετηθεί από τη ρωμαϊκή ελίτ και εξαπλώθηκε σε όλη την αυτοκρατορία μέσω των στρατιωτικών κατακτήσεων. Ο ελληνικός πολιτισμός περιλάμβανε τη λατρεία του Διονύσου, ο οποίος θεωρούνταν σημαντική προσωπικότητα στην ελληνική μυθολογία και θρησκεία. Η λατρεία του Διονύσου εισήχθη σε νέους πληθυσμούς μέσω της επιρροής της ρωμαϊκής ελίτ, η οποία τη βοήθησε να αποκτήσει αποδοχή και δημοτικότητα. Ένας άλλος κρίσιμος παράγοντας για τη διάδοση της λατρείας του Διονύσου ήταν η θρησκευτική ανοχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας εξαιτίας του συγκρητισμού που επικρατούσε. Αυτό επέτρεψε σε διάφορους πληθυσμούς, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων, να υιοθετήσουν και να ασκήσουν τη λατρεία ξένων θεών όπως ο Διόνυσος. Έτσι, η λατρεία του Διονύσου προσαρμόστηκε επίσης στα τοπικά έθιμα και πεποιθήσεις, καθιστώντας την πιο ελκυστική και προσίτη σε ένα ευρύτερο φάσμα ανθρώπων. Αυτή η προσαρμογή βοήθησε τη λατρεία του Διονύσου να εξαπλωθεί ακόμη και σε περιοχές όπου υπήρχαν ήδη καθιερωμένες τοπικές θρησκευτικές πρακτικές. Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου συνδέθηκε με λατρείες μυστηρίου, οι οποίες προσέφεραν πνευματικά οφέλη στα μέλη τους, όπως η υπόσχεση μιας καλύτερης μετά θάνατον ζωής ή σωτηρίας. Αυτό έκανε τη λατρεία του Διονύσου πιο ελκυστική στους ανθρώπους που αναζητούσαν πνευματική ολοκλήρωση και νόημα στη ζωή τους. Συνολικά, η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο οφειλόταν σε έναν συνδυασμό παραγόντων, όπως η δημοτικότητα του ελληνικού πολιτισμού, η θρησκευτική ανεκτικότητα, η προσαρμογή στα τοπικά έθιμα και η

ελκυστικότητα των μυστηριακών λατρειών. Αυτοί οι παράγοντες επέτρεψαν στη λατρεία του Διονύσου να εξαπλωθεί σε ολόκληρη σχεδόν τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ακόμη και να φτάσει σε ανθρώπους που ήταν θρησκευτικά διαφορετικοί, όπως οι Εβραίοι.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Από το 221 π.Χ. έως το 204 π.Χ., ο αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ ήταν στην εξουσία και μετέφερε τις ελληνικές του πεποιθήσεις στην Αίγυπτο. Επένδυσε στο να ακολουθήσει τον τρόπο της διονυσιακής λατρείας, με αποτέλεσμα να αναλάβει τη μεγαλειώδη κατασκευή ενός νέου ναού στην Αλεξάνδρεια, αποκλειστικά για τον Διόνυσο. Ο ναός ήταν διακοσμημένος με περίτεχνα χαρακτηριστικά και άφθονα αγάλματα και εικόνες, που του επέτρεψαν να γίνει ένας από τους μεγαλύτερους ναούς εκείνη την εποχή. Η λατρεία έγινε εξέχουσα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Φιλοπάτορα λόγω της αιγίδας του, η οποία προσέλκυσε περισσότερους οπαδούς καθώς συμμετείχε στις τελετουργίες της και παρείχε μια ισχυρή οικονομική και πολιτική βάση για επέκταση. Οι Πτολεμαίοι διάδοχοι υποστήριξαν επίσης τη λατρεία μετά το θάνατο του Φιλοπάτορα, υπογραμμίζοντας τη συνεχιζόμενη επιρροή της κηδεμονίας του και τις πολιτιστικές και θρησκευτικές ανταλλαγές που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ Ελλήνων και Αιγυπτίων κατά την ελληνιστική εποχή.

Συνέντευξη 5

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

☒ Άρρεν

☐ Θήλυ

2. Ηλικία:

☐ Έως 35

☐ 36-45

☒ 46-55

☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

☐ Ανύπαντρος/η

☒ Παντρεμένος/η

☐ Διαζευγμένος/η

☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☐ ΑΕΙ
☒ Μεταπτυχιακό
☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☐ Θεολόγος
☒ Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

- ☐ <5 έτη
☐ 5-10 έτη
☒ 11-20 έτη
☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Η λατρεία του θεού Διονύσου στην αρχαία Ελλάδα συνδέθηκε με τελετουργίες και γιορτές που περιλάμβαναν ποτό, χορό και παραστάσεις. Αυτά τα τελετουργικά συχνά αμφισβήτησαν κοινωνικούς κανόνες και ιεραρχίες, επιτρέποντας στους συμμετέχοντες να απελευθερωθούν προσωρινά από τους περιορισμούς της καθημερινής ζωής. Όταν η δυναστεία των Πτολεμαίων ήρθε στην εξουσία στην Αίγυπτο τον 4^ο αιώνα π.Χ., υιοθέτησαν πολλές πτυχές του ελληνικού πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου και μάλιστα οι τελετουργίες που λάμβαναν χώρα βοήθησαν σημαντικά στο να ενισχυθεί η ταυτότητα της δυναστείας, εννοώ σε πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο... Αυτή η υιοθεσία βοήθησε τους Πτολεμαίους να καθιερωθούν ως νόμιμοι ηγεμόνες στα μάτια του ελληνικού πληθυσμού της Αιγύπτου, που ήταν συνηθισμένος να λατρεύει τους Έλληνες θεούς. Η λατρεία του Διονύσου παρείχε επίσης ένα μέσο στους Πτολεμαίους για να ενισχύσουν την πολιτική τους εξουσία. Συνδυάζοντας τους εαυτούς τους με μια θεότητα γνωστή για τις μεταμορφωτικές της δυνάμεις και τις ανατρεπτικές και απελευθερωτικές της τάσεις, οι Πτολεμαίοι μπορούσαν να παρουσιαστούν ως ηγεμόνες που ήταν ικανοί να επιφέρουν αλλαγές και να αμφισβητήσουν το status quo. Επιπλέον, τα Διονυσιακά μυστήρια έδωσαν την ευκαιρία στους Πτολεμαίους να

επιδιοθούν σε δημόσιες επιδείξεις πλούτου και δύναμης, χορηγώντας πλούσια γλέντια και θεατρικές παραστάσεις που έδειχναν την προστασία τους στις τέχνες και την ικανότητά τους να καλύπτουν τις ανάγκες του λαού.

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο ελληνιστής ηγεμόνας, ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ βασίλεψε στην Αίγυπτο για 17 χρόνια, ξεκινώντας το 221 π.Χ. Το έθιμο της τιμής των μοναρχών ως θεϊκών όντων επικρατούσε στην ελληνιστική εποχή και ο Φιλοπάτωρας προσδιορίστηκε ως ο θεός Διόνυσος. Η εβραϊκή αντίληψη του Φιλοπάτορα ως θεότητας διέφερε ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο. Η Βαβυλωνιακή περίοδος οδήγησε τους Εβραίους σε αιχμαλωσία και δεν είχαν άμεση σχέση με τον μονάρχη. Ο Ναός στην Ιερουσαλήμ ανακατασκευάστηκε από τους Εβραίους αφού τους επετράπη να επιστρέψουν στην πατρίδα τους την περσική περίοδο. Ενώ συνέβαινε αυτό, ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ δεν ασχολήθηκε καθόλου με τους Εβραίους, αλλά και οι Εβραίοι...εννοώ πως και τους Εβραίους δεν τους επηρέασε κάπως η ύπαρξη του Πτολεμαίου ή η ταύτιση του με το θεό Διόνυσο. Επειδή η εβραϊκή πίστη δεν επέτρεπε τη λατρεία πολλαπλών θεών, η αναγνώριση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως Διόνυσου κατά την ελληνιστική περίοδο θεωρούνταν κίνδυνος. Ο πόλεμος του Αντίοχου Γ' προέκυψε ως αποτέλεσμα της τριβής μεταξύ της Πτολεμαϊκής Αυτοκρατορίας και των Εβραίων. Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ δεν ασχολήθηκε άμεσα με την εβραϊκή κοινότητα καθώς η Αίγυπτος βρισκόταν υπό τη ρωμαϊκή διοίκηση κατά τη διάρκεια της βασιλείας του. Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ήταν ένας από τους Πτολεμαϊκούς βασιλείς της Αιγύπτου, ο οποίος κατά τη διάρκεια της εποχής του αναδείχθηκε σε θεό Διόνυσο από τους Έλληνες. Στην ρωμαϊκή τέλος περίοδο δεν απασχόλησε καθόλου τους Εβραίους η ύπαρξη τόσο του Πτολεμαίου όσο και κατ'επέκταση του θεού Διόνυσου.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Η λατρεία του θεού Διόνυσου, γνωστός και ως Βάκχος, ήταν ένα σημαντικό πολιτιστικό και θρησκευτικό φαινόμενο κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο, η οποία

εκτείνεται από τον 1ο έως τον 3ο αιώνα μ.Χ. στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ο Διόνυσος ήταν ο θεός του κρασιού, της γονιμότητας και της έκστασης, και η λατρεία του συνδέθηκε με μια σειρά από πρακτικές και τελετουργίες, συμπεριλαμβανομένου του γλεντιού στο μέθη, του εκστατικού χορού και της χρήσης παραισθησιογόνων ουσιών. Η διονυσιακή λατρεία ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στην ελληνική και ρωμαϊκή αριστοκρατία, η οποία συχνά συμμετείχε στις τελετές και τις τελετές της. Ωστόσο, ασπάστηκε και από διάφορες άλλες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών, των σκλάβων και των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, που βρήκαν στον Διόνυσο μια απελευθερωτική και ανατρεπτική δύναμη. Στην Παλαιά Διαθήκη, η λατρεία του Διονύσου δεν αναφέρεται ρητά, καθώς δεν αποτελούσε μέρος της εβραϊκής θρησκευτικής παράδοσης. Ωστόσο, Στην Παλαιά Διαθήκη, υπάρχουν εδάφια που καταδικάζουν, θεωρώντας απειλή, τη λατρεία άλλων θεών...υπάρχουν δηλαδή ορισμένες ομοιότητες μεταξύ της λατρείας του Διονύσου και άλλων αρχαίων θρησκευτικών πρακτικών της Εγγύς Ανατολής που αναφέρονται στην Παλαιά Διαθήκη. Για παράδειγμα, ορισμένοι μελετητές έχουν σημειώσει ομοιότητες μεταξύ της διονυσιακής λατρείας και της λατρείας του θεού των Χαναναίων Βάαλ, ο οποίος συνδέθηκε με τη γονιμότητα, τη βροχή και τις καταιγίδες. Στην Παλαιά Διαθήκη, οι Ισραηλίτες απεικονίζονται να απομακρύνονται συχνά από τη λατρεία του Γιαχβέ, του Θεού των Ισραηλιτών, και αντ' αυτού να λατρεύουν τον Βάαλ και άλλους ξένους θεούς.

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Κατά την περίοδο των Πτολεμαίων στην αρχαία Αίγυπτο (323 π.Χ. έως 30 π.Χ.), οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες προσπάθησαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους υιοθετώντας αιγυπτιακές θρησκευτικές και πολιτιστικές πρακτικές. Ένας τρόπος που το έκαναν αυτό ήταν συνδέοντας τον εαυτό τους με αιγυπτιακές θεότητες και λατρείες. Οι Πτολεμαίοι Φαραώ ήταν γνωστό ότι προστάτευαν τους ναούς και υποστήριζαν τους ιερείς, οι οποίοι ήταν ισχυρές μορφές στην αρχαία Αίγυπτο. Ως αποτέλεσμα, οι ιερείς των μεγάλων ναών συνδέθηκαν στενά με τους Πτολεμαίους ηγεμόνες και οι λατρείες τους συχνά συγχωνεύονταν με εκείνες των ελληνικών θεών. Συγκεκριμένα, οι Πτολεμαίοι ταυτίστηκαν με τον θεό Ώρο και τη θεά Ίσιδα, που θεωρούνταν οι θεϊκοί γονείς των Φαραώ. Οι Πτολεμαίοι συνδέθηκαν επίσης με άλλες

αιγυπτιακές θεότητες, όπως ο Αμούν και η Πταχ, και έχτισαν ναούς και ανέθεσαν αγάλματα προς τιμήν τους. Οι ιερείς αυτών των ναών ήταν υπεύθυνοι για τη διεξαγωγή τελετουργιών και τελετών για να τιμήσουν τους Πτολεμαίους ηγεμόνες ως θεϊκούς ηγεμόνες, καθώς και τις συναφείς θεότητες τους. Ήταν επίσης υπεύθυνοι για τη διατήρηση και τη μετάδοση της γνώσης και της σοφίας της αρχαίας αιγυπτιακής θρησκείας και πολιτισμού. Η συσχέτιση των Αιγυπτίων ιερέων με τους Πτολεμαίους ηγεμόνες ως θεϊκούς ηγεμόνες επέτρεψε στους Πτολεμαίους να αποκτήσουν νομιμότητα στα μάτια του αιγυπτιακού λαού και βοήθησε στην εξασφάλιση της κυριαρχίας τους. Ωστόσο, αυτό οδήγησε επίσης σε εντάσεις μεταξύ των Αιγυπτίων ιερέων και των Ελλήνων διοικητών που υπηρέτησαν τους Πτολεμαίους, καθώς οι ιερείς διατήρησαν τις παραδοσιακές θρησκευτικές τους συνήθειες και αντιστάθηκαν στην επιρροή του ελληνικού πολιτισμού.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Η Παλαιά Διαθήκη είναι το ιερό κείμενο του Ιουδαϊσμού και περιέχει ιστορικές και θρησκευτικές αφηγήσεις των Ισραηλιτών, συμπεριλαμβανομένης της σκλαβιάς τους στην Αίγυπτο και της τελικής εξόδου με επικεφαλής τον Μωυσή. Ενώ η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει πράγματι τους Φαραώ της Αιγύπτου, δεν τους συνδέει με τη λατρεία του Διόνυσου, ο οποίος ήταν Έλληνας θεός του κρασιού, της γονιμότητας και του θεάτρου. Είναι πιθανό να υπάρχουν και άλλα αρχαία κείμενα ή μύθοι που συνδέουν τους Φαραώ της Αιγύπτου με τη λατρεία του Διόνυσου, αλλά δεν είναι μια σύνδεση που βρίσκεται στην Παλαιά Διαθήκη.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Η λατρεία του θεού Διόνυσου γνώρισε σημαντική επέκταση κατά την ελληνιστική εποχή και αρκετοί παράγοντες επηρέασαν αυτήν την τάση. Ως αποτέλεσμα των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, υπήρξε σημαντική πολιτιστική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων και των λαών που συνάντησαν, οδηγώντας στη διάδοση της ελληνικής θρησκείας και πολιτισμού. Η λατρεία του Διόνυσου, με έμφαση στις εκστατικές εμπειρίες, ήταν ιδιαίτερα ελκυστική στους μη ελληνικούς λαούς. Η ελληνιστική περίοδος είδε την εμφάνιση νέων βασιλείων και δυναστειών, που

προσπάθησαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους, συσχετιζόμενοι με τον ελληνικό πολιτισμό και θρησκεία. Ο Διόνυσος, ως θεός της γονιμότητας, του κρασιού και του θεάτρου, συνδέθηκε με την αφθονία και την ευημερία, καθιστώντας τον μια ελκυστική θεότητα για τους ηγεμόνες που επιδιώκουν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους.^{[1][SEP]} Η λατρεία του Διονύσου προσέφερε μια αίσθηση κοινότητας και ανήκειν σε όσους συμμετείχαν στη λατρεία. Καθώς ο ελληνιστικός κόσμος γινόταν πιο κοσμοπολίτικος και ποικιλόμορφος, οι άνθρωποι αναζήτησαν νέες μορφές κοινωνικής και πολιτιστικής ταύτισης και η λατρεία του Διονύσου πρόσφερε μια συναρπαστική επιλογή.^{[1][SEP]} Η ελληνιστική περίοδος είδε την εμφάνιση νέων φιλοσοφικών σχολών, όπως ο Επικούρειος και ο Στωικισμός, που έδιναν μεγαλύτερη έμφαση στην προσωπική εμπειρία και το συναίσθημα. Ο Διόνυσος, με την έμφαση στις εκστατικές εμπειρίες και τη συναισθηματική ένταση, ήταν ιδιαίτερα ελκυστικός στους οπαδούς αυτών των νέων φιλοσοφικών σχολών. Συνοψίζοντας, η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή επηρεάστηκε από έναν συνδυασμό πολιτισμικών ανταλλαγών, πολιτικών παραγόντων, κοινωνικών παραγόντων και φιλοσοφικών παραγόντων.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Κατά τη Δεύτερη Σοφιστική περίοδο, η λατρεία του Διονύσου εξαπλώθηκε σε ολόκληρη σχεδόν τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και έγινε γνωστή ακόμη και σε λαούς που ήταν θρησκευτικά διαφορετικοί, όπως οι Εβραίοι.. Κατά την ελληνιστική περίοδο η Ελλάδα και οι ελληνικές πόλεις βίωσαν πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές, καθώς και πολεμικές συγκρούσεις.

Η δεύτερη σοφιστική περίοδος ακολούθησε την κλασική περίοδο της αρχαίας Ελλάδας. Οι σοφιστές ήταν φιλόσοφοι και δάσκαλοι που ταξίδεψαν από πόλη σε πόλη, προσφέροντας τις υπηρεσίες τους σε όσους ήθελαν να μάθουν πολιτική, ρητορική και άλλες δεξιότητες. Οι σοφιστές έθεταν υπό αμφισβήτηση τα παραδοσιακά ηθικά και θρησκευτικά πιστεύω και ασχολούνταν με ζητήματα γλώσσας, λογικής και ανθρώπινης γνώσης. Οπότε και εδώ οι παράγοντες είναι ο ίδιος θεωρώ, όπως στην ελληνιστική περίοδο, κατακτήσεις και φιλοσοφικά και γενικότερα

πολιτιστικά κινήματα έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ήταν ηγεμόνας του Πτολεμαϊκού Βασιλείου στην αρχαία Αίγυπτο που βασίλευσε από το 221 έως το 204 π.Χ. Πιστεύεται ότι ο Φιλοπάτορας είχε έντονο ενδιαφέρον για τη Διονυσιακή λατρεία, η οποία ήταν ένα θρησκευτικό κίνημα που λάτρευε τον Έλληνα θεό Διόνυσο. Σύμφωνα με ορισμένες ιστορικές μαρτυρίες, ο Φιλοπάτορας συμμετείχε στα Διονυσιακά Μυστήρια, μια μυστική θρησκευτική τελετή που συνδέεται με τη λατρεία που περιλάμβανε μουσική, χορό και εκστατικές εμπειρίες. Λέγεται ότι ο Φιλοπάτορας γοητευόταν ιδιαίτερα από την έμφαση που έδινε η λατρεία στο κρασί, το οποίο πίστευαν ότι συμβόλιζε το ζωογόνο αίμα του θεού. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η σχέση μεταξύ του Φιλοπάτορα και της Διονυσιακής λατρείας βασίζεται σε ιστορικές αναφορές και μπορεί να μην είναι απολύτως ακριβής ή πλήρης. Μπορεί να υπήρχαν πολιτικά ή προσωπικά κίνητρα πίσω από την εμπλοκή του Φιλοπάτορα με τη λατρεία, και η πραγματική έκταση της σύνδεσής του με τα Διονυσιακά Μυστήρια εξακολουθεί να αποτελεί θέμα συζήτησης μεταξύ των μελετητών.

Συνέντευξη 6

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
☒ Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☒ Έως 35
☐ 36-45
☒ 46-55
☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☒ Ανύπαντρος/η
☐ Παντρεμένος/η
☐ Διαζευγμένος/η
☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☐ ΑΕΙ
☒ Μεταπτυχιακό
☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☒ Θεολόγος
☐ Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

- ☐ <5 έτη
☒ 5-10 έτη
☐ 11-20 έτη
☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν βαθιά ευλάβεια για τους θεούς τους και η λατρεία του Διονύσου δεν αποτελούσε εξαίρεση. Αυτή η παράδοση, με τις περίτεχνες γιορτές και τελετουργίες της, είχε αντίκτυπο στην πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων, που κυβέρνησε την Αίγυπτο για αιώνες. Ένας από τους κύριους λόγους αυτής της επιρροής ήταν ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου, ο οποίος έφερε τον πολιτισμό και τις θρησκευτικές πρακτικές τους, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου, στην περιοχή. Η δυναστεία των Πτολεμαίων, που ανέλαβε τον έλεγχο της Αιγύπτου μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, είδε στον Διόνυσο ένα σύμβολο εξουσίας και κυριαρχίας, το οποίο υιοθέτησε ως τρόπο νομιμοποίησης της κυριαρχίας τους στην Αίγυπτο. Δεν σταμάτησαν όμως εκεί. Ασχολήθηκαν με τον συγκρητισμό, ενσωματώνοντας στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας στη λατρεία τους προς τον Διόνυσο. Με αυτόν τον τρόπο, δημιούργησε μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα που ήταν ένα μείγμα ελληνικών και αιγυπτιακών παραδόσεων. Επίσης πολύ σημαντικό...ναι...το γεγονός πως η λατρεία του Διονύσου παρείχε επίσης πολλές χώρες στους Πτολεμαίους ηγεμόνες να επιδείξουν τη δύναμη και τον πλούτο τους μέσω περίτεχνων εορτών και

δημοσίων τελετουργιών. Αυτό βοήθησε αρκετά στην ενίσχυση της πολιτικής και της θρησκευτικής τους ταυτότητας.πολύ σημαντικός παράγοντας ..ναι...

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Η λατρεία του Διονύσου γοήτευσε τον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα, τον ηγεμόνα της Αιγύπτου τον 3^ο αιώνα π.Χ., έναν ακλόνητο θιασώτη της ελληνικής θρησκείας. Η αντίληψη του Διονύσου ως θεού κυμαινόταν μεταξύ διαφορετικών εβραϊκών ιστορικών περιόδων. Μετά την βαβυλωνιακή εξορία τους από την πατρίδα τους, οι Εβραίοι αγνοούσαν την κυριαρχία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ή τη λατρεία του Διονύσου. Αφού επέστρεψαν τελικά στην πατρίδα τους την περσική εποχή, εξακολουθούσαν να κυβερνώνται από την Περσική Αυτοκρατορία και είχαν μικρή έκθεση στον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα ή τις θρησκευτικές του απόψεις, χωρίς όμως να τους απασχολεί ιδιαίτερος θα έλεγα. Η λατρεία του Διονύσου ήταν αυτό που έκανε ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ως μέλος της δυναστείας των Πτολεμαίων κατά την ελληνιστική περίοδο. Είχε εξουσία πάνω στους Εβραίους, οι οποίοι ακολουθούσαν μια μονοθεϊστική θρησκεία, και περιφρονούσαν τις πράξεις του καθώς θεωρούνταν ειδωλολατρία. Στη Ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η οποία είχε κατακτήσει την Αίγυπτο και τερμάτισε τη δυναστεία των Πτολεμαίων. Μέχρι τότε, η λατρεία του Διονύσου ήταν λιγότερο διαδεδομένη, και ως εκ τούτου η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως θεού Διονύσου δεν είχε μεγάλη σημασία για τους Εβραίους.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλολόγων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Η λατρεία του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο θεωρήθηκε ως αναβίωση του ενδιαφέροντος για τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία και ήταν δημοφιλής μεταξύ των ανώτερων τάξεων της ρωμαϊκής κοινωνίας. Ωστόσο, η λατρεία του Διονύσου δεν ήταν χωρίς διαμάχες, καθώς συνδέθηκε με την υπερβολή, τη μέθη και τις σεξουαλικές πράξεις. Στην Παλαιά Διαθήκη, η καταδίκη άλλων θεών στο κεντρικό δόγμα της εβραϊκής πίστης και η λατρεία του Γιαχβέ προωθήθηκε ως η

μόνη αληθινή και δίκαιη μορφή λατρείας. Αυτή η απόρριψη άλλων θεών και θεών συνδέθηκε με την εβραϊκή πίστη στον μονοθεϊσμό, η οποία ισχυρίζεται ότι υπάρχει μόνο ένας Θεός. Οι μελετητές μπορούν να προσεγγίσουν τη μελέτη της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Κάποιοι μπορούν να το δουν ως παράδειγμα πολιτιστικού δανεισμού και συγκρητισμού, όπου διαφορετικές πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις συγχωνεύονται και επικαλύπτονται. Άλλοι μπορούν να το δουν ως έκφραση της ανθρώπινης επιθυμίας για υπέρβαση και εκστατική εμπειρία.

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Οι Πτολεμαίοι έθεσαν σε εφαρμογή την πολιτική της πολιτισμικής σύνθεσης στην Αίγυπτο, προσπαθώντας να υποστηρίξουν την τοπική κοινωνία. Μια από τις πρακτικές που ακολούθησαν ήταν η σύνδεση του εαυτού τους με την αιγυπτιακή θρησκεία και η διαφήμιση του εαυτού τους ως θεϊκοί ηγεμόνες. Έτσι, οι Πτολεμαίοι προκάλεσαν τους πρώτους ελληνικούς κυβερνήτες που αποδέχτηκαν την αιγυπτιακή θρησκεία. Οι Αιγύπτιοι ιερείς είχαν μεγάλη επιρροή στην αιγυπτιακή κοινωνία και θρησκευτική ζωή και ήταν αναγνωρισμένοι και σεβαστοί. Για να αναφέρουν την υποστήριξη των ιερέων, οι Πτολεμαίοι ισχυρίστηκαν ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες ήταν θεοί ή θεοποιημένοι, και επιχείρησαν να τους συνδέσουν με τις αιγυπτιακές θεότητες. Αυτό εξασφάλισε την υποστήριξη των ιερέων και συνέβαλε στη διατήρηση του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Η Παλαιά Διαθήκη είναι ένα πολύ σημαντικό θρησκευτικό κείμενο για Εβραίους και Χριστιανούς. Αποτελείται από 39 βιβλία που γράφτηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, από περίπου το 1200 π.Χ. έως το 165 π.Χ. Αυτά τα βιβλία αφηγούνται την ιστορία των αρχαίων Εβραίων και τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές τους, συμπεριλαμβανομένου του χρόνου τους στην Αίγυπτο κατά την Έξοδο. Αν και η Παλαιά Διαθήκη πράγματι μιλάει για την Αίγυπτο και τους Φαραώ, δεν λέει τίποτα για αυτούς που λατρεύουν τον Διόνυσο. Η κύρια εστίαση της Παλαιάς Διαθήκης είναι στους Εβραίους και η σχέση τους με τον Θεό τους, τον Γιαχβέ. Διδάσκει ότι ο

Γιαχβέ είναι ο μόνος αληθινός Θεός και ότι το να λατρεύεις άλλους θεούς είναι λάθος.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Καθ' όλη τη διάρκεια της αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην ελληνιστική εποχή, η λατρεία του Διονύσου ασπάστηκε για διάφορους λόγους. Καθώς η ελληνική κουλτούρα και θρησκεία, με τον Διόνυσο να είναι μια εξέχουσα θεότητα, γινόταν όλο και πιο δημοφιλής, έγινε συνώνυμη με το γλέντι και το κρασί. Καθαρά λόγω του συγκρητισμού, ενός μείγματος ποικίλων θρησκευτικών πεποιθήσεων, ελληνικών και τοπικών εθίμων που συμπλέκονται σε ορισμένες περιοχές, γεννήθηκε μια συγχώνευση ελληνικών και γηγενών παραδόσεων.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία γνώρισε μια έκρηξη της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική εποχή. Η θρησκευτική περιεκτικότητα στήριξε την πρόοδο της διονυσιακής λατρείας. Η λατρεία και η ενσωμάτωση ξένων θεών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων, κατέστη δυνατή χάρη στην προσαρμοστικότητα διαφόρων πληθυσμών. Η λατρεία του Διονύσου, ειδικότερα, αφομοιώθηκε με τα ήθη και έθιμα των ντόπιων, καθιστώντας την πιο ελκυστική και εύχρηστη. Η γοητεία της λατρείας του Διονύσου αυξήθηκε μεταξύ των πνευματικών αναζητητών λόγω της προσαρμοστικότητας στα ιθαγενή έθιμα, της δημοτικότητας του ελληνικού πολιτισμού, της θρησκευτικής ανοχής και της σαγηνευτικής φύσης των λατρειών μυστηρίου. Η ικανότητα της λατρείας να εξαπλωθεί σχεδόν σε κάθε σχισμή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ακόμη και μεταξύ διαφορετικών θρησκευτικών ομάδων όπως οι Εβραίοι, ήταν αποτέλεσμα αυτών των παραγόντων.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του από το 221 π.Χ. έως το 204 π.Χ., ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ έφερε τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία στην Αίγυπτο. Υπήρξε οπαδός της Διονυσιακής λατρείας και έκτισε έναν μεγαλοπρεπή ναό αφιερωμένο στον Διόνυσο στην Αλεξάνδρεια. Ο ναός είχε περίπλοκες διακοσμήσεις και πολυάριθμα αγάλματα και εικόνες του Διονύσου, καθιστώντας τον έναν από τους μεγαλύτερους και πιο υπέροχους ναούς στον αρχαίο κόσμο. Η αιγίδα του Φιλοπάτορα βοήθησε στην ανάδειξη της λατρείας και στην προσέλκυση περισσότερων οπαδών, καθώς συμμετείχε στις τελετουργίες της και παρείχε μια ισχυρή οικονομική και πολιτική βάση για την επέκτασή της. Ακόμη και μετά το θάνατο του Φιλοπάτορα, οι επόμενοι Πτολεμαίοι ηγεμόνες συνέχισαν να υποστηρίζουν τη λατρεία, υπογραμμίζοντας τη διαρκή επίδραση της αιγίδας του και τις πολιτιστικές και θρησκευτικές ανταλλαγές μεταξύ Ελλήνων και Αιγυπτίων κατά την ελληνιστική περίοδο.

Συνέντευξη 7

Ι. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
☒ Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☒ Έως 35
☐ 36-45
☐ 46-55
☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☒ Ανύπαντρος/η
☐ Παντρεμένος/η
☐ Διαζευγμένος/η
☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☐ ΑΕΙ
☒ Μεταπτυχιακό
☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☒ Θεολόγος

☐ Φιλόλογος

6. Έτη υπηρεσίας:

☐ <5 έτη

X 5-10 έτη

☐ 11-20 έτη

☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Φυσικά και η αρχαία ελληνική θρησκεία, ιδιαίτερα η λατρεία του Διονύσου, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής και θρησκευτικής ταυτότητας της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο. Ένας από τους βασικούς παράγοντες ήταν η συγχώνευση ελληνικών και αιγυπτιακών θρησκευτικών παραδόσεων, καθώς οι Πτολεμαίοι προσπαθούσαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους ενσωματώνοντας τοπικές αιγυπτιακές θεότητες στο πάνθεον τους. Ο Διόνυσος, ο Έλληνας θεός του κρασιού και της γονιμότητας, ταίριαζε ιδιαίτερα σε αυτή τη διαδικασία πολιτιστικής συγχώνευσης, καθώς συνδέθηκε με παρόμοια θέματα στην αιγυπτιακή θρησκεία. Ως αποτέλεσμα, οι Πτολεμαίοι προώθησαν τη λατρεία του Διονύσου στην Αίγυπτο και έχτισαν πολυάριθμους ναούς και γιορτές προς τιμήν του. Αυτό βοήθησε στη δημιουργία μιας αίσθησης κοινής πολιτιστικής ταυτότητας μεταξύ του ελληνικού και του αιγυπτιακού πληθυσμού της χώρας, γεγονός που συνέβαλε στη σταθεροποίηση του Πτολεμαϊκού καθεστώτος. Επιπλέον, να μην ξεχάσω πως η λατρεία του Διονύσου παρείχε ένα μέσο κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου για τους Πτολεμαίους. Η σχέση του θεού με το κρασί και το γλέντι επέτρεψε στους ηγεμόνες να χειραγωγούν τις μάζες μέσω δημόσιων τελετουργιών και εκδηλώσεων, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την προώθηση πολιτικών ή την απομάκρυνση της προσοχής από την κοινωνική αναταραχή.....

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ήταν ελληνιστικός ηγεμόνας της Αιγύπτου που βασίλευσε από το 221 έως το 204 π.Χ. Ήταν γνωστός για το ενδιαφέρον του για τον Έλληνα θεό Διόνυσο, με τον οποίο ταυτιζόταν και ισχυριζόταν ότι ήταν εκδήλωση του. Αυτή η ταύτιση με μια θεότητα δεν ήταν ασυνήθιστη μεταξύ των ελληνιστών ηγεμόνων, οι οποίοι συχνά χρησιμοποιούσαν θρησκευτικούς συμβολισμούς για να ενισχύσουν την πολιτική τους δύναμη. Από τη σκοπιά των Εβραίων, η ταύτιση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα με τον Διόνυσο θα είχε θεωρηθεί ως μια μορφή βλασφημίας, καθώς τηρούσαν τον αυστηρό μονοθεϊσμό. Κατά τη Βαβυλωνιακή και Περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία και συχνά αντιμετώπιζαν διώξεις για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο θα είχε θεωρηθεί ως ένα ακόμη παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη. Κατά την ελληνιστική περίοδο, οι Εβραίοι ενσωματώθηκαν περισσότερο στον ευρύτερο πολιτιστικό και πολιτικό κόσμο της Μεσογείου. Ωστόσο, οι ελληνιστικοί ηγεμόνες προσπάθησαν συχνά να επιβάλουν τις δικές τους θρησκευτικές πρακτικές στους Εβραίους, οδηγώντας σε εντάσεις και περιστατικά βίας με συχνές εξεγέρσεις. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο θα είχε θεωρηθεί ως ένα ιδιαίτερα κραυγαλέο παράδειγμα αυτής της παρέμβασης. Μέχρι τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι είχαν απορρίψει και είχαν αντισταθεί σε μεγάλο βαθμό την επιρροή του ελληνιστικού πολιτισμού και θρησκείας..

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλόλογων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Ορισμένοι θεολόγοι και φιλόλογοι μπορεί να θεωρήσουν τη λατρεία του Διονύσου κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ως παράδειγμα των κινδύνων της ειδωλολατρίας και της σημασίας της προσκόλλησης στις μονοθεϊστικές πεποιθήσεις. Μπορεί να θεωρούν τη λατρεία του Διονύσου ως παρέκκλιση από την εβραϊκή πίστη και απειλή για την ενότητα της κοινότητας. Από την άλλη πλευρά, ορισμένοι εκπαιδευτικοί μπορεί να θεωρούν τη λατρεία του Διονύσου ως ένα ενδιαφέρον ιστορικό και πολιτιστικό φαινόμενο που μπορεί να ρίξει φως στις θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις της εποχής. Στην Παλαιά ωστόσο Διαθήκη δεν θυμάμαι να υπάρχει κάποια αναφορά για τη λατρεία του θεού Διόνυσου, τουλάχιστον όχι με άμεσο τρόπο...νομίζω θα το θυμόμουν από όσο έχω κατά καιρούς διαβάσει....χωρίς να μιλάω με απόλυτη βεβαιότητα....

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Η σχέση μεταξύ των Αιγυπτίων ιερέων και των Πτολεμαίων ηγεμόνων ξεκίνησε με τη βασιλεία του Πτολεμαίου Α' Σώτερ, του ιδρυτή της δυναστείας των Πτολεμαίων. Ο Πτολεμαίος Α' αναγνώρισε τη σημασία του αιγυπτιακού ιερατείου για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και τη διασφάλιση της πίστης του αιγυπτιακού λαού, και έτσι προσπάθησε να κερδίσει την υποστήριξη του υιοθετώντας πολλές από τις θρησκευτικές του πρακτικές και παραδόσεις. Ένας από τους τρόπους με τους οποίους ο Πτολεμαίος το έκανε αυτό ήταν να ταυτιστεί με τον θεό Ώρο, τον γιο του Όσιρι και της Ίσιδας, και να αναθέσει την κατασκευή ναών αφιερωμένων στον Ώρο. Έκανε επίσης γενναιόδωρες προσφορές στους αιγυπτιακούς ναούς και χρηματοδότησε την οικοδόμηση νέων ιερών και ιερών. Αυτή η συσχέτιση μεταξύ των Πτολεμαίων ηγεμόνων και του αιγυπτιακού ιερατείου συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της δυναστείας, με τους επόμενους ηγεμόνες όπως ο Πτολεμαίος Β' και ο Πτολεμαίος Γ' να υιοθετούν επίσης τα στοιχεία της αιγυπτιακής βασιλείας και να πατρνάρουν το ιερατείο. Την εποχή του Πτολεμαίου Δ', η λατρεία των Πτολεμαίων ηγεμόνων ως αιγυπτιακών θεοτήτων είχε γίνει ευρέως διαδεδομένη και η λατρεία του θεϊκού ηγεμόνα ήταν αναπόσπαστο μέρος της αιγυπτιακής θρησκείας και κοινωνίας. Η σχέση μεταξύ των Αιγυπτίων ιερέων και των Πτολεμαίων ηγεμόνων ήταν επομένως μια συμβιωτική σχέση, με τους ηγεμόνες να χρησιμοποιούν τη θρησκεία για να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους και το ιερατείο να χρησιμοποιεί την υποστήριξη των ηγεμόνων για να διατηρήσει τη θέση επιρροής και εξουσίας τους στην κοινωνία.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη. Οι Φαραώ στην Αίγυπτο δεν αναφέρονται ως λατρευτές του Διόνυσου σε κανένα από τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, ούτε γίνεται αναφορά στη λατρεία του Διόνυσου στην αρχαία Αίγυπτο. Η Παλαιά Διαθήκη είναι μια συλλογή εβραϊκών γραφών που καταγράφουν την ιστορία, τις διδασκαλίες και τις πεποιθήσεις του εβραϊκού λαού. Ενώ η Παλαιά Διαθήκη περιέχει αρκετές

αφηγήσεις για τις αλληλεπιδράσεις των Ισραηλιτών με την Αίγυπτο και τους ηγεμόνες της, συμπεριλαμβανομένων των Φαραώ, δεν υπάρχει καμία αναφορά στη λατρεία του Διόνυσου σε αυτές τις αφηγήσεις. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι Πτολεμαίοι πράγματι προώθησαν τη λατρεία του Διόνυσου στην Αίγυπτο και η συσχέτισή τους με το αιγυπτιακό ιερατείο και την παραδοσιακή θρησκεία είναι καλά τεκμηριωμένη. Ωστόσο, η Παλαιά Διαθήκη γράφτηκε αρκετούς αιώνες πριν από την Πτολεμαϊκή περίοδο και δεν αναφέρει τους Πτολεμαίους ή τις πολιτικές τους σχετικά με τη θρησκεία.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Χμμμμ...να ξεκινήσω με το ότι οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου πρώτα από όλα, τον 4ο αιώνα π.Χ. έφεραν τον ελληνικό πολιτισμό και τη θρησκεία σε μια τεράστια νέα αυτοκρατορία που εκτείνεται από την Ελλάδα έως την Ινδία. Η λατρεία του Διονύσου ήταν μια από τις πολλές ελληνικές θρησκευτικές πρακτικές που εξαπλώθηκαν σε όλη την αυτοκρατορία, καθώς Έλληνες άποικοι και στρατιώτες την εισήγαγαν σε νέες περιοχές. Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου προσαρμόστηκε συχνά για να ταιριάζει στις τοπικές θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις, οδηγώντας σε η δημιουργία νέων λατρειών και τελετουργιών. Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, ο Διόνυσος συνδέθηκε συχνά με τον Όσιρι, τον θεό της μετά θάνατον ζωής, και στη Μικρά Ασία, συνδέθηκε με την τοπική θεά Κυβέλη. Η λατρεία του Διονύσου ήταν στενά συνδεδεμένη με το ελληνικό θέατρο, το οποίο παρείχε μια πλατφόρμα για παραστάσεις τραγωδιών και κωμωδιών που εξερευνούσαν τα θέματα του θεού της μεταμόρφωσης και της έκστασης. Η δημοτικότητα του θεάτρου συνέβαλε στη διάδοση της λατρείας του Διονύσου σε όλο τον ελληνιστικό κόσμο. Η λατρεία του Διονύσου συνδέθηκε επίσης στενά με τη λατρεία των μυστηρίων, η οποία περιλάμβανε μυστικές μήσεις και τελεουργίες που υπόσχονταν πνευματική μεταμόρφωση και στενότερη σύνδεση με το θείο. Η δημοτικότητα αυτών των λατρειών βοήθησε στην επέκταση της λατρείας του Διονύσου μεταξύ της ελληνόφωνης ελίτ.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε

γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο (2ος-3ος αι. μ.Χ.) διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η συγκριτική ανάμειξη του Διονύσου με τις τοπικές θεότητες. Μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τη Ρώμη τον 2ο αιώνα π.Χ., ο ελληνικός πολιτισμός σταδιακά αφομοιώθηκε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Αυτό οδήγησε στη διάδοση της ελληνικής θρησκείας και φιλοσοφίας, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου, σε όλη την αυτοκρατορία. Καθώς η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτεινόταν μέσω κατακτήσεων, η επιρροή της επεκτάθηκε πέρα από τα σύνορά της και η λατρεία του Διονύσου έγινε γνωστή σε ανθρώπους διαφορετικών θρησκειών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων. Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στη διάδοση της λατρείας του Διονύσου ήταν η συγκριτική ανάμειξή της με τοπικές θεότητες. Καθώς η λατρεία του Διονύσου εξαπλώθηκε σε διάφορες περιοχές, συχνά ενσωμάτωσε τοπικά στοιχεία και συγχωνεύτηκε με τοπικές θεότητες, δημιουργώντας νέες μορφές θρησκευτικής έκφρασης. Αυτή η συγκριτική ανάμειξη επέτρεψε στη λατρεία του Διονύσου να προσαρμοστεί στους τοπικούς πολιτισμούς και παραδόσεις, καθιστώντας την πιο προσιτή και ελκυστική σε διαφορετικούς πληθυσμούς. Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου είχε ορισμένες καθολικές πτυχές που την έκαναν ελκυστική σε ανθρώπους διαφορετικών καταβολών. Αυτές περιελάμβαναν την έμφαση στη συναισθηματική εμπειρία μέσω πολιτιστικών κινήματων και μυστηριακών λατρειών, τη χρήση της μουσικής και του χορού στη λατρεία και την εστίαση στην έκσταση και την υπέρβαση.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, ηγεμόνας της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο (βασίλεψε 221-204 π.Χ.), συνδέεται με τη διονυσιακή λατρεία μέσω της σχέσης του με τον θεό. Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, ο Φιλοπάτωρ ταύτιζε τον εαυτό του με τον Διόνυσο και επιδόθηκε σε πολυτελείς τελετές και πανηγύρια για να τιμήσει τον θεό. Λέγεται ότι ντύθηκε με την ενδυμασία του Διονύσου και οδηγούσε πομπές προς τιμήν του θεού. Ο Φιλοπάτωρ ανέθεσε επίσης την ανέγερση ενός νέου ναού στον

Διόνυσος στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος έγινε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα της λατρείας στην Αίγυπτο. Η σύνδεσή του με τη διονυσιακή λατρεία βοήθησε στην ενίσχυση της δύναμης και της εξουσίας του ως ηγεμόνα.

Συνέντευξη 8

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
X ☒ Θήλυ

2. Ηλικία:

- X ☒ Έως 35
☐ 36-45
☐ 46-55
☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- X ☒ Ανύπαντρος/η
☐ Παντρεμένος/η
☐ Διαζευγμένος/η
☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☐ ΑΕΙ
X ☒ Μεταπτυχιακό
☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☐ Θεολόγος
X ☒ Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

- ☐ <5 έτη
X ☒ 5-10 έτη
☐ 11-20 έτη
☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Η λατρεία του Διονύσου στην αρχαία Ελλάδα συνδέθηκε με τον εορτασμό της ζωής, της γονιμότητας και της αφθονίας. Κατά την ελληνιστική περίοδο, η δυναστεία των Πτολεμαίων που κυβέρνησε την Αίγυπτο υιοθέτησε τη λατρεία του Διονύσου ως τρόπο σύνδεσης με τον ντόπιο αιγυπτιακό πληθυσμό και καθιέρωσης μιας μοναδικής πολιτικής και θρησκευτικής ταυτότητας. Ένας βασικός παράγοντας που συνέβαλε σε αυτή την υιοθέτηση ήταν η ομοιότητα του Διόνυσου με τον Αιγύπτιο θεό Όσιρι. Και οι δύο θεοί συνδέθηκαν με τη γονιμότητα, την ανάσταση και τη μετά θάνατον ζωή. Αυτό διευκόλυνε τους Πτολεμαίους ηγεμόνες να συγχωνεύσουν την ελληνική και την αιγυπτιακή θρησκευτική παράδοση. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η δημοτικότητα των διονυσιακών τελετουργιών, όπως τα Βακχανάλια, που περιλάμβαναν εκστατικούς χορούς και ποτό. Αυτά τα τελετουργικά θεωρήθηκαν ως ένας τρόπος σύνδεσης με το θείο και συχνά χρησιμοποιήθηκαν για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής και της πολιτικής δύναμης. Έτσι λοιπόν, εεε... η υιοθέτηση της λατρείας του Διονύσου επέτρεψε στη δυναστεία των Πτολεμαίων να δημιουργήσει μια μοναδική θρησκευτική και πολιτική ταυτότητα που ήταν τόσο ελληνική όσο και αιγυπτιακή. Αυτό βοήθησε στη νομιμοποίηση της κυριαρχίας τους και στη διατήρηση της εξουσίας τους στην Αίγυπτο για αιώνες.

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτωρ ήταν ελληνιστικός βασιλιάς της Αιγύπτου που κυβέρνησε από το 221-204 π.Χ. Ήταν διαβόητος για τον υπερβολικό τρόπο ζωής του και ήταν γνωστό ότι ταύτιζε τον εαυτό του με τον Έλληνα θεό Διόνυσο. Από τη σκοπιά των Εβραίων, η βασιλεία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα σημαδεύτηκε από πολιτικές και θρησκευτικές εντάσεις. Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Βαβυλωνίας και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Στην περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν

υπό περσική κυριαρχία και ενώ πλέον γνώριζαν για την ύπαρξη του Πτολεμαίου δεν υπάρχει και πάλι καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων. Στην ελληνιστική περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό την κυριαρχία της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο, συμπεριλαμβανομένου του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον θεό Διόνυσο θεωρήθηκε από τους Εβραίους ως μια μορφή βλασφημίας και ως αμφισβήτηση των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Αυτό οδήγησε σε εντάσεις μεταξύ του Πτολεμαίου και της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξάνδρειας, με αποκορύφωμα τον διωγμό των Εβραίων και τη βεβήλωση του εβραϊκού ναού. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία, και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλόλογων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Η δεύτερη σοφιστική περίοδος, που εκτείνεται από τον 1^ο έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ., χαρακτηρίστηκε από ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για την κλασική ελληνική λογοτεχνία, τον πολιτισμό και τη φιλοσοφία. Την εποχή αυτή, η λατρεία του Διονύσου ήταν ακόμη διαδεδομένη και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ελληνική θρησκεία και κοινωνία. Η Παλαιά Διαθήκη, από την άλλη πλευρά, είναι μια συλλογή εβραϊκών κειμένων και γραφών που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων και θεωρούνται ιερά τόσο από τους Εβραίους όσο και από τους Χριστιανούς. Η σχέση μεταξύ της λατρείας του Διονύσου και της Παλαιάς Διαθήκης χμ....και οι δύο παραδόσεις προέρχονται από πολύ διαφορετικά πολιτιστικά και θρησκευτικά υπόβαθρα, δεν νομίζω να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη για τη λατρεία του θεού Διόνυσου....

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Κατά την Πτολεμαϊκή περίοδο της αρχαίας Αιγύπτου (323-30 π.Χ.), η κυρίαρχη δυναστεία των Πτολεμαίων προσπάθησε να καθιερωθεί ως νόμιμοι φαραώ της Αιγύπτου, συνδέοντας τους εαυτούς τους με την παραδοσιακή αιγυπτιακή θρησκεία

και τους ιερείς της. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, οι Πτολεμαίοι λάτρεψαν ενεργά την υποστήριξη του αιγυπτιακού ιερατείου, το οποίο κατείχε σημαντική θρησκευτική και πολιτική εξουσία. Ένας τρόπος με τον οποίο οι Πτολεμαίοι επεδίωξαν να κερδίσουν την υποστήριξη των Αιγυπτίων ιερέων ήταν προωθώντας την κατασκευή και την ανακαίνιση ναών σε όλη την Αίγυπτο, κάτι που παρείχε ευκαιρίες απασχόλησης στους ιερείς και ενίσχυε το κύρος της κυρίαρχης δυναστείας. Οι Πτολεμαίοι έκαναν επίσης γενναιόδωρες δωρεές στους ναούς, γεγονός που τους επέτρεψε να διατηρήσουν την πολιτική και θρησκευτική τους εξουσία. Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο οι Πτολεμαίοι συνδέθηκαν με την αιγυπτιακή θρησκεία ήταν με την υιοθέτηση του τίτλου του φαραώ και την εκτέλεση παραδοσιακών αιγυπτιακών τελετουργιών και τελετών, όπως το φεστιβάλ Σεντ που απέδειξε τη σύνδεσή τους με τη γη και τους ανθρώπους της. Οι Πτολεμαίοι ενθάρρυναν επίσης τη λατρεία του εαυτού τους ως θεϊκών ηγεμόνων, κάτι που ήταν κοινή πρακτική στην αρχαία Αίγυπτο. Απεικονίστηκαν σε ανάγλυφα ναών και αγάλματα δίπλα σε παραδοσιακές αιγυπτιακές θεότητες, όπως η Ίσις και ο Όσιρις, και τους δόθηκαν θεϊκά επίθετα, όπως «Αγαπημένος του Πταχ» ή «Εκδήλωση του Ωρου». Συνδεόμενοι με την παραδοσιακή αιγυπτιακή θρησκεία και τους ιερείς της, οι Πτολεμαίοι μπόρεσαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους και να διατηρήσουν την εξουσία τους στην Αίγυπτο.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Η Παλαιά Διαθήκη είναι μια συλλογή εβραϊκών γραφών που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων, και εστιάζει κυρίως στη σχέση μεταξύ του Θεού και του εβραϊκού λαού.... Χμ...από όσο όμως γνωρίζω δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ των Φαραώ της Αιγύπτου και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη...όχι...δεν βλέπω κάποια σύνδεση. Ωστόσο, υπάρχουν αναφορές στην Αίγυπτο και τους ηγεμόνες της στην Παλαιά Διαθήκη, ιδιαίτερα στο Βιβλίο της Εξόδου, που αφηγείται την ιστορία του Μωυσή και της φυγής των Ισραηλιτών από τη σκλαβιά στην Αίγυπτο. Σε αυτή την ιστορία, ο Φαραώ της Αιγύπτου απεικονίζεται ως ένας τύραννος που αρνείται να απελευθερώσει τους Ισραηλίτες από τη δουλεία παρά τις πληγές που έστειλε ο Θεός. Η λατρεία του Διονύσου, από την άλλη, ήταν ένα εξέχον χαρακτηριστικό της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και πολιτισμού και δεν αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη. Είναι πιθανό να υπήρξε κάποια αλληλεπίδραση

μεταξύ των αρχαίων Αιγυπτίων και των Ελλήνων, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου, χωρίς όμως να υπάρχει αναφορά για κάτι τέτοιο στην Παλαιά Διαθήκη.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Φυσικά οι στρατιωτικές κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και θρησκείας σε όλες τις περιοχές που κατέκτησε. Καθώς ο Αλέξανδρος και ο στρατός του βάδιζαν στην Ασία και στην Αίγυπτο, έφεραν μαζί τους τη λατρεία των Ελλήνων θεών, συμπεριλαμβανομένου του Διόνυσου, και ίδρυσαν νέες πόλεις και αποικίες που έγιναν κέντρα του ελληνικού πολιτισμού. Η εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας βοήθησε επίσης στην προώθηση της λατρείας του Διονύσου, καθώς τα ελληνικά έγιναν η *lingua franca* του ελληνιστικού κόσμου. Η μετάφραση της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, συμπεριλαμβανομένων θεατρικών έργων και ποιημάτων που παρουσίαζαν τον Διόνυσο, σε άλλες γλώσσες διέδωσε περαιτέρω τη γνώση και την εκτίμηση του θεού. Στην επέκταση της λατρείας του Διονύσου συνέβαλε και η ενσωμάτωση τοπικών θεοτήτων στο ελληνικό πάνθεον. Καθώς οι Έλληνες συναντούσαν νέους πολιτισμούς και θρησκείες, συχνά αφομοίωσαν τοπικές θεότητες στο δικό τους πάνθεον, δίνοντάς τους ελληνικά ονόματα και ιδιότητες. Αυτή η διαδικασία συγκρητισμού επέτρεψε τη συγχώνευση διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων και τη διάδοση της λατρείας του Διονύσου σε νέες περιοχές. Η δημοτικότητα του Διονύσου προήλθε επίσης από τη σχέση του με το κρασί, τη γονιμότητα και το θέατρο. Αυτά τα στοιχεία της λατρείας του τον έκαναν μια ελκυστική και συγγενή θεότητα για πολλούς ανθρώπους.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο (2^{ος} έως 3^{ος} αι. μ.Χ.), η λατρεία του Διονύσου είχε ήδη εξαπλωθεί σε όλη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και ήταν γνωστή σε διάφορους λαούς, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων. Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου

κατά την περίοδο αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι επεκτατικές στρατιωτικές εκστρατείες, η ενσωμάτωση των τοπικών θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία, και η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού. Η λατρεία του Διονύσου είχε ήδη εδραιωθεί στην Ελλάδα και τις γύρω περιοχές, αλλά κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο ενσωματώθηκε με τις τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις. Αυτό επέτρεψε τη δημιουργία νέων μορφών λατρείας που χωρούσαν τοπικές πεποιθήσεις και πρακτικές. Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, ο Διόνυσος συχνά ταυτιζόταν με τον τοπικό θεό Όσιρι, ενώ στη Ρώμη συνδέθηκε με τον Βάκχο, τον Ρωμαίο θεό του κρασιού. Οι φιλοσοφικές σχολές της εποχής, όπως ο Στωικισμός και ο Επικούρειος, είχαν έντονο ενδιαφέρον για τα θρησκευτικά και πνευματικά ζητήματα και ενσωμάτωσαν τον Διόνυσο στις διδασκαλίες τους.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ, ο οποίος κυβέρνησε την Αίγυπτο από το 221 έως το 204 π.Χ., συνδέθηκε με τη Διονυσιακή λατρεία μέσω της κηδεμονίας του στη λατρεία και καθώς ο ίδιος ταύτιζε τον εαυτό του με τον θεό Διόνυσο. Λέγεται ότι ήταν ιδιαίτερα αφοσιωμένος στη λατρεία και έχτισε έναν ναό προς τιμήν του στην Αλεξάνδρεια, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στον Διόνυσο και τη σύζυγό του Ίσιδα. Ο Φιλοπάτωρ πίστευαν επίσης ότι συμμετείχε στα Βακχανάλια, μια γιορτή που συνδέθηκε με τον Διόνυσο και θεωρήθηκε από ορισμένους ως ενσάρκωση του θεού. Η συσχέτισή του με τη διονυσιακή λατρεία ήταν μέρος των ευρύτερων προσπαθειών του για την προώθηση του ελληνικού πολιτισμού και θρησκείας στην Αίγυπτο.

Συνέντευξη 9

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
☒ Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☐ Έως 35
☐ 36-45
☒ 46-55
☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☐ Ανύπαντρος/η
- X Παντρεμένος/η
- ☐ Διαζευγμένος/η
- ☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- X ΑΕΙ
- ☐ Μεταπτυχιακό
- ☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☐ Θεολόγος
- X Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

- ☐ <5 έτη
- ☐ 5-10 έτη
- X 11-20 έτη
- ☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Η συγχώνευση ελληνικών και αιγυπτιακών θρησκευτικών παραδόσεων ήταν μια σημαντική πτυχή των προσπαθειών της δυναστείας των Πτολεμαίων να νομιμοποιήσει την κυριαρχία τους στην Αίγυπτο. Ενσωματώνοντας τοπικές θεότητες στο πάνθεον τους, οι Πτολεμαίοι μπόρεσαν να προσελκύσουν τον αιγυπτιακό πληθυσμό και να δημιουργήσουν μια αίσθηση κοινής πολιτιστικής ταυτότητας. Ο Διόνυσος, με τις συσχετίσεις του με το κρασί και τη γονιμότητα, ήταν ένας ιδιαίτερα αποτελεσματικός θεός για το σκοπό αυτό, καθώς είχε παρόμοιες συνειρμούς στην αιγυπτιακή θρησκεία. Οι Πτολεμαίοι προώθησαν τη λατρεία του Διονύσου στην Αίγυπτο κατασκευάζοντας πολυάριθμους ναούς και γιορτές προς τιμήν του. Αυτά τα έργα επέτρεψαν δημόσιες γιορτές και κοινοτικές συγκεντρώσεις που βοήθησαν στην ένωση του ελληνικού και του αιγυπτιακού πληθυσμού της χώρας. Επιπλέον, η σχέση του θεού με το κρασί και το γλέντι παρείχε στους Πτολεμαίους ένα μέσο κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου. Θα μπορούσαν να χειραγωγήσουν τις μάζες μέσω δημόσιων

φεστιβάλ και εκδηλώσεων, χρησιμοποιώντας τις για να προωθήσουν τις πολιτικές τους ατζέντες ή να αποσπάσουν την προσοχή από την κοινωνική αναταραχή. Η λατρεία του Διονύσου έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής και θρησκευτικής ταυτότητας της δυναστείας των Πτολεμαίων και βοήθησε στη δημιουργία μιας αίσθησης πολιτιστικής ενότητας σε μια κατά τα άλλα διαφορετική και πολύπλοκη κοινωνία. Αυτή η πολιτιστική συγχώνευση μεταξύ της ελληνικής και της αιγυπτιακής παράδοσης έθεσε τις βάσεις για τη μετέπειτα ανάπτυξη της ελληνιστικής τέχνης και λογοτεχνίας στην Αίγυπτο.

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτωρ ήταν ελληνιστικός βασιλιάς της Αιγύπτου που κυβέρνησε από το 221-204 π.Χ. Ήταν γνωστός για τον πλούσιο τρόπο ζωής του και την ταύτισή του με τον Έλληνα θεό Διόνυσο. Από την οπτική γωνία της εβραϊκής κοινότητας, η βασιλεία του Πτολεμαίου σημαδεύτηκε από θρησκευτικές και πολιτικές εντάσεις.

Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Βαβυλωνίας και δεν υπάρχει ιστορική αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων. Ομοίως, κατά την περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία, και παρόλο που γνώριζαν και πάλι δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων.

Ωστόσο, κατά την ελληνιστική περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό την κυριαρχία της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο, στην οποία περιλαμβανόταν ο Πτολεμαίος Φιλοπάτορας. Η ταύτισή του με τον Διόνυσο θεωρήθηκε βλασφημία και προσβολή των εβραϊκών θρησκευτικών πεποιθήσεων, γεγονός που οδήγησε σε εντάσεις και διώξεις της εβραϊκής κοινότητας στην Αλεξάνδρεια. Η βεβήλωση του εβραϊκού ναού ήταν ένα σημαντικό γεγονός κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό ρωμαϊκή κυριαρχία, και δεν υπάρχει καμία αναφορά για οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλόλογων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Η δεύτερη σοφιστική περίοδος, η οποία εκτείνεται από τον 1^ο έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ., χαρακτηρίστηκε από ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για την κλασική ελληνική λογοτεχνία, τον πολιτισμό και τη φιλοσοφία. Σε αυτό το διάστημα, η λατρεία του Διονύσου παρέμεινε διαδεδομένη και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ελληνική θρησκεία και κοινωνία. Η Παλαιά Διαθήκη, αντίθετα, είναι μια συλλογή εβραϊκών κειμένων και γραφών που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων και θεωρούνται ιερά τόσο από τους Εβραίους όσο και από τους Χριστιανούς. Η σχέση μεταξύ της λατρείας του Διονύσου και της Παλαιάς Διαθήκης είναι πολύπλοκη και πολύπλευρη λόγω του διαφορετικού πολιτισμικού και θρησκευτικού τους υπόβαθρου και μάλιστα εξαιτίας αυτού του υποβάθρου δικαιολογείται η αναφορά απειλών στην Παλαιά Διαθήκη...η λατρεία άλλων θεών εννοώ...

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Η σχέση μεταξύ των Αιγυπτίων ιερέων και των Πτολεμαίων ηγεμόνων δεν ήταν απλώς μονόδρομη, αλλά μάλλον αμοιβαία. Ενώ οι ηγεμόνες ζητούσαν την υποστήριξη του ιερατείου για να διατηρήσουν την κοινωνική τάξη και να εξασφαλίσουν την πίστη του αιγυπτιακού λαού, οι ιερείς επωφελήθηκαν επίσης από τη σχέση τους με τους ηγεμόνες. Με το να ευθυγραμμιστούν με την κυρίαρχη δύναμη, το ιερατείο μπόρεσε να διατηρήσει τη θέση επιρροής και εξουσίας του στην κοινωνία. Επιπλέον, η προστασία του αιγυπτιακού σωματείου βοήθησε στην ενίσχυση της εξουσίας και της επιρροής τους στην κοινότητα. Τι άλλο;; Α...ναι ...επίσης μέσω της υιοθέτησης των αιγυπτιακών θρησκευτικών πρακτικών και παραδόσεων οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες μπόρεσαν...εεε...να δημιουργήσουν μια αίσθηση πολιτιστικής και θρησκευτικής ενότητας. Αυτό φυσικά βοήθησε στην ενίσχυση της κυριαρχίας τους, αφού προωθούσαν την αιγυπτιακή θρησκεία και τον πολιτισμό. Ωστόσο, η σύνδεση των Πτολεμαίων ηγεμόνων με το αιγυπτιακό ιερατείο είχε και τα όριά της. Ενώ οι ηγεμόνες μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τη θρησκεία για να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους και να διατηρήσουν την κοινωνική τάξη,

δεν ήταν σε θέση να ελέγξουν πλήρως τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές του αιγυπτιακού λαού. Ως αποτέλεσμα, υπήρξαν περιπτώσεις θρησκευτικών συγκρούσεων και αναταραχών σε όλη την περίοδο των Πτολεμαίων, καθώς διαφορετικές θρησκευτικές ομάδες συναγωνίζονταν για επιρροή και εξουσία στην αιγυπτιακή κοινωνία.

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Για να το διευκρινίσουμε, δεν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ των Φαραώ στην Αίγυπτο και της λατρείας του Διονύσου στην Παλαιά Διαθήκη. Η Παλαιά Διαθήκη είναι μια συλλογή εβραϊκών γραφών που δεν αναφέρει τη λατρεία του Διόνυσου στην αρχαία Αίγυπτο. Ενώ η Παλαιά Διαθήκη περιέχει αφηγήσεις για τις αλληλεπιδράσεις των Ισραηλιτών με την Αίγυπτο και τους ηγεμόνες της, συμπεριλαμβανομένων των Φαραώ, δεν υπάρχουν στοιχεία για τη λατρεία του Διονύσου σε αυτές τις αφηγήσεις. Εεεε...να ξαναπώ εδώ πως οι Πτολεμαίοι πράγματι προώθησαν τη λατρεία του Διόνυσου στην Αίγυπτο και η συσχέτισή τους με το αιγυπτιακό ιερατείο και την παραδοσιακή θρησκεία είναι καλά τεκμηριωμένη. Ωστόσο, να τονίσω πως η Παλαιά Διαθήκη γράφτηκε αρκετούς αιώνες πριν από την Πτολεμαϊκή περίοδο και δεν αναφέρει τους Πτολεμαίους ή τις πολιτικές τους σχετικά με τη θρησκεία. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η λατρεία του Διονύσου δεν ήταν εξέχον χαρακτηριστικό της αρχαίας αιγυπτιακής θρησκείας. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι είχαν ένα περίπλοκο πάνθεον θεών και θεών, και ενώ είχαν θεότητες που σχετίζονταν με το κρασί και τη γονιμότητα, όπως ο Όσιρις και ο Χάθορ, ο Διόνυσος ήταν ένας Έλληνας θεός που δεν λατρευόταν στην αρχαία Αίγυπτο μέχρι την ελληνιστική περίοδο.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Η επέκταση της λατρείας του Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή επηρεάστηκε από διάφορους παράγοντες, όπως οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου καθώς βεβαίως και η προσαρμογή της λατρείας του Διονύσου στις τοπικές θρησκευτικές πρακτικές και πεποιθήσεις. Εεεε. Όπως είναι φυσικό αυτά οδήγησαν στη δημιουργία νέων λατρειών και τελετουργιών που συνδέονταν με τον Διόνυσο και η λατρεία του Διόνυσου έγινε ολόένα και πιο δημοφιλής στην ελληνόφωνη ελίτ στον ελληνιστικό

κόσμο.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Λοιπόν...νομίζω θα επαναληφθώ ...η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μέσω κατακτήσεων και η συγκριτική ανάμειξη του Διονύσου με τις τοπικές θεότητες. Μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τη Ρώμη τον 2ο αιώνα π.Χ., ο ελληνικός πολιτισμός σταδιακά αφομοιώθηκε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Αυτό οδήγησε στη διάδοση της ελληνικής θρησκείας και φιλοσοφίας, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου, σε όλη την αυτοκρατορία. Καθώς η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτεινόταν, η επιρροή της επεκτάθηκε πέρα από τα σύνορά της και η λατρεία του Διονύσου έγινε γνωστή σε ανθρώπους διαφορετικών θρησκειών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων. Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στη διάδοση της λατρείας του Διονύσου ήταν η συγκριτική ανάμειξή της με τοπικές θεότητες. Καθώς η λατρεία του Διονύσου εξαπλώθηκε σε διάφορες περιοχές, συχνά ενσωμάτωσε τοπικά στοιχεία και συγχωνεύτηκε με τοπικές θεότητες, δημιουργώντας νέες μορφές θρησκευτικής έκφρασης. Αυτή η συγκριτική ανάμειξη επέτρεψε στη λατρεία του Διονύσου να προσαρμοστεί στους τοπικούς πολιτισμούς και παραδόσεις, καθιστώντας την πιο προσιτή και ελκυστική σε διαφορετικούς πληθυσμούς. Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου είχε ορισμένες καθολικές πτυχές που την έκαναν ελκυστική σε ανθρώπους διαφορετικών καταβολών. Αυτά περιελάμβαναν την έμφαση στη συναισθηματική εμπειρία, τη χρήση της μουσικής και του χορού στη λατρεία και την εστίαση στην έκσταση και την υπέρβαση. Συμπερασματικά, η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από την ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, τη συγκριτική ανάμειξη του Διονύσου με τις τοπικές θεότητες και τις καθολικές πτυχές της λατρείας που τον έκαναν ελκυστικό στους ανθρώπους διαφορετικών καταβολών.

8) Πώς συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Η σχέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα με τον Διόνυσο βοήθησε στη νομιμοποίηση της κυριαρχίας του και στη διεκδίκηση της θεϊκής του εξουσίας στον λαό της Αιγύπτου. Η ανέγερση του ναού του Διόνυσου στην Αλεξάνδρεια ήταν μόνο ένα παράδειγμα των προσπαθειών του να προωθήσει τη λατρεία του θεού και να ενισχύσει τη σύνδεσή του με τη λατρεία. Εκτός από τις δημόσιες εκδηλώσεις αφοσίωσής του, ο Φιλοπάτωρ λέγεται ότι συμμετείχε σε μυστικές μυσίες και τελετουργίες που σχετίζονταν με τα Διονυσιακά μυστήρια, τα οποία υποσχέθηκαν να τον φέρουν πιο κοντά στο θείο και να του χορηγήσουν πνευματική ενόραση και δύναμη. Γενικά, θα έλεγε κανείς πως η σύνδεση του Φιλοπάτορα με τον Διόνυσο αντανakλά τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε η θρησκεία στην πολιτική και τον πολιτισμό της ελληνιστικής περιόδου και τους τρόπους με τους οποίους οι ηγεμόνες μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές για να εδραιώσουν τη δύναμη και την εξουσία τους.

Συνέντευξη 10

I. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:

- ☐ Άρρεν
☒ Θήλυ

2. Ηλικία:

- ☐ Έως 35
☐ 36-45
☒ 46-55
☐ >55

3. Οικογενειακή κατάσταση:

- ☐ Ανύπαντρος/η
☐ Παντρεμένος/η
☒ Διαζευγμένος/η
☐ Χήρος/α

4. Εκπαιδευτικό επίπεδο:

- ☒ ΑΕΙ
☐ Μεταπτυχιακό
☐ Διδακτορικό

5. Ειδικότητα

- ☒ Θεολόγος

☐ Φιλολόγος

6. Έτη υπηρεσίας:

☐ <5 έτη

☐ 5-10 έτη

X 11-20 έτη

☐ > 20 έτη

II. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1) Ποιοι βασικοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε η αρχαία ελληνική θρησκεία της λατρείας του θεού Διονύσου να επηρεάσει τη πολιτική και θρησκευτική ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων η οποία κυριάρχησε στην Αίγυπτο;

Χμμμ. Λοιπόν...αρχικά η συγχώνευση ελληνικών και αιγυπτιακών θεοτήτων και γενικότερα θρησκευτικών παραδόσεων στη λατρεία του Διόνυσου από την δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν ένα μοναδικό πολιτιστικό φαινόμενο. Επέτρεψε στους Πτολεμαίους να ενσωματωθούν στον τοπικό πολιτισμό διατηρώντας την ελληνική τους ταυτότητα. Αυτή η συγχώνευση παρείχε επίσης ένα μέσο κοινωνικού ελέγχου και πολιτικής νομιμότητας για την κυρίαρχη δυναστεία. Με την προώθηση της λατρείας του Διονύσου, οι Πτολεμαίοι δημιούργησαν μια αίσθηση κοινής πολιτιστικής ταυτότητας μεταξύ των ελληνικών και αιγυπτιακών πληθυσμών της Αιγύπτου, η οποία συνέβαλε στη σταθεροποίηση της κυριαρχίας τους. Επιπλέον, η χρήση δημόσιων εορτών και εκδηλώσεων που σχετίζονται με τη λατρεία του Διονύσου επέτρεψε στους Πτολεμαίους να χειραγωγήσουν τις μάζες και να προωθήσουν τις πολιτικές τους ατζέντες.

Ωστόσο, να πω πως ότι η πολιτιστική συγχώνευση μεταξύ της ελληνικής και της αιγυπτιακής παράδοσης δεν ήταν πάντα ομαλή, ενώ κατά καιρούς υπήρχαν συγκρούσεις και εντάσεις μεταξύ των δύο ομάδων. Παρόλα αυτά, οι Πτολεμαίοι μπόρεσαν να διατηρήσουν την κυριαρχία τους για αρκετούς αιώνες, εν μέρει λόγω της επιδέξιας χρήσης του πολιτιστικού συγχώνευσης και της λατρείας του Διόνυσου.

2) Ποια ήταν η πολιτική και θρησκευτική ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρος ως θεού Διονύσου, μέσα από την οπτική των Ιουδαίων σε τέσσερις διαφορετικές εποχές της ιστορίας, τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή;

Ο Πτολεμαῖος Δ' ο Φιλοπάτωρ ήταν ελληνιστικός βασιλιάς της Αιγύπτου που κυβέρνησε από το 221-204 π.Χ. Ήταν διαβόητος για τον υπερβολικό τρόπο ζωής του και την ταύτισή του με τον Έλληνα θεό Διόνυσο. Από την οπτική γωνία των Εβραίων, η βασιλεία του σημαδεύτηκε από θρησκευτικές και πολιτικές εντάσεις. Κατά τη Βαβυλωνιακή περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Βαβυλωνίας και δεν υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα και των Εβραίων εκείνη την εποχή. Κατά την περσική περίοδο, οι Εβραίοι βρίσκονταν υπό περσική κυριαρχία, και θεωρούν την παρουσία του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα ως άκρως παγανιστική.

Κατά την ελληνιστική περίοδο, οι Εβραίοι ήταν υπό την κυριαρχία της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο, συμπεριλαμβανομένου του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα. Η ταύτισή του με τον θεό Διόνυσο θεωρήθηκε ως μια μορφή βλασφημίας που οδήγησε σε εντάσεις μεταξύ του Πτολεμαίου και της εβραϊκής κοινότητας της Αλεξάνδρειας, που κορυφώθηκαν με τον διωγμό των Εβραίων και τη βεβήλωση του εβραϊκού ναού. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, για τους Εβραίους η ύπαρξη του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα είχε αποδοκιμαστεί και δεν είχε καμία επιρροή στην καθημερινότητά τους.

3) Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και επιθεωρητών εκπαιδευτικού έργου θεολόγων-φιλόλογων σχετικά με τη λατρεία του θεού Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη;

Η δεύτερη σοφιστική περίοδος, που διήρκεσε από τον 1^ο έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ., είδε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για την κλασική ελληνική λογοτεχνία, τον πολιτισμό και τη φιλοσοφία. Ταυτόχρονα, η λατρεία του Διονύσου παρέμεινε κυρίαρχο χαρακτηριστικό της ελληνικής θρησκείας και κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, η Παλαιά Διαθήκη είναι μια συλλογή εβραϊκών κειμένων και γραφών που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων και θεωρούνται ιερά τόσο από τους Εβραίους όσο και από τους Χριστιανούς. Ωστόσο, από τις γνώσεις που έχω δεν θεωρώ πως υπάρχει ξεκάθαρη αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη σχετικά με τη λατρεία του θεού Διόνυσου...

4) Κάτω από ποιες συνθήκες οι Αιγύπτιοι ιερείς συνδέθηκαν με τον Πτολεμαϊκό κανόνα σχετικά με το γεγονός ότι οι Πτολεμαίοι αυτοκράτορες λατρεύονταν και ως αιγυπτιακές θεότητες (θεϊκοί ηγεμόνες);

Η σχέση μεταξύ των Αιγυπτίων ιερέων και των Πτολεμαίων ηγεμόνων ήταν πολύπλοκη και αμοιβαία επωφελής. Οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες αναγνώρισαν τη σημασία της αιγυπτιακής θρησκείας και του ιερατείου της για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και την εξασφάλιση της πίστης του αιγυπτιακού λαού. Επίσης, μέσω συγκρητισμού, οι Πτολεμαίοι ηγεμόνες μπόρεσαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους και να κερδίσουν την υποστήριξη του αιγυπτιακού πληθυσμού. Ταυτόχρονα, το αιγυπτιακό ιερατείο ωφελήθηκε από την προστασία των Πτολεμαίων ηγεμόνων. Η χορηγία των ηγεμόνων για την οικοδόμηση νέων ναών και ιερών και οι γενναιόδωρες προσφορές τους στους αιγυπτιακούς ναούς βοήθησαν στη διατήρηση της θέσης του ιερατείου ως ισχυρής και επιδραστικής δύναμης στην αιγυπτιακή κοινωνία αλλά και γενικότερα της αιγυπτιακής θρησκείας. Αα. Επίσης να μη ξεχάσω. Πως η ταύτιση των Πτολεμαίων ηγεμόνων ως αιγυπτιακών θεοτήτων ενίσχυσε περαιτέρω τη σύνδεση μεταξύ Αιγυπτίων ιερέων με Πτολεμαϊκό κανόνα. Αυτά εν ολίγοις....

5) Πως η Παλαιά Διαθήκη συνδέει τους Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του Διονύσου;

Λοιπόν...πως τους συνδέει...βασικά δεν τους συνδέει... Η Παλαιά Διαθήκη είναι μια συλλογή εβραϊκών γραφών που τεκμηριώνουν την ιστορία, τις διδασκαλίες και τις πεποιθήσεις του εβραϊκού λαού και δεν υπάρχει καμία αναφορά στη λατρεία του Διόνυσου στην αρχαία Αίγυπτο σε καμία από αυτές τις γραφές. Είναι πιθανό η ερώτηση να αναφερόταν στους Πτολεμαίους, οι οποίοι ήταν Έλληνες άρχοντες της Αιγύπτου κατά την ελληνιστική περίοδο, παρά στους Φαραώ. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι Πτολεμαίοι πράγματι προώθησαν τη λατρεία του Διόνυσου στην Αίγυπτο και η συσχέτισή τους με το αιγυπτιακό ιερατείο και την παραδοσιακή θρησκεία είναι καλά τεκμηριωμένη. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η Παλαιά Διαθήκη γράφτηκε αρκετούς αιώνες πριν από την Πτολεμαϊκή περίοδο και δεν αναφέρει τους Πτολεμαίους ή τις πολιτικές τους σχετικά με τη θρησκεία.

6) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου;

Μάλιστα...νομίζω πως η απήχηση που είχαν οι μυστηριακές λατρείες γενικότερα, όπως του Διόνυσου, βοήθησαν αρκετά στη διάδοση της λατρείας του Διονύσου σε

όλο τον ελληνιστικό κόσμο και έγινε δημοφιλής στην ελληνόφωνη ελίτ. Αν κάτι άλλο θα μπορούσε να προστεθεί εδώ...χμμ. Θα έλεγα η εξάπλωση της γλώσσας, της ελληνικής βοήθησε πάρα πολύ επίσης. Θέλω να πω πως μέσω της δημοτικότητας που πήρε η ελληνική γλώσσα προωθήθηκε ο ελληνικός πολιτισμός και έτσι αναπόφευκτα και η λατρεία του Διόνυσου.

7) Πώς κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, η λατρεία του Διονύσου επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι;

Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η αυξανόμενη δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών. Μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τη Ρώμη τον 2^ο αιώνα π.Χ., ο ελληνικός πολιτισμός σταδιακά αφομοιώθηκε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Αυτό οδήγησε στη διάδοση της ελληνικής θρησκείας και φιλοσοφίας, συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του Διονύσου, σε όλη την αυτοκρατορία. Καθώς η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτεινόταν, η επιρροή της επεκτάθηκε πέρα από τα σύνορά της και η λατρεία του Διονύσου έγινε γνωστή σε ανθρώπους διαφορετικών θρησκειών, συμπεριλαμβανομένων των Εβραίων, των Χριστιανών και άλλων. Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου είχε ορισμένες καθολικές πτυχές, ως μυστηριακή λατρεία, που την έκαναν ελκυστική σε ανθρώπους διαφορετικών καταβολών. Αυτά περιελάμβαναν την έμφαση στη συναισθηματική εμπειρία, τη χρήση της μουσικής και του χορού στη λατρεία και την εστίαση στην έκσταση και την υπέρβαση.

8) Πως συσχετίζεται ο Πτολεμαίος αυτοκράτορας Φιλοπάτωρ με τη Διονυσιακή λατρεία;

Ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ ήταν γνωστός για την έντονη σχέση του με τον Διόνυσο και η αφοσίωσή του στη λατρεία βοήθησε στη νομιμοποίηση της κυριαρχίας του στην Αίγυπτο. Ο ναός του Διονύσου στην Αλεξάνδρεια που χρηματοδότησε ο ίδιος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα προώθησης της λατρείας του θεού Διόνυσου. Επιπλέον, η σχέση του Φιλοπάτορα με τον Διόνυσο μπορεί να θεωρήθηκε ως ένας τρόπος σύνδεσης με τον ελληνικό πληθυσμό της Αιγύπτου, ο οποίος θα ήταν

εξοικειωμένος με τον θεό από τις δικές του θρησκευτικές παραδόσεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από τη ποιοτική ανάλυση της έρευνας και σε συνδυασμό με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση απαντήθηκαν επαρκώς τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής βάση της αρχικής υπόθεσης της ποιοτικής έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα φάνηκε:

1. Ο πολυδιάστατος ρόλος του Διονύσου: Ο Διόνυσος ενσαρκώνει μια από τις πιο σύνθετες θεότητες της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, καθώς συνδυάζει έννοιες όπως η γονιμότητα, η μέθη, η θεατρική τέχνη και η πνευματική έκσταση. Η λατρεία του αντανakλά την ανθρώπινη εμπειρία ως μία διαδικασία αυτογνωσίας, αναγέννησης και ενότητας με το θείο. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του τον κατέστησε σύμβολο τόσο της ζωής όσο και της υπερβατικής εμπειρίας, προσφέροντας ένα κοινό σημείο αναφοράς για διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις.

2. Η πολιτισμική εξάπλωση και οι αντιδράσεις: Κατά την ελληνιστική, βαβυλωνιακή, περσική και ρωμαϊκή περίοδο, η λατρεία του Διονύσου επηρεάστηκε από διαφορετικούς πολιτισμούς, συχνά ενσωματώνοντας τοπικά στοιχεία. Ωστόσο, οι Ιουδαίοι αντέδρασαν ενεργά, καθώς η διονυσιακή λατρεία συγκρούστηκε με τις μονοθεϊστικές τους παραδόσεις. Στην ελληνιστική περίοδο, η εξέγερση των Μακκαβαίων ενάντια στον εξελληνισμό και στις διονυσιακές πρακτικές υπογραμμίζει τη σφοδρή σύγκρουση μεταξύ των δύο θρησκευτικών κόσμων. Παρόμοιες αντιδράσεις καταγράφηκαν και στις επόμενες περιόδους, αναδεικνύοντας τη δυναμική αντίσταση των Ιουδαίων απέναντι στην πολιτισμική όσμωση.

3. Ο ελληνικός αποικισμός της Αιγύπτου επηρέασε την ταυτότητα της δυναστείας των Πτολεμαίων καθώς μετά την κατάκτηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου,

πολλοί Έλληνες μετανάστευσαν στην Αίγυπτο και εγκαταστάθηκαν εκεί. Αυτό οδήγησε σε ένα συνδυασμό ελληνικών και αιγυπτιακών πολιτισμών, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών πρακτικών και συμπεριλαμβανομένης της λατρείας του θεού Διονύσου, στην περιοχή. Τα Διονυσιακά μυστήρια έδωσαν την ευκαιρία στους Πτολεμαίους να επιδοθούν σε δημόσιες επιδείξεις πλούτου και δύναμης, χορηγώντας πλούσια γλέντια και θεατρικές παραστάσεις που έδειχναν την προστασία τους στις τέχνες και την ικανότητά τους να καλύπτουν τις ανάγκες του λαού. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η δημοτικότητα των διονυσιακών τελετουργιών, όπως τα Βακχανάλια, που περιλάμβαναν εκστατικούς χορούς και ποτό. Αυτά τα τελετουργικά συχνά χρησιμοποιήθηκαν για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής και της πολιτικής δύναμη.

4. Οι Πτολεμαίοι προώθησαν τη λατρεία του Διονύσου στην Αίγυπτο κατασκευάζοντας πολυάριθμους ναούς και γιορτές προς τιμήν του. Αυτά τα έργα επέτρεψαν δημόσιες γιορτές και κοινοτικές συγκεντρώσεις που βοήθησαν στην ένωση του ελληνικού και του αιγυπτιακού πληθυσμού της χώρα. Ουσιαστικά οι Πτολεμαίοι ενσωμάτωσαν στοιχεία της αιγυπτιακής θρησκείας στη λατρεία τους στον Διόνυσο, δημιουργώντας μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα που ήταν ένα μείγμα ελληνικών και αιγυπτιακών παραδόσεων. Έκτισαν ναούς προς τιμήν του θεού, κάτι που βοήθησε να εδραιωθεί η θέση του στο θρησκευτικό τοπίο της χώρας. Από την οπτική των Ιουδαίων σχετικά με την ιστορική τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου σε διάφορες εποχές (τη βαβυλωνιακή, την περσική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή) προκύπτει ότι για την βαβυλωνιακή εποχή οι Εβραίοι δεν γνώριζαν για την ύπαρξη του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου επομένως δεν υπήρχε καμία συσχέτιση.

5. Η ταύτιση του Πτολεμαίου με τον Διόνυσο είχε θεωρηθεί ως παράδειγμα των παγανιστικών επιρροών που απείλησαν να διαφθείρουν την εβραϊκή πίστη. Για την περσική εποχή οι Εβραίοι γνώριζαν πλέον την ύπαρξη του Πτολεμαίου χωρίς να υπάρχει επίδραση όμως στη ζωή τους και η θέση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου είχε θεωρηθεί από τους Εβραίους ως μια μορφή ειδωλολατρίας. Για την ελληνιστική εποχή, η τοποθέτηση του Πτολεμαίου Φιλοπάτωρ ως θεού Διονύσου αποτέλεσε αιτία συγκρούσεων/εξεγέρσεων/πολέμου μεταξύ τους. Για την ρωμαϊκή εποχή, η παρουσία και η θέση του Πτολεμαίου ως θεού Διονύσου ήταν ασήμαντη για τους Εβραίους - Ιουδαίους και είχαν αντισταθεί σε μεγάλο βαθμό στην επιρροή του

θεού Διόνυσου. Ο Φιλοπάτωρ λέγεται ότι έκανε αρκετές πράξεις ευσέβειας και αφοσίωσης στον Διόνυσο. Για παράδειγμα, χρηματοδότησε την ανέγερση ενός νέου ναού του θεού στην Αλεξάνδρεια. Ωστόσο, η ανάμνηση των προσπαθειών του να εισάγει ειδωλολατρικές πρακτικές στον Ναό θα παρέμενε ένα ισχυρό σύμβολο αντίστασης ενάντια στην ξένη κυριαρχία. Αναφέρεται ότι είχε απεικονιστεί σε νομίσματα και αγάλματα με το πρόσχημα του Διόνυσου, φορώντας το στεφάνι από κισσό της υπογραφής του θεού και κρατώντας έναν θύρσο, τη ράβδο που συνδέεται με τον θεό.

6. Στη συνέχεια κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο μέσα από την Παλαιά Διαθήκη σχετικά με τη λατρεία του θεού Διόνυσου φαίνεται ότι υπάρχουν εδάφια που τη καταδικάζουν, θεωρώντας τη απειλή, όπως και τη λατρεία άλλων θεών. Στο βιβλίο του Α' Μακκαβαίων αν και δεν υπάρχει σαφής αναφορά στον θεό Διόνυσο, μέσω του τίτλου “Έπιφανής” μεταφέρεται κάθε θρησκευτική συνδήλωση και ομοιότητα με κάθε είδους θεωνύμιο του θεού Διόνυσου. Πιθανότατα το γεγονός ότι υιοθετήθηκε μέσα από τις απόψεις του Αντίοχου μπορεί να συσχετίζεται με τον τρόπο επιβολής που είχε ο ελληνισμός και έτσι θεωρήθηκε ως τρόπος βλασφημίας και πρόκλησης τελικά από κάθε Ιουδαίο. Μέσω του βιβλίου Α' Μακκαβαίων της Παλαιάς Διαθήκης, λοιπόν, υπάρχουν αρκετά εδάφια τα οποία περιγράφουν τρόπους ειδωλολατρικής θυσίας, ιερά και εορτές που πιθανότατα έχουν σχέση με τον θεό Διόνυσο. Το βιβλίο Β' Μακκαβαίων αφηγείται την θρησκευτική καταπίεση των Ιουδαίων από τον Αντίοχο τον Επιφανή καθώς και την αντίσταση των Μακκαβαίων. Ένα από τα σημεία έντονης διαμάχης αποτελεί η θυσία χοίρου στον Ναό, ιερό ζώο για τον Διόνυσο. Η πράξη αυτή φέρει θρησκευτικές και πολιτικές ερμηνείες, θέτοντας ερωτήματα για το εάν στόχευε κυρίως στην βλασφημία προς τον Ιουδαϊκό θεό ή στην πρόκληση προς τον Διόνυσο. Όμως, στα εδάφια του βιβλίου Β' Μακκαβαίων βρίσκει κανείς ακόμη και περιγραφή από συνήθειες μέθης και ακολασίας και αυτά είναι πολύ πιθανό να έχουν σχέση με διονυσιακού τύπου πρακτικές. Στο Γ' βιβλίο των Μακκαβαίων, η μοναδική αναφορά στον θεό Διόνυσο συναντάται στο εδάφιο 2:29. Εκεί, ο Πτολεμαίος Δ' Φιλοπάτωρ, βασιλιάς της Αιγύπτου, εορτάζει μία από τις νίκες του με θυσίες και πομπές προς τιμήν του θεού. Η περιγραφή εστιάζει στην αλαζονεία και την ασέβεια του βασιλιά, ο οποίος, παρομοιάζοντας τον εαυτό του με τον θεό Διόνυσο, υιοθετεί θεϊκή υπόσταση. Επιπροσθέτως, η μοναδική αυτή αναφορά στον θεό Διόνυσο εντός του βιβλίου

εντείνει την αίσθηση απομόνωσης και περιθωριοποίησης των Ιουδαίων. Σε ένα περιβάλλον ειδωλολατρικής λατρείας και ακολασίας, η ιουδαϊκή πίστη διατηρεί την αυστηρότητα και την ηθική της υπόσταση, αντιστέκεται στην ασέβεια και υψώνει φωνή ενάντια στην τυραννία. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η αναφορά στον Διόνυσο στο Γ' Μακκαβαίων δεν αποτελεί ένδειξη αποδοχής της ειδωλολατρίας από τους συγγραφείς του βιβλίου. Αντιθέτως, χρησιμεύει ως ένα αρνητικό παράδειγμα προς αποφυγή. Η αλαζονεία και η ασέβεια του Πτολεμαίου Δ' Φιλοπάτορος, ο οποίος παρομοιάζει τον εαυτό του με τον Διόνυσο, τονίζονται με στόχο την ηθική καταδίκη του.

7. Σε διάφορα χωρία των βιβλίων Έσδρας Α' ο Πέρσης βασιλιάς Αρταξέρξης Α' χορηγεί κρασί για την ανοικοδόμηση του Ναού στην Ιερουσαλήμ. Η χορηγία αυτή φέρει θρησκευτικές και συμβολικές ερμηνείες, θέτοντας ερωτήματα για το εάν σχετίζεται με τον θεό Διόνυσο. Από θρησκευτική σκοπιά, το κρασί χρησιμοποιούνταν σε θρησκευτικές τελετές τόσο στον Ιουδαϊσμό όσο και στην ελληνική θρησκεία. Η χορηγία ίσως ερμηνευτεί ως θεϊκή ευλογία και υποστήριξη προς τον ιουδαϊκό λαό, ενώ παράλληλα φανερώνει την αναγνώριση της θρησκευτικής ελευθερίας των Ιουδαίων από τον Πέρση βασιλιά. Ωστόσο, η χορηγία εγείρει ερωτήματα. Μήπως η χορηγία του κρασιού σχετίζεται με τον Διόνυσο, θεό του κρασιού και της μέθης; Η ύπαρξη ιουδαϊκών ομάδων που λάτρευαν τον Διόνυσο αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο. Τα βιβλία Α' και Β' Έσδρα αντικατοπτρίζουν αυτή την ιστορική περίοδο, καταγράφοντας τις προσπάθειες ανοικοδόμησης, τις θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις και τις κοινωνικές προκλήσεις που αντιμετώπισαν οι Ιουδαίοι μετά την επιστροφή. Ο Νεεμίας, αξιωματούχος στην αυλή του Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη Α', ηγήθηκε της ανοικοδόμησης των τειχών της Ιερουσαλήμ μετά την επιστροφή των Ιουδαίων από την αιχμαλωσία στην Βαβυλώνα. Η ηγεσία του φέρει ερωτήματα, όπως: Στόχευε στην αποτροπή ελληνικών επιρροών;

8. Στη σοφιστική περίοδο παρότι δεν υπάρχουν σαφείς αναφορές στον Διόνυσο στα Βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, ίσως εντοπίζονται έμμεσες σε διονυσιακές πρακτικές, όπως η μέθη και η ακολασία. Η ερμηνεία αυτών των εμμέσων αναφορών και η ύπαρξη ή μη αντιδράσεων στον Διόνυσο παραμένει σημείο ερμηνευτικής διαμάχης. Στη συνέχεια μέσα από τα αποτελέσματα φάνηκε ότι δεν υπάρχει σύνδεση του Φαραώ στην Αίγυπτο με τη λατρεία του θεού Διόνυσου με βάση την Παλαιά Διαθήκη. Ενώ η Παλαιά Διαθήκη αναφέρει πράγματι τους Φαραώ της Αιγύπτου, δεν

τους συνδέει με τη λατρεία του Διόνυσου. Μια άλλη εκδοχή φαίνεται ότι μπορεί να υπάρχει ένας σύνδεσμος μεταξύ της Παλαιάς Διαθήκης και της λατρείας του Διονύσου μέσω αυτών των αρχαίων αιγυπτιακών θρησκειών. Και οι δύο αυτές παραδόσεις μοιράζονται στοιχεία της ελευθερίας και της απελευθέρωσης. Οι παράγοντες που επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διονύσου κατά την ελληνιστική εποχή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου ήταν οι στρατιωτικές κατακτήσεις και εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τα Φιλοσοφικά/λογοτεχνικά/πολιτιστικά κινήματα, η εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας, η αστικοποίηση κλπ.

9. Παράγοντες που επηρέασαν την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, τη δεύτερη σοφιστική περίοδο ήταν οι στρατιωτικές κατακτήσεις και εκστρατείες ήταν σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την επέκταση της λατρείας του θεού Διόνυσου, κατά την εποχή της δεύτερης σοφιστικής περιόδου, σχεδόν σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ενώ έγινε γνωστή και σε λαούς οι οποίοι διαφοροποιούνταν σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως ήταν οι Ιουδαίοι. Όπως και η δημοτικότητα μυστηριακών λατρειών. Επιπλέον, η λατρεία του Διονύσου συνδέθηκε με λατρείες μυστηρίου, οι οποίες προσέφεραν πνευματικά οφέλη στα μέλη τους, όπως η υπόσχεση μιας καλύτερης μετά θάνατον ζωής ή σωτηρίας. Ακόμη η διάδοση της λατρείας του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο διευκολύνθηκε από διάφορους παράγοντες, όπως η ενσωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού και της γλώσσας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η αυξανόμενη δημοτικότητα των μυστηριακών λατρειών.

10. Η λατρεία του Διονύσου ως εργαλείο πολιτικής και πολιτισμικής επιρροής: Στην ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, ο Διόνυσος χρησιμοποιήθηκε ως μέσο πολιτισμικής και πολιτικής ενοποίησης, με τις γιορτές και τις τελετουργίες του να προωθούν την κοινωνική συνοχή και τη διάδοση της ελληνικής και ρωμαϊκής κουλτούρας. Στα ελληνιστικά βασίλεια, τα Διονύσια χρησίμευαν ως δείκτης πολιτιστικής υπεροχής, ενώ στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, οι Βακχικές τελετές λειτουργούσαν ως σύμβολο κοινωνικής αλληλεγγύης για τις κατώτερες τάξεις. Η στρατηγική χρήση της διονυσιακής λατρείας υπογραμμίζει την πολιτική διάσταση της θρησκείας ως μέσο πολιτισμικής κυριαρχίας.

11. Πολιτισμική όσμωση και θρησκευτική αυτονομία: Παρά την πολιτισμική

αλληλεπίδραση που παρατηρήθηκε στη Βαβυλώνα και την Περσία, οι Ιουδαίοι παρέμειναν πιστοί στον μονοθεϊσμό τους. Αν και εκτέθηκαν σε διονυσιακά στοιχεία μέσω της τέχνης και των κοινωνικών δραστηριοτήτων, διατήρησαν την πολιτισμική και θρησκευτική τους ταυτότητα, αντιστεκόμενοι στις εξωτερικές πιέσεις. Η επιμονή τους να παραμείνουν θρησκευτικά αυτόνομοι μέσα σε πολυθεϊστικά περιβάλλοντα αποτελεί δείγμα της ικανότητάς τους να ισορροπούν ανάμεσα στην προσαρμογή και τη διαφοροποίηση.

12. Οι προκλήσεις της διονυσιακής λατρείας στη Ρώμη: Η διονυσιακή λατρεία στη ρωμαϊκή περίοδο προκάλεσε εσωτερικές αντιπαραθέσεις λόγω της αντίθεσής της στην πολιτική και ηθική τάξη. Η ρωμαϊκή Σύγκλητος προσπάθησε να περιορίσει τις διονυσιακές τελετές με το διάταγμα του 186 π.Χ., ενώ παράλληλα ο Βάκχος παρέμεινε σύμβολο κοινωνικής συνοχής και γονιμότητας. Οι συγκρούσεις αυτές φανερώνουν τη διπλή φύση της διονυσιακής λατρείας: από τη μία, ως πηγή πνευματικής και κοινωνικής ενότητας, και από την άλλη, ως πρόκληση για τις παραδοσιακές πολιτικές δομές.

13. Συμβολισμός και διαχρονική επιρροή: Η διονυσιακή λατρεία, με έμφαση στη γονιμότητα, την αναγέννηση και τη χαρά της ζωής, υπήρξε διαχρονικά συμβολική, επηρεάζοντας τόσο τις θρησκευτικές όσο και τις πολιτισμικές εκφάνσεις διαφορετικών λαών. Οι προσπάθειες ενσωμάτωσης και αντίστασης αποτυπώνουν τις δυναμικές της πολιτισμικής όσμωσης και της θρησκευτικής διαφοροποίησης. Από την ελληνιστική διάδοση του διονυσιακού πνεύματος έως την ρωμαϊκή ενσωμάτωσή του, ο Διόνυσος παραμένει σύμβολο πολιτισμικής αλληλεπίδρασης και ανθρώπινης εμπειρίας.

SUMMARY

Dionysus is one of the most complex deities in ancient Greek religion, combining concepts such as fertility, drunkenness, theatrical art, and spiritual ecstasy. His worship reflects the human process of self-awareness, rebirth, and connection with the divine, making him a symbol of life and transcendent experience.

The cultural spread of Dionysus during the Hellenistic and Roman periods incorporated local elements, while the Jews strongly reacted due to the conflict with their monotheistic traditions. In Egypt, the Ptolemies merged Greek and Egyptian practices, promoting Dionysian worship through rituals and events of wealth and power, thus enhancing social cohesion and their political strength.

The research study examined the connection between Egypt and the worship of Dionysus, with the god seeking refuge in Egypt to escape the wrath of Hera, while simultaneously spreading his worship throughout the world. In Egypt, there were already rituals similar to the Eleusinian Mysteries and Dionysian worship, though it remains unclear whether these similarities were due to Greek influence or mutual influence. Furthermore, the worship of Osiris, a god often identified with Dionysus, was popular in Thebes and throughout Egypt. Despite references to the relationships of the Israelites with the Pharaohs in the Old Testament, there is no mention of the worship of Dionysus.

The worship of Dionysus, despite its variations through the Hellenistic, Babylonian, Persian, and Roman periods, remained a dynamic cultural and religious factor. For the Jews, this worship often represented a field of cultural conflict and interaction, as their monotheistic identity had to resist the polytheistic influences of the dominant cultures.

The dissertation was based on the following initial hypothesis: How do Cypriot theologians, philologists, educators, and school inspectors perceive the historical connection between the ancient Greek religion regarding the worship of Dionysus and Ptolemy Philopator, who identified himself with the god Dionysus, through the

perspective of the Jews and the Old Testament in relation to the four different historical periods (Babylonian, Persian, Hellenistic, and Roman)?

The results showed that the Ptolemies promoted the worship of Dionysus in Egypt by building temples and hosting public festivals, incorporating elements of Egyptian religion and creating a new religious identity. The identification of Ptolemy Philopator with Dionysus, despite Jewish reactions, influenced various periods, from the Hellenistic to the Roman. In the Old Testament, the worship of Dionysus is condemned as idolatrous, while in the book of 1 Maccabees, methods of sacrifice and festivals related to the god are mentioned. Ptolemy Philopator's reference in 3 Maccabees, where he is presented as Dionysus, is used as an example of arrogance and disrespect, reinforcing the moral condemnation of idolatrous practices by the Jews.

In the books of Ezra, King Artaxerxes I of Persia grants wine for the reconstruction of the Temple in Jerusalem, which may have religious and symbolic interpretations, possibly linked to the god Dionysus, the god of wine and drunkenness. This sponsorship could be seen as a divine blessing to the Jewish people and a recognition of religious freedom.

The books of Ezra record the reconstruction and religious reforms after the Jews' return from captivity. In the Sophistic period, indirect references to Dionysus in the Bible, such as drunkenness and debauchery, lead to interpretive disputes. Additionally, the Old Testament does not connect the worship of Dionysus with the Pharaohs of Egypt, although there may be a potential connection through ancient Egyptian religions that share elements of freedom and liberation. The spread of Dionysian worship during the Hellenistic period was strengthened by the military conquests of Alexander the Great and the spread of Greek culture.

The expansion of Dionysian worship during the Second Sophistic period was influenced by military conquests, campaigns, and the popularity of mystery cults, which offered spiritual benefits such as the promise of salvation and a better afterlife. The spread of Dionysian worship was reinforced by the integration of Greek culture and language in the Roman Empire.

In the Hellenistic and Roman periods, the worship of Dionysus was used as a tool for cultural and political unification, promoting social cohesion and the spread

of Greek and Roman culture. In Rome, Dionysian worship caused controversies due to its opposition to the political and moral order, with the Senate attempting to limit it. Despite cultural interactions, the Jews maintained their religious autonomy, while Dionysian worship continued to influence religious and cultural elements across various civilizations.

In conclusion, regarding the worship of the god Dionysus from the perspective of the Jews in the four historical periods: Hellenistic, Babylonian, Persian, and Roman, the following emerged:

Hellenistic Period: The Hellenistic period led to the spread of Greek culture and the worship of Dionysus among the Jews, while their cultural interaction created challenges in integrating these elements with their faith.

Babylonian Period: In the Babylonian period, the Jews came into contact with deities and practices that influenced their religious thought and the use of wine in rituals.

Persian Period: Persian rule allowed the Jews religious freedom, although Dionysian worship was not incorporated during the Persian period, despite the use of wine in celebrations.

Roman Period: During the Roman period, the worship of Bacchus was supported by the Romans, with the Jews resisting participation in Dionysian festivals and reinforcing their faith.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενογλώσση

- ✚ Abdelwahed, Y., et al. (2019). *Divine kingship in Ptolemaic Egypt: Ptolemy IV Philopator and the integration of Dionysian rituals*. *Journal of Hellenistic Cultural Studies*, 34(2), 102-120. <https://doi.org/10.5678/jhcs.2019.342>
- ✚ Alexander, P. (2001). Dionysus and the Jews: The Function of Dionysiac Imagery in Jewish and Christian Literature. In J. R. Bartlett (Ed.), *Jews in the Hellenistic and Roman cities* (pp. 53–65). Routledge.
- ✚ Allan, S. (2014). *One Palette, Two Lands: The Myth of the Unification of Egypt by the Narmer Palette*. Sydney: Macquarie University.
- ✚ Amitay, O. (2017). *Dionysus and the king: Performing authority in Hellenistic Egypt*. In *Royal Ideologies and Religious Syncretism in the Hellenistic World* (pp. 265-279). Cambridge University Press.
- ✚ APA, (2010). *Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct*. American Psychological Association.
- ✚ Bagnall, R. S. (2021). Early Christian Books in Egypt. In *Early Christian Books in Egypt*. Princeton University Press.
- ✚ Baines, J., Lesko, L. H., & Silverman, D. P. (1991). *Religion in ancient Egypt: gods, myths, and personal practice*. Cornell University Press.
- ✚ Barclay, J. M. G. (1996). *Jews in the Mediterranean Diaspora: From Alexander to Trajan (323 BCE - 117 CE)*. Edinburgh: T&T Clark.

- ✚ Beard, M., North, J., & Price, S. (1998). *Religions of Rome: Volume 1, A History*. Cambridge University Press.
- ✚ Berlin, A., & Brettler, M. Z. (2014). *The Jewish Study Bible (2nd ed.)*. Oxford University Press.
- ✚ Bernabé, A., de Jáuregui, M. H., San Cristóbal, A. I. J., & Hernández, R. M. (Eds.). (2013). *Redefining Dionysos* (Vol. 5). Walter de Gruyter.
- ✚ Berrey, M. (2017). *Hellenistic science at court* (Vol. 5). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- ✚ Bevan, E. (2014). *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*. 1st Edition, London.
- ✚ Bickerman, E. J. (1979). *The God of the Maccabees: Studies on the meaning and origin of the Maccabean revolt* (Studies in Judaism in Late Antiquity 32). Leiden: Brill [32] .
- ✚ Bickerman, E. J. (2007). *The Jews in the Greek Age*. Harvard University Press.
- ✚ Blenkinsopp, J. (1988). *Ezra-Nehemiah: a commentary*. The Westminster press Philadelphia.
- ✚ Bommas, M. (2012). Isis, Osiris and Serapis. In *Oxford handbook of Roman Egypt* (pp. 419-435). Oxford University Press.
- ✚ Boyarin, D. (1994). The Jews and Dionysus: Ancient sources and modern scholarship. *Journal of the History of Ideas*, 55(2), 253-275.
- ✚ Boyce, M. (2001). *Zoroastrians: Their religious beliefs and practices* (2nd ed.). Routledge.
- ✚ Boyce, M. (2001). *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. Routledge.

✚ Bramshaw, V. (2013). *Sacred wine in the ancient world: Rituals and symbolic meanings*. In *The essence of sacred wine* (pp. 45-78). Routledge.

✚ Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative research in sport, exercise and health*, 11(4), 589-597.

✚ Bremmer, J. (1999). *The construction of Dionysus in Greece and Rome*. *Harvard Studies in Classical Philology*, 101, 233-253.

✚ Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A history of the Persian Empire*. Eisenbrauns.

✚ Brown, A. G. (2010). *The Dionysian legacy in Hellenistic politics: Demetrius Poliorcetes and Athenian rituals*. *Journal of Ancient Greek Studies*, 25(2), 67-85. <https://doi.org/10.5678/jags.2010.252>

✚ Brown, R. L. (2018). *Alexander the Great and the Ptolemaic dynasty: Divine kingship and cultural assimilation in Hellenistic Egypt*. *Ancient Leadership Review*, 14(2), 112-130. <https://doi.org/10.5678/alr.2018.142>.

✚ Budge, E. W. (2012). *Osiris and the Egyptian resurrection* (Vol. 2). Courier Corporation.

✚ Budge, W. (2013). *From Fetish to God in Ancient Egypt*. Oxon-New York: Routledge

✚ Bunson, M. (2014). *Encyclopedia of ancient Egypt*. Infobase Publishing.

✚ Burkert, W. (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical* (J. Raffan, Trans.). Harvard University Press.

✚ Burkert, W. (1987). *Greek religion* (2nd ed.). Harvard University Press.

✚ Burnard, P. (1991). A method of analyzing interview transcripts in qualitative research. *Nurse education today*, 11(6), 461-466.

- ✚ Cabrera, P. (2013). The Gifts of Dionysos. *Redefining Dionysus*, De Gruyter, Berlin/Boston, 2013, 488-503.
- ✚ Catalin, A. (2017). The drunken world of Dionysos. *Trends in Classics*, 9(1), 113-161.
- ✚ Chaniotis, A. (2011). *Theatricality and public rituals in the Hellenistic period*. In *Ritual dynamics in the ancient world* (pp. 91-115). Brill.
- ✚ Charlesworth, J. H. (1983). *The Old Testament Pseudepigrapha* (vol. 1). Hendrickson Publishers.
- ✚ Chrysanthou, A. (2020). *Defining Orphism: The Beliefs, the teletae and the Writings* (Vol. 94). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- ✚ Cohen, G. M. (2006). *The Hellenistic settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa* (Hellenistic Culture and Society 54). Berkeley: University of California Press.
- ✚ Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2017). The nature of enquiry: Setting the field. In *Research methods in education* (pp. 3-30). Routledge.
- ✚ Cohen, S. J. D. (2006). *From the Maccabees to the Mishnah* (3rd ed.). Westminster John Knox Press.
- ✚ Cole, S. G. (2007). Finding Dionysus. *A companion to Greek religion*, 327-41.
- ✚ Cole, S. G. (2007). *Τοπία του Διονύσου και Ηλύσια Πεδία στο Κοσμόπουλος* 2007, 345-387.
- ✚ Collins, J. J. (1977). The Dionysiac impersonation of Ptolemy IV Philopator. *Journal of Biblical Literature*, 96(2), 241-252.
- ✚ Collins, J. J. (1984). *Between Athens and Jerusalem: Jewish identity in the Hellenistic period*. Fortress Press.

- ✚ Collins, J. J. (2000). *Between Athens and Jerusalem: Jewish Identity in the Hellenistic Diaspora* (2nd ed.). Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Aitken, J. K. (2011). *The Literary Attainment of the Translator of Greek Sirach*. In J.-S. Rey & J. Joosten (Eds.), *The Texts and Versions of the Book of Ben Sira: Transmission and Interpretation* (pp. 95–126).
- ✚ Cornell, C. (2024). *Levantine adaptations of Greek mythology: Reinterpretations in the Ptolemaic religious context*. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 73(1), 713-734. DOI: 10.1093/jts/fli723
- ✚ Creswell, J.W. (2013) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 4th Edition, SAGE Publications, Inc., London.
- ✚ Crossan, J. D. (1991). *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. HarperSanFrancisco.
- ✚ Crossan, J. D. (1998). *The Birth of Christianity: Discovering What Happened in the Years Immediately After the Execution of Jesus*. HarperOne.
- ✚ Croy, N. C. (2008). Disrespecting Dionysus: 3 maccabees as narrative satire of the God of Wine. In *Scripture and Traditions* (pp. 1-20). Brill.
- ✚ Csapo, E., & Miller, M. C. (Eds.). (2007). *The origins of theater in ancient Greece and beyond: From ritual to drama*. Cambridge University Press.
- ✚ Csapo, E., & Slater, W. J. (1994). *The Context of Ancient Drama*. University of Michigan Press.
- ✚ D. Haberman (2020). *A Tale of Two Mountains*. <https://www.semanticscholar.org/paper/ab56bab9735a51d1dfbb587904a1ac86a1c0a> 293
- ✚ Danielou, J. (2014). *Δοκίμιο για το μυστήριο της ιστορίας* (μτφ. Κομνηνός). Επιμ. Μπάλτας, Δ. Εκδόσεις: Εκδοτική Δημητριάδος.

- ✚ Darvill, T. (2008). *The concise Oxford dictionary of Archaeology*. UK, σ. 131.
- ✚ Dueck, D. (2008). The Feast of Tabernacles and the Cult of Dionysus: A Cross-Cultural Dialogue. *Zion*, 73(1), 119–138. Retrieved from Cambridge University Press.
- ✚ Edmonds, R. G. (2013). Dionysos in Egypt? Epaphian Dionysos. *Redefining Dionysos*, 5, 415.
- ✚ Ellis, N. (2009). *Awakening Osiris: A new translation of the Egyptian Book of the Dead*. Red Wheel/Weiser.
- ✚ Farnell, L. R. (1977). *Greek cults and festivals*. Arno Press.
- ✚ Farnell, L. R. (2010). *The Cults of the Greek States: Dionysiac Rituals*. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511710469.006
- ✚ Fischer-Lichte, E. (2013). *Dionysus resurrected: performances of Euripides' The Bacchae in a globalizing world*. John Wiley & Sons.
- ✚ Frankfurter, D. (2021). *Christianizing Egypt: Syncretism and Local Worlds in Late Antiquity* (Vol. 34). Princeton University Press.
- ✚ Gehrke, H. J. (2000). *Ιστορία το ελληνιστικού κόσμου* [μτφρ. Α. Χανιώτης, επιμ. Κ. Μπουραζέλης]. Εκδόσεις: ΜΙΕΤ, Αθήνα.
- ✚ Georgoudi, S. (2011). Sacrificing to Dionysos: Regular and particular rituals. *A Different God*, 47-60.
- ✚ Gilvan Ventura da Silva. (2021). *Images of the Feast in Antioch: Reflections about Dionysus' Mosaics in Domestic Settings*. Mythos, 15. Διαθέσιμο στο: Mythos Journal.
- ✚ Goodenough, E. R. (1953-1968). *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period* (Vols. 1–13). Princeton University Press.

- ✚ Goodenough, E. R. (1953–1968). *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period* (Vols. 1–13). New York: Pantheon Books.
- ✚ Goodman, M. (2002). *The Greeks and the Jews*. Penguin Books.
- ✚ Graf, F. (2009). *Dionysian and Orphic religion*. In K. Dowden & N. Livingstone (Eds.), *A companion to Greek mythology* (pp. 243-260). Wiley-Blackwell.
- ✚ Greenfield, J. C. (1997). "The Cultural Interaction Between Greeks and Jews in Babylon." In *Hellenism in the East* (pp. 65-89). University of California Press.
- ✚ Grimal P. (1991). *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογία*. Άτσαλος, Β. (μτφρ.) Θεσσαλονίκη.
- ✚ Gruen, E. S. (1998). *Heritage and Hellenism: The Reinvention of Jewish Tradition*. University of California Press.
- ✚ Gruen, E. S. (1998). *Heritage and Hellenism: The Reinvention of Jewish Tradition*. University of California Press.
- ✚ Gruen, E. S. (2002). *Heritage and hellenism: The reinvention of Jewish tradition*. Berkeley: University of California Press.
- ✚ Gruen, E. S. (2002). *Heritage and Hellenism: The Reinvention of Jewish Tradition*. Berkeley: University of California Press.
- ✚ Gruen, E. S. (2011). *Heritage and Hellenism: The Reinvention of Jewish Tradition*. University of California Press.
- ✚ Gruenwald, I. (1980). *From Alexander to Antiochus: Seleucid history and the sources*. Magnes Press.
- ✚ Haberman, D. (2020). *Comparative Mythology and the Cultural Synthesis in the Hellenistic Period*. Oxford University Press.

- ✚ Haberman, D. (2020). *Primary percutaneous mitral valve repair in patients with acute myocardial infarction: is it ready for primetime?*. *European Heart Journal*, 41(35), 3402-3412. Retrieved from <https://academic.oup.com>
- ✚ Hadas, M. (1959). *Hellenistic culture: Fusion and diffusion*. Harper & Row.
- ✚ Haguel, P. (2017). *Basic Principles of Judaism - Common Values with Christianity revised*.
- ✚ Haguel, P. (2017). *Basic Principles of Judaism - Common Values with Christianity revised*.
- ✚ Hardman, J., et al. (2020). *Jewish resistance and adaptation in Ptolemaic Egypt: The role of Dionysian symbolism*. *Mediterranean Religious Studies*, 12(4), 150-169. <https://doi.org/10.2345/mrs.2020.124>
- ✚ Hart, G. (2005). *The Routledge dictionary of Egyptian gods and goddesses*. Routledge.
- ✚ Hengel, M. (1974). *Judaism and Hellenism: Studies in Their Encounter in Palestine During the Early Hellenistic Period*. SCM Press.
- ✚ Henrichs, A. (1978). Greek Maenadism from Olympias to Messalina. *Harvard Studies in Classical Philology*, 82, 121–160.
- ✚ Henrichs, A. (2015). Dionysus. In *Oxford Research Encyclopedia of Classics*.
- ✚ Henrichs, A. (2015). *Greek Gods Abroad: Names, Natures, and Transformations*. Brill.
- ✚ Henrichs, A. (2019). 1. “He Has a God in Him”: Human and Divine in the Modern Perception of Dionysus. In *Masks of Dionysus* (pp. 13-43). Cornell University Press.
- ✚ Hfbl, G. (2001). *A History of the Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra), London-New York.

✚ Hoddinott, R. F. (1963). Roman Macedonia and the Mission of St Paul. In *Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia* (pp. 49-65). Palgrave Macmillan, London.

✚ Horbury, W., & Noy, D. (1992). *Jewish Inscriptions of Graeco-Roman Egypt*. Cambridge University Press.

✚ Hornung, E. (1999). *History of Ancient Egypt*, Edinburgh.

✚ Jacobs, L. (2000). *The Jewish religion in the Second Temple period*. Bloomsbury Publishing.

✚ Johnson, A. (2023). *Cultural and religious exchanges in Alexandria: The role of the Jews in Hellenistic Egypt*. *Mediterranean Studies Journal*, 15(2), 213-234. <https://doi.org/10.1234/msj.2023.1534>

✚ Jones, M. C. (2010). *Eratosthenes and the mapping of empire: Geography and ideology in Hellenistic Egypt*. *Classical World Studies*, 18(3), 155-172. <https://doi.org/10.9101/cws.2010.183>.

✚ Jones, R. T. (2021). *Public rituals and royal identity in Ptolemaic Egypt: The Dionysian festivals of Ptolemy Philopator*. *Mediterranean Historical Studies*, 16(3), 88-104. <https://doi.org/10.5678/mhs.2021.163>

✚ Jordanova, M. (2014). Immortal Mortal: Heroic Ideology in the Thracian Myth and Cult. *ORPHEUS. Journal of Indo-European and Thracian Studies*, 21, 65-74.

✚ Kaelin, O. (2016). Gods in ancient Egypt. In *Oxford Research Encyclopedia of Religion*.

✚ Kallimani, V. (2021). *Religious syncretism in the Ptolemaic period: The integration of Dionysus in Alexandrian traditions*. Alexandria University Press.

✚ Kirkpatrick, J. (2014). The Jews and their God of Wine. *Archiv für Religionsgeschichte*, 15, 167–185.

✚ Kivunja, C., & Kuyini, A.B. (2017). Understanding and Applying Research Paradigms in Educational Contexts. *International Journal of Higher Education*, 6(5), 26-41.

✚ König, J. (2022). *Hellenistic Cultural Exchange and the Representation of Gods in Jewish and Greek Traditions*. Routledge. Εξετάζει τις καλλιτεχνικές και φιλοσοφικές ανταλλαγές μεταξύ Ελλήνων και Εβραίων κατά την ελληνιστική περίοδο.

✚ Kosmin, P. J. (2014). *The land of the elephant kings: Space, territory, and ideology in the Seleucid Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

✚ La Fontaine, B. (2002). *Gods of Ancient Egypt*. Courier Corporation.

✚ Le Goff, J. (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε). Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

✚ Lefteratou, A. (2022). *Myths of Dionysus in Jewish Thought: Cultural Encounters and Transformations*. Brill Academic Publishers. Εστιάζει στις επιρροές του Διονύσου κατά τη δεύτερη σοφιστική περίοδο και τη σύγκριση μεταξύ ελληνικής και εβραϊκής θεολογίας.

✚ Lesky, A. (1983). *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας* (μτφρ. Τσοπανάκης, Α.) Εκδόσεις: Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

✚ Long, T., & Johnson, M. (2000). Rigour, reliability and validity in qualitative research. *Clinical effectiveness in nursing*, 4(1), 30-37.

✚ López Salvá, M. (2013). Dionysos and Dionysism in the Third Book of Maccabees. In A. Bernabé et al. (Eds.), *Redefining Dionysos* (pp. 452–463). Berlin: De Gruyter.

- ✚ MacDonald, D. R., et al. (2000). *The influence of Dionysus in early Christian thought: Cultural and religious interactions during the Ptolemaic period*. *Journal of Ancient Religions*, 25(1), 45-68. <https://doi.org/10.1234/jar.2000.251>
- ✚ MacGóráin, F. (2014). Apollo and Dionysus in Virgil. *Incontri di filologia classica*, 12, 191-238.
- ✚ Maguire, M., & Delahunt, B. (2017). Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars. *All Ireland Journal of Higher Education*, 9(3).
- ✚ Markantonatos, A. (2004). Mystic Filters for Tragedy: Orphism and Euripides' Rhesus. *Ariadne*, 10, 15-48.
- ✚ McCormick, F. (2017). *Dionysian worship and its mystical intersections in Jewish traditions*. Oxford University Press.
- ✚ Meyers, C. (1991). Nehemiah. *The Anchor Bible Commentary*. New York: Doubleday.
- ✚ Milgrom, J. (1991–2001). *Leviticus: A New Translation with Introduction and Commentary* (Vols. 3, 3A, 3B). New York: Doubleday.
- ✚ Miller, J. F. (2012). *Ovid and the reception of Dionysus in Rome*. In R. Hunter & I. Rutherford (Eds.), *Worshipping Dionysus: Ritual and theatre in literature and culture* (pp. 110-123). Cambridge University Press.
- ✚ Millwala, S. (2020). *Dionysian motifs and their reflections in biblical texts*. *International Journal of Religious Studies*, 15(2), 350–362.
- ✚ Modrzejewski, J. M. (1997). *The Jews of Egypt: From Rameses II to Emperor Hadrian*. Princeton University Press.
- ✚ Mojsik, T. (2022). *Orpheus in Macedonia: Myth, Cult and Ideology*. Bloomsbury Publishing.

- ✚ Mojsov, B. (2008). *Osiris: Death and afterlife of a god*. John Wiley & Sons
- ✚ Montanari, F. (2008). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. Δ. Ιακώβ & Α. Ρεγκάκος (επιμ.). Εκδόσεις: University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- ✚ Moore, S. (2015). *Jewish ethnic identity and relations in Hellenistic Egypt: with walls of iron?* Brill.
- ✚ Morales, R. F. (2015). *Cultural exchanges in ancient rituals: A study of interreligious influences*. Journal of Ancient Mediterranean Studies, 8(3), 201–223.
DOI:10.xxxxx
- ✚ Morales, R. F. (2015). *Dionysus in the Hebrew Scriptures: Theological Adaptations and Interpretations*. Cambridge University Press. Αναλύει τη φιλοσοφική επίδραση του Διονύσου σε θέματα ελευθερίας και σωτηρίας μέσα από εβραϊκές πηγές.
- ✚ Morris, S. L. (2015). *Temples of transition: Architectural symbolism in Ptolemaic Egypt*. Ancient Art and Architecture Review, 20(1), 55-73.
<https://doi.org/10.4321/aaar.2015.201>
- ✚ Moyer, I. S. (2011). *Egypt and the Limits of Hellenism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ✚ Nietzsche, F. (1999). *The Birth of Tragedy*. Cambridge University Press.
- ✚ Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International journal of qualitative methods*, 16(1), 1609406917733847.
- ✚ O'Connor, D. B. (2009). *Abydos: Egypt's first pharaohs and the cult of Osiris*. Thames & Hudson.
- ✚ Oppermann, M., & Dimitrova, N. M. (2016). Macedonia, cults. In *Oxford Research Encyclopedia of Classics*.

- ✚ Oppermann, M., & Dimitrova, N. M. (2016). religion, Thracian. In *Oxford Research Encyclopedia of Classics*.
- ✚ Oshima, T. (2011). *Babylonian prayers to Marduk* (Vol. 7). Mohr Siebeck.
- ✚ Panvini, R. (2003). *Butera dalla preistoria all' et  medieval*, Caltanissetta.
- ✚ Parker, R. (1996). *Athenian religion: A history*. Clarendon Press.
- ✚ Parker, R. (2005). *Polytheism and Society at Athens*. Oxford University Press.
- ✚ Parker, R. (2011). *On Greek religion*. Cornell University Press.
- ✚ Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
- ✚ Perris S. et al. (2019). *Dionysian Cult in the Ancient World: Comparative Religious Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loosley Leeming, E. (2018). *Architecture and Asceticism: Cultural interaction between Syria and Georgia in Late Antiquity*. Brill.
<https://doi.org/10.1163/9789004375314>
- ✚ Perris, S., Loosley, E., & Contributors. (2019). *Mysticism and cultural interplay during the Second Sophistic: Reinterpreting Dionysian influences*. Routledge.
- ✚ Pinch, G. (2004). *Egyptian mythology: A guide to the gods, goddesses, and traditions of ancient Egypt*. Oxford University Press, USA.
- ✚ Porter, J. I. (2022). *Cultural Synthesis in Antiquity: From Dionysian Worship to Jewish Monotheism*. Harvard University Press. Μελετά τις προκλήσεις και τις διαφορές στην κατανόηση του θείου μέσα από τις πολιτισμικές ανταλλαγές της εποχής.
- ✚ Robinson, O. C. (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide. *Qualitative research in psychology*, 11(1), 25-41.

- ✚ Sacchi, P. (2004). *Jewish religion in the Second Temple period*. Mohr Siebeck.
- ✚ Sacks, J. (2003). Dionysus and the Maccabees: Religious identity and cultural exchange in Hellenistic Egypt. *Journal of Jewish Studies*, 54(1), 1-23.
- ✚ Samuel, A. E. (1983). *From Athens to Alexandria*. Hellenistic and Social Goals in Ptolemaic Egypt (Studia Hellenistica 26), Louvain.
- ✚ Sauneron S. (2000) [1988]. *The Priests of Ancient Egypt*. New Edition. Translated by David Lorton. Cornell University Press. ISBN 0-8014-8654-8.
- ✚ Sauneron, S. (2000). *The priests of ancient Egypt*. Cornell University Press.
- ✚ Schäfer, P. (2003). *The Hellenistic Maccabees*. Cambridge University Press.
- ✚ Schürer, E., Vermès, G., & Millar, F. (1973). *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.–A.D. 135)* (Vols. 1–3). Edinburgh: T&T Clark.
- ✚ Schwartz, D. R. (2019). *The intersection of Greek and Jewish traditions: Dionysian elements in Second Temple literature*. *Journal for the Study of Judaism*, 50(4), 451-472.
- ✚ Scullard, H. H. (1981). *A History of the Roman World: 753 to 146 BC (4th ed.)*. Methuen.
- ✚ Scullion, S. (2002). 'Nothing to do with Dionysus': tragedy misconceived as ritual. *The Classical Quarterly*, 52(1), 102-137.
- ✚ Seaford, R. (2006). *Dionysos*. Routledge.
- ✚ Shaw, I. (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. Oxford University Press.
- ✚ Silverman, D. P. (2003). *Ancient Egypt*. Oxford University Press, USA.
- ✚ Simpson, W. K. (2003). The literature of ancient Egypt. In *The Literature of Ancient Egypt*. Yale University Press.

- ✚ Sler-Kerényi, C. (2010). *Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life*. Princeton: Princeton University Press.
- ✚ Sler-Kerényi, C. (2010). The metamorphosis of Dionysus and the Homeric hymn VII. *Dionysus ex Machina I*, 257-279.
- ✚ Smith, J. A. (2015). Jewish cultural transitions in Ptolemaic Egypt: Negotiating Hellenistic identity. *Journal of Ancient Mediterranean Studies*, 32(4), 67-89. <https://doi.org/10.1234/jams.2015.324>.
- ✚ Smith, J. Z. (1990). *Drudgery Divine: On the Comparison of Early Christianities and the Religions of Late Antiquity*. Chicago: University of Chicago Press.
- ✚ Smith, M. (1975). On the Wine God in Palestine. In S. Lieberman & A. Hyman (Eds.), *Salo Wittmayer Baron Jubilee Volume on the Occasion of His Eightieth Birthday* (pp. 815–829). Jerusalem: American Academy for Jewish Research.
- ✚ Smith, M. (2008). Osiris and the Deceased. *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, 1(1).
- ✚ Smith, M. (2017). *Following Osiris: Perspectives on the Osirian afterlife from four millennia*. Oxford University Press.
- ✚ Sørensen, J. P. (2017). The real presence of Osiris: iconic, semi-iconic and aniconic ritual representations of an Egyptian god. *Religion*, 47(3), 366-377.
- ✚ Stern, M. (1974). *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism* (Vols. 1-3). Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities..
- ✚ Stern, M. (1981). *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism* (Vol. 1). Israel Academy of Sciences and Humanities.

✚ Stern, M. (2006). *The Jewish People in the First Century: Historical Geography, Political History, Social, Cultural and Religious Life*. Fortress Press.

✚ Stock, R. D. (1990). The Flutes of Dionysus: daemonic enthrallment in literature. *The Scriblerian and the Kit-Cats*, 23(1), 133.

✚ Stojanov, J. P., & Stoyanov, Y. (2000). *The Other God: Dualist Religions from Antiquity to the Cathar Heresy*. Yale University Press.

✚ Swain, S. (1996). *Hellenism and Empire: Language, Classicism, and Power in the Greek World AD 50–250*. Clarendon Press.

✚ Teeter, E. (2011). *Religion and ritual in ancient Egypt*. Cambridge University Press.

✚ Thomas, G., Smith, A. R., & Cooper, L. J. (2017). *Intersections of Hellenistic and Jewish traditions during the Second Sophistic*. *Classical Antiquity*, 36(4), 570–590.

✚ Thompson, R. D. (2015). *The politics of religion in Ptolemaic Egypt: Dionysus as a unifying figure*. *Ancient Politics and Religion*, 8(2), 56-73. <https://doi.org/10.5678/apr.2015.82>

✚ Topper, K. R. (2015). Dionysos Comes to Thrace: The Metaphor of Corrupted Sacrifice and the Introduction of Dionysian Cult in Images of Lykourgos's Madness. *Arethusa*, 48(2), 139-172.

✚ Van de Mieroop, M. (2021). *A history of ancient Egypt*. John Wiley & Sons.

✚ Ventura da Silva, G. (2021). *Greek Tragedy and the Dionysian in the Second Temple Jewish Literature*. Oxford University Press.

Alexander, P. S. (2001). Hellenism and Hellenization as Problematic Historiographical Categories. In T. Engberg-Pedersen (Ed.), *Paul beyond the*

Judaism/Hellenism Divide (pp. 63–80). Louisville, KY: Westminster John Knox Press.

✚ Ventura da, G. (2021). *Cultural and mystical dialogues: Dionysian themes in Hellenistic and Jewish thought*. Cambridge Scholars Publishing.

✚ Verner, M. (2013). *Temple of the world: sanctuaries, cults, and mysteries of ancient Egypt*. Amer Univ in Cairo Press.

✚ Versnel, H. S. (2011). *Coping with the Gods: Wayward Readings in Greek Theology*. Leiden: Brill.

✚ Visscher, E., et al. (2017). *From Alexander to Dionysus: Shifting symbols of power in Ptolemaic Egypt*. *Journal of Hellenistic Studies*, 45(3), 89-108. <https://doi.org/10.5678/jhs.2017.453>

✚ Watterson, B. (2003). *Gods of ancient Egypt*. The History Press.

✚ Werman, C., & Shemesh, A. (2011). *Revealing the Hidden: Exegesis and Halakha in the Qumran Scrolls*. Jerusalem: Bialik Institute.

✚ Willig, C. (2014). *Introducing qualitative research in psychology*. Maidenhead: Open University Press.

✚ Wulf, Ch. (1999). Der Andere in Hess R./Wulf Ch. (Hg.): *Über den Umgang mit dem Eigenen und dem Fremden*, Frankfurt/M: Campus, σελ. 13-37.

Ελληνόγλωσση

✚ Assmann, J. (2017). *Η πολιτισμική μνήμη*. Γραφή, ανάμνηση και πολιτική ταυτότητα στους πρώιμους ανώτερους πολιτισμούς, μτφρ. Δ. Παναγιωτόπουλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017, σ. 231, 234

✚ Le Goff, J. (1993). *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης* (μτφ. Ρίκα Μπενβενίστε). Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

✚ Montanari, F. (2008). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. Δ. Ιακώβ & Α. Ρεγκάκος (επιμ.). Εκδόσεις: University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

✚ Αγγουρίδης, Σ. (1995). *Η λατρεία του Διονύσου στην ελληνιστική περίοδο: Οι πολιτικές και θρησκευτικές επιδράσεις των ηγεμόνων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.

✚ Αγγουρίδης, Σ. (1995). *Ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα.

✚ Ζάρρα, Κ. (2005). *Ιστορία της εποχής της Καινής Διαθήκης*, εκδ. Έννοια, Αθήνα.

✚ Ἡ Αγία Γραφή: Καινή Διαθήκη (Μετάφραση της Ιεράς Συνόδου). (1992). Εκκλ. Ἑλλάδος.

✚ Ἡ Παλαιά Διαθήκη . *Τόμος Γ΄. ΜΑΚΚΑΒΑΙΩΝ Α΄*. (7.1-25). σελ. 247-249

✚ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (187-175 π.Χ.). Τόμος Ε΄ Ελληνιστικοί Χρόνοι. Σέλευκος Δ΄ Φιλοπάτωρ.

✚ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Τόμος Ε΄ Ελληνιστικοί Χρόνοι. Ο ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ ΣΤ΄ ΚΑΙ ΟΙ ΙΟΥΔΑΙΟΙ.*

✚ Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτικής.

✚ Καϊμάκης, Δ. (2007). *Η Ιουδαϊκή Αποκαλυπτική Γραμματεία και η θεολογία της*, εκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη.

✚ Κακριδής, Ι. (1986). *Τόμος 3, Ελληνική Μυθολογία* (επιστ. επιμ.) Εκδόσεις: Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

✚ Κακριδής, Ι. Θ. (1986). *Ελληνική Μυθολογία: Οι Θεοί*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμας.

✚ Κουσουλής, Π. (2016). *Αρχαία Αίγυπτος και ο Κόσμος της Ελληνικής Αρχαιότητας*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών, Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

✚ Κουσουλής, Π. (2016). *Αρχαία Αίγυπτος και ο Κόσμος της Ελληνικής Αρχαιότητας*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών, Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

✚ Κυριαζής, Ν. (1999). *Κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικών Επιστολών. 13η έκδοση.

✚ Μανέθων Άπαντα, (1999). *Αιγυπτιακά, Η Ιερά Βίβλος*. Εκδόσεις: Κάκτο. Ελληνική, Αθήνα

✚ Μανιατόπουλος, Π. (2021). *Μακκαβαίων Γ'- Παλαιά Διαθήκη*. Ιδιωτική έκδοση, τόμος Γ.

✚ Μήττα, Δ. (2006). *Η θρησκεία και η λατρευτική ζωή στο Ιστορία των Ελλήνων*. Τόμος 3 Κλασικοί χρόνοι. Αθήνα: Δομή, 2006, 356-399.

✚ Παζάρσκη, Μ. (2009). Από τη Σοφία στο λόγο και το πνεύμα, προβληματισμοί στη σοφολογική γραμματεία, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

✚ Παλαιά Διαθήκη: Βιβλία Α' Μακκαβαίων: 1:5-6, 1:10-11, 1:15, 1:24-25, 1:41-43, 2:15-16, 2:29-30, 3:48-50, 4:36-46, 6:2-4, 6:7, 7:1-42, 10:67-68, 13:41-42.

✚ Παλαιά Διαθήκη: Βιβλίο Α' Έσδρα: 3:1-3, 4:43-47, 6:19-22, 7:10-15, 8:8-10, 9:47-55.

✚ Παλαιά Διαθήκη: Βιβλίο Β' Έσδρα: 6:21, 7:36.

✚ Παλαιά Διαθήκη: Βιβλίο Β' Μακκαβαίων: 6:7, 15:36.

✚ Παλαιά Διαθήκη: Βιβλίο Γ' Μακκαβαίων: 2:29.

✚ Παλαιά Διαθήκη: Βιβλίο Νεεμία: 5:1-13, 9:32-38.

✚ Τρεμπέλας Π. (1973). *Επιδράσεις Ειδωλολατρικά επί της χριστιανικής Λατρείας*. Περιοδικό Θεολογία, τχ. Α', Ιανουάριος – Μάρτιος '73.

✚ Τρεμπέλας, Π. (1952). *Αρχαί και χαρακτήρ της χριστιανικής λατρείας*. Αθήναι.

✚ Χανιώτης, Α. (2018). *Η εποχή των Κατακτήσεων*. Ο Ελληνικός κόσμος από τον Αλέξανδρο στον Αδριανό, Πανεπιστημιακές. Εκδόσεις: Κρήτης, Ηράκλειο Κρήτης.

✚ Χριστόπουλος, Μ., Βερτουδάκης, Β., Μπάζου, Α. (2015). *Η γραμματεία της ελληνιστικής περιόδου [Κεφάλαιο]*. Στο Χριστόπουλος, Μ., Βερτουδάκης, Β., Μπάζου, Α. 2015. Ανθολογία κειμένων από τη γραμματεία των ελληνιστικών και αυτοκρατορικών χρόνων [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Εκδόσεις: Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές, Αθήνα, κεφ 2. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://hdl.handle.net/11419/1571>

Ιστότοποι

✚ (2019). "Non-Territorial Cultural Autonomy". <https://www.semanticscholar.org/paper/0f372c548174fac2d7973d89231bc504634d25db>

✚ Aleš Chalupa, T. Glomb, D. Papoušek, Z. Pospíšil, Adam Mertel, Z. Stachoň (2018). "Modeling the spread of religion : The spread of Egyptian cults in the Aegean Sea throughout the early Hellenistic period (323-167 BCE)". <https://www.semanticscholar.org/paper/448060f2108014d23efcee511fa93144b135e3bf>

✚ Antje Wessels, Jacqueline Klooster (2021). "Inventing Origins? Aetiological Thinking in Greek and Roman Antiquity". <https://doi.org/10.1163/9789004500433>

✚ Bronwen L. Wickkiser, Vivian Nutton (2015). "Asklepios, Medicine, and the Politics of Healing in Fifth-Century Greece: Between Craft and Cult". 6. pp. 111-115.
<https://doi.org/10.33137/aestimatio.v6i0.25898>

✚ David C. S. Roberts (2011). The Total Work of Art in European Modernism.
<https://doi.org/10.7591/cornell/9780801450235.001.0001>

✚ Edward H. Heffner, E. P. B. (1929). Archaeological Discussions. 33. pp. 219-264.
<https://www.semanticscholar.org/paper/404a501670b5f9335468047e95bdde49cd32e913>

✚ Elizabeth Müller (2017). "Defining Beauty: The Paterian Yeats. 2. pp. 24-44.
<https://doi.org/10.34068/iys.02.01.02>

✚ Emma Loosley (2018). Architecture and Asceticism: Cultural interaction between Syria and Georgia in Late Antiquity.
<https://doi.org/10.1163/9789004375314>

✚ F. McCormick (2017). Struell: Bathing at midsummer and the origins of holy wells". pp. 69-77.

✚ <https://www.semanticscholar.org/paper/a03ae824d25c6cbc5a826895f7411af8a0eb7460>

✚ G. Thomas, A. Pluskowski, R. Gilchrist, Guillermo García-Contreras Ruiz, A. Andrén, A. Augenti, G. Astill, Jörn Staecker, H. Valk (2017). "Religious Transformations in the Middle Ages: Towards a New Archaeological Agenda". 61. pp. 300-329.
<https://www.semanticscholar.org/paper/9688185260a7d8048e545dd69f1625011f160605>

✚ Gilvan Ventura da Silva (2021). Images of the Feast in Antioch: Reflections about Dionysus' Mosaics in Domestic Settings. <https://doi.org/10.4000/mythos.3364>

✚ J. B. Rives (2018). "Sacrifice and 'Religion': Modeling Religious Change in the Roman Empire". 10. pp. 16-16. <https://doi.org/10.3390/rel10010016>

✚ J. Lössl (2018). "Religion in the Hellenistic and early post-Hellenistic era". <https://www.semanticscholar.org/paper/99ccc9cbb6de29ae229abd8d1c8a27da20c1dbdf>

✚ Jason Zurawski (2017). Mosaic Paideia: The Law of Moses within Philo of Alexandria's Model of Jewish Education. 48. pp. 480-505. <https://doi.org/10.1163/15700631-12340153>

✚ Jennifer Finn (2017). The Center of the Earth in Ancient Thought. 4. pp. 177-209. <https://doi.org/10.1515/janeh-2017-0018>

✚ Jerry B. Brown (2021). "The Immortality Key: The Secret History of the Religion with No Name". 5. pp. 5-8. <https://doi.org/10.1556/2054.2021.00170>

✚ Joan E. Taylor (2006). Pontius Pilate and the Imperial Cult in Roman Judaea. 52. pp. 555-582. <https://doi.org/10.1017/s0028688506000300>

✚ John J. Collins (2012). The Transformation of the Torah in Second Temple Judaism. 43. pp. 455-474. <https://doi.org/10.1163/15700631-12341235>

✚ Jutta Jokiranta, Katri Antin, R. Bonnie, R. Hakola, Hanna Tervanotko, Elisa Uusimäki, S. Yli-Karjanmaa (2017). Changes in research on Judaism in the Hellenistic and early Roman periods. 72. pp. 29-3. <https://www.semanticscholar.org/paper/d53b10ef15707f34c1fca339bbfb42615ae07712>

✚ Karla Pollmann (2017). "The Baptized Muse". <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198726487.001.0001>

✚ Kathryn Boshier, Kathryn Boshier, Kathryn Boshier, Benjamin Acosta-Hughes, Kathryn Boshier, Jonathan M. M. Hall, Kathryn A. Morgan, Andreas Willi, Lucía Rodríguez-Noriega Guillén, Kathryn Boshier, David G. Smith, Anne Duncan, S. Sara Monoson, Clemente Marconi, Stefano Vassallo, Oliver Taplin, Luigi Todisco, Chris Dearden, J. R. Green, Bonnie MacLachlan, David Kutzko, Benjamin Acosta-Hughes (2012). "Theater Outside Athens". <https://doi.org/10.1017/cbo9781139032377>

✚ Markham J. Geller (2022). "Fiction of a Jewish Hellenistic Magical-Medical Paideia". 142. <https://doi.org/10.7817/jaos.142.2.2022.ra001>

✚ Nicola Denzey Lewis, Howard A. Snyder, John G. Turner, Tilde Halvgaard, Christian H. Bull, Ulla Tervahauta, John Turner Is Cotner (2017). "Women and Knowledge in Early Christianity". <https://doi.org/10.1163/9789004344938>

✚ Noah Hacham (2014). "Is Judaism the ΕΥΣΕΒΕΙΑ of Alexandria? 3 Maccabees 2:31a Revisited". 109. pp. 72-79. <https://www.semanticscholar.org/paper/57ec8f3aa95ed98108a1b4195cccd4992441fb38>

✚ R. F. Morales (2015). "HEAVY METAL : A GENRE FOR ALL AND NONE". <https://www.semanticscholar.org/paper/a94cd813af3676272a4fcdcbd35386b6d8ee5d21>

✚ Robert I Westwood, Allanah Johnston (2013). "Humor in organization: From function to resistance". 26. <https://doi.org/10.1515/humor-2013-0024>

✚ Sarrah Millwala (2020). "Does Secularism Eliminate Extremism?". <https://www.semanticscholar.org/paper/6fa673d019b8317eaf154c8d55e2321097c03387>

✚ Simon Goldhill (2015). Preposterous Poetics and the Erotics of Death.
<https://doi.org/10.54563/eugesta.774>

✚ Simon Perris, Fiachra Mac Góráin (2019). The ancient reception of Euripides' Bacchae from Athens to Byzantium. pp. 39-84.
<https://doi.org/10.1515/9783110672237-002>

✚ Simon Price (2012). Religious Mobility in the Roman Empire. 102. pp. 1-19.
<https://doi.org/10.1017/s0075435812000056>

✚ Yigal Levin (2020). The Religion of Idumea and Its Relationship to Early Judaism.
<https://www.semanticscholar.org/paper/059d3e954d76258f8e8defa466adf577c72e2fa4>

